

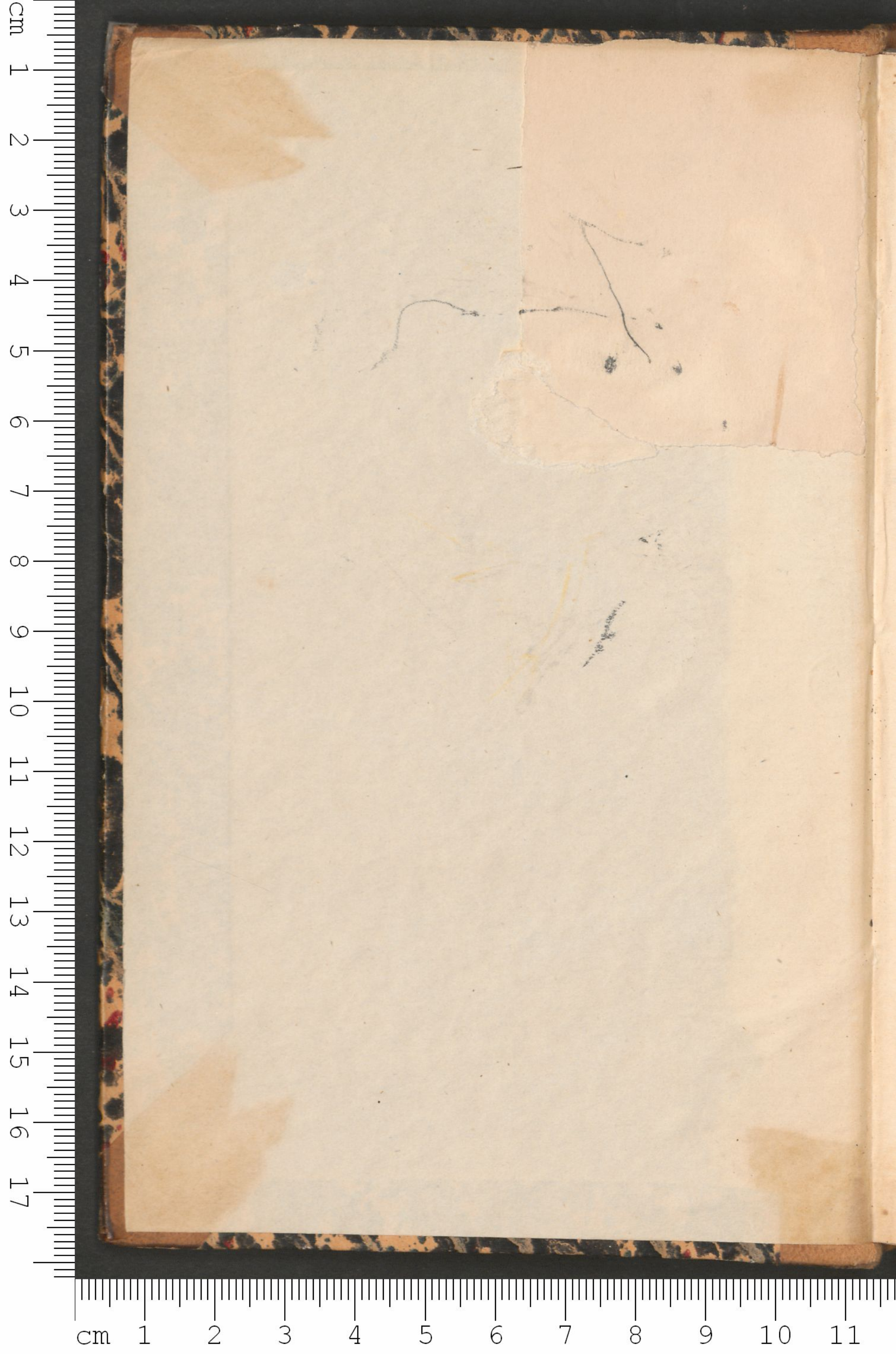
E. M. Arndt's
RESA
i
Sverige.

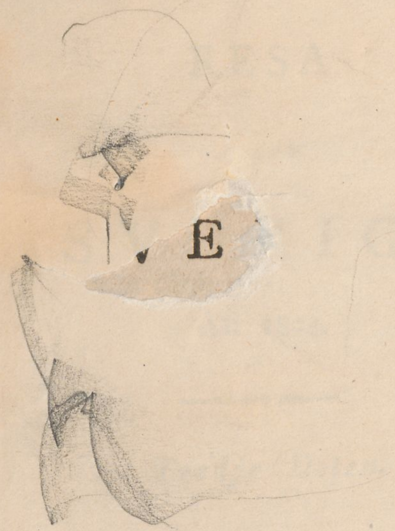
III. IV.

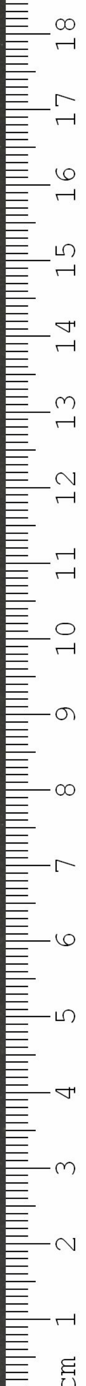

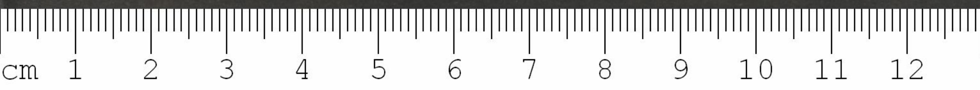

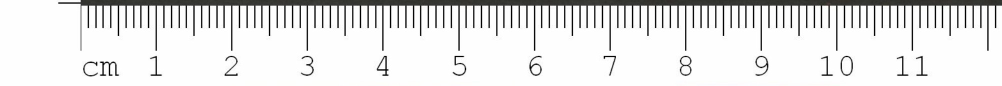

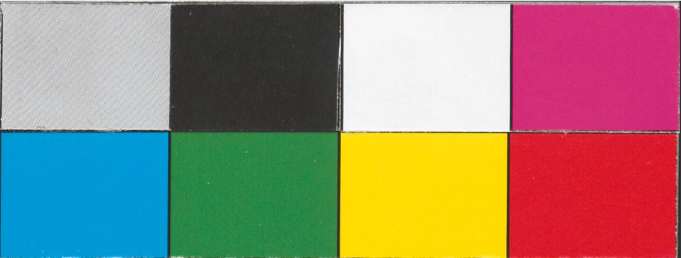

E

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

ERNST MORITZ ARNDT'S

RESA

GENOM

SVERIGE

ÅR 1804.

Tredje Delen.

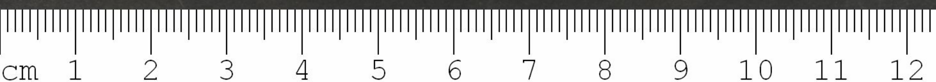

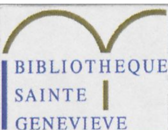
Öfversatt

af

J. M. STJERNSTOLPE.

CARLSTAD,
Tryckt hos E. Höijer, 1808.

Resa ifrån Gefle till Jemtland och derifrån tillbaka.

Den 19 Junii. Resa ifrån Gefle till Skog, 6 och en half mil. Jag vill straxt i början omtala, att jag reste vanliga landsvägen till Norrland och Finland ända till Ångermanland, hvilken på längre och korrtare afstånd går längs utmed hafvet.

Sedan man kommit utom tullen vid Gefle, har man först en täck allée; på bägge sidor om vägen ligga jordfrukt-plantager, enstaka vackra landtgårdar, ängar och tegelbruk. Derefter går vägen en half mil öfver ett litet smalt sandberg, med sjöar och träsk på ömse sidor, och slutligen har man blott skog ända till Trödje.

Wägen emellan Trödje och Hamrånge går igenom en något sandig slätt; sedan beständigt genom stora kärr och tallskog till Hamrånge; landet är platt. Man reser till det mesta omkring en bugt af Bottniska viken, som här

ſträcker ſig inåt landet, under namn af Hamrånge fjärd. På andra ſidan om ſtrömmen, ſom går igenom Hamrånge, ligga flera byar, ſom näſtan ſynas förenade med ſtrömmen, i hvilken äfven finnas några ſågqvarnar. Säden här rundtomkring var i medelmåttig jordmån rätt vacker, men ty värr ſer man här alltför få ſädesfält. Ärter och korn gåfvo god förhoppning, jag ſåg mycket lin på upplöjda ängſtycken, utan påſtrödd gödſel. Ju närmare man kommer Helſingland, deſs mera tilltager linſådd och väfnad. Här ſåg jag ſtörre och mindre korgar flätade af den inre mjuka tallbarken, näſtan prydligare än dem jag förr ſett. Kunde vi icke äfven hos oſs företaga ſådana arbeten! Beſtändigt förekommo nu en ſtörre mängd af vackrare och två våningar höga hus. Menniſkorna voro och förblefvo ſtilla och tyſtlåtna, likaſom söderut nedom Gefle. De viſa föga qvickhet och rörlighet, men de hafva ſtark och ofta välbildad kroppsbyggnad.

Siſta hållet till Skog är 3 mil. Under förſta fjerdedels milen ſer man ännu några gärden och menniſko-boningar. Detta ſlutas med ett vackert Bruk, tillhörigt Commerce-Rådet Schinkel i Stockholm. Sedan är det öfriga af vägen blott ſkog, ſåſom det plägar vara vid gränſorna; ockſå har man Gäſtriklands gräns efter förſta tredjedelen af vägen. På förſta hälften af vägen hade vi häſtombyte. Om nämligen reſande mötas, ſå göra ſkjutsbönderne ombyte, hvilket ſtår dem fritt, emedan de då ſpara för ſig den långa vägen tillbaka. Jag vann mycket vid detta byte, ty

i stället för den stumma Gästrikaren, feck jag nu en rask och munter Helsinge. Det är besynnerligt, att olikheten kan vara så stor, då blott en två mils lång skog åtskilljer dessa menniskor ifrån hvarandra. Språk, lynne, seder, industri, allt är straxt så olika, som om man hastigt blifvit flyttad 20 à 30 mil derifrån. Gästrikaren talar ostridigt mera correct, än de öfrige Norrländningarne: men han är tvär och få-ordig, samt slutar ut en del af orden, såsom Uppländningen. Korrt sagdt: han accentuerar mindre, och derföre är det svårare för en Utländning att förstå honom, än andra provincialer, som hafva vida flera egna uttryck. Denne förste Helsingebonde hade full Norrländsk dialect, fast med något sjungande ton, uttalade orden något hårdt, men ingen enda stafvelse förlorades; såsom man hör hos alla Norrländningar, i synnerhet i provinserna närmast kusten, och hvarigenom kraften och energien af deras caracter äfven uttryckes i sjelfva språket.

Jag blef straxt förtrolig med denna Helsingbonde, och ansåg detta såsom ett omen för alla Norrländningar, äfvensom för nöjet af min Norrländska resa, och jag måste tillstå, att detta omen icke bedragit mig. Han hette Daniel Danielsson, och vi gjorde det aftal, att jag skulle låta skjutsa mig af honom då jag reste tillbaka. Han varnade mig för landstrykare vid Norrska gränsen, samt äfven för Lapparna, hvilka ofta plägade nedskjuta en främling. Huru muntert och naïvt borrttrollade icke denne prophetiske Daniel aftonen för mig, med hvarjehanda historier och äfventyr! Jag

brydde mig derföre icke om att han körde långſamt. Härvid omväxlade björnar, elgar och vargar, med Lappar, Finnar och troll; detta ſiſta ord innefattar den ſtora ſpök-ſkaran och hela häx-esquadronen. Han bekräftade äfven hvad jag förr hört om vargar, att de hållas på afſtånd derigenom, att man låter något ſläpa bakefter ſlädan. Medan han ännu var ung dräng, hade hans olycksſtjerna en gång fört honom på en ſtor ſjö om natten. Då kom en hel här af vargar, och ville knipa både honom och hans häſt. Han blef varſe en liten tallruſka, for midt igenom den tandgnisſlande och förföljande varghopen, afſkar en gren, band den bakefter ſlädan och lät den ſläpa. Sedan fortſatte han i oſtörd ro ſin reſa; vargarne följde honom ända fram till hans fars gård, men kommo honom ej en tum närmare, än tallquiſten ſläpade. I Gäſtriklands många ſkogar och moras äro i allmänhet långt flera elgar, än i Helſingland. Likväl hade man under ſiſta långa vintren ſett fem ſtora elgar i denna ſkog, hvilka blifvit ditjagade af fjäll-Lappar. Deſſe Lappar äro till en del ſtarke jägare, och förfölja de ſtackars djuren vidt och bredt, öfver berg och dalar, likaſom Nord-Americas vildar. De hade här träffat några bönder, och dervid blifvit högſt beſtörte, ty ett hårdt ſtraff är utſatt för den, ſom utom ſitt diſtrict ſkjuter dylika djur. Här kan man ej göra ſig mycken förhoppning om en ſådan jagt, men väl om har- och fogeljagt, emedan man ännu har öfverflöd på ſådant villebråd.

Min bonde började ſedan tala om troll. Detta ordets bemärkelſe är egentligen mycket

obeſtämd; men i allmänhet betecknas dermed alla de ſmå Skogs- och Bergsandar, ſom hos oſs, enligt enfalldiga hopens mening, kallas de *underjordiska*. Annars innefattar det äfven hela ſvärmen af ſkogs- ſjö- och tomt-rå, i alla deſs mångfalldiga geſtalter och förvandlingar. Här (ſå lydde hans ord) äro bergen uppfyllda af *troll*. De bo i Cryſtall-beklädda eller förgyllda rum. Min far ſåg dem en gång nattetid, det var en midſommarsnatt, då bergen öppnade ſig. De danſade och drucko, och det ſåg ut, ſom om de vinkat honom till ſig; men hans häſt började fnyſa, och oaktadt all den möda han gjorde ſig att ſtyra den dit, började han dock ſkena derifrån. Uti guldberget (ett berg i grannſkapet) äro många troll; dit hafva de ſläpat allt det guld och ſilfver, ſom folket nedgräfde under det ſtora kriget med Ryſsland. (Han talade om den bedröfliga tid, då efter Konung Carl XII:s död Ryſsarne brände och plundrade på hela denna kuſten; detta krig är ännu i förhatligt minne hos folket, och kallas Ryſsafejden.) De uppehålla ſig äfven mycket uti de i ſkogarna belägna fähus; man hör dem tjuta här och der, ſamt kraſsa på dörrar och fenſterpoſter, när folket tänder upp ljus eller ſjunger. Derefter kom ordningen till ſkogs- och ſjö-rå, och om dem viſste han många underbara ſaker af egen erfarenhet. En gång hade han om våren gått ut på tjäder-lek, hvarunder han upptändt eld och ſatt ſig att äta. Då ſteg en mycket grann jungfru fram till honom, hälſade vänligt, vinkade, och ſökte locka honom med ſig. Hon var liten till växten, med blonda hår, men — ty värr! hade hon klor

i ſtället för naglar. Han frågade, om hon ville äta med honom, eller värma ſig vid elden? Hon nickade artigt. Då tog han mycket varſamt ſin yxa, lade mat på den ſamma, och räckte fram den åt jungfrun, ty han vågade ej äfventyra ſina händer emot hennes klor. Hon tog icke emot det, utan ſmålog och förſvann, juſt ſom då man kaſtar borrt en fackla, ſade Daniel mycket naïvt. Han föll ſedan i en djup ſömn, och ſåg derunder en myckenhet tjädrar. Om han ej bjudit henne något, få hade han ej fått en enda tjäder; men nu ſköt han fem. En gång var han tillika med flera grannar ute och fiſkade. De pratade med gäckeri om ſjörå och flera ſådana ſaker, ſamt anſågo det för dumma ſagor. Men — haſtigt viſade ſig ett ſjörå för dem, ſom kaſtade ſig med mycket buller i vattnet; de ſågo ſedan mycket fiſk, men fingo ej en enda. På ſamma ſätt råkade han ockſå en gång ut i ſkogen, tillika med ſju andra följeſlagare. Alla ſutto och lurade på tjäder; ett ſkogsrå for då fram ur ett träd i ett haſtigt framglänſande ſken. Aldrig hade de förr ſett få mycket tjäder, men alla ſköto bom, och fingo ej en enda. En annan gång for ett Rå med mycket bruſande fram i luften, och öfverſköljde honom med rägn ur ett hvirflande moln, ehuru det annars var klart öfver allt på himmelen. I fjorton dagar var hans böſſa förtrollad, till deſs han ſluteligen var nog lycklig att få höra ett Rå ſuſa förbi, då han kaſtade ſin knif öfver den ſamma; och dermed var häxeriet ſlut. Deſſa

ſmå

ſmå troll mjölka ofta ko-kreaturen, och taga all ſtyrka ifrån häſtarne; men om man blott kaſtar ſtål öfver dem, till exempel ett eldſtål eller en knif, ſå kunna de icke ſkada. Han ſkyddar ſina häſtar med hvitlök och dyvelſträck, ſom bör oförmärkt fäſtas på deras hufvuden. På halfva vägen, midt i tjocka ſkogen, är ett enſamt hus, der man hör mycket alarm om vintren. Juſt nu ſåg det näſtan ut, ſom om troll redan tagit qvarter eller, emedan några kolare med ſina qvinfolk, ſamt några vallhjon kommo emot oſs, och hade ett äfventyrligt och myſtiſkt utſeende. Han roade mig med ſina berättelſer ända till vår ankomſt till Skog, dit vi anlände klockan 11, hvarefter jag förtärde färſkt ſmör och bröd ſamt mjölk, och lade mig ſedan att ſofva.

Det är beſynnerligt att höra, huru Nordens Myſtik befolkar hela naturen på ett alldeles eget ſätt. Man kan ſäga med ſkäl, att i alla deſsa Myther eller rättare i deſsa Symboliſka förklaringar af natur-lifvet, finnes, ſådant det här viſar ſig, något rysligt och en viſs glädje öfver andras ofärd. Hos Grekerna gaf man ſådana väſenden en utomordentlig grad af njutning. Här åter kringſtröfva de inom menſkliga lifvets krets, och ſöka blott tillfällen eller menſkliga fel, ſom kunna gifva anledning att gäcka, ſkrämа, och äfven att ſkada. Beſynnerligt är det äfven, att alla deſsa fördommar och ſagor, ſom ännu herrſka ibland allmogen i många

ſrakter af Sverige, äfven öfverensſtämma med fördommarne i mitt fäderneſland, och i ſynnerhet gäller detta om öen Rügen, der man i anſeende till hafvet och deſs vikar, kullar och ſkogar, ſamt en mängd grafvårdar och altaren, forntidens lemningar, har mycket myſtiſkt och märkvärdigt att berätta. De gå likväl alltför långt, ſom med Herr Schlötzer och hans efterapare påſtå, att alla deſſa fördommar om lyckliga och olyckliga andar ſamt ſpöken kommit ifrån Orienten, och att de här blott fått ſin egen natjonaldrägt; äfvenſom att icke blott detta, utan och alla hjelte-äfventyr, ſamt ſagor om jättar, dvärgar och troll, äro copior af de berättelſer, ſom gå omkring uti Italien, Spanien och Frankrike. Jag vill ej nämna något om det beſtämda hiſtoriſka värde, ſom gamla fabler och ſagor kunna hafva, ty är hvarje folkſlags äldre hiſtoria något annat, än en väl berättad ſaga? men deras abſtracta hiſtoriſka värde är oändeligt ſtörre, än alla facta och allt det beſtämda man deruti tror ſig finna, emedan ett folks *caracter*, och hvad ſom är ännu mer, naturens och climatets inre beſkaffenhet på hvarje ſtälle deruti röjer ſig. Hvarföre förſtå ſå få Hiſtorieſkrifvare denna djupſinniga Hiſtorik? Hvarföre famla de fleſte blindt omkring i händelſernas *labyrinth*, utan att förut ſöka den ljuſa väg, ſom blott kan igenfinnas i folkets och landets beſtämda caracter? Jag gör nu blott en fråga, ſom är betydande, emedan den torde träffa ſanningen: War Konung Arthus med ſin taffelrund, voro Amadis i Gallien och trollkarlen Merlin i Spanien och Frankrike någonſin

allmänna folkshjeltar, eller ämnen för folksagor? Funnos de väl hos andra, än Poëter och lärde? men hvarest i Sverige omtalar man icke gamla namn och äfventyr? hvarest finnas icke i naturen de andar och spöken, hvilka man i 12:te och 13:de århundradet så gerna ville hämta ifrån aflägsna länder, och låta dem antagas af ett folk, som ej skall hafva någon fantaisie? Man kan vara så klok, att man blifver dum.

Wid detta tillfälle vill jag anföra något af denna allmänna folkstro eller fördom, dels enligt de satser, som ännu herrska i några provinser, och dels som saken förhöll sig för 30 eller 50 år tillbaka.

Ibland de andar, som mest sysselsätta sig med och omkring menniskorna, nämnas minst Tomtgubbar, Tomtebissar eller Nisse god dräng, som allt vill säga detsamma. Detta namn hafva de deraf, att de anses bo i eller utmed husen, hvarest människor bo. De svara alldeles emot den Engelske *Robin Hood* och den Tyske *Ruprecht knecht.* De vistas äfven ofta i höga träd som stå nära omkring husen; och derföre skall man akta sig att hugga omkull sådana träd, heldst om de äro gamla. Mången som gjort detta, har derföre blifvit straffad med en obotlig sjukdom.

Att *slå ut* eller *slå ned*, är äfven ett bruk ibland allmogen, som förtjenar förklaring. Om en menniska får en sjukdom hvars orsak bondfolk ej kan begripa, så tro de,

att den är förorſakad af någon ſkyddsande (Rå) på ſtället, der den ſjuke feck, eller tror ſig hafva fått ſin plåga; och härifrån härleder ſig det uttryck man ofta hör: *Han har råkat ut för ondt i vädret, i vattnet, eller på marken*. Så ſnart derföre någon faſtnar för ett dylikt ondt, ſå anſes nödigt att åter blidka den förolämpade anden, och detta ſker på följande ſätt: de gjuta något vått i en panna, och blanda deruti något litet, ſom man ſkafvit af en vigſelring, eller af ſilfver, mäſſing, eller annan ärfd metall, men härvid iakttages noga, att man i afſeende på metallen får något ojämnt tal, i ſynnerhet tretalet. Med denna blandning begifva de ſig ſedan till det ſtället, der de tro att ifrågavarande perſon blifvit ſjuk, och utſlå der ſitt trollvatten öfver vänſtra axeln. Under vägen dit får man icke ſe ſig tillbaka, eller ſäga ett enda ord. Om man ej viſst vet ſjelfva ſtället, ſå ſlår man ut denna blandning utanför dörren, eller i en myrſtack.

Man berättar äfven om jättar och dvärgar, maran och drakar ſom bevaka ſkatter; en ſägen ſom är känd näſtan i alla land. Älfdanſar omtalas likaſå. Så ofta vi i det daggiga morgongräſet ſågo en ring af utmärkt grönſka, ropade alltid min ſkjutsbonde ſe der hafva älfver danſat! Desſa älfdanſar ſpela en ſtor role i ſpinſtugorna. Den ſom under midnatten råkar in i en ſådan älfdanskrets, får ſtraxt ſe desſa ſmå danſande varelſer, hvilka då kunna hafva hvarjehanda luſtiga uptåg med ſin gäſt; men desſa

ſmåtroll äro blott muntra, och alldeles icke ſkadliga. De ſitta ofta i ſtenar, ſom hafva circelrunda hål, och kallas älfqvarnar. Deras röſt ſkall vara ſå omärkbar ſom ſusningen af en vind; om något hårdt rop hörs i ſkogen, ſå är det ſkogsrå ſom ropar, och då ſkall man blott ſvara med ett He! ſå gör det ingen ſkada.

Sagan om den ſå kallade Strömkarlen är rätt ſkön. Enligt gamla vantron, ſitter han i ſitt blåa djup och ſpelar harpa. Om barn tillfälligtvis i enslighet få ſe honom, ſå gifver han dem god röſt och håg för ſträng-inſtrumenter, ty han lefver i en evig muſik. Han ſpelar i ſjöar och ſtrömmar när älfverne danſa, hvilka derföre för ſina midnatts-baler gerna utvälja gröna platſer nära vid vatten.

Näcken åter är en elak vatten-ande. Jag har förut omtalat, huru man fordom midſommarstiden offrade i källor, och äfven badade i dem, ſamt hur man i allmänhet tillköpte ſig denne ſkadlige vattengudens ynneſt genom något ſlags metall, den man kaſtade i vattnet. Man har ännu några ſmå verſer, hvarmed man gäckade honom, ſedan man förſäkrat ſig emot hans knep. Man kaſtade *metallen* i vattnet, och nedſteg ſedan i det man *ſade!* Näck, Näck, *Nåleputa*, du är på land, *men jag är i* vand. (vattnet) När man ſedan ſteg upp, tog man ſin metall tillbaka och ropade: Näck, Näck, nåltjuf, jag är på land, och du i vand.

Sådana elaka varelser, äfvensom skadliga och trollska djur bör man icke nämna med deras egentliga namn, utan alltid med smickrande benämningar, eller med små tillämpningar på deras caracter. Om man vill slå eller uttrycka sin vrede öfver en katt, så bör man ej nämna hans namn, ty dessa djur räknas äfven till afgrundshären, och skola hafva bekantskap med bergtrollen, hos hvilka de ofta göra besök. Man skall äfven akta sig väl i affeende på göken, ugglan och skatan, hvilka anses för trollska foglar, så att man ej frågar eller talar något till deras förfång. Också bör man icke utan orsak döda sådana foglar, ty deras anhang skulle kunna hämnas det; i synnerhet är det rysligt att trampa ihjäl en groda, emedan en sådan ofta kan vara en förtrollad prinsessa. Mången har, till straff för en sådan kittslighet, blifvit lam, utan att hafva fallit, eller brutit sig. Om man talar om trollpackor eller häxeri, så bör man tillika nämna eld och vatten, eller namnet på den kyrka dit man hör, ty då kan intet trolleri skada, En Lekatt får ej kallas så, utan den Lilla, en Räf bör kallas blåfot, eller den som går i skogen, en varg gråfot eller guldfot, och en björn, gubben eller farfar. På sådant sätt kan man vid tillfälle skjuta dessa djur, utan att man har någon skada deraf. Wid alla dessa saker hjelper det alldrig att blifva ond och svära. Om Näcken till exempel skulle rida på hästar och oxar, eller om troll mjölka ko-kreaturen, så måste man lura ut ett tillfälle, då detta sker, och dervid kasta stål åt dem. Det är ledsamt för en stackars jägare, då han är

nog olycklig att rigta sin bössa på en älg, en hare eller tjäder, som står under ett skogsrås särskildta beskydd. Samma djur kommer sedan beständigt i skotthåll för honom, och han kan skjuta hundrade gånger efter detsamma utan att träffa; och sedan detta skedt, är hans gevär för lång tid förtrolladt.

Flera andra smärre fördommar stämma noga öfverens med dem, som herrska i mitt fädernesland. Påsk eller dymmelveckan, äfvensom Walborgmess-afton, ritar man korss på alla dörrar, färdeles i stall och fähus. Fordom plägade Landt-ungdommen släpa ris tillsammans i stora högar, samt påtända det, under musik och hvarjehanda glädjebetygelser *). Så vidt eldskenet syntes, kunde ingen häxa eller odjur skada kreaturen. Hvem känner icke våra Midsommarseldar i flera trakter af Tyskland?

Att spotta i vatten, fängar, eller mössor, när man ser spöken, skall vara ett skyddsmedel emot deras onda villja. När åskan går, bör man väl tillsluta fenster, dörrar och spjäll, ty annars kunna bergtroll gömma sig i husen, och man tror, att åskan alltid slår efter dem. Man bör icke eller bära någon tom knifslida eller värjskida på sig, ty de kunna lätt smyga sig in i en sådan, eller ock annars lasta sig på en stackars vandrare, och blifva en farlig börda för honom.

*) Denna plägsed fortfar ännu på flera ställen i Sverige.

Söndagsbarn, eller perſoner, födda på en ſöndag, kunna ſe ſpöken, och förtrolla drakar ſom ligga på ſkatter. I Sverige anſer man äfven häſten för ett prophetiſkt djur; om Hingſtar gnägga mycket, då en brudſkara rider åt kyrkan, eller om ſträngarne ofta ſpringa af för ſpelmännen, ſå är bruden icke jungfru. — Udda-tal är godt vid allt, i ſynnerhet i affeende på boſkap; Hin onde och hans ſkara ſkall ej hafva någon magt med ojämna tal.

Den 20 Junii; reſa ifrån Skog till Ringſta, 1I mil. Denna gång dröjde jag ett par timmar längre än vanligt i mitt nattqvarter. Jag hade en god beſkedlig värdinna; och innan korrt anlände Officerare, Under-Officerare och Soldater till gäſtgifvaregården, hvilka alla, dels åkande, dels ridande, eller till fots, nu återvände hem, ty aftonen förut hade deras möte blifvit ſlut, hvilket ſtått på Moheden, knappa två mil derifrån. Helſingland och Geſtrikland utgöra tillhopa ett Infanteri-Regemente, hvilket i Sveriges krigsanaler nämnes med mycket beröm, för ett kallt mod. Alla de ſoldater jag ſåg, voro ſtora ſtarka karlar, till en del mycket alfvarſamma, hvilket i ſynnerhet gäller om Geſtrikarne, åtmindſtone enligt den kännedom jag har af dem. Jag vill här berätta en Anecdot ur ſiſta Finſka kriget. På ett ſtälle, icke långt ifrån Loviſa, der Ammunitions- och Krutmagazin voro belägna, kom elden lös, och nalkades beſtändigt närmare till det fruktansvärda mord-elementet. Alla

menniſkor

menniskor sprungo så långt de möjligen kunde komma. En ung Officer, som var närvarande, och som meddelat mig denna Anecdot, såg tvänne Helsingar stå vakt framför krutmagazinet. De sågo tydligt faran, och de flyktande menniskornas ångest, men de stodo ändock helt kallsinnigt qvar på sin post. Den unge Officern ropade åt dem, att de skulle fly och rädda sig tillika med de öfriga. "Nej, svarade de, vi villje vänta, till dess Corporalen kommer och befaller oss gå." Corporalen kom icke. Elden fattade uti Magazinet, och en gruflig explosion förde alltsammans högt upp i luften. Rundtomkring lågo stockar, stenar och krossade menniskor, men våra bägge soldater blefvo oskadde qvar på stället, i anseende dertill, att de stodo alltför nära under det luftdrag, som slungade byggnaden långt ifrån stället. Nu mera kunde de således med trygghet beskåda förödelsen. Den får ej vara vekhjertad, som vill möta sådana män i striden, då de hafva dugtiga anförare.

Efter ett muntert samtal med dessa raska krigare, som slutades med ett godhjertadt handslag och en sup, afreste jag klockan sju. Den halfannan mils långa vägen till Mo Myskje består nästan icke af annat, än skog och ängsmark. Jag passerade midt öfver det rika guldberget, och påminte mig härvid alla de lustiga sagor jag hört af den ärlige Daniel Danielsson. Wägen går öfver kullar; här och der ser man fäbodar. Icke långt ifrån Mo Myskje geck vägen öfver

Ljusna-älf, på ett ſtälle, der hon emellan tvänne ſtora vikar frambruſar i ett trångt paſs öfver en oändelig mängd ſtenar. Här vid deſs vattenfall höll jag min morgonandakt. Nu har man byggt en prydlig bro öfver ſamma flod, men förut paſſerade man den högre upp med en färja. Här är ett icke obetydligt laxfiſke. Detta är den ſtörſta älf i hela Helſingland; den går ifrån nordveſt till ſydoſt, och delar provinſen i tvenne näſtan lika delar.

Ifrån Mo Myſkje gjorde jag en liten reſa förbi Mo Kyrka till den berömda Flors Fabrik, ſom är belägen tre fjerdedels mil derifrån. Denna Fabrik är mycket märkvärdig för Norrland. Den anlades under förſta hälften af det förflutna århundradet, då både Regering och underſåtare viſade en ſärdeles ifver för Fabriker af alla ſlag. Man kan anſe denſamma ſåſom ſtammen för alla Norrländſka väfverier, hvarigenom man der blifvit uppmuntrad att odla lin och hampa, och hvilket äfven upphjelpt Helſingland och Ångermanland till välſtånd. Man ärnade förſt anlägga Fabriken vid Öſtanbro nära Söderhamn, år 1729; men då Söderhamnsboerne beſvärade ſig deröfver, valde man Flor till denna anläggning, hvilket ligger ganſka täckt vid en liten ſjö. Enligt år 1733 utfärdade Privilegier bevilljades Fabriken, att tillverka alla ſlags väfnader, Siden, Halfſiden, Bomulls- Linne- och Ylleväfnader, ſamt äfven att anlägga en pappersqvarn. Sedermera har man der i ſynnerhet förfärdigat linne- och bommulstyg. Ifrån den tid

Commerce-Rådet Prinzſköld emottog denna Fabrik, har den aldrig varit i hvila, utan de årliga tillverkningarne ſtiga till ett värde af 6000, till och med 8000 Riksdaler Banco. Der fins äfven ett godt färgeri och valkverk. Fabriken hade år 1761, 60 eller 70 ſtolar, och 1764, 88 dito, af hvilka under det olyckliga året 1768 blott 22 voro i gång. Nu nyttjas der emellan 50 och 60 ſtolar, hvilka ſysſelſätta omkring 100 menniſkor, alla ſmå förberedningar och öfriga dit hörande arbeten inberäknade. Man arbetar meſt med bomull och linne, obetydligt med ſilke. Dräll, damaſt, linne atlaſt, bomulls- och tråſtrumpor, ſamt näsdukar, jemte bomulls- och linne-kypert äro der de förnämſta producterna. Många menniſkor i Mo Socken föda ſig med garnſpånad, hvaraf årligen förarbetas till ett värde af 10, eller 15,000 Riksdaler Banco.

Marken i denna trakt är lågländt, ſamt beſtår af lerjord, och på några ſtällen af ſand; de höga ſkogarna hafva alltid ſandig jordmån. Man kan väl erindra, att bönderne icke dika tillräckligt omkring ſina åkrar; men man har dock der god ſädesväxt, emedan man under medelmåttiga år får af råg 9:de eller 10de, af korn 7:de eller 8:de, af blandſäd och hafra 6:te eller 7:de kornet. I öſtra delen af Socknen fås mycket lin på alla ſtällen, der det möjligen kan växa. Arbetarne på Flors Fabrik hafva förſt börjat plantera potates; och denna nyttiga växtens odling har ſedan blifvit utbredd öfver hela provinſen, hvilket kan anſes ſåſom en ny välgärning, härledande ſig ifrån denna Fabrik.

Linsådd och väfnader utgöra redan förnämsta näringsgrenen i näſtbelägna ſocknar. Utom allt hvad Invånarne derſtädes ſjelfve nyttja till ſina väfnader eller förſälja, gå årligen omkring 4000 Lispund garn till Söderhamn, och deſsutom vid Paſs 200,000 alnar Linneväf. Staden tillverkar omkring 70,000 alnar af flera ſlags väfnad, hvarförutan der äfven finnes ett Tält- och Segel-Manufacturverk. Lax- och ſtrömmingsfiſket vid kuſterna är rätt betydligt, ehuru man klagar, att det ſiſtnämnda ſkall aftaga år ifrån år. Ofta betyder dock menniſkans klagan ej ſå mycket; dermed förhåller ſig lika ſom med andra oarter, vid hvilka man vänjer ſig. Här, likaſom i hela Norrland, är ſmör en hufvudartikel, och afſättningen af denna vara är betydelig, ſå väl i de ſmärre ſtäderna vid kuſten, ſom äfven i Stockholm, och på andra ſöderut belägna orter, dit ſtora foror afgå. I allmänhet har man i Helſingland mycket mera getter än får; och de ſiſtnämnda ſkola der icke väl trifvas.

Fogeljagten är ockſå mycket betydlig i denna Provins. Man förtär icke blott mycket deraf hemma, utan förſäljningen till Stockholm, Upſala m. m. är anſenlig. Många uppköpare finnas, ſom föra ſtora ſlädar, laſtade med fogel, till Stockholm, der man ſer en mängd af deſsa menniſkor under vintertiden, klädda i ſina hvita eller brokiga får- och kalfſkinspelſar, ſälja fogel på flera torg. Jag har ej kunnat erhålla en noga förteckning öfver denna införſel af fogel i Stockholm under de ſiſta åren, hvarvid jag alldeles icke

vill räkna det ſom inkommer ifrån andra provinſer, eller det ſom ej angifves i tullarna. Fogeljagten ſkall dock under de ſiſta 40 eller 50 åren ej hafva aftagit ſå mycket i allmänhet, ſom man vanligen klagar, emedan uppodlingarne och befolkningen på desſa och flera orter ännu icke ſvara emot rikets ſtora vidd, och desſ ofantliga ſkogar, berg och moras; hvarföre icke heller tillgången på vildt kunnat förminſkas. Jag vill nu anföra en förteckning öfver införſeln af fogel blott i hufvudſtaden, under år 1760 och några följande år, på det man äfven må kunna få ett allmänt begrep om vigten af denna handel.

År 1760 infördes 11,718 Tjädrar, 52,027 Orrar, 42,154 Hjerpar, 38 Rapphöns, 21,456 Kramsfoglar, 1000 Snöripor.

År 1761 — 22,630 Tjädrar, 71,109 Orrar, 115,580 Hjerpar.

År 1762 — 36,972 Tjädrar, 88,523 Orrar, 179,943 Hjerpar, 9,898 Snöripor, Ånder och Sjöfogel, 27,209 Kramsfoglar, 184 Åkerhöns.

För denna Fogel gå anſenliga ſummor tillbaka till provinſerna. Detta är lätt att finna, när man hör, huru högt vanliga torgpriſet enligt taxa var i Stockholm förleden vinter. Man bör dock alltid räkna några ſkillingar högre, än denna Taxa. I Riksgäldsmynt koſtade då en tjädertupp 32 eller 40 ſkillingar, en tjäderhöna 20 eller 28 ſkillingar, en orre 16 eller 20 dito, en orrhöna 13

eller 16 dito, en hjerpe 10 eller 14 dito, och en snöripa 6 eller 9 dito.

Ifrån Mo Myskje till Norrala äro sju fjerdedels mil. Imellan Mo Myskje och Söderala har man straxt slätmark, der alla dälder och kullar äro beströdda med hus, ehuru jordmån är medelmåttig; sådan odlad mark har ett skönt utseende i en skogsbyggd. Bondhusen äro till en del vackert byggda. Flere af dessa bönder hafva sina torpare, hvilka bo sämre, och måste göra dem mångfalldiga tjenster. Ifrån Söderala har man skogsbackar, samt spridda gårdar här och der, jämte fäbodar. Norrala ligger på en hög backe, med små åkerfält rundt omkring. Nära gästgifvaregården står på en högd ett Monument, hvilket år 1773 blifvit upprest af ett sällskap i Gefle, som kallade sig *Pro amico*. Man har låtit uppsätta det till åminnelse af Konung Gustaf I. som år 1521 på detta ställe uppmanade Helsingarna att bryta Danska oket, och förena sig med de öfriga Svenskarna till frihet och enhällighet. Det är en Pyramid af blåaktig sandsten, med följande inskrift: *Här manade Gustaf I. år* 1521 *samlade Helsingar till Rikets räddning. Frihetshjelten till ära under Ättlingens Gustaf* III:s *Regering restes stenen år* 1773 *af Sällskapet Pro amico.*

Vägen emellan Norrala och Bro går åter genom en lång skog; är till det mesta jämn, blott med små backar, många kärrbundna ställen, har några fäbodar, samt get- och kokreaturs-hjordar. Midt i skogen sågo vi en familie af två karlar, tre qvinnor och sju barn

vid vägen, hvilka ſutto på ſtenar i ſolſkenet, och höllo ſin måltid. Dylika kringſtrykande och i ſkogarna boende tiggare-familler finner man i alla ſkogrika och bergiga trakter och följakteligen äfven i Norrland. Man kallar dem äfven Tattare eller Ziguenare, och några anſe dem för verkliga Ziguener-afkomlingar; men andra åter påſtå, det de blott äro qvarlefvor af några olyckliga Finſka familler, hvilka dels blifvit utfattiga på ſina Nybyggen i Sverige, dels verkeligen blifvit jagade ifrån de ſamma, hvarefter de ifrån ätt till ätt blifvit vandrande familler, och hafva under detta afſöndrade och kringſtrykande lefnadsſätt antagit många beſynnerliga plägſeder, ſamt i deras ſpråk äfven flera beſynnerliga ord, ſom höra hvarken till Finſka eller Svenſka ſpråket. Det är åtminſtone ſäkert, att de ej ſynas vara af äkta Svenſkt urſprung, ty de hafva alla en mycket ſvart anſigtsfärg, ſvarta hår och ſvarta brinnande ögon. Så väl i anſeende härtill, ſom till deras ſmidiga kroppsväxt kunde de väl anſes för Ziguenare; men de kunna likaſå lätt anſes för Finnar, ty månge af desſa äro ſvarta, viga och ſmidiga, heldſt ſom deras Pörten och badſtugor gifva dem ett Ziguenerlikt utſeende. Att allmogen ofta kallar ſådana kringvandrande tiggare för Finnar, beviſar dock ingen ting i afſeende på deras urſprung eller ſlägtſkap, ty menighetens tro eller tanke hvilar ofta på ingen grund.

Bro ligger äfven på en ſandbacke, och har några ordentliga åkerſtycken omkring ſig. I det hela är trakten enformig; men det är underligt, att den är ſå litet odlad, då den

ligger så nära hafvet och en stor landsväg; och likväl skulle hela den landsträcka jag denna dag passerade kunna odlas, med undantag blott af de större högderna, som böra sparas för skogen, samt för det skygd de gifva emot häftiga vindar. Nu har man åter börjat odla litet här och der mest på och omkring sandbackar samt i våta och kalla dälder, och till och med der finner man korn, ärter och lin, som mycket sås i upplöjd ängsmark. Den präktiga gräsväxten på ängs- och betesmark bevisar dock, hvad hela detta land skulle kunna blifva för åkerbruket. Man har väl också här, såsom jag redan i Gästrikland anmärkte, skäl att klaga öfver naturen, som mycket försvårat saken, och belastat den bästa jordmån med sten, då den sandiga deremot är utan. Men på alla ställen, der man rensat och odlat några tunneland jord, ser man så väl af den sköna vårsäden som äfven af den tjocka rågen, att jordmånen är ganska god. På ängarna och vid husen har man uppställt hässjor och torkgalgar för hö, ärter och säd, samt stora ställningar på hvilka man upphänger lin. Här och der midt i skogen och på betesmarkerna ser man små åkerlappar besådda med lin och äfven med säd. För öfrigt kan man med få undantag säga, att man på hela denna väg ej finner andra byar än dem, der gästgifvaregård är inrättad, oberäknade några få obetydliga enstaka hem. Här så högt upp i norden ser man dock ännu alltid fruktträd. Wid Norrala gästgifvaregård fann jag en stor vacker trägård, med fruktträd i full blomma; äfvensom vid vägen till Hudviksvall; de flesta

äro

äro dock körſsbärsträd, hvilka minſt ſlå felt, då man deremot ſällan kan göra ſig förhoppning om kärnfrukter.

Jag måſte äfven anmärka, att jag näſtan uti ingen provins funnit en ſå förträfflig police ſom i Gäſtrikland och Helſingland, hvilka tillhopa utgöra ett Län. Öfverallt är man der van vid ordning. Hållhäſtarne, hvilka för hvarje gäſtgifvaregård på denna väg, der ett obetydligt antal reſande färdas, blott äro fyra, äro dock alltid på punkten der, Dagböckerne äro ordentliga och vägarne förträffliga. Wägviſare och milſtolpar ſtå öfver allt på ſina behöriga ſtällen. Denna ordning ligger till en del i folkets caracter, och till en del hedrar den Landshöfdingen i Provinſen, Herr Grefve Cronſtedt, en man, ſom af hvar och en nämnes med förtjent lof för rättviſa, godhet och heder.

Ifrån Bro till Iggeſund går vägen halfannan mil högſt romantiſkt utmed flera bugter af hafvet. Detta förorſakas af de många bergſtrömmarna, hvilka gifvit anledning till anläggande af många ſågqvarnar; äfven ſom transporter af bräder och jern, dem man ofta möter på vägen, förkunna provinſens näringsgren. Iggeſund ligger vid en bruſande ſtröm, ſom ifrån den ſtora ſjön Dellen, den ſtörſta i Helſingland, löper ut i hafvet. Här äro flera förtjuſande vattenfall. Ett vackert Bruk ligger litet längre ned; det liknar en ſtad, och tillhör Commerce-Rådet Müller i Stockholm. Man har här utſigt åt hafvet, men i

anſeende till en mängd holmar kan man ej urſkillja det ifrån inſjövatten. Hela hållet ifrån Enånger är mera backigt än de föregående, men backarne äro dock icke höga. Jordmån blifver bättre ju längre man reſer, och har ofta matjord. Hafra är ſällſynt, potates och rofvor ſer man på få ſtällen, men ſå mycket mera hvitkål.

På vägen emellan Iggeſund och Sanna ligger den lilla ſtaden Huddiksvall, väl belägen vid en djupt in i landet gående hafsvik. Man far tätt förbi den ſamma. Emellan Sanna och Malſta äro bergen högre. Här hörde jag ett högtidligt ſkönt åſkdunder, hvars fruktansvärda ljud återſkallade hundrade gånger ifrån alla dälder. Lyckligtvis hade jag ingen tom kniffſlida eller värjſkida, och min kappſäck var äfven fullpackad; till och med vår electriſka och nu mycket varma häſt, den ſkjutsbonden för att undkomma det ſtarka regnet dref i fullt gallopp, drog ändock icke döden ned ur luften på oſs. Under ſiſta hållet för denna dag emellan Malſta och Bringſta, hade vi det gamla enahanda af ſkog och högre backar. Bringſta ligger rätt väl, på en högd, med ängar och gärden rundt omkring, mycket vatten, jämte Harmångers kyrka.

Detta landets invånare äro ſtora och ſtarka, mera muntra än Gäſtrikarne, men dock i allmänhet alfvarſamma och ſaktmodiga. Man ſer här mycket flera ljuſa menniſkor, med linfärgadt hår, än i Dalarna, der man icke ſällan träffar mörkhåriga. Likväl äro anletsdragen finare hos bägge könen, än i Gäſtrikland

och Upland. Man är här likaſå litet beſvärad ſom road af ſpråkſamhet och nyfikenhet. Wäfnad och ſpånad idkas med drift; i många hus ſer man två eller tre väfſtolar i gång. Folket nyttjar mycket tyg af egen tillverkning, meſt randigt ylle- och linnetyg. Sågqvarnar, kolkojor och ſvedjeland ſes här i allmänhet mera, än odlade åkerfält, och i ſjelfva detta mjölkrika land kunde man dock ofta icke få en enda droppa mjölk på gäſtgifvaregårdarna.

Den 21 Junii, reſa ifrån Bringſta till Fjäl. Denna dag rägnade det ända till klockan 8 om morgonen; ſå ſnart det åter klarnade afreſte jag. Det geck långſamt, dels för den ſköna nejden, hvilken jag ville betrakta, dels för de höga backarna i och omkring Medelpad, ty detta kan, i jämförelſe med det föregående, verkligen kallas ett bergland. En annan orſak var äfven de vackra och vänliga invånare ſom jag på flera ſtällen träffade, och kommo mig näſtan emot min villja att dröja. I denna bergstrakt äro alla menniſkor mera lifliga och ſpråkſamma. Morgonen var vacker, och Bringſta viſade ſig i en obeſkrifligt ſkön tafla emellan ſina vikar, med den bruſande ſtrömmen, utloppet af Medelpads Storſjö, hvilken vi öfverforo, och med den ſtora Harmångers kyrka i fonden. Öfverallt härſtädes ända upp till bergstopparna ſer man åkrar och ängar, brokigt betäckta med Hæmaticum, Viola Tricolor och Ranunculus. Straxt på andra ſidan om en backe ſågs Jättendals kyrka, omgifven af åkerfält; ſedan geck vägen genom en backig ſkog, öfver en ſtröm, ſom hade ett vattenfall och åtſkilliga ſågqvarnar. Derefter viſade

fig den här på orten utmärkt vackra Gnarp kyrkan, äfven omgifven af fädes- och i fynnerhet lin-åkrar; få framkommo vi till Gryttje.

Under vägen emellan Gryttje till Maj, fom utgör två mil, har man i början ännu några romantifka trakter, men fedan tilltaga bergen, flutligen har man blott berg och fkog, der endaft några fäbodar finnas. Denna fkog utgör gränfefkillnaden emellan Helfingland och Medelpad, och kan med fkäl kallas en ödemark. Men då man kommer nära Maj, blifver trakten åter obefkrifligt vacker, och åfynen af Njurunda kyrka, i fin runda fruktbara däld, omgifven af odlingar och blomftrande ängar, är verkeligen ganfka angenäm.

Den två mils långa vägen ifrån Maj till Sundsvall går förft något åt fidan, och man måfte pasfera Njurunda älf, fom är den förfta i Jemtland och Medelpad, famt den vackrafte jag fett på lång tid, bred och anfenlig; men man har dock bro öfver denfamma. Längre ned fer man en brufande forfs med Laxfifk-redfkap. Älfven kröker fig här fåfom en kurbitsftjelk, och brufar förfärligt innan den hinner ned till fin hafsvik. Längs uppåt denna älf äro Medelpads meft fruktbara och odlade trakter belägna. Här ifrån går äfven den ftora och enda väl underhållna landsvägen genom hela Jemtland ända upp till Norrfka Gränfen. Strömmen är omgifven af höga berg, men hvarje jordtorfva är derftädes odlad och vittnar om välmåga. Jag refte nu invid ftrömmen, och flutligen ifrån hafsviken alltid upp åt den ena backen efter den andra. Sedan

jag hunnit den första vackra halfva milen, befann jag mig sammanpräsfad emellan haf och fjällar, och en obanad stenig väg, som var både trång och brant, geck midt emellan båda. Himlen syntes äfven hafva förenat sig med allt det öfriga, för att på en af årets längsta dagar göra denna resa ryslig för den vägfarande. Till vänster hänga höga berg, till en del med nakna klippor öfver vägen; ifrån himlen störtade växelvis hagel- och rägnskurar, och stormen rasade på sjösidan; men naturen var der skön. På ett ställe der viken öpnade sig, feck jag här för första gången fri utsigt öfver det omätliga hafvet, och straxt glömde jag naturens uppror. Så geck farten nu längs utmed stranden; men nära Sundsvall blir hafsviken mera inskränkt, till en sluten insjö, och bergen sänka sig till kullar, omgifna af åker och ängsmark. Öfver ruiner och emellan tillrustningar till nya byggnader reste jag in i staden, der jag fann god förtäring, och lifvades af muntert sällskap samt några vänliga flickansigten. En eldsvåda har förledit år äfven förstört denna stad, en olycka, som man i Sverige alltid skall hafva att frukta, så länge man fortfar att bygga trähus. Staden sträcker sig längs efter en liten flod, på hvilken små skepp och skutor kunna gå upp; hafsvikens trånga bugt emellan de höga bergen utgör en säker hamn för större skepp. Kyrkan och nordvästra fjerdedelen af staden stå ännu qvar; tre fjerdedelar på sydöstra sidan äro alldeles ödelaggda af elden, och man sysselsätter sig nu flitigt med att åter uppbygga denna trakt.

Jag afreste förft klockan fem eftermiddagen, emedan jag här befann mig få väl, och nu geck det åter långfamt uppföre en backe, famt fedan uppföre flera, ända till defs jag feck en vacker fjövik, ön Alnö och Sköns kyrka till höger framför mig. Här fåg jag Alper. Alla desfa bergfträckor hafva blifvit förvandlade till de härligafte åkrar och ängar, famt betäckta med hus och byggnader ända högft uppå bergfpetfarna, och på alla desfa klippor fåg jag fköna fädesåkrar; ett bevis hvad Helfinglands fkogar och ftenbackar kunde blifva, der marken på långt när icke är få fvår att odla, fom här. Man kan ej befkrifva, blott känna det tjufande af en vacker trakt, fom vifar fig i aftonfolens glans, jämte en fpegelklar vidfträckt vattenyta. Här har Paftorn i Skön gifvit ett ftort exempel i åkerbruket, hvarigenom han äfven kan blifva fin Förfamlings Lärare och Wälgörare; fkada blott, att jag glömt hans namn. Det är en ung man, fom inom få år obefkrifligt mycket förbättrat fitt boftälle. Hans mefta åker ligger vid vägen, för allas åfyn. Han har förvandlat öfver 70 tunneland fumpig och ftenbunden mark till god jord, på hvilken nu råg, korn och klöfver ftodo i härlig växt. Redlige Preft, äfven på detta fätt fkapar du en Himmel på jorden; måtte alla dina Ämbetsbröder göra detfamma! Här fann jag lin och klöfver i myckenhet, och bägge delarne frodades väl. Jag for med förtjusning förbi denna trakt fteg för fteg, och njöt den fköna naturen i fullt mått. Snart kom en fkogsbacke; vägen geck åt en annan fida, och nu vifade fig Timrå

kyrka, äfven omkransad af åkerfält. Dessa branta klippor äro öfver allt på helt annat sätt odlade, än Helsinglands innersta trakter. Hvaraf kommer väl det? Har väl slumpens egensinnighet varit nog stor, för att uppfylla just denna trakt med en större mängd menniskor?

Wägen imellan Wigsta och Fjäl, jämt en mil, mitt sista håll i dag, var rätt rolig. Backarne äro merändels högre än förut, odlingen mindre, och mera skog. Jag hade en munter skjutsbonde, en hederlig karl både i tal och utseende. Första åsyn af Indalsälfven, den andra stora floden i Jemtland och Medelpad, är obeskrifligt skön, i synnerhet för dess stränder. Wid vägen ligga flera hemman, på högder, borrtskymda af björkskog, samt rundt omkring omgifna af sina åkrar. Då jag såg dem, trodde jag mig åter vara i Lecksand, och på Båtsta hos den redlige Hedenblad. Sedan geck vägen genom skogen utmed strömmen ända till färjan. Älfven var här delad, och flöt inom låga stränder fram emellan holmar. Den har på bägge sidor uppkastat mycken gyttja, och är för öfrigt gul och grumlig. Min skjutsbonde klagade öfver flodens sorgsna färg, samt öfver förlusten af den annars så indrägtiga laxfångsten, emedan denna fisk icke går upp i grumligt vatten. Han, äfvensom färgkarlarne, brummade mycket deröfver, att en stor sjö blifvit aftappad i Jemtland, hvarigenom floden svällde öfver sina stränder, så att dälder och klippor äfven följde med i forssen. Ifrån den tiden har floden

ännu icke velat återtaga ſitt förra lopp eller färg. Jag anlände till Fjäl klockan 9. Detta ſtälle ligger romantiſkt högt öfver ſtrömmen.

I dag har både land och menniſkor ſynbart förändrat utſeendet. Naturen blifver mera vild, men ockſå ſtörre. Man ſer ej mera ſå många hus, byggda med Helſinglands yppighet. Höſtſäd blifver mer och mer ſällſynt, men lin och hampa viſar ſig ymnigare; ännu ſer man äfven humla. Några fruktträd i Sundsvall, och ett par ſom jag ſåg vid Wigſta, voro juſt nu i blomningen. Man ſer nu på menniſkorna, att de mera bo ibland bergen än de öfriga man träffat under vägen. De äro mera muntra och fria, ſamt både män och qvinnor mera vackra och interresſanta. I ſtället för Helſingens och Gäſtrikarens alfvarſamhet och köld, finner man nu mera lifliga phyſiognomier och häftigare känſlor. Häſtarne ſynas till och med vara öfvade till ett ſlags likhet med menniſkorna, ſå att de alltid villja ſpänna uppföre de branta bergen i fullt traf.

Redan här hade jag en äkta nordlig ſommarnatt; jag läſte och ſkref utan ljus ända öfver midnatten, utan att jag viſste, att det var ſå ſent. Sedan geck jag att ſpatſera en ſtund, vandrade under ljufva drömmar emellan tallar och björkar längs efter ſtrömmen, och tyckte mig ur djupet höra ljudet af ſtrömkarlens harpa och Svenſka Näktergalens ſång. Detta är en underlig

fogel. Jag hörde honom först i Wermelands skogar, och blef så bedragen att jag trodde mig höra en verklig Näktergal ifrån mitt fädernesland, hvilken likväl blott finnes i några trakter af Södra Sverige. Man kan verkligen förvillas af hans sång, så snart ingen verklig Näktergal sjunger jemte honom, och utskämmer efteraparen. Jag tillstår dock, att jag nu gör denna fogel orätt, ty hans stämma har gjort mången skön natt ännu skönare för mig. Han sjunger vanligen blott om aftnarna och nätterna; men då hör man ofta så många stämmor på en gång, att det verkligen är rigtigt ovanligt. Denne Svenske Näktergal är en grå fogel, och hör till Trast-slägtet, hvilket fogelslag han också tämmeligen nära liknar till storlek. I Sverige kallar man honom Talltrast, samt äfven Nattvak, i anseende till sin nattliga munterhet.

Den 22 Junii. Resa *ifrån* Fjäl *till* Gudmundrå, 6 och en fjerdedels mil. Jag hade haft hyggligt nattqvarter, god uppassning och god mat, och betalte derföre 14 skilling Riksgäldsmynt. Man kan svårligen finna någorstädes ett så godt pris som i dessa provinser. Hos oss tror man att en evig hunger herrskar här. Min aftonmåltid bestod af färsk strömming, den fetaste lax, mjölkvälling och gammalt öl; till frukost förtärde jag ägg och lax. Strömmingsfiske idkas ifrån Södermanland hela kusten uppföre ända till Torneå. Det är mycket betydande, och föder en stor mängd menniskor

längs efter kusten. Flera fiskare äro hela månader ute på denna fångst, och hafva sina nederlags- och ankarplatser på holmarna och på kusten. För att finna origtigheten af den i det södra Europa rådande meningen att Sverige är ett hungrens land, behöfver man blott granska de vanliga marknads- och torgprisen, samt de årliga taxorna, och det skall straxt synas, att prisen äro i jämnvigt med dem i de flesta Europeiska Länder, och att många artiklar äro till och med hälften mindre dyra, än de pläga vara i de flesta rikens hufvudstäder, eller andra städer af lika storlek med Stockholm. Blott de artiklar, som tillhöra luxen, och ej finnas inom landet, äro dyrare. Detta beror således af hvar och ens egen villja, huru tarfligt eller öfverflödigt han inrättat sina behof, och hvilken beskattning hans förmögenhet kan tåla. Jag måste tillstå, att jag i provinserna ofta blifvit förvånad både öfver det ovanligt goda priset på flera artiklar, och öfver folkets ännu mera ovanliga godhet och vänlighet.

Emedan väderleken i dag omväxlade med solsken och rägnskurar, så lemnade jag sent, först klockan 8, mitt nattqvarter. Trakten härstädes passade äfven till dagens mulna uppsyn. Wägen härifrån till Norrmark, 2 mil lång, består näslan icke af annat än skog och höga backar. Under den första halfva milen ser man den nya vackra Häsjö kyrka, som gör god effect. Sedan blifver allt ödemark, och visar intet annat än Fäbodar. Detta synes dock höra till saken, ty här är

gränſen emellan Ångermanland och Medelpad. Det enda ſom fägnar ögat, är en mängd hjordar, ſamt en myckenhet ſkogsbär, ſom nu ſtodo i ſin vackraſte blomma.

Wägen ifrån Norrmark till Åland, en mil, är af ſamma beſkaffenhet; ſkog, backar, ſjöar och blott några ſmå odlade ſtycken. Allt är vildt och obehagligt, likaſom himmelen nu var. Förſt nära Säbrå kyrka blifver trakten åter mera angenäm och romantiſk, näſtan på lika ſätt, ſom omkring Sköns kyrka, men dock vildare. Här tager vägen af till Hernöſand, Ångermanlands hufvudſtad, ſom har Biſkopsſäte och Gymnaſium. Jag hade adresſer till åtſkilliga dervarande lärde; men ſom jag visſte att de ſtuderande på ſtället nu hade Ferier, och att de fleſte af Herrar Lärare då pläga begifva ſig ut på landet, ſamt desſutom föga retad att ſe en ſmåſtad, ſedan jag ſett ſå många ſådana, lemnade jag den *till höger* om mig, och for öfver en häftig ſtröm, ſom i vattenfall frambruſar öfver ſtora ſtenar, och drifver flera ſågqvarnar. Straxt framom närmaſte backe hade jag Åland, hvarifrån vägen går genom en backig men bättre odlad trakt, halfannan mil, ända till Weda.

Här var målet för min nordliga koſa; nu mera tog jag vägen längs efter Ångermanna-floden mera åt veſter, för att ſedan ſmåningom framtränga till Jemtland. De ſom reſa längre åt norden till Weſterbotten måſte pasſera ſtrömmen. Jag tog vägen på denna ſidan, och reſte ännu på dagen 1 och

trefjerdedels mil till Gudmundrå. Wägen är angenäm och går öfver höga backar; ofvanföre har man berg med nakna spetsar och branta klippor. Slätterne emellan bergen äro väl odlade och hafva en ypperlig gräsväxt; utsigterne öfver floden äro till en del förtjusande. Ju närmare man kommer Gudmundrå, ju mera blifver landet slätt och odladt, och slutligen kommer man in i en vidsträckt däld, uppfylld af sjöar. Wid denna däldens åsyn utropade jag: *Val di Lunæ!* ty man har just sådana dälder omkring Lucca, Carrara och Pietra Santa. Jag for driftigt in i Prostgården, till den hederlige Prosten Norberg, en broder till den berömde Orientalisten i Lund. Jag hade ingen annan adresse än den, att vara främling, och jag blef mycket väl emottagen, samt efter storm och rägnväder vederqveckt med mat och drick.

I dessa Provinser gör man sig mycket mera möda med ängskötsel än med åkerbruk, hvilket är ganska naturligt. Men jordmån och säden äro rätt goda, nästan all åkerjord består af lucker mergel, blandad med kalk, hvilket nödvändigt måste medföra mycken fördel i dessa högtbelägna trakter, der vintren är så långvarig. Man ser ännu öfver allt mycket lin, höstsädet mindskas beständigt, och utgör ungefär blott en femtedel i förhållande till vårsädet. Detta sistnämnda består mest af korn, något hafra och mera ärter. Hvita ärter fås hvarken här eller i andra nordliga provinser, emedan deras framgång är osäker, och de dessutom vissa år

alldeles icke kunna bringas till mognad. De här vanliga ärterna äro af ett gulbrunt slag; de ätas mycket, och smaka alldeles icke illa. — Nötkreaturen äro af godt slag, hvilket är en nödvändig följd af dervarande feta betesmarker och myckna vinterfoder, men vissa alster af en rik natur synas der mer och mer upphöra, ty ofta äro två tredjedelar af en hjord utan horn, jag har i dag till och med sett en tjur utan denna prydnad. Äfven såg jag i dag efter lång tid för första gången plöjas med oxar. — Och menniskorne? Ack, de blifva allt raskare och raskare, ju längre man kommer i norr. Folkstammen häromkring är just icke vacker, men hurtig och munter, hvilket visar sig både i ord och gärningar. De köra raskt, och deras hästar springa som dj —

Prosten Norberg, som sjelf är en hedersman, härstammar äfven ifrån en aktningsvärd familj. Jag såg hos honom en ärevördig gumma, hans 84:åriga mor, ännu lika flitig med spånad och väfnad, som hon varit för 60 år tillbaka. Hon har först infört i Norrland en finare spånad, och det egentligen i Nätra socken, der hon anlade den första spinnskolan, och der hennes man var Pastor. Äfven har hon såsom läromästarinna och som spinnerska i förra tider erhållit flera pris, och ibland andra en silfverbägare af 98 lods vigt. Hennes fina spånad väcker ännu beundran, och tre väfstolar äro här äfven i gång. Prosten är likaså verksam på sitt sätt. Han har å nyo uppbyggt hela Prestgården, samt mycket

förbättrat fin åker under de få åren han varit här. Jordmån häromkring är förträfflig; Pastorn får under sämre år af sitt förnämsta sädesslag, korn, icke mindre än emellan 9:de och 10:de kornet, förra året, som var särdeles lyckligt, feck han 16:de kornet. All säd, så väl korn som råg, är här gifvande och vigtig, kornet nästan som hvete, och hafran, af hvilken man bränner förträffligt bränvin, är mycket kärnfull. Men man måste också tillstå, att åkren i hela denna trakt skötes mycket väl. Likväl är dock åkerbruket i flera afseenden alltid ett mycket osäkert näringsfång i dessa provinser, dem man i anseende till deras ringa befolkning ännu måste anse nästan som colonier. Under svåra år måste man derföre här och der lida brist, och då betala oerhördt; under mera bördiga år får man, i anseende till aflägsenheten och svårigheten att affätta sin spannemål, knappt ersättning för hvad åkrens odling kostat. Så finnes här ännu ett stort förlag korn och hafra af förledna fruktbara årets gröda, som ingen behöfver. För de åkerbrukare, som äro mycket aflägsnade ifrån den stora elfven och kusten, är transporten så lång och kostsam, att den tar borrt förtjensten; men också der transporten är lätt säljer man en tunna säd för en och en half Riksdaler bättre pris, än i södra provinserna.

Ångermanland har under de sista 50 åren ansenligen tilltagit i all slags odling och verksamhet. Man kan knappt få se för ändamålet mera tjenlig och nättare åkerredskap, än hos Ångermanlands och Helsinglands

Invånare; hvilket äfven gäller om alla flags husgeråd. Alla sådana saker, ända till det mindsta, gör den Svenske bonden sjelf; han är en tusenkonstnär, ty han förstår att tillika göra det starka prydligt. Man kan verkligen kalla hela Svenska nation mechanisk. Af denna orsak är Svensken rätt fram under sitt hvardagslif, och en fruktansvärd soldat under goda anförare. Åkerbruket har här under de sista 30 åren mycket tilltagit, och tilltager ännu beständigt; Sveriges mera fruktbara trakter kunna lemna betydligt understöd åt de mindre fruktbara. Utomdess planterar man nu rätt flitigt potates öfver allt, äfvensom kål och rofvor, och så mycket humla man behöfver till bryggd. I ofruktbara socknar förtjenar mången en icke obetydlig hjelp-penning genom allehanda trädsakers förfärdigande, äfvensom vid kusterna genom skepps och båtars byggnad. Emedlertid äro och förblifva väfnaderne, fiskfångsten och boskapsskötseln denna orts förnämsta näringsmedel.

Nu på en 60 eller 70 år har man nästan i alla socknar fått lin och hampa, men i synnerhet på andra sidan om elfven i några socknar vid kusten, ibland hvilka i synnerhet bör nämnas Nätra, Nordingrå, Arnäs, Nora och Sidensjö. Obetydlige jordägare hafva derigenom blifvit rika, samt hela socknar välmående och befolkade. Det bästa lin i hela Norrland skall växa i Nätra socken, och der har äfven spånad och väfnad blifvit bragt till högsta fullkomlighet. Der utspinner man ett lod lin till en mer

än 4000 alnar lång tråd, och det fasta lärft man väfver är i alla affeenden lika godt med det Holländska, men öfverträffar det vida i styrka. I hvarje hus finnas två eller tre väfstolar, spinnerierne oberäknade, och det är en dålig gård, der man icke årligen förfäljer 300 till 400 alnar fint lärft. Genom denna industri, och den deraf följande välmågan har desfa menniskors husliga lefnad undergått en hel förändring. Åkerbruket har genom denna välmåga äfven vunnit mera styrka, och idkas med mera flit; i stället för fordna härvarande nedrökta kojor, har man nu byggt snygga hus, många af två våningar, med sex eller åtta rum; en viss prakt, till och med luxe, har häraf äfven blifvit en naturlig följd. Man påstår, att folket just i desfa socknar skall vara det mest muntra och hyggliga i hela Ångermanland. Om man här vill berömma en flicka, få säger man: hon ser ut som en spinnerska ifrån Nätra. Alla socknar hafva väl icke få mycket lin och hampa som den nyssnämnda; men detta näringsfång är dock tämmeligen allmänt i hela Ångermanland, och sprider sina välgörande verkningar äfven till den mest aflägsna delen af provinsen.

Jagt och fiske äro här betydliga, och äro det naturligtvis mer, i den mån en provins har mera skogar, träsk, sjöar och strömmar, hvilka alla ännu icke blifvit inkräcktade af menniskors rof-begär. Laxfisket i den stora elfven och de öfriga floderna är ansenligt. Utom det stora slaget fångar man

flera

flera smärre, såsom Harr, Sik, Laxöring och Stenbit, tvänne medelting emellan Lax- och Foreller; och dessutom gäddor, lakar och rudor. Men betydligaste fisket är strömmingsfångsten i Bottniska viken, som idkas längs efter hela kusten både af kust-provinsernas Invånare och andra personer. Denna strömming (*Harengus clupea*) har alldeles yttre utseendet af en liten sill, men den har mycket finare smak, och utgör likasom en mellanlänk emellan sill och anjovis. Den har alltid varit en läcker föda för mig, så väl saltad, som färsk. Flera fiskläger äro anlaggda längs utmed kusten, och vid Barsta samt några andra ställen äro träd-capeller uppbyggda, der vanligen tvänne gånger om sommaren gudstjenst hålles för der församlade fiskare, emedan deras yrke ej medgifver en längre frånvaro. Om vintren förvara de sin fiskredskap i dessa Capeller. Sjöbodar och båthus ser man vid större älfver och floder nästan i hvarje bys grannskap.

Boskapsskötseln blifver beständigt mer och mer betydlig för hvarje enskilld jordägare, ju vidsträcktare den oupodlade åkerjorden och ängsmarken är; några drifva här sin boskap 7 eller 8 mil borrt till sina aflägsna fäboställen. Största delen består af nötkreatur, hvaraf hvarje bonde har en ansenlig mängd, och dessutom af getter, men mindre af fåren. Svinkreatur blifva redan mera sällsynta, höns äro mera allmänna, men gäss ser man knapt mera. Under sommaren räknar man på 25 marker smör af hvarje ko, jämte något ost. De

nordvestra trakterne, högre uppåt floden och närmare Lappmarken, hafva de mesta ödemarker, skogar och oanvända betesplatser. Der hafva bönderne till en del äfven tamda Renar, dem de emot en liten vedergällning lemna i Lapparnas vård. Man har ofta gjort den frågan om icke i flera nordliga provinser Renar skulle likasom oxar kunna göras till ordentliga hemkreatur, och sedan med mera nytta brukas? Några hafva bejakat det, men andre, och verkligen de fleste, äro af den tanken, att Renen alldeles icke passar för en jordbrukare, som är bofast och lefver stilla på ett ställe, utan att detta djur enligt sin naturdrift och sina behof nödvändigt vill hafva en Nomadisk husbonde, som beständigt följer detsamma, och förändrar både bonings- och betesplats efter årstiderna. Emedan Renen i allmänhet icke räknas ibland de starkaste djuren, skulle den såsom dragare ej kunna jämföras med hästen, hvilken länge varit i menniskans besittning. Man har gjort samma försök med Elgen, ty man har haft tamda elgar, och kört med dem; men de äro fruktansvärda djur, dels i anseende till deras listighet och lättja, i hvilka delar de mycket öfverträffa den fogliga och kloka hästen. När de ansäktas af dessa nycker, slå de, lika som Renen, hela körredskapen i stycken, och skulle äfven kunna anfalla husbonden, hvilken då svårligen kunde bärja sig för hans hofvar och stora horn. Den största svårigheten består dock i detta djurets lopp, hvaruti det ej iakttager någon jämnhet, utan med olika språng, till en del äfven med ofanteliga skutt, rycker både kör-sven och åkdon med sig genom luften. Herr Professor Afze-

lius i Upſala berättade mig om en bonde, ſom hade en tamd elg och åkte med denſamma; men hvarje gång han nyttjade den, feck han blodſtörtning, i anſeende till luftens våldſamma tryckning under djurets haſtiga lopp.

Allt hvad jag hittills berättat beviſar, att i detta land, emellan 63:dje och 64:de graden af Latituden, lefva muntra, raſka och lyckliga menniſkor; att naturen ej är otackſam emot ſina flitiga barn, och att man kan förmoda, det dubbelt och tredubbelt ſå många menniſkor, ſom nu bo der, ſkulle derſtädes finna en tillräcklig utkomſt, ſedan Sverige fått en ſådan befolkning, ſom ſynes vara deſs beſtämmelſe. Hittills äro blott trakterne vid kuſten och längs utmed floderna i Norrland odlade och bebodde, och det ändock alltför litet. Detta land är icke blott uppfylldt af kärr eller höljdt af en evig ſnö; en varm ſommar med långa dagar godtgör den ſkada vintren kan åſtadkomma. Ja, hela kuſten uppåt till och förbi Torneå under 65:te och 66:te graderna, bor ett raſkt och godt folk, ſom torde känna ſig ännu lyckligare, än detta. Jag har icke varit åt desſa kuſter, men Weſterbottens invånare äro mycket berömde öfver hela Sverige. Denna ytterſta provins har ifrån långliga tider tillbaka varit likaſå utmärkt genom talanger ſom tapperhet. Månge af *Sveriges* förſte och meſt upplyſte män, både ibland aflidne och ännu lefvande, hafva varit eller äro födda derſtädes. Man ſkall der i allmänhet finna fällſynt kroppsſtyrka och kroppsſkönhet, energie i tal och handlingar, glädtighet både i anletsdrag och

lynne. De Westerbottningar jag sett förtjena verkligen sådant låford. Med dessa dygder förenar detta folk äfven flit, ordning, sparsamhet, gästfrihet och artigt bemötande emot främmande. Westerbottens Infanterie-Regemente var Konung Carl XII:s favoritcorps, och han kallade det sitt Garde. Husens nätta byggnadssätt, qvinkönets täckhet och snygghet, samt manfolkets ädla trofasthet skall göra vistandet derstädes högst angenämt. Nord! dygd och kraft bortfrysa ej i din köld, om ett ädelt folk blott förstår att bevara den själskraft, som utgör kärnan af hela bildningen. Atheniensen kunde blifva en feg slaf, och Romaren en Bandit. Det heligaste i menskligheten kan blott der dö ut, hvarest hela naturen dör. På Nova Zembla och Grönland skulle äfven Sveriges barn förlora sina fäders stolta kroppsbyggnad och okonstlade dygd.

Här i Gudmundrå befann jag mig också ibland menniskor efter min egen smak. Prosten samt hans vän och medhjelpare, Magister Genberg, voro de mest uppriktiga och redliga menniskor man kan önska sig. Derjämte var jag så lycklig att i en slägting i huset, en fröken Modée, finna ett fruntimmer, som till hälften var min landsman. Hennes mor var född på samma ö som jag och hade straxt efter sjuåriga kriget gift sig med en Svensk Officer, den hon sedan följde till Sverige. Straxt uppkom ett närmare förtroende emellan mig och den älskvärda flickan. Huru mycket hade hon icke nu att fråga om sina aflägsna anhöriga dem hon

aldrig sett, och huru gerna emottog jag icke af henne en hop underrättelser, hvilka en skönhets mun altid vinna mera interesse, än då de af en man gifvas åt en man! Älskvärda Sophie! du fann då äfven vid denna älf alla de leksaker och blommor som tillhöra ungdommen och glädjen, och hvilka enligt vår tanke ej skulle kunna växa så högt upp emot polen! Måtte de altid fägna dig! Hon var just nu sysselsatt med en mängd glitter och grannlåt, hvarmed hon följande dagen skulle pryda en bondbrud. Jag lät visa mig allt, och afhörde tillika en berättelse om bondbröllop här på orten.

Aftonen före bröllopsdagen kommer bruden till Prestgården, för att låta bränna, uppveckla och bereda sitt hår till den följande dagens prydnad. Då blifver hon utsmyckad och behängd med alla möjliga blommor, glitter, perlor, spännen, kedjor, ringar och andra kostbarheter, såsom man vanligen pryder brudar, hvilka ofta nog då bära sitt *blomsterlif till grafven*. Man ser ju sällan Riddare och Konungar under lifstiden i så praktfull prydnad och rustning, som i likkistan. Så snart bruden är klädd, ställer den stora procesionen sig i ordning, och tågar till kyrkan. Främst gå spelmän, sedan följa utsmyckade flickor, brudens vänner och lekkamrater, under namn af brudpigor, i en lång rad, *två och två*, ofta till ett antal af 30 eller 40. Efter dessa följer brudens far, som leder bruden — en vacker och rörande plägsed. Sedan komma alla gamla qvinnor, Presten och Brudgumen, samt sluteligen un-

ga drängarne och all sämre trossen. Gästerne sitta sedan i kyrkan efter en lika bestämd rangordning. Efter gudstjenstens slut sker vigsel-ceremonien. Brudpigorna uppställa sig omkring båda sidor af altaret, derefter stiger brudgumen först fram till presten, och gör en vördsam bugning, sedan framträder brudens far, och lemnar vid den heliga ceremonien bruden i brudgumens händer. Slutligen sjunger man en brudpsalm, och Musiken ledsagar åter procesfionen ut. Knappt är man ur kyrkan, förr än hurra-rop och trompette skall dåna i luften, så att hästarne ofta blifva skrämda deraf. Fordom sköt man äfven mycket, men det har man numera förbudit. Bruden står emedlertid på kyrkogården på parade, och måste låta se sig af hvar och en, samt utdelar äfven hvarjehanda smått bakverk, kringlor och dylikt åt barn som nalkas henne. Slutligen sätter brudskaran sig i rörelse, och den är i dessa bergstrakter ofta hel och hållen till häst, så att brud och brudgume, prest och fruntimmer utan undantag måste rida. Flera par af den raskaste ungdomen äro vanligen under namn af förridare förut, och hålla sig dervid lustiga med gallopp, rop och cabrioler. Om brudgumen rider, så är hans häst och sadelmondering af utsökt slag och mycket prydlig; äfvenså brudens. I några provinser skall dock den vantron herrska, att en häst, på hvilken en brud rider, sedan icke trifves väl, och derföre måste hon också rida på en af de sämsta. Wid ankomsten till bröllopsgården börjas straxt ett lustigt gästabud. Först dricker man de nygiftas skål, hvilket

i olika provinser sker på olika sätt. Brudens far kommer äfven fram med tvänne små bägare, fyllda med öl, och gifver en åt bruden, den andra åt brudgumen, hvilka då dricka hvarandra till i tvänne omgångar. Derefter håller presten ett korrt tal, och förklarar äfven betydelsen af denna skål, som kallas Danmans och Danqvinnans skål. Hvarje närvarande gäst dricker sedan och instämmer i skålen, och på sådant sätt invigas de genom allas förenade önskningar till deras tillkommande husliga sammanlefnad. I äldre språket lärer Danman haft samma betydelse med ordet husfader, och Danqvinna med ordet husmoder — Efter slutad måltid följer den så-kallade sängledningen, hvilken ceremonie antingen bör anses såsom ett symbol af ett verkligt biläger, eller ock har man kanske i äldre tider låtit de nygifta sätta sig på sängen, såsom ett slags representation af deras följande förtroliga sammanlefnad. Nu utbreder man ett täcke eller en stor kudde, hvaruppå brudparet knäfaller; hela sällskapet sjunger då en psalm, och presten läser ännu en gång välsignelsen öfver dem. Ceremonien slutas med lyckönskningar som ifrån alla sidor ofta upprepas i flera omgångar. Efter denna act sätta brud och brudgume sig åter till bords på deras bestämda plats, der man merändels beprydt väggen på ett särdeles sätt, och ofta äfven uppsatt ett slags thronhimmel öfver brudparets hufvuden. Jämte dem sitter presten. Nu blifver hvar och en af de närvarande, efter rangen af deras skyldskap med brudparet, sedan efter stånd och ålder, uppmanade, att gifva det nya hjonlaget en liten skänk, såsom hjelp

till deras nya hushålls-inrättning. Preſten för ofta protocoll öfver detta, ſå att det icke må glömmas. Ju närmare ſlägtinge man är, ju mera måſte man gifva. Föräldrarna ſkänka ofta 100:de till och med 150 Riksdaler, mången ger äfven lefvande bohagsting ſåſom kor, får, ſvin; andra gäſter och grannar gifva 5 till 10 Riksdaler; till och med en dräng eller piga kunna icke gifva mindre än 2 till 2 och en half Riksdaler. Denna plägſed att gifva de nygifta ſkänker, är allmän näſtan i alla Sveriges provinſer. Likaſå allmän är den ſedvanan, att hvar och en, ſom har hushåll, medför till bröllopsgården ſmör, oſt, kött, fint bröd m. m., näſtan ſå mycket, ſom han der på flera dagar kan förtära. Förſta dagen och äfven den andra danſar man tappert, och ſedan förluſtar man ſig oupphörligt, men i ſynnerhet bemödar man ſig af alla krafter att äta, dricka och ſupa. Ett fullſtändigt bröllop bör ſtå 7 eller 8 dagar. I några provinſer har man äfven den plägſeden, att bruden utdelar ibland gäſterna hvarjehanda ſmåſaker, dem hon ſjelf förfärdigat, ſåſom handſkar, ſtrumpor, mösſor, band m. m. På många orter utväljer man äfven några af de raſkaſte ynglingarna, hvilke under namn af Brudſvenner äro brudens egna Härolder eller tjenare; desſa måſte uppvakta henne. Wid de fleſta bröllop finns äfven en Bachanaliſk tjenare, ſom icke innehar den ſämſta poſten, och denne har uppſigt öfver alla dryckes-kärl och dryckesvaror, ſamt kallas *Skänke-ſven.*

Mid-

Midſommarsdagen inföll juſt under det jag viſtades här, och jag väntade derföre att få på denna dagen ſe hvarjehanda luſtbarheter i trakten rundtomkring, och fägna mig deröfver; men detta inträffade icke. Det är förunderligt att ſe huru lika denna dagen firas i åtſkilliga länder. Fordom ſkola ſlafvarne haft en ſtor feſt på denna dag. Hvem känner icke Landtfolkets dans, och de eldar man upptänder på bergen denna dagen, i många af Tyſklands provinſer? Sverige ſaknade icke eller ſina midſommars-högtidligheter. Hvem ſkulle väl ockſå icke, äfven utan att dervid tänka på den Chriſtna kyrkans Helige Johannes, villja fira denna glada tid, då ſommaren ſkänker ſin längſta dag, och då det ſtora himlaljuſet, ſom lifvar hela naturen, viſar ſig i fullheten af ſin glans och ſtyrka? Denna högtid blef äfven för 50 år tillbaka i alla provinſer firad på ett helt annat ſätt än nu, då det Mythiſka och Myſtiſka börjar att mer och mer förſvinna äfven ur Norden. Denna dag har varit och är en helig dag för folket, genom mångfalldiga glada upptåg och fördommar. I äldre tider beſökte man midnattstid en mängd heliga källor, i hvilka man offrade och tvättade ſig. Wisſa kullar, ängar och öar i ſärſkillda provinſer voro invigda till danſar och ſammankomſter för en viſs trakt, och utan tvifvel betraktar man ännu många af desſa åldriga ſamlingsplatſer med en helig rysning, och helgar en ſuck åt minnet af den gladare forntiden; de, ſom danſade och roade ſig på ſådana platſer, äro nu längeſe-

dan multnade. Emedlertid herrſkar ännu den plägſeden på många orter, ſärdeles i de ſödra, att åtminſtone fira midſommarsnatten med dans, ſång och muſik. Man hugger ett af de meſt raka och vackra träd, ſå långt man möjligen kan få det, en ordentlig *mat de cacagne*, och reſer upp det på en plan eller kulle vid byn, der feſten ſkall firas. Detta träd kallas Majſtång, genom en förväxling af vårens och blomſtrens feſt med den nu herrſkande allmänna glädjen, ſom ſynes näſtan frambringa en ny vår i denna lyckliga månad. För öfrigt har man här, likaſom i Tyſkland, ännu allehanda fördommar, både ſkadliga och mindre ſkadliga, ſåſom det förhåller ſig med all fördom; ty det ſköna närmar ſig alltför ofta till det dåraktiga.

Under Midſommarsnatten bör man plocka och ſammanbinda hvarjehanda blommor och örter, hvilka kallas midſommarsqvaſtar. Desſa ſkall man upphänga i alla hus, iſynnerhet i ſtall, ſå kan boſkapen ej förtrollas. Johannisgräſet (hypericum) måſte framför allt vara med, ty detta har en ſynnerlig kraft. Under denna natten kan mycket ſke, och mycket utforſkas, ſom är af vigt för en menniſkas hela lefnad. Då lägger man ſig på taket, höljd af ett hvitt lakan, för att lyſsna och ſe; de ord man der hör, de ſyner man der af en ſlump kan hafva, äro af en viſs betydenhet, ſom måſte utgrundas. Den ſom med fara att oroas af häxor och nattens andar vill med mera djerfhet ſe in i framtiden, bör ſtälla ſig

på en plats der tre vägar mötas, och der afbida hvad som kan förefalla, hvilket alltid innehåller en spådom eller varning. Hvad skall den stackars af kärleken dårade flickan företaga? Skogen är så ödslig och hon finner det alltför rysligt att plocka blommor på en aflägsen mark eller på bergen; korsvägarne injaga än större fruktan hos henne, ty blott till den ensamme komma Gudarne med nycklarna till framtiden. Dock, midsommarsnatten finner äfven det rädda barnet en hjelp för sitt beklämda hjerta. Hon går ut, flätar sig kransar af nio slags blommor, dem hon först finner, och lägger dessa kransar under hufvudkudden. Huru många ljufva tankar och önskningar! Huru långsamt nalkas icke den lätta sömnen! Slutligen kommer han, och med honom en mängd drömmar, och allt hvad dessa nu tillhviska den på nyssnämnda kransar hvilande flickan, är ren sanning. Stackars blommor! Om denna sanning verkeligen vore sanning, huru få af Er skulle icke blifva öfriga! Under denna Midsommarsfest kan man äfven tvinga och efter behag beskåda hela Häx-arméen. Det finns ett så kalladt trollsmör, hvilket ofta visar sig på säd eller blommor, men som i sjelfva verket ej är annat, än plantans utdunstning, eller honings dagg, understundom äfven lemning efter någon Insekt. Man säger, att skogsrån eller ock gamla häxor utströ detta så kallade smör. Således bör man taga nio slags ved, göra deraf en liten eldbrasa, och kasta trollsmör deruti; eller också slår man blott i eld med nio slags träd, och se—de trollkäringar man misstänker måste komma fram och uppenbara sig.

Det kan väl hända, att man midsommarsnatten här förehafver många sådana större och mindre konster, men all den högtidliga glädje jag vid denna tid väntade mig, fattas här alldeles. Här finnes inga Majstänger, ingen dans och intet hurrarop hörs från den muntra ungdomen. Man äter blott något bättre, samt skurar och renar sitt hus, och pryder det här och der med blomster och löf. Wid min resa till Thorsåker såg jag på många ställen dörrar och fenster på detta sätt utsmyckade med löf och kransar; men detta är också allt.

Härvid kan jag ej underlåta att omtala den enda och verkeligen största fest i Sverige, hvilken firas öfver hela riket med lika glädje, ifrån Östersund ända till Cimbritshamn; och detta är den för hela Christenheten så dyrbara Julhögtiden. Det är sannolikt, eller snarare så godt som säkert, att något annat kommit i förening med detta Christna Jubiläum, som bådar en allmän glädje för en hel verld, och att detta isynnerhet i Sverige ännu alltid bibehåller denna folkshögtidens fulla glans. Redan innan Christendomens införande skall man i Sverige under vintren—man vet ej alldeles visst vid hvad tid—hafva firat en stor högtid under namn af Jul, hvilken blifvit förenad med den Christliga högtiden, men dock bibehåller mycket af sin forntida helgd. Man känner lika så litet ändamålet af nyssnämnda uråldriga Julhögtid, eller hvarföre man just under den strängaste årstiden gjorde sig så lustig. De gissningar man har härom, förblifva väl beständigt gissningar. Några säga att det var det nya årets stora fest, samt

uttryckte förhoppningen om en tillkommande god skörd; andre göra den idealiskt till en glädjefest öfver det stora himlaljusets återvändande, hvilket efter årets korrtaste dagar åter börjar gifva längre och gladare. De som försvara förstnämnda meningen, åberopa sig det lika ljudet emellan orden Jul och Hjul, och hvaruti, likasom i latinska orden *annus* och *annulus Saturni*, tidens lopp skall betecknes. De sednare åter säga, att man af den orsak de uppgifvit, då upptände eldar på bergen och svängde Julfacklor under natten, till den allt lifvande solens ära, hvilken nu småningom återkom, för att göra slut på det långa mörkret, emedan de trodde sig icke kunna nog klart och högtidligt uttrycka den allmänna glädjen öfver ljuset, lifvets största sällhet. Men ursprunget till denna fest må nu vara af hvad beskaffenhet som häldst; allt nog att Jul fordom var den förnämsta högtid i hela Sverige, och är det ännu, ehuru dels tiden, dels äfven Regeringssätt och Police afskaffat många plägseder och ceremonier, som af ålder hört den till. I forntidens Calendrar var äfven Julen utmärkt såsom en glädjehögtid. På gamla Runstafvar finner man dess början betecknad med många dryckeshorn, äfvensom slutet af densamma med ett omvändt horn, till ett bevis, att glädjen och dryckeslaget då slutades. Tiden då denna högtid påstod, utmärkes med ordet Julfrid eller Julafrid; alla rättegångar och fejder hvilade då; den som nu anföll eller förolämpade någon, måste plikta dubbelt. Enighet, gästfrihet och gemensam glädje herrskade öfver hela riket. Alla bord voro dukade, den med mjöd fyllda bägaren stod aldrig stilla, vandra-

ren och främlingen voro välkomne, och fullkomlig glädje och frid herrſkade emellan alla menniſkor, ſom det alltid ſkulle vara i desſa lyckliga tider.

Emedan man utomlands näſtan alldeles icke känner denna vackra högtidens esprit, icke en gång tillräckligt hos oſs, ſom ſå nära äro förenade med Sverige; ſå vill jag förſöka att beſkrifva huru man nu allmännaſt firar denna tid i riket, ſamt dervid dock icke alldeles uteſluta det ſom till en del nu är föråldradt och aflagdt, men ſom förr verkeligen hört till denna helg. Jag vill härvid icke förbigå några ſmå fördomar och barnsligheter, ſom härmed äro förenade, emedan de ſynas utviſa ſlägtſkapen emellan oſs och våra halfbröder Svenſkarna.

Jultiden börjas i Sverige, likaſom hos oſs, med julafton, men har en längre utſträckning, och varar, der den ordentligt firas, åtmindſtone till trettonde dagen, eller, om allt ſkall fullkomligt iakttagas, ännu ſju dagar längre, till den 13. Januarii, ſom i Svenſka almanackan är St. Knuts dag.—Hvar finns väl en koja eller ett palats i Sverige, der man Julafton icke har ſin beſtämda glädje och välfägnad? Denna tid var jag i Stockholm. Allt är der i rörelſe; man håller en marknad, vid hvilken man framſtäller alla ſlags granna ſaker till Julklappar, till fägnad för barn, och hvem kan uppräkna allt. Stortorget var uppfylldt af marknadsſtånd, ſtällda i flera rader, och upp-

lysta af en myckenhet ljus; alla fina galanteribodar och alla stora källare äro illuminerade. Man kan anse detta för ett slags Carneval, och ända till midnatten hvimlar det på alla gator och ställen af menniskor som fira Jul, i trotts af årstidens köld. Familjerne äro tillhopa, barnen erhålla skänker, de äldre emottaga eller affända Julklappar; allt hvimlar om hvartannat, och lefver antingen i redan uppfylld eller förväntad glädje. Hos oss känne vi äfven dessa Julklappar, en plägsed, som synes vara öfverflyttad till Tyskland; men sjelfva det inhemska, denna aftonens egentliga lynne och glans fattas dock alldeles hos oss. Man ser och känner lätt, att alltsammans icke har sitt ursprung hos oss. De skänker man på skämt eller alfvare sänder hvarannan denna afton, kallas Julklappar, och detta är verkligen rätt artigt. Man söker dervid att väcka löje eller verklig glädje, till och med understundom äfven förtret. Denna fest är *Nordens Saturnalia*, och hvem ville eller kunde då illa upptaga ett skämt? Under dessa dagar kan man hjelpa den lidande eller i förlägenhet stadde, utan att tillika kränka hans grannlagenhet; man kan genom ett muntert skämt, foster af en glad minut, fägna eller straffa den snillrike; man kan på ett fint sätt tolka sin ömma låga för den älskade, hvilket under denna Carnevalstid torde vara lättare än vanligen annars, emedan glädjen alltid så lätt kan blifva kärlekens härold; och sluteligen kan man äfven gissla den inbillska dåren, utan att han härvid kan taga sin tillflygt till domstolen. Allt annat hvad man i södra

Länderna ännu ſkulle kunna uträtta under ſå fina masquer, kan väl aldrig ſalla någon in i ett land, der redlighet och dygd, ſamt okunnighet om allt liſtigt intriguemakeri ſynas höra till Climatet. Denna afton äro mångfalldiga ſändebud och förklädda perſoner, poſtilloner till häſt och fot, på kryckor och i ſtubb, i full rörelſe; ty Julklappen bör äfven komma oväntad och öfverraſkande, ſamt både ſändaren och öfverbringaren vara okände, och den ſednare haſtigt viſa ſig ſom en trollgeſtallt. Det meſta förſkaffas hemligt och på något liſtigt ſätt till ſtället, dit det ſkall eller ock kaſtar man det haſtigt in genom dörren, och ſpringer ſedan ſkyndſamt derifrån. Man ſäger, att desſa ſkänker fått namnet Julklapp af ett dylikt klappande på dörren.

Så går det till i ſtäderna. På landet håller man det uråldriga än mera i helgd, och det icke blott hos bönderna, utan äfven hos Ståndsperſoner. Den förſtår ſig ej rätt på Julen, ſom ej muntert tillbringar ſina åtta dagar ibland vänner och grannar. Ingen lefver under denna glädjetid gerna enſam och utan all njutning. Men Allmogen håller ſig dervid i ſynnerhet raſkt. Allt ifrån julafton äro borden beſtändigt dukade. Skinka, kött, oſt, ſmör, godt öl och bränvin ſtå framſatta, och hvarje ankommande undfägnas; ja, han blifver tvingad att förtära, ty annars borttager han, enligt folkets gamla tro, all julglädje ur huſet. Under högtidsdagarna kalaſar man, ſpelar och dan-

ſar.

ſar. Julgröt och julbröd äro härvid nödvändiga artiklar; här och der ſtrör man äfven halm på golfvet i ſtugorna. I den mån hvarje ort mer eller mindre bibehållit ſina förfäders ſed, har man äfven mer eller mindre högtidligheter. På många orter håller man verkeligen ſå ut med luſtbarheterna hela fjorton dagarna ända till trettondedagen, blott med några ſmå pauſer emellan, och ſlutligen firar man äfven med dans och calas den 13:de Januarii eller 20:de dag Jul, dit den fordna tre veckors långa högtiden ſträckte ſig. Denna dag heter Sanct Knut eller Sanct Knuts dag, och man har ännu följande gamla rim derom: *Sanct Knut dansas Julen ut*, eller *Sanct Knut kör Julen ut.*

Nu vill jag äfven tala något om ſärſkillda plägſeder under denna högtid, hvilka dels förſvunnit, dels ännu äro till. Julaftonen lagar man allt i ordning för följande dagen, på hvilken alla ſysſlor böra inſtällas. Man bör äfven löſa bandhundar, och gifva kreaturen bättre foder än vanligt, på det äfven de må hafva ſin del i den allmänna glädjen. Fordomdags ſatte man äfven julgröt och annan mat i ſmå kärl på log-golfvet, och lade en liten rock bredevid, allt för tomtegubbens räkning, på det han måtte fortfara att draga lycka och medgång i huſet. Husbondens rum, i hvilket man egenteligen ſkall roa ſig, prydes med hvita lakan eller brokiga tapeter, och härvid är det i ſynnerhet riktigt grannt, om på tapeten med väfnad eller målning föreſtälles nå-

got, ſom kan lämpas till dagens hiſtoria, ſåſom ängelens beſök hos Jungfru Maria, de tre viſe män ifrån Öſterlandet, eller ock brölloppet i Caana. På många ſtällen täckes golfvet med långhalm, och det finaſte linne man har, ſamt alla högtidskläder böra i prydlig ordning paradera omkring väggarna. Allt ting i huſet tvättas, putſas och ſkuras, och tenn, meſſing ſamt ſilfver måſte i all ſin glans ſtå uppſtälldt på ſina hyllor. Öfver det matbelaſtade bordet hänger ofta ifrån taket en halmkrona med ſmå prydnader af kattguld och lappar, och pigan i huſet ſammambinder underſtundom ſmå knippor af julhalmens ax, och fäſter dem omkring takliſten. Detta ſkall förkunna, huru många friare ſkola anmäla ſig under helgen.

Maträtterne julafton beſtå i ſynnerhet af lutfiſk, ärter, risgrynsgröt och ſtek, hvarvid öl och brännvin för ingen del får ſaknas. Då man går till och ifrån bordet, ſjunges en pſalm, ſedermera håller man ordentlig aftonbön, då *flera* pſalmer ſjungas, och ljuſen brinna ſedan hela natten. På några orter inrättar man en ſå kallad ſyſkonbädd på golfvet, der barn och tjenſtfolk hvila tillhopa på julhalmen. Denna natt måſte alla ſkor ſtå tätt tillſammans på ett ſtälle, på det alla hela året må lefva i endrägt. Julhalmen har många förborgade egenſkaper. Intet rofdjur och intet trolleri kan göra ſkada i de höns- eller gåshus, der man laggt ſådan halm; när man midnattstid lindar den omkring fruktträd eller ſtrör den på åkrar, ſå bidrager den på bägge ſtällen

till bördighet. Om man gifver det åt kor, innan de drifvas ut på sommarbete, så skyddar den dem för alla sjukdomar, och gör att de aldrig kunna skingras eller förkomma. Julnatten efterforskar man hvad som skall ske hela året. Fordom gjorde man detta mycket mera än nu, och detta förehafves numera till och med hos allmogen blott som ett skämt, eller för att bibehålla urgamla plägseder, utan att man alfvarsamt tror derpå. I forntiden geck man just vid daggryningen åt skogen, talade icke ett ord och lät ej det mindsta ljud höras; man såg icke eller omkring sig, man feck ej förut äta eller dricka, ej se någon eld och ej höra någon tupp gala. När man på detta sätt vid solens uppgång befann sig på kyrkvägen, så visade sig så många likprocessioner, som borde framtåga der detta år; på åkrar, ängar och betesmarker såg man äfven af hvad beskaffenhet årsväxten skulle blifva, och om någon eldsvåda skulle utbrista i byn. Man kallade denna svåra gång, att utforska det kommande året, *årsgång*. Dessutom har man många andra barnsliga upptåg och i synnerhet med Jul-ljusen; om ett sådant brinner ut eller slocknar om natten, så dör någon i huset. Man gömmer de små lemningarna af dessa ljus hela året; de anses för en härlig balsam för får på händer och fötter.

Ännu i början af 18:de århundradet plägade man beströ kyrkgolfven med julhalm, men såsom en skadlig plägsed är denna för längre tid tillbaka förbuden af Regeringen. Då reste man äfven klockan 3 eller 4 om

morgonen till kyrkan, emedan Ottefången började så tidigt. Alla bönder medförde ljus eller facklor, så att hela kyrkan var eclairerad. I Norrland reste man äfven med facklor genom skogar och mörka dälder och desa borrtkastades sedan hoptals på en gång, såsom ett slags offer åt det stora himla-ljuset, som vid denna tid återvänder till oss. Wid hemresan ifrån kyrkan, plägade alla täfla om att först komma hem, och ingen ville vara den sidsta. Man trodde, att den som nu kom sidst, äfven skulle blifva efter i alla sina hushållsgöromål det året. I några provinser nyttjade man äfven på Annandag-Jul Sanct Stephansfärden, (åka Staffansskede) ty St. Stephan anses för hästarnas Patron. Man drack muntert hans skål, sedan red eller åkte man till sina grannar, för att hos dem dricka om, och kappkörde slutligen hem. All denna lustbarhet synes dock småningom komma ur bruk, i vår mera upplysta tid, då man vid all ting frågar efter nyttan.

Jämte julgröten, det första som hör till högtidligheten, bör man äfven nämna Julbocken; den kallas äfven Julkuse, och består egenteligen af ett visst julbröd. Man formade af degen antingen en galt, en gumse eller bock. I fordna Skandinavien hade galten alltid ett utmärkt rum på gudars och menniskors bord. Denna julkuse sättes julafton på bordet, och står der ibland skinka, ost, smör, öl och brännvin ända till St. Knutsdag. Man hade fordom mycket skrock med detta bröd. Här och der gömde man

det ända till våren; hästar, svinkreatur, kor, erhöllo deraf, i förhoppning om en lycklig skörd. Man utdelade stycken deraf till och med åt soldater som drogo i fält.

Julklubban var äfven fordom af vigt. Denna Klubba fästades med ett band öfver bordet, och svängdes sedan hit och dit, för att afgöra touren att dricka. Man roade sig äfven mycket med Jultuppen, som sammanflätades af julhalm, i form af en tupp. Dessa bägge lekar, jämte blindbock, och mångfalldiga andra samt visor nyttjas ännu flitigt på många orter. Fordom hade man ett slags rättighet att dessa dagar fritt öfva alla lustbarheter, och skämta efter behag. Jag har en lång förteckning på sådana jullekar författad på rim, och denna målar rätt bra allmogens naïva qvickheter i alla deras mångfalldiga alster.

Sjelfva Gudmundrå är äfvenså angenämt, som dess åboer äro älskvärda. Det ligger på en höjd, åkrarne ligga rundt omkring, och nedanföre är en sjö, omgifven af löfskog, den man här finner mera allmän än under vägen hit; denna sjö har sammanhang med den stora elfven, och omkring den ser man fruktbärande åkrar och ängar. Prosten sjelf har ungefär 15 tunnor årligt utsäde på sina bördigaste åkrar, hvilkas afkastning han alltid räknar *till* 10. eller 15. kornet. Åkerredskapen har jag redan förut nämnt med tillbörligt beröm; vid tröskning betjenar man sig af jern-tröskvagnar, med en mängd jämte hvarannan löpande jernhjul, som alla

äro i lika rörelse. En sådan machin väger 1400 till 1500 skålpund. Tre eller 4 arbetare och en gosse som styr hästen, tröska dagligen fem tunnor. Prosten försäkrade mig, att denna machin tager väl ur säden. Men i alla fall medför denna tröskvagn ingen vinst; samma fyra karlar kunna med slagor tröska likaså mycket i veckan, om ej mera, och halmen blifver då ej så sönderkrossad, att jag icke må nämna hästen, som ofta måste aflösas. Dessa tröskvagnar nyttjas emedlertid allmänt i denna provins, och komma sannolikt att bibehållas länge nog. Utom åkerbruket, som icke är obetydligt, sysselsätter man sig mest med boskaps- och ängskötsel. Prosten har tre särskillda Fäboställen och underhåller 60 kor, hvilket måste gifva en icke ringa afkastning. Utomdess får han af sitt Pastorat 70 Lispund smör, 50 Lispund Lax, ungefär 6 eller 8 tunnor strömming, och 60 till 70 får.

Med uppriktig önskan, att dessa inkomster, dem han på ett så artigt och frikostigt sätt använder, måtte länge njutas af honom och att glada och lyckliga menniskor alltid måtte bo omkring den ström, som framflyter vid detta ställe, afreste jag den 23. Junii klockan 4 på eftermiddagen, för att besöka Pastorn i Thorsåker, beläget ungefär tre och en half mil derifrån.

Första hållet *till* Nyland, en och trefjerdedels mil, är mycket romantiskt. Man måste först sträfva uppföre en brant och farlig backe, och har sedan flera smärre backar;

sedan ser man emellan små vackra höjder en mängd öppna dälder på båda sidor om strömmen, med sköna utsigter öfver densamma och med många rätt paradisiska ställen. Jag fortsatte resan oaktadt flera regnskurar rätt muntert till Nyland, som ligger i en vid dal och har de mest fruktbara och bäst odlade ägor omkring sig. Nyland är en stor och liflig gästgifvaregård, samt upplagsplats för de större fartyg, som gå uppföre elfven. Ångermanna-å är den enda stora floden i hela Norrland, *) och är segelbar ungefär 8 mil uppföre ifrån sitt utlopp.

De tre fjerdedels milen emellan Nyland och Thorsåker bestå af mindre branta backar och mera flacka berg. Dälderne utmed elfven blifva större och byarne, som hafva ett grått och enkelt utseende, ligga närmare intill hvarandra. Klockan sju körde jag upp hos Prosten Risén, och blef der på vanligt sätt emottagen. Efter en timmes förlopp var jag som en gammal bekant i huset. Den hederlige och lärde Prosten har tvänne gånger varit i Tyskland; första gången för att studera och andra gången år 1786 tillfälligtvis, emedan han ärnade sig till Köpenhamn, men led skeppsbrott vid våra kuster. Wi hade således straxt många taleämnen. Han talar rätt väl Tyska och är en mycket bildad man. Såsom Fält-Prest har han länge tjent vid ett af Gardes-Regementerna i Stockholm. Hans älskvärda och

*) Det är svårt att säga efter hvad måttstock Författaren bedömmer stora floder; Ljungan och Indals-elfven anses icke eller såsom små. Öfv. anm.

muntra fru är född i Stockholm, och gladde ſig mycket deröfver, att jag kunde berätta henne något nytt ifrån hufvudſtaden, den hon nu på flera år icke ſett. Hvarföre är lifvet ſå korrt? Huru gerna hade jag icke blifvit längre på detta ſtälle, der ſå älſkvärda menniſkor, en ſkön natur, ſamt årets längſta och angenämaſte dagar likaſom täflade att qvarhålla mig! Äfven desſa voro ſköna midſommarsdagar. Denna årstid är mycket märkvärdig i min lefnad.

En gång vill jag berömma Sveriges ſommar för Er, ſom tro att naturens ſkönhet och lifligbet äro alldeles okända i detta pol-granniſkap. Haden J följt mig på denna reſa, ſå tänkten J annorlunda. Här vid elfven befann jag mig likaſom i en af Rhens eller Donaus ſköna dälder. Bördiga åkrar, ängar prydda med den brokigaſte blomſtertapet, ſlätter med ett ſådant gräs, ſom man blott finner ibland Alperna och i Skottlands dalar, ſjöar, bäckar, ſtrömmar, kullar och berg, de ſkönaſte boſkapshjordar, ſamt friſka och raſka menniſkor — hvar är det bättre! frågar jag här den 24 Junii. Och aftnarna och nätterna och morgnarna — Ack, reſen hit, ſtigen här upp på ett berg och ſen hela den nattliga himmelen i lågor; och himmelens änglar och andar ſkola ſtiga ned till Er. Natten är en ljuſare och mildare dag; ſolen förſvinner, men afton- och morgonrodnad ſammanſmälta, och det oändliga blå täcket liknar en enda roſig tapet, ſom öfvergår till en gulaktig blekhet i den mån ſolen åter

nalkas.

nalkas. Då ſväfva molnen om hvarandra i oändligt många ſkapnader, då danſa Elfvorna, då drifva ſkogs- och ſjö-nympherna ſina neckſpel, och Strömkarlen i vågens blådjup ſtämmer ſin harpa. Allt det Mythiſka förklaras lätt, när man ſett landet. Och vintren, denna hos oſs ſå utropade och på ett fruktansvärdt ſätt afmålade vinter — är den väl ſå förfärlig? Vi ſitte ju äfven hos oſs ifrån November till Februarii rätt ſorgsne, i våta moln, töcknar och dunſter, utan att mycket få fägna oſs öfver ſolen. Snö och froſt omväxla med rägn och töväder, ſinnet blifver tungt och ombytligt ſom väderleken; vi lefve icke, vi glädje oſs icke, utan förnöte ena dagen efter den andra trögt och trumpet. De fleſte invånare i Tyſkland, England, Holland och norra delen af Frankrike dela detta miſsöde med oſs. Jag vill icke förſöka att priſa vintren i Weſterbotten och Lappland, ſåſom en Svenſk för hundrade år ſedan gjort, i en afhandling på ett rätt *naïvt* ſätt. Natten ſkulle der blifva *mig* för lång, oaktadt deſs klara Norrſken och månſken, hvilka nyſsnämnde låftalare ej kunna nog berömma. Men jag har öfverlefvat en ſkön friſk vinter i Sveriges hufvudſtad, och ännu är minnet deraf lifligt i min ſjäl; måtte jag blott kunna framſtälla den i en ſvag bild! *Ack det är så kallt!* ropade man åt mig; men jag ſvarade: det är icke ſå kallt, om man blott öfverallt kan tåla den fria luftens och himlens herravälde. Sverige har dälder och berg, nära omkring hufvudſtaden ligga äfven ſkogar, och ſåledes kan aldrig vinden, icke

eller ſtormen tjuta och regera efter behag, ſåſom hos oſs, der den ſluteligen genomtränger alla räf- och vargſkinnspelſar. Om den vanliga kölden äfven är emellan 14 och 18, ja ofta 19 och 23 grader, ſå är luften dock icke ſå kyligt våt och ſtygg ſom hos oſs, der den ſå lätt gör oſs frusna. *Ack, dagarne äro så korrta!* ropar man åter. Låt dem ockſå vara en timme korrtare än hos oſs, ſå äro de dock vanligen ljuſare, och erſätta derigenom åtmindſtone en half timmes förluſt. Och när de börja tilltaga, med hvilka jätteſteg går det icke då! Lägg härtill den rena och friſka luften, ſom lifvar alla lefvande varelſer, det ouphörliga ſolſkenet, de roſenfärgade morgon- och aftonſtunderna, de månljuſa och ſtjernklara nätterna, ſamt äfven norrſken, hvilka dock här icke äro ſå vanliga, ſom i Lappland. Ack, jag känner en innerlig rörelſe, då jag tänker på detta. Då ilade man ut i muntert ſällſkap till Haga, Hagalund, Drottningholm och andra ſtällen, i ſynnerhet om ſöndagarna. Hela den roliga vägen är betäckt med klingande ſlädar; man anländer till utſatt ſtälle, förfriſkar ſig med en måltid, med Caffe, Punſch, och vin; ſtjernorna lyſa en hem, de höga ſnöbelockade tallarne, hvilka man flyger förbi, tyckas myſtiſkt danſa omkring en; en lång ſträcka af muntra menniſkor ila fram med en klingande muſik af bjällror och himlen tyckes likaſom deltaga i denna muſik och ljuda ſåſom i forntiden härſtädes vid ſolens uppgång. Alla bekymmer och all ſvårmodighet ligga djupt ned under den ſnöbetäckta jorden. Dock hvarföre beſkrif-

ver jag det ſom icke kan beſkrifvas? Svenſkarne äro bekante med ſin vinter, och förnöta den derföre på ett muntert ſätt. Med hvad nöje har jag icke åtſkilliga gånger åſkådat kappkörningen på iſen, ſom verkeligen kan kallas den Svenſka Carnevalns *Corso*. En dag i veckan, jag menar det var Fredagen, förſamlades hela den ſköna, rika och förnäma verlden, de präktigaſte ſlädar, de ſnällaſte trafvare, de eldigaſte ögon och de varmaſte hjertan. På en vik af Mälaren, kallad Brunsviken, norr ut ifrån Stockholm, anſtälldes denna kappkörning. Banan var en åttondedels mil lång, och 3, till 400 ſlädar körde i kapp bredvid och efter hvarandra. Ynglingars och männers *Hurra* öfverröſtade det ſvagare könets ångeſtrop. Huru ofta måſte icke flickans veka lif ſtarkare omfattas af den körande! och ſluteligen återvände både ſegraren och den beſegrade lika muntra tillbaka. Och, det är en oſtridig ſanning, att glädjen ej är uteſtängd ifrån något land eller någon årstid. Amors pilar förlora äfven i ſnön intet af ſin eld, och blomman af Stockholms karlar och fruntimmer kan utan att rodna ſtälla ſig bredevid urvalet i Marſeille och Wien. Muntra Stad, huru ofta ſkall jag icke tänka på dig!

Nu något om de dagar jag förnötte i det vackra Thorsåker. Jag promenerade omkring med Proſten, och han viſade mig landets natur, ſamt ſina bär, blommor och örter; ty han är äfven en ſtark Botanicus. Wi talade om Tyſkland och Sverige, om fiſke och åkerbruk; han förde mig omkring ſina

gården, och visade mig sina förbättringar och planer för det tillkommande. Huru mycket lärde jag icke härvid! Efter sådana samtal roade vi oss sluteligen med fiske på elfven, då solen började sänka sig åt vestern och spridde en mildare värma. Huru ofta har jag icke gungat på denna vackra elfvens vågor. Wi foro ut tillhopa i en båt, hvar och en med sina tre metspön och vi hemförde sluteligen en liten fångst af små abborrar, och några slag af små foreller såsom Stem, Löjor, Stenbit. Större båtar foro rundt omkring oss på laxfångst, hvartill nyttjades långa nät.

Jag har äfven bevistat ett bröllop, dit jag följde fru Prostinnan. Det var icke stort, och det enda som dervid roade mig var den raska dansen, hvilken till hälften Tyrolsk, visade detta muntra berg-folkets Caracter. Andra dagen jag vistades här var Midsommarsdagen, och detta anser jag som en lycklig händelse för mig, ty den stora socknens invånare hade ifrån alla håll samlat sig, och de fleste voro Communicanter. Jag anmärkte härvid, huru hvarje land har sina alldeles egna seder. Först gingo 8 unga personer till altaret, hvilka för första gången firade denna heliga act; sedan följde de öfriga, efter rang, ålder och kön. Gubbar af 80 till 90 års ålder gingo först fram, sedan medelåldriga och sist de yngre; samma ordning iakttogs äfven af qvinfolken. Deras klädedrägter förrådde allmän välmåga, till en del äfven luxe. Gifta personer, så väl karlar som qvinnfolk, äro till det mesta

ſvartklädda — karlarne till en del i en nationaldrägt, ſom rätt väl pryder en välförſtåndig ſkattbonde. Qvinnornas tröjor, en art koftor, hänga långt ned öfver höfterna, och äro till en del af Gros de Tours, Atlas och Taft. Äfven nyttja de Mouſſelin- och fina linnetyger, likaſom karlarne äfven hafva mycket hvita och randiga bomullsſtrumpor. För öfrigt ſåg jag här hos bägge könen få vackra anſigten, men mycket uttryck af raſkhet och förnöjſamhet. De fleſta äro mörka, och de blonda utgöra på ſin högd en tredjedel. Folket röjer i ſitt väſende mycken likhet med öboer och ſjöfolk, likaſom Småländningarne längs efter deras kuſter.

I våra ſamtal hade vi mycket att göra med gamla Gudar och hjeltar, för hvilka Proſten bär mycken vördnad, äfvenſom för allt, ſom rör våra förfäder. Namnet Thorsåker bär efter hans tanke en forntida ſtämpel. Icke långt ifrån kyrkan ſer man flera ättehögar. Han har låtit uppgräfva en af dem, ſamt funnit mångfalldiga antiquiteter, till en del förmultnade, ſamt hvarjehanda ſpår, att man fordom här offrat. Om djefvulen och hans anhang kan under desſa gamla Gudanamn drifva ſpectakel, ſå torde det oväſende lätt kunna förklaras, ſom föreföll här för 130 år tillbaka. Åren 1674 och 75 grasſerade här ett grufligt häxeri och trollväſende, hvilket äfven utbredde ſig i några andra ſocknar, och till hvars underſökning en ſtor Commisſion nedſattes. Detta angeck i ſynnerhet gamla käringar och flickor, hvilka haft förbund och umgänge med den onde an-

dan, och äfven gjort luftresor till Blåkulla och Nasafjäll. Sjuttioen af dessa stackars synderskor blefvo här och i tvenne andra socknar dömda till döden, halshuggna, och sedan brända på bål, hvilket verkställdes på ett berg i denna socken, som i anledning deraf ännu kallas Bålberget. Under detta samtal satt jag tillika med Prosten på en vacker skans-vall, belägen vid elfven på Prostens skog och i den mest romantiska trakt. Denna höjd med dubbla vallar kallas af Prosten Styresholm; den har i äldre tider varit en vistelse-ort för vikingar, och sedermera ett säte för Riddare och Krigare, till dess den i början af 15:de århundradet blifvit förstörd. Enligt gamla sagor har detta fäste varit beläget just i denna trakt, och på andra sidan om strömmen, der Styrnäs kyrka står, alldeles midt emot Thorsåker. Strömmen har nu borrtagit mycket, af de gamla vallarna, men Prosten har dock funnit mycket, som synes bevisa, att menniskor här fordom mycket roat sig med gästabud och lekar. Dälden nedanföre är mycket låg, och ännu ofta besvärad af vattenflöde; för 60 eller 70 år sedan var denna höjd ännu en ordentlig ö.

Thorsåker är en af de fruktbaraste socknar i Ångermanland. Folket står sig väl; de fleste invånarne äro skattebönder, och Frälset har här i Norrland ej haft mycken framgång. Åkerbruket är i godt stånd, men boskapsskötseln är dock mest betydande, och laxfisket är icke eller obetydligt. Ängarne förhålla sig till åkrarne, hvilka alltid äro under odling, såsom 5 till 1. När dessa ängar blifva gamla, och

allt gräs öfvergår till måsfa, famt qväfves af flera flags inrotadt ogräs, få göra de underftundom upptagningar på dem, plöja och göda, famt lägga dem fedan efter denna rensning och förbättring åter till äng. Åkerjorden afdelas vanligen i tvenne gärden, hälften är i träde och hälften befås. I anfeende till den korrta fommaren kan man ej med färdeles framgång befå trädesjorden med foderväxter, potatoes m. m. På de befådda åkrarna finner man ungefär en åttondedel råg, fem eller fex åttondedelar korn, famt litet hafra och ärter; för öfrigt mycket lin och hampa, famt äfven potatoes. Svedjeland äro icke fällfynta, och fågqvarnarne vid ftrömmen fåga bräder till ett värde af 130,000 till och med 150,000 Riksdaler. Man häsfjar här både fäd och hö, och byarna med en myckenhet af häsfjor, hvilka på afftånd fe ut fom fqueletter af lador och fkjul, gifva en rätt befynnerlig profpect.

Sjelfva Thorsåker utgör en väcker halfmåne, omgifven med små fpridda byar, och hela trakten fluttar fagta ned till ftrömmen. Straxt ofvanföre kyrkan har man ett högt brannt berg med ett vårdtorn, fom byggdes der under fifta kriget, famt en hög ftång med en tunna öfverft, ifrån hvilken man med eld kunde gifva fignaler. En fådan machine kallas vårdkafe, och denna plats fkall redan för fekler tillbaka hafva varit beftämd härtill. Tvenne gånger har jag ftigit upp dit klockan 11 på aftonen, och under natten der betraktat himmel och jord. På andra fidan om ftrömmen vid Styrnäs och Bota finner man äfven allt väl bebyggdt och odladt, ehuru i en

mera inſkränkt däld. Proſten är en ganſka driftig landthushållare, och äger 150 tunneland äng och åker, utom mycket ſkog, hagar och ſkogsbetesmarker. Jordmån är tung och lerartad, men likväl god. Man arbetar mycket med jorden; Kornåkrarne till exempel blifva tre gånger körde och harfvade och ſås ſluteligen i fjerde fåran. Proſten ſår äfven råg i förhållande till vårſädet, en-fjerdedel eller femtedel; det meſta är korn. Potatoes och kål ſaknas icke. Han ſköter ſina ängar på ett mäſterligt ſätt, plöjer upp dem tid efter annan, göder och beſår dem, och lägger ſedan igen dem. Jag ſåg flera ſtycken beſådda med gräsfrö och klöfver, hvilket ſiſtnämnda länge bibehåller ſig i denna feta jord. Han har tillſkapat ängar af flera jordſtycken, förut beväxta med buſkar och näsſlor, och uppfyllda af tufvor. Hos honom ſer man äfven en ſtor disproportion emellan ängſkötſel och åkerbruk; alla hans ängar, ſom hafva en ſluttande belägenhet, kunde medelſt litet gräfning lätt förvandlas till åker. Men, deſta torde väl med tiden förändras. Ännu fattas arbetande menniſkor, och ofta till och med affättning, när man har mycket Spannemål. Likväl har åkerbruket öfverallt mycket tilltagit under de 25 ſiſta åren, ſå att man nu näſtan icke mera behöfver några ſådana magaſiner, ſom man förut måſte underhålla.

Här ſåg jag äfven *Isländſka* får, dem man börjar mer och mer förſkaffa ſig i Sverige. Det är ett ſtort ſlag med hängande öron, ſtarka knotor och grof ull; de gifva derföre ockſå

mycket

mycket ull, öfver hufvud räknadt 6 marker, de ſtörſta gumſarne till och med 8 marker. Jag har redan nämnt, att de vintertiden ſjelfve till en del ſöka ſin föda ute på marken. Likväl tror Proſten, att de i anſeende till deras ſtorlek behöfva en tredjedel mera foder, än vanliga Svenſka får. Häſtarne äro goda, ſå väl de infödda, ſom de norrſka. Här ſer man inga oxar. Proſten föder 70 ſtycken nötkreatur, 90 till 100 får och 100 getter. Såſom trädgårdsmäſtare har Proſten äfven anlaggt en ny vacker trägård. Men alla hans mångfalldiga förſök med trädplantering hafva i anſeende till climatet ej velat lyckas. Fruktträden blifva blott dvärgar, eller gå ut, till och med körsbärsträden började redan här att fryſa borrt.

Här varnade och bad man mig, att icke taga vägen härifrån till Jemtland, emedan det lätt kunde hända, att jag blefve nödſakad åter vända om; bättre vore det att reſa tillbaka till Sundsvall, och följa ordentliga vägen. Men jag hade hört, att menniſkor härifrån dock reſt den väg jag ärnade taga; att det väl koſtat dem arbete och möda, men att de likväl kommit fram. Jag blef derföre vid min föreſatts, tog vänligt afſked, och reſte den 25. Junii vidare till Soleſta, der jag tog qvarter i Proſtgården, ſamt lät vid dervarande Jernbruk calfatra min vagn för kommande beſvärligheter, dem man på ett ſå fruktansvärdt ſätt afmålat för mig.

På vägen emellan Thorsåker och Åſen måſte jag förſt paſſera ett högt berg, upp-

före hvilket skjutsbonden och jag i vår anletes svett klättrade. Landet på båda sidor om elfven är ännu tätt bebodt, men likväl utbreder sig dälden på denna sidan mer och mer, och backarne sänka sig något. Man har by vid by; husen äro nätt byggda och allt förråder välmåga. Jordmån, som på många ställen är lätt, bär dock vacker säd, mycket lin och mera hampa än jag förut sett. På Åsen, ett litet enstaka hemman, fann jag några muntra hyggliga flickor vid spinnrocken, och tvänne i väfstolen; lärft och dräll lågo på bleket. Hvad som mest fägnade mig på denna väg, var åsyn af många nyligen upptagna åkrar, och rothuggningar, ett arbete, hvarefter man såg flitiga spår nästan vid hvarje gärde.

Emellan Åsen och Solefta ser man beständigt mer och mer vidsträckta, vackrare och tätare odlade slätter, en mycket vacker elf, och på andra sidan den skönaste och mest utvidgade däld jag hittills sett. En mängd bäckar störta sig i strömmen, som kröker sig i många bugter, och bildar granna prospecter. Men det skönaste af hela denna vackra väg längs efter elfven, var dock likasom sammansparadt vid sjelfva Solefta. Jag vill blott säga, att jag sett få skönare ställen i Sverige. Här såg jag landets och elfvens hela skönhet just på dess mest förtjusande ställe. I ett artigt sällskap geck jag ifrån Solefta på sidan ned åt elfven, en båt tog oss om bord, och genom en strömforss styrde vi till en holme, som låg romantiskt midt i strömmen. På denna holme var fordom kanhända äfven en borg

eller något dylikt; den kallas ännu Borgen. Hvilken ſkön belägenhet! Sidan emot ſöder är ſluttande, den norra brant; marken grön och blomſterbeſtrödd, och holmens ſpets bildas af tallbeväxta berg. På norra ſidan är en bruſande forſs. Här upphör ſtrömmen att vara ſegelbar, och den lilla holmen ligger juſt i bugten, der ſtrömmen med haſtig fart bruſar fram öfver klippor. Ack, om jag ägde denna holme och de tvänne näſtbelägna, och om denna beſittning kunde flyttas 200 mil längre ner åt ſöder — jag ſkulle då ej önſka mig ſtörre område på jorden! Ifrån holmen ſågo vi och räknade 14 byar rundt omkring. Härifrån till Nyland gå blott pråmar och platta fartyg. Solefta är det ſidſta betydligt odlade paſtorat vid elfven, ſedan finner man landet beſtändigt mindre odladt, till deſs norrut, vid Reſele och Fjällſjö, Lapparnes ännu ödſligare område börjas.

Nu är den tid, då Norrlands bär ſtå i full blomma. Deſsa utgöra en icke obetydlig artikel, både ſåſom föda för menniſkor, och ſåſom handelsvara. Förſt finner man de hos oſs bekanta ſlagen, ſmultron, blåbär, lingon och hallonbuſkar, till en myckenhet i alla ſkogar. Sverige har dock tvänne ſlags bär, af hvilka det ena ſlaget alldeles icke finnes, och det andra blott på få ſtällen i Tyſkland, nämligen åkerbär och hjortron. Åkerbären (*Rubus arcticus*) finnas blott i Sveriges norra provinſer ſamt i Finland; de växa dock meſt i Weſterbotten och Ångermanland, ſamt här och der i Jemtland och Medelpad. I andra provinſer finner man icke deſsa bär; äfven hafva alla

förſök att plantera dem i mera ſydliga trakter och få njuta denna ſköna frukt, hittills icke velat lyckas. Jag förklarar denna frukt utan undantag för den angenämaſte jag någonſin ſmakat. Sjelfva plantan liknar till ſtängel och blad fullkomligt ſmultron-plantan, den är blott något högre och mera mörkgrön, ofta brunaktig på ſtjelk och blad. Blomman är röd och något ſtörre än ſmultron-blomman. Plantan växer hvarken på våta, eller förmycket höga och ſkuggrika ſtällen; bäſt växa de i nedhuggen ſkog och på ſvedjeland. Bären äro blekröda, ſamt till ſkapnaden ett medelting emellan ſmultron och hallon, hvilka ſidſta de äfven likna till ſtorleken. Smaken — dock, huru ſkall man beſkrifva den? Då man plockar desſa bär af ſtjelken och äter dem antingen ſtraxt, eller ock inſyltade, ſå äro de obeſkrifligt ſköna. Man inſyltar och afſänder flera tuſende till Stockholm, ſamt öfver hela riket, antingen att ſäljas, eller ſom preſenter. Hjortron (*Rubus chamæmorus*) växa i kärr, med lågt liggande breda blad, och ſtora hvita blommor. De växa öfver hela Sverige, i Wermelands och Uplands kärr, ſamt i bergsdälderna omkring Åreſkuta. Frukten blifver ſtörre än ett hallon, och liknar björnbär, färgen ſkiftar emellan röd och gul, och häret har en friſk, ſyrlig och angenämt ſvalkande ſmak. De växa i en ofantelig mängd, och man präsſar en ſkön ſaft ur dem, ſom under de heta ſommarmånaderna gifver en kylig och vederqvickande dryck, hvilken fordrar en obetydlig tillſatts af ſocker för att göras ſöt. Hvar och en kan lätt föreſtälla ſig hvilken myckenhet af ſmultron, blåbär, lingon och an-

dra sämre slags bär man plockar, insyltar, och förvarar på mångfalldiga sätt.

Sedan jag af en Magister Tegnander, infödd Jemtländning, fått mångahanda nyttiga upplysningar och underrättelser i afseende på min resa till Jemtland, afreste jag följande förmiddagen den 26. Junii ifrån Solefta, och tog vägen till Graninge Bruk, den enda dåliga körväg man kan fara härifrån till Jemtland. Detta är ett långt håll af tre mil. Här fann jag straxt i början, att man icke utan skäl varnat mig för denna väg. Halfannan mil passerar man öfver höga backar, ännu invid den stora elfven samt dess här infallande vestra arm. Denna trakt är äfven skön, men mera vild, än omkring Solefta; alla dälder äro tätt bebodda, hafva skarp lerjord och god säd. Vi foro förbi flera Laxfisk-anstallter i strömmen, samt sågqvarnar, och sågo många forssar bryta sig fram öfver klippor och stenar. De stora vattenfallen vid Öster- och Wester-forssön äro *förtjusande sköna.* Här skilldes vi ifrån strömmen; den öfriga vägen geck igenom skog, och var mycket uppnött genom jernforor ifrån Graninge. Jag ville nu fortsätta min väg vidare ifrån Graninge, men Herr Brukspatron Classon tillät mig icke resa. Jag skulle åtmindstone qvarblifva en eftermiddag och en natt hos honom. Jag förundrade mig öfver detta, ty han har, likasom mången annan hederlig Svensk man, haft alltför liten tack af främmande resande. Flera veckor har han hyst Äfventyraren de la Tocnaye hos sig, och sedan genom många adresser och annat understöd hjelpt honom vidare fram, hvilket dock

denne alltför litet erkänt. Skulle man väl kunna klandra Svenſkarna, om de ſmåningom började tillſtänga ſina dörrar för indiſcretta och ſpionerande främlingar?

Graninge, med ſina ſjöar, trägårdar och byggnader midt i ſkogen, är ett vackert ſtälle. Bruket har en egen kyrka och föder 400 menniſkor. Det har en Smedja, hvareſt tillverkas 1500 ſkeppund ſtångjern, ſamt mycket annat Manufacturſmide, ſåſom ſpik, jernplåtar och ſaltpannor. Jag ſåg huru man ſmidde ſådana ſaltpannor; de äro 14 tum breda och en half till två tredjedels tum tjocka. Deras utſmidning fordrar i ſynnerhet ſtyrka och öfning ända ifrån ungdomen. Den oerfarne är, ſå väl då han håller uti, ſom då han vänder, i fara att miſta tummar och fingrar. Malm och tackjern hämtas hit ifrån Stockholm och Upland. Här i provinſen finner man ingen malm. Blott i Weſterbotten har den berömde Baron Hermelin vid Gellivare upptagit jerngrufvor, hvilka gifva näſtan gedigen malm, men der man dock har att kämpa med många hinder, innan en fullkomlig nytta kan dragas af dem. Lapparne komma icke en gång om vintren ända hit ned. Bonden tål icke Ren-Lapparna, dels emedan de förderfva ſkogen, dels emedan kor icke gerna villja beta der, hvareſt Renar, äfven flera månader tillbaka, förut betat. Jag åt här för förſta gången rökt Renkött, och blef härvid ſå narrad, att jag trodde mig äta ſkifvor af rökt gås. Man har fogel och harar till öfverflöd, några elgar och björnar uppoffras årligen. Lapparne äro elgens värſta fiender, och ſåſom tjufſkyttar förfölja de ofta

detta djur 15 eller 20 mil. Äfven här vid Bruket har man meſt äng och föga åker. Clasſon klagade, att den hårda jordmån var för kall, och om den icke näſtan hvarje år göddes, ſå kunde ſäden ej komma riktigt fort i denſamma.

Den 27. Junii. Reſa ifrån Graninge till Ragunda, 4 mil. I dag lärde jag ſluteligen känna ohyggliga vägar, och behöfde till fyra mil 12 timmar, ifrån 10 om morgonen till 10 om aftonen, en hvilſtund inberäknad. Under förſta hållet till Forſs går vägen igenom en ödſlig trakt, full af ſmärre backar ſamt ſtora kärr och moras, med många ſtockdammar och långa, löſa, mycket farliga ſtockbroar. Det är näſtan intet annat än ſkog, uppfylld af ofantliga ſtående och liggande maſtträd; en del deraf hör till Jemtlandsſkogen, gränsſkog emellan bägge provinſerna. Jag tillryggalade ſtörſta delen af denna väg till fots, emedan vi icke en gång kunde köra i lunk. Wi mötte blott en enda perſon med tvänne häſtar och hörde koſkällor klinga. Sluteligen förkunnade bäckars och ſtrömmars bruſande, att vi nalkades Jemtlands ſtora elf och forſs. Wid min framkomſt till gäſtgifvaregården var jag hungrig och begärde mjölk. Wärdinnan förde mig in i en ſnygg kammare, hvareſt vacker oſt, ſmör, bröd, renkött, hvilket bönderne af fördom icke gerna äta, och brännvin fanns på bordet, och derefter ſprang hon beſtällſamt fram och tillbaka och tillagade mjölk åt mig. När jag ville betala, blef hon ſticken, men ſmålog ſedan och frågade: om jag någonſin förr varit i detta land, efter jag tilltrodde

henne ſå liten heder? Denna älſkvärda uppriktighet fägnade mig och jag näſtan blygdes. Forſs är en hygglig by med en kyrka och har namn efter ett ſtort vattenfall i ſtrömmen. Deſs belägenhet högt upp i bergen är ſkön. Jordmån är tung, och ſtrömmen har på båda ſidor odlad mark omkring ſig. Säden ſtod vacker. Man ſer föga råg, men deſto mera hampa och lin. Här nyttjas mycket ſmå plogar, ſom dragas af en enda häſt, och ſtyras mycket behändigt. Jag fann de förſta Jemtländningar jag ſåg ſtora, till det meſta blonda, och vänliga i deras uppförande.

För åtta år ſedan reſte man härifrån till Ragunda på båtar, nu måſte man göra denna reſa landvägen, och det går rätt dåligt. För åtta år ſedan föreföll här en märkvärdig revolution, hvilken förändrat och till en del förſtört hela trakten, och den jag måſte omtala. Ifrån Ragunda ända till det ſtora vattenfallet, en fjerdedels mil härifrån, var fordom en ſtor ſjö. Invånarne i Ragunda och de omkringboende uppgjorde den djerfva plan, att leda vattnet ur ſjön, för att härvid vinna åker och ängsmark, och tillika, om möjligt vore, leda ſtrömmen omkring vattenfallet, ſamt göra den ſegelbar. Sådan är uppgiften; men man gör dem den beſkyllning, att vinningslyſtnad och afund emot invånarne i Forſs varit hufvudorſaken. De ſågo nämligen, att de ſiſtnämnde voro rika genom ſitt laxfiſke, och ville derföre lättа vägen för denna dyrbara fiſk, ſom ſällan geck ofvanom Forſs. Man grep ſig nu raſkt ann med arbetet, och

bönderne

bönderne gräfde och ſtretade, anförde af en för detta köpman i Sundsvall, vid namn Huſs. Allt ſyntes gå väl, och man hade redan hunnit ett godt ſtycke fram; men ſe! — det började häftigt och länge regna, ſommarens fjällflöde var ovanligt ſtarkt, ſjön, ſom ökades af detta vatten, ſteg till en fruktansvärd höjd, banade ſjelf väg för ſig här och der, och inom mindre än fyra timmar ſtod ſtrömmens vatten 30 till 40 fot högre än vanligt. Boſkapshjordar, boningshus, qvarnar, båthus, allt följde med ut i hafvet; de ſom bodde längre ned i Medelpad vid denna Indals-elf, undergingo ett lika miſsöde, ſom de längre upp boende; man trodde att en ny ſyndaflod utbruſtit. Nu flöt väl vattnet ſmåningom borrt och den fordna ſjön var till det meſta förvandlad till land; men ſtrömmen hade gjort ſtor ſkada på åkrar och ängar, och länge var hela trakten ſå förſtörd, att man ej kunde komma fram der. Upphofsmannen till denna olycka drunknade ſedermera på en fart, ſom han anſtällt i *ſtrömmen*, för att beviſa att den verkligen blifvit ſegelbar. Den är det nu icke mera än förut. Det enda ſom man vunnit är, att bjelkar och ſtora träd, hvilka annars ofta ſönderbråkades i vattenfallet, nu lättare pasſera. Men huru ſtor är icke den ſkada, hvilken alla de ſom bo vid ſtrömmen, ifrån fallet ända till deſs utlopp i hafvet, lidit i afſeendet på fiſket! Strömmen vill ännu icke ſagta ſig och flyta inom ordentliga ſtränder; vattnet är ännu alltid grumligt. Ingen lax eller annan fiſk har

ifrån den tiden ordentligt gått upp och likväl äro åtta år förflutna sedan denna olycka timade, om sommaren 1796. Man kan beräkna den allmänna förlusten derefter, att Pastorn i Forss och Ragunda derigenom ensam förlorat 30 tunnor tionde-lax, och således öfver 500 Riksdaler.

Jag reste alltså landsvägen, som kommit i bruk efter denna syndaflod. Wi släpade oss fram öfver stockar och stenar alltid uppföre, så godt som möjligt var, att tänka på att åka var ej värdt, utan fötterne måste i dag göra det mesta. Tillika började himmelen rikeligen öfverskölja oss med regnskurar, hvarföre backar och afgrunder voro så mycket svårare att passera ömsom upp och ned, i en slipprig lera. Wi höllo stilla vid det gamla vattenfallet, beläget icke långt ifrån vägen, och som utgjorde en skön ruin. Den branta klippan står der helt torr, 35 eller 40 fot hög, öfver hvilken hela strömmen samt sjön fordom utgöto allt sitt vatten och när den efter några år hunnit blifva beväxt med buskar, skall man stadna i ovisshet, om den någonsin varit annat, än en torr skogsklippa. Tre fjerdedels mil ifrån Forss börjar hela den försvunna sjön att utsträcka sig, med åkrar, ängar, och buskar, samt här och der genombrutna stränder och afgrunder; sedan åkte vi öfver sjöns stengrund, och sluteligen öfver dess lägre yta, som består af stora ängar, på hvilka man ser en oändelig mängd hölador. Jag har alldrig farit någon sämre väg, än denna var under regnet. Det är en rysligt skön syn,

att här betrakta vatten-elementets våldſamhet öfverallt i deſs verkningar; uppſlitna afgrunder, uppſtaplade ſtenmasſor och rundt omkring höga berg, hvilka kaſta en mörk ſkugga öfver ſjöns hela urholkning. Wi måſte pasſera flera broar öfver afgrunder, här och der var jorden af det myckna regnet borrtſköljd, och vi måſte hjelpa häſten att ſläpa fram vagnen. Aftonen blef dock ſluteligen vacker. Trefjerdedels timme var jag ſysſelſatt, att klättra öfver ett berg; men hvilken vidſträckt ſyn för ögat, ſom nu äfven utvidgade hjertat! denna höjd gjorde alla de föremål ſmå för mig, hvilka förut ſyntes ſå ſtora. Den fordna ſjön utbredde ſig nu i hela ſin vidd med ſina vackra byar, och ſolen ſågs högre upp på himmelen. Hon kaſtade ett mildt ljus fram emellan våta tall- och björktoppar, bäckar bruſade, Talltraſten började att låta höra ſina Näcktergalstoner, jag aftorkade ſvetten, och blott en odräglig ſvärm af myggor ſtörde mina fantaiſier. Nu rullade vi utföre till Ragunda by, och derifrån en fjerdedels mil längre fram till Ragunda Preſtgård, dit jag klockan 10 lyckligt anlände.

Äfven här fann jag goda menniſkor. Fru Sundberg ſkulle för några ärenders ſkull reſa till Stugun, ſom jämte Forſs är Annex till Ragunda. Jag dröjde derföre här till klockan 4 eftermiddagen följande dagen, för att blifva denna fruns beledſagare. Efter regnet blef vädret vackert och himlen klar. Klockan 4 föreſpändes vagnarne, och ſom jag hade tyngre åkdon, begaf jag mig förut

på vägen härifrån till Krånge, dit man blott har halfannan mil. Wi skulle icke resa längre denna dagen, och följande morgonen skulle vi ro öfver den stora Gesund-sjön, på samma sätt, som man förr plägade resa ifrån Forss till Ragunda. Jag geck den första halfva milen; den andra hälften åkte man åter till det mesta öfver ängar, och afgrunder, på dåliga broar, och öfver stora stenhögar. Strömmen brusade här i sin förstöring, och de många uppryckta träd han fört med sig, lågo strödda på stenhoparna. Till vänster har man blott branta berg, med undantag af Ragunda-trakten, der man ofvanföre det nya strömfallet ser en halfcirkel af hyggliga byar, samt rätt väl odlade högder. Klockan 6 var jag vid Amrå-elf, hvilken vid hemmanet Ammer brusande utgjuter sig i den stora strömmen. Hemmanets ägare, en storväxt man, kom lik en jätte emot mig, men ej i afsigt att skräma mig, ty han räckte mig vänligt sin hand och förde mig in i sitt hus. Flere karlar af lika växt arbetade på ett par båtar. Jag blef enligt landets plägsed genast undfägnad, och måste sedan berätta hvarjehanda om min resa.

Sedan jag väntat tvänne timmar, anlände ändteligen min vackra Fru, och en ful tjock grannqvinna med en pojke följde med i en egen Chaise. De beslöto att hvila här öfver natten; och jag fägnade mig således deröfver, att jag nu kunde få fortsätta min resa, emedan jag ej ville låta saken bero af ett ungefär, om jag följande dagen kunde få häst eller icke. Öfverfarten öfver den

ſmala men elaka Amrå-ſtröm är mycket ſvår; vagn och häſt måſte ned likaſom i en afgrund, och det ſtrömmande vattnet tillåter ej färjan att ſtå ſtilla. Det var ockſå knapt en hårsmån ſom fattades, att icke min vagn med hela mitt bagage hade nedſtörtat i djupet. Efter mycket arbete kommo vi öfver. Siſta halfva milen på andra ſidan måſte pasſeras till fots. Wägen går uppföre ett högt berg och ſedan öfver en flack högländt bergsmark, ſom ſluttar utföre åt ſtrömmen, och är tämmeligen odlad.

Klockan 10 anlände jag till Krånge, ett hyggligt herberge midt i ſkogen. Hvilka älſkvärda menniſkor emottogo mig icke der! Förſt kom en gammal vänlig och ſpråkſam mormor, och ſedan hennes artiga dotter med fem hyggliga barn, ifrån tre till tolf års ålder. Allt viſade ſnygghet, och munterhet herrſkade inom denna famille. I haſt uppgjordes eld i min ſpiſel, ty aftonen var här kall; min tarfliga aftonmåltid anrättades och ſedan jag vederqvickt mig, gjorde ſömnen ſlut på mina mödor för denna dag.

Säden var ännu rätt vacker, ehuru det näſtan oupphörligt regnat i 14 dagar; man ſer näſtan icke mera något lin men ſå mycket mer hampa. Boningshuſen äro till det yttre merändels juſt icke prydliga, men inuti äro de rätt ſnygga och många förſedda med tapeter, ſamt hvarjehanda till hälften löjliga ſnickeri-prydnader, foglar utſkurna i träd, rankor m. m. Äfven fattas icke väfſtolar — Folket är ſtort och välbildadt, med

lätta och glada anletsdrag; de ſkratta otvunget, men tala phlegmatiſkt; och i ſynnerhet hafva de ett caracteriſtiſkt drag, att alltid göra ſmå invändningar och uppſkof; de hafva dock ingen elak mening dermed, utan verkſtälla ſluteligen villigt och beſkedligt det de måſte göra. Deras nyfikenhet är ganſka ſtor; de kunna till och med på vägen ropa åt en reſande, och villja då gerna veta hvem man är, ſamt hvarifrån man kommer. Men, huru rikeligen erſättes icke allt genom den enfald, ſom herrſkar i desſa trakter, der ſällan någon reſande färdas! Öfverallt ſer man här friſka och ſtarka menniſkor, och minnet deraf väcker alltid fägnad.

Den 29. Junii. I dag ſkulle ſåledes ſjöfärden till Stugun företagas, hvilket ſtälle ligger två och en half mil ifrån Krånge. Min Dame hade lofvat att vara här klockan 8; jag väntade förgäfves tills klockan 9, och hon kom icke. Desſutom hade hon ſagt, att om det började blåſa, ſå ärnade hon återvända hem. Winden blåſte väl friſkt, men den var gynnande för reſan, eller ſom man här ſäger: vi hade god börd. Men, kunde den icke vända ſig, och jag derigenom blifva tvungen att ligga här två eller tre dagar? Sådana exempel äro ej ſällſynta. Den ohyggliga landsvägen, ſom går öfver bergen, kan man knappt pasſera till häſt: och huru ſkulle jag då transportera mitt åkdon? Således måſte den Europeiſka artigheten åter vika för nöden, icke utan min ſtora förtret. Hvilket begrep har väl denna älſkvärda Fru kunnat fatta om mig? Jag

var väl icke den, som bröt aftalet, men hade jag icke kunnat vänta ett par timmar längre? Kanhända att hon anländt korrt efter min afresa ifrån stället; jag har sedan icke sett henne.

Jag hade ännu en fjerdedels mil landväg ned till sjön, der man skulle stiga om bord, och denna väg geck igenom en skog, der man hade strömmen och flera brusande vattenfall till vänster. En min värdinnas svägerska, med tvänne barn, och en gammal mormor följde med till sjön. Jag satte de tvänne barnen hos mig i kärran, och pålade äfven något proviant; således satt jag nu der såsom en den lilla familiens vän och anhörige, samt vårdade tillika några bouteiller brännvin och matknyten, på det de ej skulle blifva skadade. Då vi passerat halfva vägen, kom värdinnan helt andtruten springande efter oss med mitt ur, hvilket jag glömt på bordet i min sofkammare. Detta förorsakade ett litet uppehåll på vägen, samt gaf anledning till ett samtal med flera hustrur och gamla män, hvilka kommo ifrån sina skogssäbodar, och hemförde mjölk och oft i ämbaren. Huru lifligt kände jag mig icke här vara menniska, och huru många tacksägelser och handtryckningar emottog jag icke, då mina följeslagerskor jämte min värdinnas dräng stego i en båt för sig sjelfva, och togo en hel annan kosa öfver sjön, än jag! Min inskeppning geck rätt långsamt, emedan mitt åkdon först måste tagas sönder, samt styckevis ordentligt läggas i den smala båten, för jämnvigtens skull. Sluteligen

ſköt jag tillika med min värd äfven ut ifrån land, då vi förſt pasſerade under ofantliga nakna berg, och ſedan vidare ut på öppna ſjön. Wi hade god vind, men inga ſegel; man måſte ro två mil ſjöväg. Han rodde, och jag öſte ut vattnet, ſom efterhand åter ökades. Så måſte hvar och en ſköta ſitt göromål. Min rodare kände här ſin öfvermagt, och ſade: jag ſer att *Herrn* icke är högfärdig. Jag kände ockſå härvid min ſvaghet, ehuru jag, ſåſom infödìng på en ö, icke darrade för de höga vågorna och den uſla båtens bräcklighet, hvilken var dåligt ſammanflickad af fingerstjocka bräder. I ſådana omſtändigheter förlitar man ſig få villigt på ett oſvikligt öde, hvilket menniſkan gerna påbördar alla ſvårigheter här i verlden, ſamt på ſkepparens köld. Jag talade med min ſkeppare eller rodare om Norrmänner och Lappar. Han hade ej god tanke om någondera delen, men yttrade dock med Svenſk ſtolthet den förmodan, att *Svenſke ynglingar* vid gränſen förbättrat Norrſka raçen. *Sedan* ſjöngo vi, då vi rodde fram öfver vattnets ſtörſta bredd, och landade efter förſta milen vid några fredliga kojor, der vi utan vidare omſvep ſtärkte oſs med mat och dryck, ſamt ſtego åter i båten.

Under andra hälften af vägen blef vinden mera häftig, och blandades med regnſkurar. Wi träffade på en mängd flytande tallar, ofantliga träd; *och* vid ſjöſtranden lågo äfven några *här* och der, kullſtörtade och uppryckta med rötterna. Wi måſte akta

oſs

ofs att icke ftöta på desfa flmmande träd, men under det vi fäftade ögonen på denna Charybdis, voro vi nära att uppflukas af Scylla. Under vårt muntra famtal ftötte vi på en ften, och båten fyntes redan nära att kantra, få att vi måfte kafta ofs häftigt på defs uppftående fida. Till all lycka var ftenen bred och *flat*, och båten blef åter utan någon fkada lofs; om ftenen varit fpetfig, få tror jag icke, att vårt murkna fartyg uthärdat ftöten. Sannolikt hade då Indalselfvens ftrömkarl fått befjunga min elegifka död. Nu aflopp allt med en blek näfa, och hädanefter fågo vi bättre för ofs. Efter detta äfventyr kommo vi fluteligen i land, och fpatferade fedan en fjerdedels mil till Stugun. Ifrån Stugun affändes en man med en häft ned till fjön, för att afhämta åkdon och bagage, hvilket allt vi fatt i vederbörlig ordning. Allt ftod och låg fom det var, utan att det härvid föll mig in, att en enda artikel fkulle kunna borrtfnappas, eller att man fkulle göra *förfök* med mitt fvaga Cofferts-lås, för att borrttaga något fom låg under defs förvar. Huru lätt hade icke alltfammans kunnat borrtföras, då det ftod två timmar utan vård! Lyckliga land, der man ej behöfver frukta för tjufvar och ftråtröfvare!

Jag tror att man ej i något land i verlden har få mycken fäkerhet, fom i Sverige. Dertill behöfs knappt något biträde af Police och Regering, ty nationens lynne och caracter uträtta härvid enfamme allt. Hvar

och en kan resa på obekanta vägar, dag eller natt, med eller utan följeslagare, ifrån söder längst upp till norden, och derifrån åter tillbaka, utan att han möjligen kan blifva bragt på den tanken, att han skulle kunna blottställas för ett anfall af röfvare, landstrykare eller mördare. Svenskarnes trohet och redliga tänkesätt gifva både resande och dem sjelfva full säkerhet. När man undantäger större städer och trakten närmast omkring dem, så har man ingenstädes att frukta för stöld i Sverige. Huru ofta har jag icke lemnat min egendom i andras händer! Huru ofta har jag icke låtit Coffert och alla saker qvarblifva i min vagn, som under natten stått alldeles obevakad utanföre gästgifvaregården! Jag tänkte härvid alldeles icke på, att någon skulle få lust att tillegna sig min lilla tillhörighet.

Wid Stugun hade man åter en mera öppen trakt. Omkring den stora sjön hade jag ej sett annat än höga berg och skogbeväxta stränder, och blott här och der en liten koja. Denna del af Jemtland, som gränsar till Ångermanland och Medelpad, är öfverallt den mest bergiga och mindst bebodda.

Klockan half sju anlände mitt åkdon, hvarpå jag for genast ned till strömmen, för att blifva öfverförd, samt i dag hinna ännu ett håll till Baggsjö, som ligger halfannan mil ifrån Stugun. Wid samma tillfälle nedförde äfven bönderne tre stodkreatur med fölungar, hvilka skulle till deras fäbodar, och kunde således nu följa med på färjan.

Härvid kommo vi alla i fara att drunkna. Jag tror att Nemefis ej velat förlåta mig, att jag icke afbidade min fköna reskamrat; men likväl tillät ödet, att jag äfven denna gång fkulle för någorlunda godt köp flippa undan. Stodkreaturen började trängas och flåfs, och fölungarne kröpo emellan benen på dem; några ftröko med våld tillbaka, pråmen började luta, och det brufande vattnet ftrömmade häftigt in. Bägge färjkarlarne och jag blefvo verkeligen förfkräckte, men emedlertid höllo vi faft kreaturen få mycket vi förmådde. Till all lycka rodde min förre fkeppare i en liten båt bredvid ofs. Han lade ftraxt till pråmen, jag kaftade mig i hans båt, och vi bägge förde båten till pråmen, och bödo till att nedtrycka defs uppftående fida; fedan häfdes en häft i fjön, hvilken famm tillbaka i land, de öfriga blefvo fnart åter bragta i ordning, och faftän litet våta, anlände vi dock lyckligt till andra ftranden. Om den lilla båten ej varit med, få hade ftrömmen fannolikt ftjelpt omkull alltfammans, ty vattnet fteg alltid öfver på den fidan, dit häftarne drogo fig. Jag tror nu verkeligen att ödet icke beftämt att jag fkall drunkna, ty huru ofta under min lefnad har jag icke redan varit i djupet, men dock lyckligt kommit ur faran, ofta verkeligen genom ett underverk. Det var i fanning två halsbrytande korfståg på en dag.

Efter desfa äfventyr fortfatte jag nu enfam min refa, på en något bättre, men juft icke angenäm väg, igenom en ftor tall-

skog, der åter en mängd träd lågo och ruttnade eller här och der, halfbrända, uppstapplade på hvarandra i svedjeland. Blott ett enda litet Nybygge såg jag — så kallar man ett litet torpställe eller en gård, den man nyss anlagt och upptagit i någon skog, eller annan ödslig trakt. Klockan 9 var jag i Baggsjö och blef der väl emottagen. Snart fann jag mjölk, smör, ost, kött, färsk fisk, samt dricka och brännvin i ordning för mig, och eld uppgjordes i min spisel, ehuru jag icke begärt det, men aftonen var regnig och kall. Jag satt visst en timme och språkade med min värd om björnjagt och kriget emot Ryssarne, och sedan slutade vi samtalet med Carl den XII:te, Svenskarnes älskling, om hvilken de aldrig tröttna att tala eller att höra talas. Derefter lade jag mig i en grann säng, och drömde hvarken om fältslag eller björnar.

Karlar och qvinfolk hafva här och i Ångermanland ingen utmärkt drägt, om man icke kan igenkänna dessa provinsers invånare på deras röda mössor. De bruka till det mesta jackor och byxor af blått eller grått vadmal, strumpor af samma färg, och kängor eller skor med spännen. De som gå barfotade bära dock tjocka ullstrumpskaft, som räcka åtmindstone ned öfver fotknölen, till skydd emot myggorna; understundom ser man dem äfven nyttja näfverskor. Husen äro innantill snygga och rymliga. Det är icke ovanligt, att hos en bonde finna tre eller fyra stugor; de flesta hållas mycket rena, samt äro beprydda med mångfalldiga

ſirater, ofta äfven med tapeter. Den ſtörſta ſtugan är vanligen boningsrummet. De äro höga, och hafva ofta intet annat tak innantill, än den ſtora takresningen. Tallrikar, fat, ſkålar, bägare och ſilfverſkedar m. m. pryda alltid radtals en eller annan ſida af väggarna; ofvantill på ett par ſparrar eller ſtänger ligga bräder, på hvilka man ſätter mjölkkärl och äfven lägger kläder. I alla hus finner man väfſtolar. Ännu ſer man dörrarna utantill och äfven ſtugorna innantill prydda med löf, ifrån midſommarstiden. Man ſår här föga ſäd, äfven föga lin, men deſto mera hampa, hvilken i de fleſta Jemtlands ſocknar ſynes intaga linets plats. Man väfver deraf linne till ſkjortor och till annat bruk, äfvenſom man tillverkar brokiga ylletyg, ſamt äfven randiga, af ull och hampa tillhopa. Bönderne nyttja till det meſta ſå kallade tunnbröd, af korn, dock finner man på de fleſta ſtällen äfven rågbröd. Man är här, likaſom i hela Jemtland, konſtig i hand-arbeten. Det är omöjligt att ſå ſe något nättare, än deras mångfalldiga köks- och husgerådsſaker, hvilka Jemtländningen förfärdigar af gran och björk, och af ſidſtnämnda trädſlaget i ſynnerhet vackra. Men hvad man förnämligaſt förſtår i denna provins, är att bereda pelsverk och läder. Man ſer dagligen de nättaſte och meſt konſtigt ſydda läderrockar, byxor m. m. De garfva kalfſkinn och pelsverk mycket väl, utan att ett enda hår ſkadas, ſamt bereda bägge ſlagen till pelſar, ſängtäcken och andra ſängkläder, i hvilka man ligger både varmt och ſnyggt. Heldſt nyttja de alldeles

hvita eller svarta pelsar af kalfskinn, hvilka äro både varma och vackra. Om vintren kan man i Stockholm igenkänna Helsingar och Jemtländningar, i synnerhet på deras hvita kalfskinnspelsar.

Den 30. Junii, resa ifrån Baggsjö till Frösön. Det rägnade förskräckligt, hvarföre jag icke afreste förr än klockan 10, samt skulle till sidsta beslutet ännu utstå en farlig färd, innan jag kunde arbeta mig fram till stora landsvägen. Man hade glömt att sätta ryggstycket på min häst, jag märkte det icke, och vid första färden utföre en brant backe stupade min häst och hade så när qväfvits af seldonet, som klämde till om hans hals. Jag hjelpte åter upp honom, och hade sedan det nöjet att få gå utföre alla backar, för att hålla fast selen. En så halsbrytande färd, som denna, ända till Fanbyn, har jag ej haft i hela Sverige. Ingen väg kan hafva flera och värre backar; tillika var han smal; åkdonet sköt på med full styrka och hela sin tyngd, och hästen, oaktadt min hjelp, reste sig härvid ofta på bakföttren, så att jag med möda kunde nog hastigt akta mina fötter för hästhofvarna och hjulen. Men detta äfventyr öfvervanns dock lyckligt, utan att hästen blef strypt eller jag råbråkad. Wägen geck i början genom en enformig skog med många sjöar, och vid dessa sjöar såg jag enstaka hus samt många svedjeland. Den sidsta milen blef mera vacker, men de många backarne, oaktadt alla de sköna utsigter jag ifrån dem hade, gjorde mig dock endast besvär. På stora höjder öfver sjöar lågo flera

välbyggda gårdar, hvilka om fommaren hafva många behag, men der man dock om vintren fäkert är utfatt för en bifter köld. Ändteligen kom jag nu fram på ftora Jemtlandsvägen och körde till Fanbyn. Jag fann för mig en fkön halfcirkel, fom med väl odlade kullar, jämte Sundfjö kyrka, formade fig omkring, en fjö och denna utfigtens behag gjorde få mycket ljufligare intryck på mig, fom klockornas ljud högtidligt dånade öfver fjön, och en myckenhet väl klädda menniskor ftrömmade ur kyrkan.

I Fanbyn måfte jag vänta två timmar, emedan alla häftar gingo på bete en god half mil derifrån; och den förfta halftimmen voro alla karlar ännu på hemvägen ifrån kyrkan. Härifrån till Gärde är vägen alltför enformig. Man fer mycket fvedjeland, hampa, humle och potatoes; fäden är äfven vacker och jordmånen fet. Närmare Brunflo blifver trakten mera angenäm. Folket fynes redan förändradt vid denna ftora landsvägen, och olikt dem, fom bo i fkogsbygden och bergen emellan Graninge och detta ftälle. Den förra enfalden är förfvunnen, men ej folkets goda finnelag. Desfe röja mera rafkhet både i väfende och tal. De äga mycken färdighet i fpringande. I dag fåg jag på tvänne ftällen vid vägen visft 50 menniskor tillhopa, flickor, gosfar och ynglingar, fom roade fig med ringdanfar och hvarjehanda lekar — förfta profven af Jemtländfka fmidigheten. Wid Gärde fann jag en fvärm hyggliga qvinnor och flickor. Alla ville köpa grannlåt af mig, och kunde ingalunda

tagas ur den tanken, att jag var en köpman och att jag förde med mig allehanda småkram till försäljning; ty de kunde icke begripa, huru jag blott *för ro skull* kunnat företaga en resa till Jemtland; också är skaran af fram och återresande Juvelerare, Judar och Lurendrejare icke så obetydlig, äfven på denna aflägsna väg, som man torde tro. Genom det myckna regnet hade vägen äfven här blifvit blöt och dålig, ehuru han i jämförelse med den jag nu rest på trenne dagar borde synas mig oförlikneligt god.

Aftonen var klar, men något kylig, då jag afreste ifrån Gärde. Snart syntes en sjö, vid hvilken Brunflo kyrka samt en mängd smärre gårdar ligga i en lång rad, hvilka alla väl hafva sina egna namn, men dock ända till Östersund kallas med ett gemensamt namn Brunflo, och i detta afseende kan jag säga, att jag aldrig sett någon längre by, än denna. Huru angenäm var icke denna resa, under aftonen och natten! Sjön, bredevid hvilken vi foro, och som utgör en lång vik af den ansenliga Storsjön, som har flera sådana vikar, hade på andra sidan Lockne kyrka, Marieby, samt en mängd små högtbelägna hemman och gröna slätter, hvilket allt, jämte de höga bergen, i den sjunkande aftonsolens glans, representerade sig i den lugna sjöns spegel. Årors plaskande och fiskeri hördes och förehades rundt omkring, och öfverallt hvimlade menniskor i den tätt bebodda trakten, i helgdagskläder, muntra, och med röda mössor, hvilka här

blott

blott hafva färgen, med på intet ſätt betydelſen af de ohyggliga Jacobinermösſorna. Wi foro på en ſluttning, öfverallt gård vid gård och gärde vid gärde, men ändå mera ängsmark. Wägen geck ännu längs efter ſjön, naturen blef mer och mer ſkön, och Talltraſtens ſång hördes klarare. Natten blef kall men vacker, deſs ſkymning förſvann ſnart ſom ett flor, och vid midnatten var det åter alldeles ljuſt. Afton- och morgonrodnaden, den förra mera vidſträckt, den ſednare mera inſkränkt men ljuſare, ſkilldes åt blott genom en ſmal blå remſa, och i öſtern nedgeck månan, blek emellan desſa ljuſare rymder, ſom tycktes gäcka deſs ſken. Slutligen anlände vi till den lilla yngſta Svenſka ſtaden Öſterſund, hvilken liknar en by, och hvareſt man här och der på gatorna ſamt öfverallt på gårdar och i trägårdar ännu finner trädſtubbar. Blott tvänne hus äro utmärkta; Apotheket, ſom har denna ſtolta inſcription: *Jemtlands Apothek*, och källaren. Lyckligt det land, der en provins af 45 Tyſka *mils* längd har blott ett enda Apothek, och kanſke knappt behöfver detta! Jag uppehöll mig icke, utan rullade öfver den vackra, nya och långa bron, ſom på detta ſtälle förenar Frösön med faſta landet. Utſigternas behag och nattens magiſka glans förhöjde i förening det helas ſkönhet. Jag ſteg af, och vandrade långſamt den ſlingrande vägen fram uppföre en backe, ſamt njöt i fullt mått alla omväxlingar af vatten och land, byar och kyrktorn, dälder och höjder. Hvilken tjuſande utſigt ifrån ſpetſen af bac-

ken, som omgafs af vackra gårdar och rika sädesfält! Framför ofs snöbetäckta fjällar, under ofs den vidsträckta sjön med sina öar, utmed ofs en blomstrande däld, med ett brant framskjutande berg. Den som icke sett och njutit en Svensk sommarnatt, kan ej göra sig någon föreställning om allt detta. Den sidsta halfva milen hade vi blott ängar och gröna kullar, ända till gästgifvaregården. En mängd qvinnor och flickor, samt borgare ifrån staden, mötte ofs, till en del i fällskap med soldater. Här var nu läger, och tillika söndagsafton. Framför ett hus helt nära mitt qvarter höllos ryttare som drucko, andra dansade lustigt efter en gnällande violins ljud, och andra åter lågo här och der omkring i gräset med en liten Chloris. Granna fruar och mamseller spatserade med Officerare. Hvarföre skulle icke äfven Frösön hafva sin Venetianska och Campaniska sommarnatt, helgad åt nöjet? Italienaren torde dock le, när jag säger honom detta. Klockan var ett; uttröttad af dagens besvär, lade jag mig att sofva, och lemnade glädjens barn härstädes fritt att dansa och leka så länge de behagade. Jag ärnade blott blifva en half dag på denna vackra ö, men detta förlängdes till två dagar. Dertill var öens skönhet till det mesta orsaken, och dernäst lägret, som just stod här, ty Jemtlands Regemente hade nu sitt möte. Det består af 1050 man Infanteri, samt en Corps af 100:de Dragoner. Jag blef tidigt väckt af trummor och clarinetter, och snart befann jag mig midt i lägret. Jag bodde på Frösöns högsta spets, nära intill kyrkan och Scholan, som

är hela Jemtlands Trivial-Schola. Derifrån hade jag blott ett litet ſtycke att gå utföre, och ſtraxt var jag midt ibland troupperna. Efter ett par timmar var jag bekant med en myckenhet Officerare, af hvilka några talade Tyſka, och nu måſte jag beſtändigt vara ibland dem, ſamt efter ſlutade exercicer ſpiſa med dem, då man tappert fröjdade ſig och punſchade. Huru mycken vänſkap och godhet viſade man mig icke utan mindſta anledning! huru många bjudningar gjordes mig icke, af hvilka jag ej kunde begagna mig! — Regementet är dugtigt, men i ſynnerhet bör jag nämna, att der finnas förträfflige ſkyttar. Jag ſåg Recruterne, enligt nyaſte maneuvrerna, i alla ſtällningar ſkjuta till måls, krypande, liggande på magen, och på knä, och många träffade fläcken. Apothekaren och några borgare ifrån Öſterſund viſade ſig icke ſämre; desſe beſökte lägret, och ſköto några ſkott ſåſom Dilettanter. Detta folket är ett Jägarefolk ifrån födſeln, ſamt desſutom mera vigt och rörligt, än Svenſkarne i allmänhet. Det var rätt muntert i lägret, äfvenſom i den lilla ſkanſen, i hvars byggning ſpisqvarter hölls. Några Officerarare hade ſina fruar med ſig; qvinnor och flickor, preſter och domare voro der, dels bjudna, dels ſåſom åſkådare. Mötesplatſen är belägen på den vackraſte delen af öen, och kanſke mera behaglig än något annat Regementes mötesplats. Man har der en vid, ſlät och grön fyrkant, på hvilken ingen enda ſten finnes; bakom den är något ſmåſkog, hvareſt Jägare och ſkyttar kunna manoeuvrera, och bakhåll förläggas. Straxt

bredvid Landsvägen som går förbi här, ligger en ofantlig stenhop med en stor upprest sten, som har denna inskrift. *Konung Carl XI. K. H.* 1690. Detta år var nämligen en Öfverste vid namn Carl Hård Chef för Regementet. Denne lät hela Regementet borrtskaffa alla stenar ifrån sjelfva platsen och kasta dem här i en hop. Rotebönderne klagade då att de lidit förmycket genom mönderingarnas förnötning under detta arbete. Konungen dömde Chefen till ansenliga böter, samt att gifva bönderna ersättning. Hård gjorde sig nu en ny kostnad, och uppreste äfven detta Monument på den stora stenhögen.

Sedan jag således förnött min dag i muntert sällskap, gjorde jag vanligen om aftonen en promenade, och njöt i ensligheten den sköna naturen. Än steg jag upp på klockstapeln, som står högst på öen, icke långt ifrån gästgifvaregården, och skådade derifrån vidt och bredt omkring mig, än geck jag till något vackert ställe vid sjön för att se solens nedgång, och blef ofta liggande der under hvarjehanda betraktelser, till dess morgonrodnaden åter spridde ljusare färger öfver himmelen. De höga snöbergen eller fjällarne, som äro belägna fem till tio mil härifrån, syntes mig här nära för ögat, ofta så nära under villan af mina fantaisier, att jag trodde, det man inom några timmar kunde vara der, blott man kunde gå rätt fram öfver sjön; så mycket bedrages ögat af vattnet och snöns bländande hvithet. Man berättar Anecdoter om främ-

lingar som varit här vintertiden, och som narrat sig sjelfva, då de trott sig kunna på ett par timmar gå till dessa snöbetäckta höjder; de hafva sedan kommit tillbaka och blifvit utskrattade, emedan dessa snöberg på ett Tantaliskt sätt likasom dragit sig tillbaka, i den mån man med mera ifver marcherat fram emot dem. Ovikens fjäll, den höga Åreskuta, Hattfjäll och Renfjäll — alla syntes ligga helt nära intill mig. Sjelfva öen är ungefär en mil lång och tre fjerdedels eller en half mil bred. Den ligger i Storsjön, Jemtlands största sjö, och ostridigt i den vackraste, fruktbaraste och folkrikaste trakten af denna provins; ty just omkring denna sjö och vid gränsorna finner man det muntraste lefnadssättet och den bästa culturen i provinsen. Man har derföre för några och 20 år tillbaka börjat anlägga en liten stad härstädes, nämligen Östersund, men hvilken dock ännu ej kommit sig färdeles före. Den södra stranden af öen är i synnerhet vacker, för utsigten öfver sjön, att icke nämna de öfriga större öarna och snöbergen, hvilka i aftonrodnaden, med sina hvita jättlika hufvuden, visa sig som sorgsna vålnader ifrån andra verlden. Denna kust af öen skyddas af en hög tallskog, och har äfven vackra gårdar, åkrar och ängar. Om nätterna promenerade jag vanligen derifrån till Öfverste-Boställlet och sedan hem tillbaka. Westra delen af öen har föga säd, utan utgör till det mesta en ängsbacke, prydd med vackra björk-groupper. Öens södra och östra uddar samt hela sidan af den långa backen, uppföre hvilken vägen går ifrån Östersund,

äro i synnerhet odlade och besådda. Hela öen är ett Paradis; den utgör egenteligen en hög bergskulle i sjön, jämn nästan på alla sidor, och synlig på ganska långt håll. Hvilket underverk skulle icke denna ö vara, om den låg tio grader mera i söder! Skulle väl Genever eller Constantz-sjön då kunna jämföras med Jemtlands Storsjö? J som sett Hieros och Sorrento, jag ville väl en vacker midsommarsnatt föra Er med förbundna ögon hit till Frösön, och sedan hastigt aftaga bindeln; i hvilket land skulle Ni då tro Er vara?

Här var äfven fordom en liten fästning, sedan i Danskarnes tid, hvilken sedermera blifvit bibehållen af Svenskarna. Den består nu blott af några dåliga skantsar, som väl kunna försvaras emot Cavalleri, men annars beherrskas af de höga bergen rundt omkring. Här finner man Regementets Canoner och öfriga Artilleri-persedlar. Denna fästning är märkvärdig för mig blott i afseende på de glada dagar jag der haft.

Regementsmötet var nu slut, och Öfverste-Lieutenanten Baron Koskull böd mig på ett så artigt sätt till sig på sitt boställe, som låg alldeles i min väg, att jag ej kunde afslå denna hans godhet. Jag afreste således om morgonen den 3 Julii, och tog för alltid afsked af den vackra öen.

Den 3. Julii, resa ifrån Frösön till Vången, 4 mil. Man far ifrån öens vestra udde på en stor färja, öfver sjön, och sedan har

man på andra sidan, nästan ända fram till Rödön, intet annat än skog. Wägen ifrån Rödön till Faxån är mera angenäm, går äfven till det mesta genom skog, först längs utmed sjön öfver vackra höjder, och sedan inåt landet, der blott enstaka små gårdar samt den obetydliga Annexkyrkan Näskott visa sig. Fax-å har en ansenlig bro, och utgör en mindre sjös utlopp i den större. Ifrån Fax-Ån till Vången är vägen åter ganska behaglig, genom en af kullar och höjder uppfylld trakt, der man alltid ser enstaka hus och gårdar spridda här och der i skogen, mera tätt intill hvarandra och bättre byggda, ju längre man kommer. Man åker nära förbi sjön Alsen, en lång vik, och som genom en trång öppning utgjuter sig i Storsjön. Jordmånen är icke mera så hård och lerartad, som förut, utan består af kalk och god matjord, samt bär vacker säd; men likväl är åkerbruket, som mest är inskränkt till vårsäde, ej mera i något jämnt förhållande till ängarnas mängd. Jag anlände några timmar förr än Baron Koskull till Vången, dit han äfven medförde en af mina äldre bekanta sedan mitt vistande i Carlstad, Capitainen Poignant vid Wermelands Jägare-Corps, hvilken kommit hit för att undervisa Regementets nyss indelade Jägare i manoeuvres och exercice. Här var åter en munter och gästfri lefnad.

Det kan ej undfalla någon, som reser längre fram härstädes, att åkerbruket alltid blifver sämre. Man finner här icke mera den sorgfällighet vid plöjning och harfning, som i Ångermanland, icke en gång som i Ragunda och Brunflo Socknar. Jemtländningen är i all-

männhet den sämste åkerbrukare i hela Sverige, och detta är kanske mera, än landets oländighet, orsak dertill, att han ofta lider brist på spannemål, ty de flesta trakter af provinsen hafva mycket god jordmån, och endast högst upp i Hammerdahls, Offerdals och Undersåkers Socknar, närmare snöbergen, är skörden ofta ovifs, i anseende till fjällarnas grannskap och de täta nattfroster, som förorsakas genom stillastående kärr och träsk. Åkerredskapen är i högsta grad usel, och gamla plägseder samt föråldrad dumhet hafva så inrotat sig, att de nu först i några få Socknar börjat följa sina upplystare Provinsgrannars exempel. Små plogar, dem man kunde hålla på sin hand, dragna af en enda häst, äro just icke tjenliga att sönderskära den tunga lerjorden; harfvar och allt det öfriga äro af samma beskaffenhet. Äfven visar sig här blott på få ställen en äkta böjelse att göra något mera än det vanliga. Fördomar, stadgade af åldren, tröghet, okunnighet och gnideri skola vara de förnämsta hinder, som här ligga i vägen. Dock måste man göra något afseende på Jemtlands Local, och deruti söka någon ursäkt för innevånarne. Ingen Svensk Provins, utom Härjedalen, har en så litet gynnande belägenhet. Landet har fruktbar jordmån, skulle kunna odlas, och på de flesta ställen äfven med framgång, hvilket åter i Härjedalen på få ställen skulle ske med fördel; men Jemtland är så aflägset, de första utvägar att behörigen draga nytta af landets alster fattas, äfven att genom förenad flit uträtta något betydligt, och således felas äfven många retelser att gripa sig ann, hvilka annars

skulle

skulle uppmuntra invånarne. Kanhända att Indals elf med stor kostnad sluteligen kunde göras segelbar, men ännu är hon det icke; så förhåller det sig äfven med Njurunda elf, dit en annan kedja af sjöar och vatten söderut drager sig ifrån Storsjön. Huru skall väl provinsen blifva odlad och befolkad innan dessa floder göras segelbara, och en lättare communication med näst gränsande provinser skaffas? Höga berg och skogar skillja Jemtland ifrån Ångermanland, Medelpad och Helsingland; om sommaren kan man nästan blott ridande komma fram ifrån och till de flesta ställen. Landet kan ej nyttja sina fördelar, ej anlägga något Bruk, måste låta en stor del af sina mastträd och annat timmer ligga obrukadt och förruttna, har ingen uppmuntran att så mera spannmål, än som jämnt kan förtäras hemma, och således blifva invånarne vid svåra år ofta blottställda för hungersnöd. Wägen till Nordsjön är väl icke lätt, men dock lättare än vägen till Bottniska viken, nämligen genom de stora *fjällöppningarna till* Trondhiem. Men denna väg är icke blott physiskt svår, han är det ännu mera i politiskt affeende, och bevisar, att fordne Svenske Konungars planer att förena Norrige med Sverige icke voro ovisa. För öfrigt är jag nästan öfvertygad, att Jemtland genom de nödvändiga yttre och inre uppmuntringar som ännu torde gifvas dess invånare, kan blifva satt i stånd att hafva ett tre eller fyra gånger större åkerbruk, samt att föda fem gånger så mycket menniskor, och det vida bättre, än den nu varande lilla folkstocken derstädes födes.

Med undantag af få ſtällen, är åkerjorden här vanligen indelad i tvänne gärden, af hvilka ett ligger i träde och ett beſås. Men huru ſe väl desſa åkerfält ut på de fleſta ſtällen? Den till ſtörre delen tungarbetade åkren köres blott tvänne gånger med en uſel plog, och ſkall ſedan bära korn; icke desſmindre finner man ändock ofta rätt vackert korn derſtädes, oaktadt folkets oduglighet till åkerbruk, och oaktadt allt det ogräs, hvarmed jorden är öfverhöljd, då den uppköres till ſåning. På ſlätbygden, der en dubbelt ſtarkare köld fordrar dubbelt ſtörre omtanke, har man dock inga diken, eller några djupa vattenfåror i åkren, enligt bruket i Upland och Öſtergöthland. Stora hopar af ſmåſten, ſom alla icke äro för tunga att borrtſkaffa, ligga på åkrarna, och qvarhålla der ſå mycket längre ſnö, is, köld och väta, hvarigenom ſäden förderfvas. Raka fåror, gränſornas rundning emellan ängar, åker och ſkog, hvarigenom åkerjordens ſkötſel lättas — allt ſådant ſöker man här förgäfves, äfvenſom flera ſlags plogar, genom hvilka man annorſtädes på olika ſätt odlar olika jord. Man nyttjar här aldrig oxar till åkerbruket, utan blott häſtar. De ſom bo nära ſnöbergen eller ſtora kärr och moras, hafva af ſjelfva naturen lärt att ſkydda ſig. Man vet af Müllers Schweitzer-hiſtoria, af Antons Tyſka Landthushållningens hiſtoria, och äfven af gamla afhandlingar, lemnade af Norrmän och Isländare, huru forntiden viſade mera förſtånd i många ſaker, än vår tid, och huru förfädren i ſynnerhet ofta förſtodo ſig mycket bättre på jordens ſkötſel, än vi, med all vår öfverklokhet. Då för ti-

den voro ſvåra ſtraff, till och med dödsſtraff, utſatta för den, ſom beröfvade en ſlätt eller en däld det ſkygd den ägde emot ſtarka vindar och ſnöfall, af en näſtgränſande ſkog. Sedan man icke mer brytt ſig om ſådana Police-anſtalter, hafva många trakter blifvit mera vilda och ödsliga, än de voro under det tidehvarf, ſom vi kalle det barbariſka. Här i Jemtland, till exempel, pläga de, hvilka norr om ſina åkrar hafva ett moras eller kärr, låta en tunn rad af ſkog ſtå qvar vid kanten, hvilken då afhåller nordanvinden och kölden. På ſådana ſtällen, der veſtanvinden framſtrycker våldſamt ifrån fjällen, ſåſom öfver Mörſils Socken, der pläga de äfven på åkrens veſtra ſida qvarlemna en dylik ſkogsrand.

Det ſädesſlag man här meſt får, är korn, men deremot obetydligt råg; äfven potatoes, kål, kålrötter, rofvor och ofta ärter, hafva god framgång. I många Socknar ſer man alldeles ingen humla, och på ſamma ſätt förhåller det ſig med lin och hampa, då deſſa ſednare ſlagen deremot i andra trakter, ända högſt upp norr ut emot fjällen, ej ſås ſå alldeles fruktlöſt. Man har här ett eget ſätt att göda, hvilket förekommer ofta; man bränner ſkogsvirke, hvaraf man här har ſå ſtort öfverflöd, till aſka och kol på åkrarna, hvilket i ſynnerhet ſker på potatoes-landen. Hittils är ängſkötſeln dålig; blott här och der upplöjer man underſtundom ängarna, göder dem, beſår dem med ſäd och foderväxter, och lägger dem ſedan åter igen. Säden häsſjas öfverallt, antingen ſtraxt på ſjelfva åkren, med ſmå häsſjor af tre eller fyra alnars höjd, eller ock med

högre häsfjor, som stå i byarna. Hampa skall tåla mera köld än lin, hvarföre man också i flera Socknar blott sår hampa; men likväl är linsådden mycket god i Offerdals Socken, som är en af de kallaste. Detta beror ofta af tillfälliga omständigheter, och enskilta menniskor hafva häruti ofta uträttat mera, än alla förslag, projecter, önskningar och klagomål af många. Det var Prosten Genberg och hans fru, den hederliga mannens föräldrar, hvilken jag lärde känna i Gudmundrå, hvilka här först befordrade linsådd och spånad. Genom deras föranstaltande blef en spinnschola inrättad på Prestgården år 1764, uti hvilken 40 flickor undervistes att för premier spinna finare garn. Detta var början, hvilken tillika med linsådden sedan utbredde sig öfver hela provinsen, så att invånarne nu äro mycket skickliga, icke blott i linsådd, väfnad och spånad, utan äfven i ullberedning och hvarjehanda ylletygs förfärdigande.

De fleste, som icke äro födde i Jemtland, men dock hafva mycket att göra med Jemtländningarna, beskylla dem för ett oroligt och ostadigt sinnelag, samt för en oöfvervinnerlig böjelse att stryka omkring och prångla, hvarigenom de blifva oskicklige tjensthjon, och inom sig sjelfva till större delen äfven dålige åkerbrukare. Man kan väl icke i allmänhet påstå detta, ehuru det i visst affeende kanske icke är alldeles osannt. Många hafva sin dryga känning af den olyckan, att de äro invånare i en gräns-provins, hvarest de genom mångahanda retelser dragas ifrån sitt stilla husliga lefnadssätt och gladare sysslor. Trond-

hiem ligger ej långt derifrån, och alla på gränſen befintliga paſs och ſkrymſlor kunna ej ſå noga bevakas, att icke mången och mycket ſmyger ſig fram, utan att någon Tull-Inſpector eller Gräns-Upſyningsman vet det mindſta derom. Både nöjet och fördelen af en loflig och oloflig ömſeſidig handel äro ſå ſtora, att många måſte lockas att gripa till en ſå fördelaktig näring. De ſom bo vid ſtora vägen, ſamt närmaſt intill fjällarna, torde kanhända vara behäftade med en ſådan ſjuka, men det är dock allt för hårdt att derföre kalla alla Jemtländningar lurendrejare. Här på orten är verkeligen böjelſen att prångla och ſtryka omkring mycket ſtor, och den måſte nödvändigt vara ett upphof till oſtadighet, yppighet och liderlighet. Hos många bönder kan man här få handla vin, caffe, ſiden- och bomullstyg, jämte mycket annat grannlåtskram, hvilket en bonde egenteligen aldrig borde känna. Den meſt betydliga handel man här drifver på Norrige, är med häſtar, och denna ſysſelſätter en myckenhet unga drängar; de köpte häſtarne blifva ſedan förde härifrån till andra provinſer. Desſa Norrſka häſtar koſta Sverige mycket penningar. Jag vet icke hvarföre Jemtländningarne, ſom hafva ſå många ängar och ſå mycket hö, icke göra ſig mera möda med häſtafveln, för att ſåmedelſt ur förſta hand vinna, hvad de nu blott få till någon del i den andra. I Hammerdahls Socken har man med god framgång förſökt detta, och verkeligen redan i många år ſålt hemfödda häſtar. Både de, ſom ſjelſve drifva en ſådan handel, och de, med hvilka de hafva att ſkaffa, blifva der-

igenom lika förderfvade. De få nya behof, dem de ofta icke kunna tillfredsställa; deras ostadiga lefnadssätt blifver en vana, arbete och ordning synas dem för svåra, den lilla ögonblicksvinsten är snart förtärd, hemmanet och dess afkastningar förfalla, och mången som börjat detta näringsfång såsom en välbehållen man, lyktar såsom tiggare. Sluteligen har det äfven *alltid* en skadlig, ehuru i början blott omärklig, inflytelse på caracteren. Många Jemtländningar uppköpa äfven förråd af provinsens producter, och försälja dem åter i näßtgränsande provinser; många göra täta resor om vintren till Stockholm och södra provinserna. Men detta må nu vara huru det kan, jag för min del kan säga, att Jemtländningarne visat mig all artighet, och ej tillfogat mig någon förtret, eller sökt att preja mig. Sjelfva den finhet och skicklighet, som många af dem förvärfvat genom handel och resor, urartar aldrig till en obehaglig slughet och list, som alltid gör vidrigt intryck. För öfrigt är det mycket begripligt, att åkerbruket förlorar mest, när menniskorna få böjelse för sådana konstlade näringsfång.

Som Invånarne i denna provins i allmänhet äro böjliga och händiga, så visa de äfven mycken konst i deras arbeten och byggnader, hvilket jag ofta beundrat. Man ser detta på och i deras hus, men i synnerhet på deras små *Annex-kyrkor*, hvilka merändels äro af träd, samt deras klockstaplar, dem de bygga vid de mera prydliga moderkyrkorna, som äro af sten. Dessa hafva ofta

pelare af en alldeles ny ordning, hvilka visa så mycken lätthet och smak i fördelning, och så mycken sinnrikhet i prydnader, utskärningar och arabesker, att en Jemtländsk bonde, som varit mästare för ett sådant arbete, kan i affeende på smaken alltid ställas jämte dem, hvilka framkläckt de brokiga figurerna på Sanct Laurentii kyrka i Nürnberg eller Ambrosii kyrka i Mailand. Jemtländningen visar äfven nätthet och smak i hela sin klädedrägt; hvartill får läggas, att denna nation ostridigt kan räknas ibland Sveriges vackraste folkstammar.

Den 6 Julii omkring klockan 5 eftermiddagen tog jag afsked af den hederlige Baron Koskull, för att innan dagens slut komma litet närmare Åreskutan, Jemtlands högsta berg. Jag hade adresse till en Bruks-Inspector vid namn Sparrman, som bor icke långt ifrån berget, och till honom ville jag denna dagen hinna fram. Och hvaruti bestod väl denna adresse? *blott i en hälsning ifrån hans vänner*. Äfven detta hade icke varit nödigt, ty en främling kan här recommendera sig sjelf; han behöfver blott vara en sådan, för att blifva väl emottagen. Jag hade 3 och en half mil till Hallen, der Herr Sparrman bor.

Första hållet till Upland är vägen länge mycket enformig, utan några vackra utsigter. Blott hästprånglare, som med skockar af 50 och 150 hästar kommo ifrån Norrige, mötte mig, hvilka jämte några ensamme herdar med deras hjordar voro de enda lefvande varelser

jag såg. Omsider anlände jag till Mörsills kyrka vid en ström, och sedan geck vägen längs efter denna ström, emellan små spridda gårdar, samt åkerfält som allt mer och mer mindskades. Under sidsta hållet ifrån Upland till Hallen hade jag en skön väg för ögonen, men deremot en rätt usel för min arma skakade kropp. Wid Jerpeskans, ett gammalt förfallet pass emot Norrige, tog jag af ifrån den stora Norrska landsvägen, som går till Undersåker, och åkte uppföre höjden, der jag inom en half timme borde framkomma till Herr Sparrmans egendom. Wid nämnde skans förena sig tvänne strömmar, som med deras vilda brusande göra stället interressant. Jag spatserade uppföre till Hallen, dit körvägen, i synnerhet för en bred vagn, är mycket usel. Min skjutsbonde arbetade sig dock fram efter mig. Herr Sparrman var icke hemma, men hans fru och hennes artiga barn emottogo mig väl, buro fram hvad huset förmådde och tillredde för mig en mjuk säng. Aftonen var obeskrifligt vacker; det regnade på flera ställen, solen sken emellan regnet och fem eller sex rägnbågar visade sig på himmelen. Åreskuta, lik en glödande eldkula, och Hattefjäll lågo tätt framför mig, åtmindstone såsom jag tyckte. Min längtan att komma upp på denna vilda spets, tilltog nu starkare. Allt gjorde denna afton oförgätlig för mig. Min lilla kammare var nätt, med brokiga Biblïska tapeter, och omhängd och beströdd med löf och blommor. Jag ansåg mig sjelf alltför ringa att bebo detta rum, som

mera

mera passade till boning för ett helgon. Efter regnet syntes himmelen blodröd under natten. Detta åstadkom ett obeskrifligt återsken ifrån bergets snö. Länge låg jag i fenstret och njöt denna sköna syn med hela mitt hjerta, till dess den tystnande Talltrasten påminte mig, att morgonsolen snart åter skulle gå upp.

Den 7. Julii, marche till Åreskuta och tillbaka igen. I dag ville jag se åtmindstone de Jemtländska bergen under mig, ehuru Åreskuta blott är en dvärg i jämnförelse med många högre gränsfjällar. Man anskaffade en ledsagare, som infann sig klockan 8, och vi gingo en gångväg genom skog och ängar samt emellan små enstaka hus, en god half mil till Bonäset. Min tanke var, att derifrån låta ro mig öfver den stora Kallsjön till andra sidan, och sedan derifrån uppklättra ända till bergets snöbetäckta spets. Wid vår ankomst fanns der hvarken häst *eller* båt, och jag, som ej hade *någon tid att förlora*, nyttjade derföre *mina fötter*, och geck rundt omkring sjön 1 och en fjerdedels mil ända till Kall, som ligger midt emot Åreskuta. Jag träffade en gammal fiskare, och lät ro mig till andra sidan till ett litet torp, der vi förmodade att torparen skulle vara hemma, och således kunna blifva min ledsagare uppföre berget. Men ty värr träffades han icke; fiskare-gubben erböd nu sin tjenst, men jag afslog det, emedan jag då svårligen kunnat hinna upp till spetsen före aftonen. Jag hade ju snötoppen framför mig, och efter

erhållen underrättelse, att inga sjöar eller djupa bäckar funnos midt på berget, tog jag vägen rätt fram, ehuru den just icke var den lättaste. Jag fortsatte således min vandring, först genom kärr och sedan genom tallskog, hvarest stora halfruttnade träd alltid lågo mig i vägen och försvårade mitt uppstigande; men den mjuka kärraktiga marken var ännu svårare, emedan jag der ofta sjönk en half fot ned, eller ock slant tillbaka. Med svett och möda arbetade jag mig således uppföre första afsattsen, som är ofvanför tallskogen, och hvarest is- och snönaturens skoglösa förödelse börjas. Sedan fick jag småningom gå upp och ned, öfver rinnande bäckar, träsk och släta bergshällar. Om jag ej funnit rinnande snövatten, hvarmed jag understundom läskade mig, och om ej en kylig vind svalkat mig, så hade denna vandring blifvit ännu svårare. På detta sätt stretade jag länge, och den trollske Proteus Åreskutan syntes alltid draga sig längre tillbaka. Sluteligen uppnådde jag den nedersta blåstensklippan, bergets mindsta östra spets, och klockan half fem befann jag mig lyckligt på dess topp. Här stärkte jag först en lycklig halftimme mina ögon och mitt hjerta med den oändliga verldsrymdens beskådande, och uppklättrade sedan härifrån till den sydvästra spetsen, som är omkring 500 fot högre, och till hvilken vägen går öfver en oändlig mängd stenar. Hela slätten härstädes är kal nedanför och omkring spetsen, men likväl har denna kalla region uti stenklyftorna sina blommor och plantor, midt ibland sina snölaviner. Dvärg-björken, *Betu-*

la nana, på Svenska egentligen kallad Käringris, feck vid vegetationens början en sådan ställning, att den synes säga: se här är jag. Längre ned utbreder hon sig dock lik en törnbuske, med krokiga grenar, och har fem eller sex fots höjd; men här visar hon blott de tvänne bladen, som ge tillkänna första utsprickningen: så mycket fjättrar naturen hennes kraft att växa. Omsider befann jag mig äfven på denna spets; men knappt hade jag hunnit dit, förrän himmelen blef svart, molnen gingo under mina fötter, derefter följde en stormvind med åska, samt en bister köld, och hela Tragedien slutades med ett slagregn, som alldeles genomblötte mig, ehuru mycket jag böd till att söka skygd under en framskjutande klippa. Detta oväder varade en half timme, sedan började det klarna, solen sken, en mildare vind flägtade och snart var himmelen åter förgylld omkring mig. Hvilken blick öfver det oändliga! Den vackra Frösön, och alla fjällberg rundt omkring, ända till Norriges gräns, huru nära och tydliga lågo de icke framför mig i aftonsolens glans! Jag stod på en hög stenstapel, hvilken flera resande för sitt nöje skull upprest till ett monument ofvanpå detta stora natur-monument, och der man ser en mängd namn, inristade i stenar. Nu var jag lycklig, och njöt en verklig sällhet efter all möda. Omkring klockan 9 begaf jag mig på återtåget utföre, hastigare, men också farligare, öfver kala stenar och slipprig snö. Jag fann här flera snöripor med deras ungar. De små hade vid min första åsyn med häftigt skri straxt försvunnit, men de gamla följde

mig, med mångfalldiga klagande toner och förvillande ställningar, öfver 100:de steg. En annan fogel visade sig, hvars ljud gaf något lif åt den ödsliga stillheten härstädes; det var en art Charædrius, af vindspol-slägtet, och ungefär af samma storlek och färg; man kallar honom på Tyska, ehuru som jag tror föga passande, *Alpenstrand Läufer* (Svartlasse). Snöriporne äro nu mörkgrå, med hvita vingspetsar och ludna fötter; om vintren äro de hvita.

Jag tog återvägen till Huså, omkring tre fjerdedels mil ifrån bergsspetsen, och dit man har ett slags banad väg, men hvilken genom sina branter ej litet pröfvade fotsenorna. Genom regnet hade denna väg blifvit ännu mera våt och sumpig, än den redan förut är genom den mängd bäckar och vatten, som nedflyta ifrån berget, och tillkomma af den smältande snön. Klockan 10 var jag vid Huså; der jag geck directe in till Bruks-Inspectoren, och förskaffade mig en aftonmåltid. Hans hyggliga hustru och hennes syster tracterade mig präktigt, och bådo mig stadna qvar öfver natten; så vinner man genom en höflighet anspråk på en ny. Borde det icke alltid vara så, att menniskor med glädje hörde det man begärde något af dem?

Här vid Huså äro åtskilliga hyttor, der man smälter den koppar, som hämtas ur grufvor omkring Åreskutan. Dessa tvänne grufvor ligga söderut nedanföre berget, samt heta Carlsbergs och Gustafsbergs grufvor.

Koppar-afkaſtningen derſtädes är obetydlig, och ſtiger årligen ſällan öfver 150 ſkeppund; likväl har man hittils arbetat illa i dem, och nu förſt börjat, att genom bättre inrättningar och ett klokare förfarande gifva hela verket mera lif och ſtyrka.

Efter en glad måltid tog jag afſked, med tackſägelſer, och ſatte mig klockan II i en båt, på hvilken jag lät ro mig en half mil öfver ſjön till Kall. Der var nu icke eller någon häſt till hands, och jag kunde icke ſtadna qvar, ſåledes måſte jag till fots fortſätta min väg. Under denna vandring träffade jag en luſtig karl, ſom ſjöng och ſedermera berättade mig, att han var murare, och att han för ſitt handtverks ſkull genomreſt hela Sverige. Han hade i dag vid middagstiden ſett mig anlända till Kall, och der hade folket trott, att jag vore en rymmare, men han hade ſtraxt beſtridt detta, ty han fann, att jag ej ſåg ſå ut; och nu beviſade äfven min återkomſt, att jag icke hörde till ſådant pack. Ja vasſerra, tillade han med ſkrytande ton, den ſom blott icke i alla ſina dagar ſuttit bakom mormors ſpis, har kunnat lära att känna menniſkor. Här öfver Kall längs efter elfven och följande ſjöar hafva alla tjufvar och rymmare en vanlig pasſage genom fjällen. Denne murare var emedlertid en liſtig ſkalk, och han tycktes förmoda, att någon hemlighet var förborgad under denna min vandring; ty han kunde ej begripa, att någon blott för ſitt nöje ſkull kunde gå tre mil, uppklättra på Åreſkutan, och ſedan midnattstiden återvända på en

ufel väg. Men fom mitt fällfkap roade honom, få kunde jag nu icke flippa ifrån honom. Jag måfte gå in med honom hos hans fyfter, och taga en liten förfrifkning, derefter drog han en båt ur fin fvågers båthus, och rodde mig längre än en half mil öfver fjön till Bonäfet, ty han ville nödvändigt tjena mig på något fätt. Under denna nattfärd fökte han tillika roa mig med hvarjehanda berättelfer om fjö-troll, famt omtalade äfven denna fjöns bottenlöfa djup, emedan han fkall vara den djupafte i hela Jemtland, få att defs botten midt för Årefkutans fpets ej kan hinnas med 150 famnars tåg. Wid Bonäfet fkilldes jag ifrån min ärliga murare, och anträdde nu gångvägen genom fkogen, den jag dagen förut lärt känna; men jag geck vilfe, och var vifst en half timme fysfelfatt att uppföka rätta vägen, till defs lyckan förde en qvinsperfon, fom vallade bofkap, mig till hjelp, hvilken fnart förde mig på den förlorade ftråten. Klockan 3 var jag *tillbaka* vid Nordhallen, der jag ända till klockan 8 *borrtfof förlidna* dygnets mödor.

Årefkuta är det ftörfta af de färfkilldt ftående fjäll, hvilka likafom börja den ftora bergskedja, fom fedan alltid fammanhängande utgör gränfen emellan Sverige och Norrige. Sådana affkillda ftycken och fpridda berg finnas näftan alleftädes i Dalarna och Härjedalen, famt äfven här i Jemtland, på tio till tolf mils afftånd ifrån de ftora gränsfjällen. Man räknar detta bergets höjd upp till fpetfen, till ungefär 6000 fot öfver fjö-

arna Kalls och Åres vattenyta, hvilkas höjd öfver Storſjön, i hvilken Frösön ligger, är obekant. Men enligt Herr Bergmäſtaren Edelfelts afvägning, ſom finnes införd i Wetenſkaps-Academiens Handlingar för år 1764, ligger Storſjön 640 fot högre än hafvet, hvarföre man kan räkna Åreſkutans höjd öfver Öſterſjön åtmindſtone till 6640 fot. Många ſådana bergreſar finnas i Sverige, hvilka ſtå utan grannar i ſitt enſamma majeſtät. Man räknar Svuku-Stots branta ſpets till mer än 7000 fots höjd öfver vattenytan. I Luleå Lappmark finnas dock ännu anſenligare berg, ſom betäckas af en evig ſnö.

De höga gränsbergen emellan Sverige och Norrige utgöra hufvudfjällen. De äro branntaſt på Norrſka ſidan, ty en del af dem äro med deras ſtrömmar blott tre till fem mil aflägsna ifrån Nordſjön. Men på Svenſka ſidan ſlutta de ſmåningom utföre, likaſom hela landet, och deras vatten hafva en ſträcka af 40 till 50 mil att genomſtrömma, innan de hinna Öſterſjön. Desſa Alper börjas vid ishafvet, icke långt ifrån Nord-cap, och ſträcka ſig ſöderut, hvarvid de utgöra gränſen emellan Sverige och Norrige, ända till Herjedalen, der de dela ſig i tvänne ſtora grenar, af hvilka en under namn af Dovrefjäll går högre upp i veſter, nedanföre Bergen ända till Liedeäs i ſödra Norrige, och ſkilljer ſydöſtra delen af hela landet ifrån den nordveſtra; den lägre grenen ſtryker fram emellan Norrige, Härjedalen och Dalarna, och aftager ſluteligen vid Wermelands gräns, der den förlorar ſig i ſkogar

och backar. Men en gren af denſamma, ett fjäll ſom man i Dalarna känner under namn af ſtora Glucken, går igenom öſtra och veſtra Dalarna, ſamt genom ſtora Kopparbergs och Örebro Län, emellan ſjöarna Wänern och Wettern, långt ned till Öſtergöthland, Småland och Halland, der den åter delar ſig i trenne ſmå grenar, utgörande Kålmården, Tiveden och Hallandsås. Hittils är höjden af alltför få gränsberg beſtämd, men man anſer dock ett af desſa berg, bekant under namn af Kjela-hög, ibland de högſta, der man en klar midnatt omkring midſommars-tiden ſkall kunna ſe ſolen.

Emellan fjällen förekomma ofta mycket beſynnerliga inſkärningar, ſkråfliga öppningar och gator, genom hvilka merändels finnes en trång väg, med en ſjö eller häftig ſtröm. Ofta hafva desſa ſkråfliga genomſkärningar lika utſeende med botten af urgröpta hafsafgrunder, och deras taggar och ſpetſar ſynas pasſa ſå noga in i hvarandra, ſom om de blifvit gjorda med konſt. Man kallar dylika gator emellan gräns-alperna portar. Ibland dem är Skördals-porten en af de ſtörſta och meſt bekanta, och dernäſt Portfjäll. Detta fjäll ligger i Norra Lappmarken af Hammerdals Socken. Det inlöper i gränsbergen ifrån norr till ſöder, är mycket högt, men midt i tu ſkuret med en djup, några famnar bred, graf, ſamt branta och glatta väggar, likaſom gjorda af menniſkohänder, och af ungefär 20 eller 30 famnars höjd. Jämte detta Portfjäll går vägen ifrån Norrige

öfver

öfver Snasen, Sörli och Nordli till Fölinge kyrka i Jemtlands Lappmark. Lunddörrn på gränsen emellan Jemtland och Härjedalen, är af lika beskaffenhet. Denna öppning består af en gata, som går åt nordost och sydost, af två mils längd, och har en bredd af ungefär 3000 fot; väggarne, emellan hvilka den löper fram, hafva 200 till 300 famnars höjd. Dessa väggar äro till det mesta lodräta, och löpa rakt fram; men på de ställen, der en af väggarna har någon liten ut- eller inböjning, der svarar den motstående väggen noga emot den andra, så att bredden alltid blifver lika. Hvilka Hypotheser kunna icke jord- och vatten-revolutioner förklara för oss, då de midt ibland deras af förstörelsen danade former qvarlemna sådana underbara gestalter? I detta afseende skall Skördalsporten i synnerhet vara märkvärdig. Den består af en talk-blandad grå kalksten, och sträcker sig utföre i form af stora hafsvågor, af hvilka de, som vältra sig nedåt, formera djupa dälder emot dem, som gå uppföre, hvilka bilda långa bergskullar hvarstals bredevid hvarandra. Genom en af dessa dälder går vägen till Norrige, och denna kallas egentligen Skördalsport. Der står äfven den ryktbara *Stenen i grönan dal*, på hvilken så många besynnerliga Hieroglypher och troll-figurer skola vara tecknade.

Då jag vaknade, träffade jag min artiga värd, Herr Inspector Sparrman, och feck af honom veta, att Comministern i Undersåker skulle i dag middagstiden i ett talrikt säll-

ſkap reſa till Handöl, icke långt ifrån Norrſka gränſen, ſamt der hålla gudstjenſt för Lapparna och äfven ſammanviga ett Lapp-Brudpar. Hvilket fynd för mig, ſom ſå gerna ville ſe Lappar! Jag fattade ſtraxt det beſlut att öka Caravanen med min egen perſon. Men ſom det är omöjligt att åka denna väg, fann jag för godt att rida, och lemnade mitt åkdon med allt tillbehör hos Herr Paſtor S., dit Herr Sparrman följde mig, och der jag förſt deltog i en munter middagsmåltid. Klockan 2 eftermiddagen ſtod min ſkjutshäſt ſadlad framför dörren, och man hoppades, att jag ſannolikt ſkulle träffa hela ſällſkapet vid tullen i Dufve, för att ſedan följande dagen med ſamteliga fortſätta reſan vidare.

Den 8. Julii, reſa ifrån Undersåker till Dufve-By, 3 och en fjerdedels mil. Jag lät gå raſkt, lik en ſom har brådtom. Allt är här fjälltrakt. Jag red ibland höga berg, ſom här och der ſänka ſig, och bilda vackra dälder, och en bruſande ſtröm dånade nedanför dem. Det var en angenäm ſöndag, och mitt glada lynne tilltog i den mån min häſt trafvade vidare fram. I Åre, en by med Annex-kyrka till Undersåker, helt nära Areſkutan, var det mycket muntert. Tvänne barndop hade der blifvit förrättade, och alla de ſamlade gäſterne ſutto ännu vid bordet, dit man äfven nödgade mig. Hvilket muntert och lifligt *folk!* och tillika huru ſtädadt och manhaftigt. Jag ſåg här många vackra huſtrur och flickor, många ſtora och ſmidigt växta karlar. Jemtländningarne äga i anſe-

ende till växten företräde framför många andra Svenſkar, ſamt hafva något ſmåtäckt och lätt i ſina anſigten, men icke Weſtmanländningens och Dalkarlens ſtarka drag. Att dömma efter de Norrmänner jag ſett, ſå anſer jag dem för Jemtländningarnes halfbröder, ſamt tror, att Jemtland ſäkert fått ſina förſta invånare ifrån Norrige. Samma ſmidiga växt, ſamma finhet och uttryck af vänlighet i anletsdragen, ſamma ton i ſpråket, att icke omtala de många lika ord, ſom nyttjas af dem gemenſamt, men hvilket dock kan härröra af den långa förbindelſe, i hvilken Jemtland ända till 17:de århundradet ſtod med Norrige. De äro äfven i anſeende till tänkeſätt mycket enſe med Norrmännerna, och hafva genom den ömſeſidiga handeln näſtan mera att göra med dem, än med omliggande Svenſka provinſer. De anſe Trondhiem ſåſom deras egen ſtad, och kalla ſina reſor dit, likaſom Norrmännerne, *att fara till byn*; de kalla äfven ſjelfva Norrmännerna Byamän. Jag befann mig nu här midt ibland dem på Barnsöl, och red ſedan, tillika med en ſtor Caravan af dem, till Dufvetull. I Jemtland rida näſtan alla menniſkor i vanlig ſadel och tvärſadel, männer, qvinnor, flickor och barn, alla voro till häſt, och trafvade muntert omkring mig, hvarvid jag med min raſka ſkymmel, den jag fått vid Åre, anſtällde kappridning med flera af desſa muntra Amazoner, ſegrade ömſom och blef ömſom beſegrad. På detta ſätt trafvade jag med dem till tullhuſet i Dufve, och band der en ſtund min häſt. Desſa menniſkor äro mycket fromma; många hafva 5 eller 6 mil till kyrkan,

och likväl äro de der ganska flitigt. Hela vägen var uppfylld af ridande kyrkfolk, och många måste dock härvid uppoffra tre dagar. De rida hemifrån Lördagen, och återkomma först Måndagsmiddagen hem tillbaka.

Sedan jag bundit min häst, steg jag in i huset, hvars ägare, Herr Tull-Inspector Granbom, emottog mig mycket väl. Jag träffade der en del af vårt Handöls-sällskap, Comministern i Undersåker Herr Lars Festin med en täck dotter och en son, som studerade vid Hernösands Gymnasium, tvänne Bruks-Inspectorer, och åtskilliga Nämndemän, hvilka alla i särskilta ärender skulle till Handöl. Jag gjorde genast bekantskap med Comministern, hvilken sedan mycket artigt gjorde mig bekant med sin famille. Här satt jag nu ända till solens nedgång i godt sällskap, der man åt och drack rätt tappert, ty utom flera vinbouteiller tömdes äfven flera bålar punsch; sedan aftågade jag med Comminister Festin en half mil till Dufveby, der jag tillika med honom och hans famille tog qvarter hos en bonde.

Wid Dufve är en Gränsetull för alla som villja till och ifrån Norrige. Wid Dufveby är en gammal skans, hvilken dock i 70 år legat öde. Den skulle försvara härvarande Jemtlands gräns-pass, eller det såkallade Dufvesund. Härifrån går vägen genom Skördalsporten till Levanger i Norrige, till hvars ytterst belägna by Suhl man härifrån har 5 mil. Denna väg är icke blott brukbar för ridande personer, utan äfven för lätta åkdon, men likväl blott midt i sommaren. Om vintren finnas

här många beqväma vägar genom fjällöppningarna, öfver tillfrusna floder och fjöar. Det lilla hemmanet Sta, en fjerdedels mil ifrån Dufve by, är fidsta gården på denna väg, men likväl bo här och der längre upp Colonister, fom hålla hästar till refandes tjenst, famt skola vara både raske och hjelpfamme i desfa farliga trakter; lofvärda egenskaper, fom öfverallt tillhöra Svenska nation. Man har på denna bergsväg till refandes beqvämlighet uppbyggt få kallade fjällstugor, små byggnader med några eldrum och stora stall, förfedda med ved och hö; äfven kan man der ombyta hästar. Der äro tre fådana, och Jemtlands bönder hafva först uppbyggt dem till eget behof under deras många refor till Norrige. Wid Medstugan, den andra i ordningen, är stallrum för 200 hästar. Desfa stugors invånare kallas Fjällstugukarlar, och få af hvarje hushåll ett vifst mått korn till lön. Deras göromål är att betjena de refande med qvarter, ved, värma och vatten. På flera mil fer man här ingen skog, icke en buske, och följaktligen äro snö och stormar under den svåra årstiden få mycket farligare. Husen vid Skalstugan, fom äro de högsta af alla, blifva ofta alldeles betäckta med snö, få att refande icke fe mera deraf än skorstenarna. Nästan hvarje år ligga snödrifvorna der få högt, att ortens invånare måste minera fig fram och göra fig gångar till och ifrån husen genom snödrifvorna, fom dervid formera ordentliga hvalf. På en half timme kunna brunnar och källor snöga få igen, att man ej kan komma till dem. Då måste en karl arbeta hela dagen och till de refandes tjenst smälta snö.

Om ſommaren kan man alldeles enſam reſa denna väg utan allt beſvär, blott man ifrån Skalſtuga tager en följeslagare till Suhl i Norrige.

Det förſta jag ſåg i Dufveby var den Lappſke brudgummen, ſom reſt hit för att köpa en ankare brännvin till bröllopet, och ſom nu räknade på att få följa Caravanen tillbaka. Sedermera torde jag hafva mera att ſäga om den ärliga Thomas Thomasſon. Deſsutom befunno ſig i vårt bondqvarter 15 Norrmänner, dels reſande, dels lurendrejare och prångläre, ſom alltid ſtryka omkring vid gränſen; och af kyrk-caravanen ifrån Åre och Undersåker ſtadnade här viſst ſex familler. Desſa inqvartera ſig alltid hos ſina grannar på vägen, och fortſätta ſedan reſan följande dagen. Man behöfver ej kruſa mycket föt att blifva emottagen, utan detta följer af ſig ſjelft, hvart man kommer, emedan värden vet, att han ſjelf kan ſom gäſt på lika ſätt inqvartera ſig hos hvem han behagar. I vår ſtuga lågo tre bond-familler på halm, jag och den unge Feſtin i ett ſlags alcov, ſamt far och dotter tillhopa i en hög ſäng. Igenom vårt fenſter ſåg jag nedanför byn den vackra dalen och den der frambruſande floden. Ett ſkönt vattenfall ſtörtar ſig i många ſmärre till en höjd af 300 fot ifrån bergen ned i floden. Detta utgjorde afton muſiken, till deſs vi ſomnade.

Blott denna ſida af ſtrömmen, hvilken ſträcker ſig omväxlande både till öſter och ſöder, är odlad; den andra viſar blott ſkog, ſamt här och der några gröna betesplatſer.

Här deremot ser man nästan gård vid gård. Här finnes alltför litet säd, men så mycket mera ängsmark, samt humlegårdar, potatoesland och vackra gröna kullar och buskar, der man ser en oräknelig mängd skygga kramsfoglar, trastar och starar. Hvem skulle väl kunna tro, att det kan vara en så skön och liflig sommar fyra eller fem mil ifrån gränsfjällarna, midt ibland höga snöberg? Man kan knappt tänka sig en mera skön natur, än denna bergsdäld, i synnerhet den första halfva milen omkring Undersåker och Nyland, der strömmen i flera krökningar, med ett ansenligt fall, brusar fram genom bergen. Wid Åre är den större och liknar en vik, hvarföre den der äfven kallas Åre-sjö. Bakom tullen ligger högst romantiskt den gamla höjden, på hvilken fordom Dufveskans stod: nu är den tätt beväxt med buskar och tallar.

Den 9. Julii, resa ifrån Dufveby till Handöl, fyra mil. I dag geck det icke med extrapost, såsom det *kan gå i Sveriges* flesta provinser, om man *vill*, utan dels vår caravans storlek samt den *myckna* af- och påpackningen, dels sjöarna, öfver hvilka man måste ro, dels äfven provianten och nödiga husgerådssaker, som måste medföras, samt slutligen sällskapets böjelse för nöje och beqvämlighet, som gjorde, att man på de flesta ställen uppehöll sig längre med äta och dricka än billigt var: allt detta förorsakade, att så mycket af dagen åtgeck till resan. Då jag vaknade, fann jag sällskapet förökadt af en smed, en snickare och en klockare. Desse skulle nu för Handöls-högtidens skull lägga sidsta hand

vid kyrkans byggnad. Utom desſa var äfven en Nämnd med, ſom hade huſeſyner och taxationer till föremål för reſan. Kyrkobyggnadens hiſtoria är denna: Magiſter Feſtin, ſåſom Comminiſter i Undersåker, är Paſtor för de Lappar, hvilka med ſina Renar bo i denna Socken och vid närmaſte gränſor. Om vintren, då de äro närmare med ſina Renar, komma de ordentligt till kyrkorna, men om ſommaren plägar han en eller två gånger reſa till dem till fjällen, och på en gång förrätta förhör, communion, dop och bröllop. Detta har hittills ſkett hvar ſom heldſt, i en lada eller i en bondſtuga, men nu hade man för Lapparnes beqvämlighets ſkull i Undersåkers Socken härtill i ſynnerhet utſett Handöl. Wår gode Comminiſter fann dock detta mindre i ſin ordning, ſamt väckte derföre fjäll-Lapparnes och omkringboende Svenſkars nit; ett ſammanſkott gjordes, ett litet Capell byggdes, och derföre medtog han nu handtverkare och hjelpare, för att fullborda hvad ſom ännu fattades.

Klockan 7 anlände alla de ſärſkilta häſtar vi beſtällt, och ſnart infunno ſig äfven våra gårdagsvänner, hvilka tillbragt natten hos Herr Granbom; man började nu ſadla och packa på, men detta arbete geck långſamt. All handtverksredſkap ſom behöfdes till kyrkbyggnaden, äfvenſom bröllopsſkänker, proviant, mäſshakar och kalkar, ſammanſnördes i packſadlar och lades på häſtarna. Deſsa packhäſtar gingo förut i en långſam proceſsion, och ſedan redo vi Honoratiores, ſamt de öfrige

Hand-

Handölsfararne, tillsammans omkring 20 man, och med oss förenade sig sedan en annan svärm ridande, som voro öfrige af kyrktåget sedan i går. Klockan half 10 var hela Caravanen i rörelse, och vi öfverforo Dufvesunds färjställe med några och 50 hästar. Derifrån anlände vi snart till gården Sta, der en rik bonde bor, hvars broder är en af de rikaste handlande i Trondhiem. Detta Sta är sista gården på vägen till Norrige, ehuru de under de sista 30 åren högre upp anlaggda Nybyggen sluteligen äfven med tiden torde uppnå äran af denna benämning. Den nyssnämnda gården har bekommit sitt namn Sta deraf, att alla resande fordom rastade der, innan de anträdde fjällresan högre upp, der numera fjällstugorna äro uppbyggda. Gården ligger rätt vackert, på en björkbeväxt kulle, och har en gräsväxt, hvaröfver man kan förundra sig; ägaren föder 70 kor. Icke långt ifrån Sta ligger vid vägen ett högt berg, som består af sand och kalksten, och der finner man ännu på särskillda taflor samt äfven i sjelfva bergsväggarna en mängd tappra krigares namn ifrån Carl XII:s tid. Då Svenskarne år 1718 inryckte här, för att eröfra Trondhiem och Norrige, gjorde de halt, och månge af dem klättrade då raskt upp på bergen, samt inristade der sina namn och sina förhoppningar, utan aning derom, att den store Carls fall vid Fredricshall äfven skulle blifva deras.

Straxt på andra sidan om Sta afvek vår väg vesterut ifrån Norrska vägen, samt förvandlade sig straxt till skog, klippor och trånga

pasſager, ſom liknade gångſtigar, men på hvilka Jemtländſka och Norrſka häſtarne traf- va likaſå raſkt och ſäkert, ſom mulåsnorna i Apenninſka bergen och Sierra Morena. Wid ett litet ſtälle kalladt Ryeberg kommo vi förſt in i ſkogen, och på detta ſtälle ombyttes några häſtar och gjordes flera ompackningar. Deri- från hade vi ännu en half mil till Tängſjö; härifrån gingo häſtarne tillbaka, och vi rodde under ſång och munterhet nära en half mil öfver ſjön till Tängböle, en liten ſnygg by; några häſtar med pålaſtade ſaker hade emedler- tid gått en elak och krokig väg till venſter omkring ſjön. I Tängböle började man åter äta och dricka, likaſom på alla ſtällen, dit vi anlände. Straxt vid vår ankomſt dukades bor- det, då Laxöring och Rör, tvänne förträffliga ſlag af lax, af hvilka den ſednare något lik- nar braxen, framſattes genaſt både kokad och ſtekt, att icke omtala ſkön mjölk, färſk oſt, ſamt rökt elg- och nöt-kött. Man måſte äfven till värdens heder, viſa ſig raſk att förtära öl och brännvin. Den dagen tror jag viſst, att jag blott af pligt ſväljde mina åtta ſupar, hvarefter dock den deraf förorſakade hetta afkyldes genom påföljande regnſkurar. O Rousſeau! här ſynas den gamla enfalden, oſkulden och manliga ſtyrkan vara ännu mera hemmaſtadda, än i Alpernas dälder. Hvilka beſkedliga, okonſtlade menniſkor! Huru liten och obetydlig fann jag mig icke, i jämförelſe med dem, jag ſom kallas en bildad och upp- lyſt man! De behöfde icke och ville icke ta- ga emot mina penningar — föraktliga metall, hvarigenom den rike tror ſig kunna göra alla till ſina ſlafvar! — de ville icke en gång emot-

taga skjutspenningar för min häst, åtmindstone kunde jag alldeles icke förmå dem att emottaga de lagligen förordnade 12 skillingarna för milen; jag kunde ej påtruga dem mera än 8 skillingar.

Äfven här behöfdes två fulla timmar till af- och påpackning samt omsadling; sedan trafvade vi raskt genom kärr och skog till Vallarne, en liten by belägen omkring 3 fjerdedels mil i rät linea ifrån Handöl, målet för vår resa, men dit man dock har halfannan mil öfver sjön, den man måste öfversara. Denna lilla by ligger, likasom de föregående, i en fruktbar trakt, med sjö och äng. På höjden af ängsbacken stå monumenter, till sorgligt minne af ihjälfrusna tappra krigare, hvilka i denna nejd omkommo tusendetals, och ligga här begrafne. Jag vill berätta deras historia, sådan den af en samtida man blifvit omtalad genom dess son Hagström, hvilken år 1749 igenomreste och beskref Jemtland.

Den norra *Svenska arméen*, hvilken i förbindelse med den södra år 1718 skulle fullborda Norriges eröfring, hade lyckligt börjat sitt fälttåg, samt tagit i besittning Trondhiem och hela norra delen af Norrige. Då anlände den sorgliga tidningen om Konungens död, och dervid sönk folkets hela mod. Soldaterne tänkte nu blott på återtåg, och företogo det endast alltför hastigt. Wid årets slut geck deras marche ifrån Tydale i Norrige, vester om de fjällar, hvilka äro kända under namnet Snaasen, till Handöl i Jemtland, en fjällväg af åtta mil. Nyårsdagen 1719 bestege

de först fjällarna. Knappt befunno de sig på dem, förrän den svåraste undergång tycktes tillika med nya året möta de tågande. Hastigt uppkom en förfärlig storm ifrån nordvest, hvilken insvepte hela himmeln i ett snömoln, och begrafde jorden under ofantliga snömassor; kölden var tillika så gruflig, att man i dessa trakter nästan aldrig kännt dess like. Folket, som kunnat slåss med hela verlden, så länge Konung Carl lefde, blef häröfver nästan alldeles modlöst, och likasom förstockadt till förståndet. Här fanns på flera mil ingen skog, så att man kunde göra upp eld och värma sig. Ansigten och händer svullnade af den hastiga kölden, en del af manskapet sjuknade, och dog straxt första aftonen. Natten till den 2. Januarii slogo de läger midt ibland fjällarna på en liten sjö i en däld. Nästa dag-gryning, då tåget skulle vidare fortsättas, fann man några hundrade ihjälfrusna menniskor, af hvilka några stodo alldeles raka bredvid hvarandra, såsom om de ännu varit lefvande; men när man blott rörde litet vid dem, så stupade de till marken, likasom kullslagna bildstoder. Ovädret fortfor med lika häftighet, både med köld och snö, men likväl fortsattes marchen. Under vägen stupade den ena efter den andra, ryttare och fotfolk, så att liken lågo hoptals på vägen, der man framtågat. Artillerie och Bagage, slädar och hästar blefvo qvarstående här och der, sedan manskapet frusit ihjäl, och några blifvit lefvande begrafne i snö, ur hvilken de af mattighet icke åter kunde arbeta sig fram, utan omkommo på stället, der de satt sig eller

beredt sig en lägerplats. Aftonen före den 3. Januarii lägrade manskapet sig på en liten ström, kallad Ena-elf, och som ifrån fjällarna framflyter till Handöl. Här måste äfven större delen af arméen tillbringa sin tredje natt i ett lika ömkansvärdt tillstånd, ty i anseende till det våldsamma urvädret stod folket likasom i ett tjockt moln, så att ingen kunde finna vägen, eller se 20 steg framför sig. En af de vägvisare, som följde arméen ifrån Norrige, dog första natten, och den andra hade följt förtroppen. Här måste man ligga under bar himmel, och uthärda den mest bistra och genomträngande köld. De bästa kläder skyddade härvid alltför litet, och ingen eld kunde fås, hvarigenom man något kunnat uppvärmas. Oaktadt alla de medlidande känslor en olyckskamrat kunde hafva för den andra, hvem kunde dock bistå de många svaga och döende? alla voro i lika nöd, och de ömmaste känslor måste nödvändigt stelna under den bistra köld och den dödsfara, som lika omgåfvo alla. Om en satte sig ned för att hvila sig, eller sofva, så blef han så hastigt angripen af kölden, att han knappt förmådde åter resa sig upp, och med rörelse eller arbete åter upplifva sina stelnade lemmar. Den som beständigt var i rörelse bärjade sig bäst; men för att kunna det, måste man hafva ovanlig kroppsstyrka. Några Jemtländske Soldater visste, att Enaelf flyter till Handöl. De höggo derföre hål på isen, och nyttjade sedan vattnet som flyter ifrån Norrska fjällarna genom denna elf såsom en ny vägvisare till Jemtland. Ifrån detta tredje nattläger uppbröt

manſkapet på tvänne olika vägar, och åtſkilldes. En del följde elfven till Handöl, en annan del geck öfver fjällarna Snaaſen, och anlände ändteligen derifrån genom en ſkog till en by i Jemtland. Men de ſom följde elfven, ankommo icke lika fort till Handöl, många voro till och med 4 eller 6 nätter på desſa rysliga fjällar; många foro alldeles vilſe, ſedan de blifvit ſkillde ifrån den ſtora hopen, och förgingos ſluteligen. Då manſkapet omſider anlände till Handöl, och derifrån till Vallarne, huru ſkulle de få herberge i ſå få hus? De fleſte voro halfdöde, huru ſkulle de blifva inqvarterade och få riktig ſkötſel? Dageligen omkommo ſtora hopar likaſom flugor, ſå väl på vägen, ſom i qvarteren. Berättaren ſlutar omſider med desſa ord: Regementsfältſkären Pehr Hagſtröm, min ſalige fader, ſom var med på denna ſvåra färd, berättade mig ofta, att han på återtåget ifrån Norrige fyllde många tunnor med affågade händer och fötter, ſom blifvit förkylda på fjällarna.

Wårt bagage geck ifrån Vallarne till ſjön Ånn, der det inlaſtades i en ſtor båt; tvänne andra voro i beredſkap för oſs. Det regnade mycket, och derjämte måſte vi genom ett kärr vada ned till ſjön, och ſtå der länge, innan allt blef färdigt och kom i rörelſe. Sluteligen var den ſtackars Lappſke brudgummen en ny orſak till dröjsmål. Till följe af vår ſkeppares orimliga fördom ville man ej emottaga honom i den båten, der jag befann mig, och den andra, ſom redan var långt förut, måſte derföre vända om och för-

barma ſig öfver honom, ſå framt han icke der i regn och väta, och långt ſkilld ifrån målet för ſin längtan, ſkulle ſe ſig nödſakad att afbida ett annat tillfälle att komma öfver. Comminiſtern höll en ſtraff-predikan för vår rodare; men om denna verkade något, ſå måſte vi oſkyldiga äfven lida med honom, ty himlen göt hiſkliga ſkurar öfver oſs. Wi hade halfannan mil till Handöl, i anſeende till en förarglig landtudde, ſom löper långt ut i ſjön, och omkring hvilken vi måſte ro, Små holmar, flytande träd, änder, vilda gråberg och ſnöberg rundt omkring, viſade omväxlingar nog under farten, ockſå ſökte vi med ſång och ſkämt muntra oſs under den beſvärliga vätan, ſom trängde ända inpå kroppen. Sluteligen inlopp vår båt förſt i den lilla Enaelf, den jag ofvanföre omtalat Den andra båten hade ſkillt ſig ifrån oſs och ville taga en annan väg, men måſte ſtyra nära intill landet, innan den kunde komma till elfven, och faſtnade ſluteligen. Alla manſperſoner måſte ſtiga utur, vada några hundrade ſteg i vattnet ända till medjan, och derunder ſkjuta fram båten och qvinfolken. Detta uppträde var löjligt nog, men i ſjelfva verket blefvo de vadande härvid icke mycket våtare, än vi alla voro. Wi väntade till deſs deras båt loſsnat, och landade ſluteligen på en gång, omkring 500 ſteg ifrån Handöl. Jag inqvarterade mig tillika med Comminiſterns famille hos en bonde, de öfriga fördelade ſig hos tvänne andra, ſå nära intill oſs, att vi alle inom två minuter kunde träffas. Wi fingo ett ſtort rum, hvareſt en ſtor ſpiseld redan

lågade emot ofs, när vi anlände, ty det var jämte regnet rätt kallt, och en nordveftvind blåfte ifrån fnöbergen. Alla fatte fig omkring elden för att torrka fina kläder, och fnart ftod äfven en måltid på bordet, beftående af fkön fifk, mjölk, Rentungor och vanligt tillbehör. Wi höllo till godo, och philofopherade öfver den vigtiga frågan, om det vore bättre att vara ute i ett få häftigt regn, eller att i folhetta plågas af myggor. Sluteligen anlände Lapparne, då ett åtmindftone för mig alldeles nytt lefnadsfätt började.

I anfeende till Gudstjenften och bröllopet hade de drifvit fina Renar längre borrt ifrån fjällarna, och till en del redan dagen förut ankommit. Till qvarter hade de dels hyrt fig en ftor lada, dels lågo de i ftugorna hos bönderna omkring fpifeln; äfven hade man anftällt fjelfva bröllopet i en af de rymligafte bondftugorna. Bruden och hennes närmafte anhöriga kommo nu efter vifs ordning, och hälfade på den hederliga Commiftern, deras andeliga fader, den de ockfå icke nämna med annan titel än Far lill. En timme innan vi gingo till fängs feck jag ännu roa mig åt dem. Flera af dem ftadnade qvar i ftugan midt emot ofs, hos vår artiga värd, der vår klockare och kyrko-byggmäftarne äfven voro inqvarterade. De drucko tappert, för att uppfrifka fina våta kroppar efter regnet, och blefvo inom fig få högljudade, att vår förfta fömn deraf borrtjagades. Slutligen blef der en ordentlig träta, hvarföre

före jag ſprang upp och geck intill dem. Då ſtodo klockaren och en rik Lapp, vid namn Anders Olsſon, ſom ett par röda kalkontuppar, emot hvarandra, och ſvuro dugtigt. I all min lifstid har jag ej ſett ſå löjligt uppträde, eller ſkrattat mera. Klockaren med till hälften Bibliſka till hälften pedantiſka phraſer, blandade rent och orent tillſammans, och gjöt det än ſom glödande kol, än ſom ſmutsvatten öfver den Lappſka Renommiſtens hufvud. Deras ſvordommar, med hvilka de alltid ſlutade, voro de luſtigaſte. Lappen yttrade denna kraftiga önſkan! På näfverſkor ſkall du lefva och dö, du hund! ſådana brukas nemligen blott af de fattigaſte. Klockaren deremot ſom glömde ſitt och Lappens tillſtånd, önſkade honom, att grönt gräs måtte växa på hans tröſkel; det bäſta man möjligen kan önſka en herde. Efter ett långvarigt buller kommo de ſluteligen till ro, och vi fingo åter inſomna.

Följande morgonen var väderleken åter tung och mörk. *Detta var ſjelfva tillredelſedagen.* Präſten med ſina handtlangare begaf ſig till kyrkbyggnaden, jag lät ſadla en häſt åt mig, och red ut klockan 10, under det brudgummens bror Ol Thomasſon och den unge Lars Feſtin, ſåſom ledſagare och vänner, gingo bredevid mig. Min afſigt var, att beſe Lappſka hushålls-anſtalterna; deras kojor och hjordar. För bröllopets ſkull hade de drifvit de *fleſta* af ſina hjordar ifrån högre fjällen närmare *till* Handöl, och vi behöfde blott göra en reſa af 3 fjerdedels

mil, för att tillfredsftälla våra önfkningar. Men hvilken refa och hvilken ridt! Min Ariftocratifka diftinction fåfom ridande var härvid rätt löjlig, och jag anfåg mig fjelf näftan lik den mannen, fom på egna ben fpatferade inuti den bottenlöfa portchaifen. Såfom rafk fotgångare, hade jag länge fatt mig emot att rida på denna färd, men min värd påtrugade mig häften, och nu red jag af blott artighet, famt blottftällde dervid både mina ben och mitt lif. Förft red jag uppföre ett högt berg, fedan geck det öfver fjällar, ftenar och kärr. Två gånger ftupade min häft i ftenarna, tio gånger måfte jag ftiga utaf i morafen, och lemna den nedfjunkande häften friare andedrägt, för att kunna uppftiga. På detta fätt blef jag fullftänkt och nedfmutfad, under det mina följeflagare helt ftilla valde den bäfta ftig öfver backar, trädftammar och ftenar. Denna gång var jag en trogen bild af den tomma förnämheten, och måfte le, då mina reskamrater alldeles icke ville tillåta, att jag fkulle gå bredevid dem, och leda häften. Himlen öfver ofs var betäckt med tjocka moln, och duggade fmått, hvarvid vi ej kunde fe 20 fteg ifrån ofs. Så geck vägen öfver många bäckar och af fnö tillkomna vattendammar emellan Handöls- och Snaafa-fjäll. Det fifta var tjockt betäckt med fnö, och nordväftvinden blåfte derifrån rätt kall ned på ofs. Ol Thomasfon förvillade fig i dimman om vägen, till Lappkojorna, då han trodde, att vi icke borde hafva långt fram. Då lade han fig ned på magen och nyttjade några fecunder fin vädrande näfa, famt ropade fe-

dan glad, att hjorden ej kunde vara långt borrta. Knappt hade vi ockſå kommit några hundrade ſteg längre fram, förrän vi ſågo kojorna, och ſjelfva hjorden gaf ſin närvaro tillkänna genom ett obehagligt bölande! Äh, Äh, ett ljud, ſom alldeles liknar förſta tonen af grodornas muſik, om man blott föreſtäller ſig denſamma trefalldigt ſtarkare. Det var juſt en önſklig ſtund för oſs, ty nu var hela hjorden, utgörande ungefär 900 djur, inſtängd för att mjölkas.

På denna betesplats helt nära under Snaaſahögar voro fem kojor uppſatta. Sådana kojor äro beſtändiga på flera ſtällen, i ſynnerhet på ſådana, hvareſt finnes rik gräsväxt och om vintren mycken Renmoſſa. Det är otroligt i hvad ſkön växt gräſet ſtår här under ſnöbergen, och björkar omſkugga äfven alla bäckar, ſå att Lapparne icke eller äro i förlägenhet om bränſle. Ol. Thomasſon förde oſs omkring i alla kojorna, der det nu fanns blott några drängar och pigor ſamt ungefär ett dusſin barnungar; alla de öfriga, ſom hörde till deſſa boningar, voro i Handöl, för att följande dagen biviſta bröllopet. Här började det förfärligt regna ur ett tjockt moln, ſom drog ſig omkring det nära liggande fjällberget; vi togo derföre qvarter i en af kojorna, ungefär halfannan timme, till deſs regnet var förbi. Midt i kojan var eld, man pålade mera bränsle, och vi lade oſs alla rundt omkring, på den ſidan der mindſta röken var. Knappt hade Ol Thomasſon kommit i ſtillhet, förr än han ſnarkade midt ibland ſina tre hundar,

utan att bekymra ſig om oſs, ſom ſpråkade om Lapparnas lefnadsſätt och hvarjehanda Lappſka hiſtorier. Huru ſer då en ſåden koja ut? Hon är uppſatt i käggelform af armtjocka ſtänger, hvilkas ſpetſar, ofvantill ſammanſtällda, äro genomflätade med ris, ſamt belaggda med torf, vadmal och näfver. De mera förmögna pläga betäcka hela kojan, i ſynnerhet den ſom nyttjas om vintren, med vadmal. Ofvantill är en öppning, hvarigenom röken går ut, men hvilken, om vinden fordrar det, underſtundom äfven göres på ſidan. I ſtället för dörr är en låg öppning, igenom *hvilken* man *kryper* in, och den har äfven ett förhänge af vadmal. En ſådan koja har nedantill ungefär två mannslängder i diameter, och är en eller halfannan mannslängd hög. Midtuti brinner den näſtan eviga elden, den man om vintren, i anſeende till kölden, näſtan aldrig kan vara utan, och om ſommaren måſte man för myggorna underhålla den äfven in på natten. Rundt omkring har man utbredt många garfvade Renshudar, på hvilka man ſitter eller ligger; då man ſkall ſofva, betäcker man ſig med varmare Renhuder och annat pelsverk. Hundarne, ſåſom Lapparnas trognaſte följeſlagare, ligga halfduſintals alltid emellan dem ſjelfva och deras barn. Det förekom mig, ſom ſkulle desſa djuren hafva alldeles antagit utſeende efter den *ödsliga* och vilda trakten, hvaruti de lefva, ſamt deras husbönders mulna och ſtumma mine. Köksſaker, korgar och andra kärl ſtå på ett ſärſkildt ſtälle. Hvad nätthet och konſt-ſkicklighet utviſa icke desſa arbeten! Huru gerna hade jag

icke tagit något deraf med mig hem till mitt Fäderneslaud, om jag blott kunnat hoppas att framſkaffa det alldeles helt. Lappen utſkär af maſursbjörk de nättaſte mjölkkärl, ämbaren och ſkålar, hvarvid allt, till och med handtaget, utgör ett enda ſtycke, ofta prydt med vackra rankor och djurfigurer; jag har aldrig ſett vackrare korgar af mångfalldig form, och hvilka med ſkäl ſkulle kunna ſtällas på den förnämſta Europeiſka Aſpaſias toilette, eller på den ſtörſte ygpighets-älſkares bord. Deras ſkedar af Renhorn äro äfven nätta och prydda med hvarjehanda utſkärningar. Lapparne ſkulle verkligen kunna använda denna färdighet i trädarbeten ſåſom en ordentlig näringsgren, ty under den långa och ljuſa ſommaren kunde de hafva tillräcklig tid och ledighet dertill; men de fråga ej mycket efter en förtjenſt, ſom koſtar dem möda och arbete, och äfven de fattigaſte ibland dem lida heldre nöd, än de villja förmå ſig att företaga ett arbete, ſom ſynes dem ligga alldeles utom deras vanliga lefnadskrets. *De hafva ſamma tänkeſätt ſom de fleſta Nomadiſka folkſlag, att blott arbeta för närmaſte behof och för det aldra nödvändigaſte.*

Sedan regnet upphört, väckte vi den ſnarkande Ol Thomasſon, han tände på ſin pipa, och vi gingo ut för att något närmare beſe den ſtora hjorden och mjölkningen. Denna hjord var ſluten inom en inhägnad, den Lapparne till detta behof vanligen göra af pålar och ſtora inflätade grenar, helt nära kojorna, ſamt intaga alltid några träd inom denſamma, vid hvilka man under mjölkningen kan binda

djuren. Här voro ungefär 900 Renar, mest kor och kalfvar; flera oxar och äldre kalfvar få fritt gå utanför, och dem drifva de blott vid flyttningen ifrån ett ställe till ett annat åter tillhopa med den stora hjorden. Ehuru Renarne äro tama, stå de dock icke gerna stilla vid mjölkningen, och tåla icke en gång att man kommer dem mycket nära; Lapparne och deras flickor måste derföre på samma sätt som de Romerske Retiarii söka till att kasta ett tåg öfver deras horn. Detta göra de äfven med förundransvärd skicklighet, och kasta ett långt rep på 10 till 15 fots afstånd så precist, att de af tre gånger sällan mer än en gång förfela djurets hufvud. Så snart de på detta sätt fått djuret fast, bindes det vid ett träd och mjölkas. Då dessa djur hafva sina kalfvar hos sig, så är en fjerdedels kanna mjölk det högsta djuret gifver hvarje gång, men vanligen mycket mindre. Men denna mjölk är utomordentligt fet, mycket fetare än getmjölk, och löper ihop nästan straxt efter sedan den blifvit mjölkad. Wår Ol Thomasson uppkokade sådan mjölk åt oss, läste först, åt sedan några skedar, och lät derefter skålen gå omkring till oss. Jag måste tillstå, att jag blef mer än mätt blott af tre eller fyra skedar som jag förtärde, ehuru smaken är mycket kryddaktig och god.

Renen är ett så skönt djur, och så ofta beskrifven, att jag kan spara mig den mödan att öka hans beröm. Men hvad besvär och verklig plåga att vårda och sköta honom! Hans ägare är väl af alla Nomader underkastad de största mödor, blott vanan kan göra ett sådant

lefnadssätt angenämt, och likväl hålla sig de flesta Lappar, äfvensom alla halfvilda menniskor, med obeskriflig kärlek vid deras förfäders lefnadssätt. De se Svenskarnas beqvämlighet, njuta den understundom i deras sällskap, och kanske äfven afundas dem; men så snart frågan är, att borrtbyta deras ostadiga lefnadssätt i fullrökta och smutsiga kojor emot ett mera beqvämt, så förblifva de hårdnackadt vid det gamla. Många Lappar haf 10 000 till och med 20,000 Riksdalers förmögenhet. Men om desse också något bättre sköto sin utvärtes menniska, röka mera och bättre tobak, samt förtära bättre brännvin än de öfriga, så likna de dock i allt annat fullkomligt sina landsmän i allmänhet. Man har hittils intet exempel, att en sådan Lappmagnat blifvit affällig, och genom inköp af en fastighet eller i borgerliga lefvernet gjort sig lik de öfriga Sveriges invånare. Och hvilket lif! I dag var det en verklig sommardag, men här emellan snöbergen var det regnigt och en genomträngande köld. Herdarnes och de mjölkandes skinnklädnad var genomblött ända öfver medjan. I detta tillstånd måste de, ända till dess de blifva aflösta, och ofta under den ännu kallare natten, följa hjorden; sedan de blifvit lediga, lägga de sig så våta de äro vid elden att torka sig, och snarka ibland hundarna. Men sommaren med sina varma dagar är dock oaktadt dessa alpers snö, rägn- och hagelskurar, som ej sällan inträffa, en verklig gyllne tid, då man tänker på deras vinter. Åtta månader i snön, och af dessa fyra i ett långt mörker — huru grufligt skulle icke detta förefalla den, som ifrån barndomen ej blif-

vit uppfoſtrad till desſa ſkiften! Och då denna ſvåra årstid kommer, under hvilken de öfriga ſom bo under Nordſtjernan kunna bättre hvila ut ifrån ſina arbeten, måſte deremot Lappen vara dubbelt verkſam. Då är Vielfraſen meſt hungrig och Wargen meſt glupſk, och då är Lappen ſjelf ofta i förlägenhet om föda för ſina djur. Dubbelt ſå många herdar och hundar måſte då vara i rörelſe, och boſkapen kan under den långa natten ej drifvas till hvila på ett ſäkert ſtälle, utan måſte, i anſeende till mindre tillgång på foder, äfven om midnatten vara ute på marken, för att genom en förlängd betestid erſätta briſten. Wargen är då fruktansvärd; djuren och äfven herdarne märka redan på afſtånd hans annalkande, och ofta ſkall det då vara näſtan omöjligt att hålla hjorden tillhopa, ſom juſt genom en rädd flykt blottſtäller ſig för den mordiſke röfvarens tänder. Ol Thomasſon gjorde den anmärkningen, att vargen på långliga tider ej varit ſå fruktansvärd, eller gjort ſå mycken ſkada, ſom de förſta fem åren efter ſiſta Ryſka kriget. Man tror, att vapenbullret i Finland jagat många af detta ſlägte till Wäſterbotten och Lappmarken. Jerfven eller Vielfraſen är äfven Lapparnas grymma fiende, och föröfvar ofta ſtöld på deras förråd af kött och mjölk.

Efter måltiden beſåg jag närmare det innre af kojorna, husgeråd, mjölk- och oſt-kärl, ſamt ſättet huru de förvara ſitt kött, hvaraf de juſt nu ej hafva ſtora förråd. Ol Thomasſon, ſåſom ſakkunnig, måſte berätta och förklara mycket för mig, ſamt preſentera mig

barn

barn och gummor. Sluteligen gaf jag hans barn några åttaſkillingsſtycken, och vi anträdde återreſan, ſom på ſamma väg och med ſamma äfventyr lyckligt fullbordades. Det enda nya, ſom jag dock blott flygtigt ſåg, var en Bäfver i en bäck, ej långt ifrån Handöl.

Klockan 7 var jag åter hemma, och ſnart kom äfven Comminiſtern med ſina hjelpare tillbaka ifrån kyrkbyggnaden, då vi efter dagens mödor och arbeten nu höllo en glad aftonmåltid. *Sedan* gjorde jag jämte min goda vän, Bruks-Inſpectoren vid Areſkutas koppargrufva, ännu en liten aftonexcurſion. Denne hade, tillika med en hel Nämnd, ſamt ſin vän Länsman Huſs, kommit hit, för att upprätta Inventarium öfver en del af byn Handöl. Handöl jämte många hemman och ſkogar äro nämligen anſlagna till Jemtlands koppargrufvor, och tillhöra ännu det ſällſkap, ſom är i *beſittning* af Areſkuta *grufva*. År 1738 *bröt man* äfven *kopparmalm* här vid *Handöl*, och vi beſågo grufvorna, dem man färdas nära förbi, då man ärnar ſig åt Lappkojorna. Desſa grufvor ligga nu öde, men Inſpectorn tror, att man ännu en gång torde förſöka, om ett mera klokt och methodiſkt arbete icke ſkulle kunna bättre löna mödan nu, än den tiden, då man med okunnighet och vårdslöshet började desſa förſök. Nu är den berömde Bergshauptman Polheimer här, *hvilken* länge arbetat vid ſtenkolsbrotten i *Skåne*, och han reſer omkring för att beſe desſa grufvor.

Man lofvar sig mycket af denna resa för nya grufbrott, samt bättre inrättning och arbete i det hela. Wår väg geck till Tälgstens-brotten, hvilka under namn af Handöls Tälgstensbrott äro kända i hela Sverige. De äro belägna söderut, omkring ett tusende steg ifrån byn. Wi foro öfver den brusande Handöls-elf, gingo längs utmed densamma på våta ängar, och uppklättrade sedan emellan de drypande träden på en slipprig gångstig uppföre ett brant berg, der man finner 15 eller 20 öppnade och bearbetade grufvor, af hvilka många äro på oförståndigt sätt höljda och tillstoppade med sten och grus. Tälgstenen, som låter lätt hugga sig, är gröngrå, med fina gröna ränder, och till en del rätt vacker. Man har aldrig efter en viss method brutit densamma, utan alltid på vinst och förlust. Hvarje bonde eller torpare i Handöl utser för sig ett visst ställe, samt börjar att bryta och hugga såsom honom godt synes, och såsom han det förstår. Man tänker dervid alldeles icke på framtiden eller på ordentligt arbete. På sådant sätt förstöras de bästa grufvor genom fall och igenfyllning. Af denna sten hugga Bönderne allehanda kärl, skålar, grytor och pannor till husbehof; men i synnerhet användes den till ugnar, hvilka både till färg och varaktighet äro lika förträffliga. I hela Norrland, ända till de södra provinserna, drifves handel dermed, och mången bonde förtjenar derpå öfver ethundrade Riksdaler årligen. Men vid en bättre och mera planmässig behandling måste dock dessa stenbrott gifva mycket större afkastning.,

Härifrån gingo vi öfver berget till Handöls-elfs höga vattenfall, hvilket redan på afstånd med sitt dån förkunnade sig för oss. Hvilket skådespel! Trollhätta och Elfkarleby, hvad skulle Ni vara, om denna ström hade Ert vatten? Jag anser dock detta fall för det högsta, som jag sett i Sverige. Hela fallets höjd är åtminstone 350 fot, och den branta störtningen, på tvänne ställen, 50 eller 60. Äfven nu hade vattnet der sin fyllnad, genom det myckna regnet under de sista 14 dagarna, samt snöns smältning på berget; men huru måtte det väl se ut vid början af våren! Man märker detta af strömmens ofantliga bana i berget, ty nu stod jag torrskodd i en del af densamma vid fallet, der annars vanligen ofantliga vattenmassor brusa om hvarandra. — En half timme stodo vi här bägge, den nedgående solen målade tusende regnbågar för oss, och sedan gingo vi hem fullstänkta och våta, men vid godt lynne.

Det återstående af aftonen, ända fram åt midnatten, förnöttes ibland Lapparna; jag språkade med dem, samt tracterade Ol Thomasson och brudparet med Juxt; så kalla de bränvin, det enda Lappska ord jag minnes, ty det klingade så ofta för mina öron, att det slutetligen nödvändigt måste fastna. Alla dessa Lappar talade för öfrigt, jämte deras modersmål, äfven Svenska och Norrska, och mitt samtal med dem var naturligtvis på Svenska. De tala tämmeligen correct, men utan accent, och sjunga fram orden på ett motbjudande sätt, hvilket de äfven göra

i deras eget ſpråk. Det är ett verkeligt hväſande och pipande, likaſom Homeri hjeltars och hjeltinnors kraftlöſa röſter hos de underjordiſka. Halfdruckne ſöngo äfven några af dem ſmå viſor på deras eget ſpråk för mig. Det ſker med mycket haſtiga afbrott i tonen, och de ſluta alltid klagande, emedan de på ett ſorgligt ſätt utdraga ſiſta tonerna.

Natten blef nu mycket ſkön midt ibland ſuſande regnſkurar. Aldrig har jag ſett ſnöbergen i afton- och morgonglanſen, och med det meteoriſka återſkenet af deras hvita toppar; ſå magiſkt och ſpöklikt, ſom nu. Regnet, min gamle fiende, var mig dock mycket beſvärligt, ehuru alla ſkattade ſig lyckliga att här hafva kalla dagar. Intet ſtälle är nämligen mera beryktadt för ſina myggor, än Handöl. På varma dagar ſkola deſſa inſecter plåga folket på ett odrägligt ſätt, och icke kunna undvikas. Min goda Comminiſter åtminſtone tycktes icke kunna fägna ſig nog öfver denna väderlek. Deſſa förtretliga kräk, hvilkas bekantſkap jag väl förut gjort, men hvilkas fruktansvärda magt jag förſt feck lära känna vid min afreſa ifrån Jemtland till Helſingland, äro näſtan oſynligt ſmå, och flyga vid varma aftnar och morgonſtunder, äfven ofta ända till midnatten, i ſå tjocka hopar, att luften ſynes förmörkad af dem. Näſtan vid hvarje andedrag har man mun och näſa fulla af dem. Icke blott händer och anſigte äro blottſtällda för deras raſeri, utan alldenſtund de äro ſå ſmå, tränga de ſig under rockärmen och äfven under ſkjortan, ſamt bita armarna än-

da upp till axlarna. Man kallar dem vanligen harkrankar, och i konftfpråket nämnas de: *culex cinereus abdomine annulis fuscis octo*. Deras ftyng är högft giftigt; Killingar och Lamm fkola här underftundom dö af de bulor, fom deraf uppfvälla. Man plägar beftryka få väl desfa djur fom häftar, på de ömmafte och meft blottftällda ftällen, med en falva. Myggorna äro få fruktansvärda i desfa trakter, att kreaturen om fommaren ofta uppklättra på de högfta fjäll och taga fin tillflygt i fnön, för att undvika dem, emedan de för kölden derftädes och den kulna vind, fom blåfer derifrån, då måfte gifva vika. Menniſkor fom äro fysfelfatte ute på marken, och ej hafva tid att jaga denna ohyra ifrån fig, öfverftryka anfigte och händer med en blandning af fett och tjära; härtill äro de i fynnerhet nödfakade, när de gå ut för att bärga hö. Af famma orfak bära äfven de fom gå barfotade alltid en halfftrumpa, hvilken räcker ända öfver fotknölen.

Den 11. *Julii* var bröllopsdagen, och för mig en af de meft interresfanta dagar jag öfverlefvat. Brudparets utfmyckande medtog ftörre delen af morgonen, famt var comiſkt nog. Comminifterns unge fon drog förforg om brudgummens klädfel, och hans hyggliga fyfter om brudens, fom nu måfte uthärda mycket tumult i fitt hår. Och hvad blef väl refultatet af allt detta? Den ärlige Thomas Thomasfon fåg ut, efter fullbordadt mäftarverk, alldeles fom en beſkedlig trägårdsmäftare eller väfvare hos ofs, då han med fin hjertälſkade ſkall träda i brudftol. Man hade fammanfnott

i hans nacke, en ſtor hårpiſka, ſom hängde långt ned på ryggen: ett par ſtora lockar, ſom liknade ſkanskorgar, betäckte hans tinningar, och framhåret var hopfriſeradt till en duktig valk, allt väl beſmordt med pomada och rikeligen inpudradt med kornmjöl. För öfrigt var han ända ifrån hufvudet till fötterna gömd i Svenſk bondhögtidsdrägt, bar en grå rock med runda ſilfverknappar, en röd kalminksväſt, en ſvart ſilkeshalsduk, blå byxor och ſtrumpor, och prydliga ſkor med ſtora ſilfverſpännen. Då man afräknar det Tragiſka, hans mine och i ſynnerhet kroppsſtällning, ſom alldeles icke pasſade till desſa kläder, ſå anſtod dock det hela vår Thomas juſt icke ſå illa, emedan han var en af de ſtörſta och bäſt bildade Lappar. Men hans brud deremot var en aldrakäraſte ful hjertunge, liten och torr, den fullkomligaſte Lapp-phyſiognomie, med ſmå ſuktiga och dunkla ögon; derjemte var hon krokig och ſned i ſin högtidsdrägt ſom en violinſtråke, men prydd med ſmycken och juveler, hvilket allt till det meſta var lånadt ur och ifrån hennes vackra putſerſkas garderobe och toilette.

Sedan jag ſett mig mätt på hela denna härlighet och de öfriga Lappſka bröllopsgäſterna, begaf jag mig till kyrkan. Klockan var 9 och förſta akten af den långa gudstjenſten för i dag förbi, nämligen kyrkans och kyrkogårdens invigning. Det lilla trädcapellet var rymligt nog för en förſamling af 150 perſoner, hade ſnygga ljuſa fenſter, och var brokigt beprydt på flera ſtällen af en bondmålare med blå och hvita ſtrimmor — ſannolikt de

enda färger han ägde. Genom Prestens driftighet hade hela innanredet dagen förut blifvit fullbordadt. Bänkar, Altare och Predikstol gjordes på en dag, allt ganska bra, till en del grannt, i den mån man här kunde hafva det. Han hade fått Altaret och Predikstolen ifrån Frösön; båda voro nu förloradt uppsatta tils vidare. Den lilla dufvan, sväfvande öfver Prestens hufvud, fattades icke eller, ehuru ena vingen var sönderbruten, och maskstyng redan syntes här och der i dess kropp. Denna dufva, och de öfriga kyrkoprydnaderne hade förut legat borrtgömda i Frösöns kyrka, och voro förmodligen sina hundrade år gamla.

Just som jag inträdde i kyrkan, började skriftermålet med Lapparna och de häromkring boende Svenskar, samt derefter Catheches-förhör med Lappska ungdomen, hvilket allt varade halfannan timme, tills emot klockan 11. Jag fägnade mig öfver den hederliga Festins förnuftiga method, som så tydligt och enkelt efterfrågade och förklarade allt, men ännu mera beundrade jag ungdomens kunskaper och skicklighet. Nog har man i Sveriges norra Pastorater här och der tillsatt Scholmästare, och om vintren komma Lapparne äfven ofta till kyrkorna; men huru många månader måste de icke umbära all själsföda! men likväl kunde de flesta här sina läxor utantill, och hvad som vill säga ännu mera, de kunde äfven lätt och träffande gifva förklaringar och svar deröfver. Festin berömde dem äfven i Svenskarnes närvaro, för det de i sina ödemarker och ibland nakna och vilda berg mera beflitade sig

om Guds ord, än de, hvilka dock i rikare mått åtnjöto himlens och jordens gåfvor, ſamt lifvets glädje och beqvämligheter.

Härefter följde en begrafning. Ett Lappſkt Lik nedſänktes i den nyſs invigda jorden, och under den fria himmelen ſöngs af alla närvarande en pſalm. Detta uppträde rörde mig djupt. Det förekom mig, ſom om döden med alla ſina ſorgsna bilder ſtått här rundtomkring mig, ty han ſyntes afmålad i ſå många menniſko-anſigten. De ädle Svenſkarne ſtodo der, reſlige och ſtolte, med mera fria blickar; men Lapparne — jag kan ej beſkrifva med hvad uttryck i mine och åtbörder de beſågo den mörka grafven. Det melancholiſka och tragiſka, ſom redan förut näſtan alltid röjes i deras miner, uttryckte ſig nu med full ſtyrka — desſa ſmå ſvaga ſkepnader, det villda och myſtiſka ſom hvilade öfver deras pannor och ögon, hvilka motſatta bilder emot dem af andra lifvet! Liket hade blifvit fördt ſju mil och var fyra veckor gammalt. Lapparne medförde äfven begrafningsbetyg ifrån Norrſka Preſter öfver döda, ſom hört till Undersåkers förſamling, och till en del blifvit begrafne i Norrige, äfvenſom några framgåfvo andra betyg, att de här och der communicerat och biviſtat gudstjenſten i andra ſocknar.

Efter ſorgen började glädjen. Man ſöng en vacker ſommarpſalm: "Den blomſtertid nu kommer" — och ſedan höll Herr Feſtin en enkel och begriplig predikan öfver Guds Förſamlings

ſamlings grundläggning på jorden, och att öfverallt, på de meſt fruktbärande fält, i ödemarker och ibland ſnöbetäckta berg, der några förſamla ſig till gemenſam andakt, der bygges Herrans tempel, och firas hans ära värdigt. — Efter predikan kom ordningen förſt till brudgummen. Han framtog en mängd ſkillingsſtycken, med hvilka han geck rundt omkring, och tryckte ett ſådant i handen på hvar och en af de närvarande, den han ville viſa en ſärdeles aktning, och hvilken ſedan borde offra det på altaret, för att dermed kraftigt lyckönſka honom till ſitt nya husliga ſtånd. Man torde tycka, att hvar och en väl kunde offra en ſkärf ur ſin egen pung; men denna plägſed är här, ſom några tro, urſprungeligen kommen ifrån den fördomen, ſom nu till det meſta är alldeles föråldrad, att man med främmande mynt ſkulle kunna tillfoga de nygifta något ondt, men med det egna myntet, hvilket brudgummen förut lägger i den offrandes hand, ſkall då det ondas magt förſvinna. Sedan Brudgummen ſlutat ſin rundgång, blef brudparet ordentligt ſammanvigdt, en brudpſalm ſöngs, vi gingo och offrade, vi gingo och lyckönſkade, och ſluteligen — vi gingo för att calaſa.

Men nej. Förſt måſte vi ſe tvänne barn döpas, ett Lappſkt och ett Svenſkt. Hvilken ſkillnad emellan desſa barnens phyſiognomie och äfven ſtorlek! det Lappſka var dock fem veckor, det Svenſka blott 14 dagar, men det ſednare var näſtan dubbelt ſå tungt. Här vankades nu ett dubbelt Barnsöl, och vi främ-

mande måste alla vara med. Allt detta drog ut ända till klockan tre.

Nu först samlades sällskapet i Bröllops-stugan. Denna var stor och rymlig, i bond-gården jämte mitt qvarter, och innefattade nu, då sällskapet mönstrades, 40 Lappar af båda könen, samt 20 Svenskar, vi Honoratiores inberäknade. Brud och Brudgumme satte sig under en himmel, som bildades af ett hvitt Lakan, prydt med glitter och band, öfver deras plats; deras namn stodo med stora bokstäfver skrifna på väggen. Näst dem satte sig Presten med sin dotter, och sedan vi andra i vederbörlig ordning. Först togs en apetit-väckelse, en sup, jämte Rentungor och Renost. Sedan följde åtskilliga rätter tätt efter hvarandra, sådana som Lapparne måste hafva vid alla bröllop. Första fatet bestod af skön fisk, Rör eller Alp-lax och af ett slags foreller, hvilkas namn jag glömt. Derefter följde en rätt Renmjölk och Renost, som smakade mig förträffeligt, derefter en färsk Renstek, och sluteligen smör och bröd samt andra supen. I anseende till de många skålar som druckos i brännvin och starkt öl, varade måltiden dock öfver två timmar. Den gode Ol Thomasson, min följeslagare gårdagen, var skänksven, den största hyggligaste och muntraste af alla närvarande Lappar, och hvilken i dag med roliga infall och sitt bemödande att uppmuntra sin brors gäster i synnerhet utmärkte sig. Denne lustige skänksven var lätt på foten och öfverallt till hands för hvar och en, samt förstod äfven att artigt och sirligt sköta sin tjenst. Wår Prest berömde honom såsom den besked-

ligaste och dugtigaste af alla Lappar som han kännt; han har också derföre avancerat ända till Nämndeman ibland Lapparna, ehuru han ej är ibland de rika, utan har blott vid pass 150 Renar. Lapparne åto i synnerhet bröd med mycken apetit, och förtärde brännvin som flugor förtära mjölk, emedan detta ej alltid bjudes dem. Juxt, Juxt, skallade i alla hörn af rummet, Juxt införplades af tandlösa käringar, Juxt förtärdes af gossar och flickor om 12 och 14 år med outsläckligt begär.

Omsider slutades måltiden, sedan Presten högt läst ifrån bords, och nu följde sängledningen, sista bröllops-ceremonien. Midt i stugan lades en kudde, de bägge nygifta knäföllo, gästerne ställde sig i en krets rundt omkring, Presten läste ännu en gång välsignelsen öfver dem, och sedan söngo vi alla en Brudpsalm, hvarefter sista handtryckningarne beseglade de så ofta förnyade lyckönskningarna. De stego upp, och sällskapet skingrade sig på några timmar, både hit och dit. Men flera Lappar och Lappskor, mätta och plägade af sitt angenäma Juxt, lade sig här och der omkring väggarna i stugan, och snarkade i en korrt och ljuf sömn ibland hundar och kattor, under de qvarblifna gästernas stoj.

I mitt Logis började nu en œconomisk act, som icke var mindre uppbygglig för mig, än alla de föregående. Först kom Länsman Huss, och fordrade af Lapparna deras små Kronoutskylder för halfva året, hvilka de betala dels för skyddsrätt, dels för bestämda fjällsträckor, som uteslutande äro upplåt-

pa till betesmarker för deras boſkap. Redan härvid vankades många klagomål, trätor och ſtridigheter, till det meſta emellan Lapparna ſjelfva, och hvilka den beſkedlige och vänlige Huſs afgjorde utan vrede eller ämbetsifver. Sedan detta var förbi, lade Comminiſtern en kagge brännvin på bordet, hans dotter ſkötte tappen och glaſet, och ſonen ſtällde ſkrifdon och papper i ordning invid denna nektarflodens utlopp. Såſom Lapparnes Preſt får Herr Feſtin årligen en beſtämd liten ſumma penningar af hvarje famille, och desſutom en Ren-oſt. Alla erlade gerna den lilla gåfvan till den vördiga gubben, ſamt emottogo tillbaka en dugtig ſup och en ſmörgås; månge gåfvo ockſå en rätt dugtig oſt af 10 till 15 ſkålpund. Men — ſluteligen kom en oförſkämd, ſom började gräla om den lilla penning-afgiften, och framgaf en rätt uſel oſt. Gubben förmanade honom i början vänligt, att anſtändigare uppfylla ſin pligt, i ſynnerhet på en dag, ſom borde vara högtidlig för dem alla, och äfven för honom, ſom varit med och communicerat. Men då detta ej hjelpte, talade Preſten ur hårdare ton, förebrådde honom ſitt fylleri, hvarigenom han plägade förmörka ſitt annars goda förſtånd, och framſtällde honom ſåſom ett elakt exempel af böjelſe för gräl och girighet inför alla de närvarande. Anders Olsſon — det var juſt denſamma, ſom för tvänne dagar ſedan uppförde Duodramen med Klockaren — förblef lika ſturſk och oböjlig, till deſs Länsman ſteg fram, och i kraft af ſitt ämbete befallte honom att ordentligt erlägga penningarna. Då måſte han gifva efter, och ſlukade ändteligen med mörk mine

sin sup. Hans uppförande var så mycket sämre, som han var den rikaste af alla Lapparna på stället, samt räknar en hjord af 1200 Renar, och skall äfven hafva 15,000 Riksdaler i reda penningar; han kan således verkeligen kallas en Lappmagnat, med en förmögenhet öfver 25,000 Riksdaler. Sedan trätan var förbi, gåfvo Presten och de öfrige närvarande honom dock det vittnesbörd, att endast det Juxt, som nu regerade i hans hufvud, gjort honom så trätgirig och dåraktig. Att han var en af de förnäma inom sin nation, kunde man se på hans dugtiga, ibland Lapparna icke vanliga maga, hans röda fylliga kinder, samt de dubbla raderna silfverknappar i hans blå klädesrock. Han och hans son syntes äfven vara de nervfullaste och hyggligaste ibland närvarande Lappar. En bättre vårdnad om kroppen bidrager väl också till bättre utseende, äfven med Lapparnes lefnadssätt. Ehuru de bo och drifva omkring, likasom de öfrige, så kunna de dock åtmindstone göra sig bättre dagar och pläga sin lekamen med mera sorgfällighet, än de fattigare.

Omkring klockan 7 föreföll ett nytt uppträde. En kagge brännvin anlände tillika med några här i trakten omsvärmande Norrmänner öfver fjällen; Thomas köpte den, och under glädjeskrål samt ljudet af en violin fördes denna kagge i Procession till Bröllopsgården; öltunnan öppnades äfven på nytt och alla glas fylldes. Violinen, som tappert ströks af en Svensk bonde, upplifvade alla hjertan, alla läppar fuktades och lyck-

önſkningarne förnyades. Derefter intogo brudgumme och brud åter ſina ſäten, Preſten ſatte ſig vid ändan af bordet, med pennan i hand och vältalighetens hunung på läpparna. Redan var inledningen gjord för att ſamla bröllopsgåfva åt de nygifta, och nu började acten. I brudparets namn höll Preſten ett lämpeligt tal, jämte anhållan om underſtöd för de nygifta, till deras hushållsinrättning, för att derigenom befordra deras lofliga förehafvande. Sedan blef denna anmaning mera ſpeciel, och ordningen kom förſt för hederns ſkull till oſs främmande ſamt de ditbudna Svenſkar. Hvar och en gaf efter behag och förmåga, och Preſten utropade gifvarens namn jämte gåfvan för hela ſamlingen, ſamt uppſkref det genaſt. Jag gaf äfven med glädje min ſkärf. Desſa ſkänker beſtego ſig ifrån 12 ſkilling till och med 2 à 5 Riksdaler. Sedan Preſten gjort anteckningen, regalerades gifvaren af ſkänkſvennen med en ſup, hvilken ſåledes utgjorde ett ſlags gratial. Sedan alla främmande nedlaggt ſina håfvor, kom ordningen till Lapparna, efter rang och ſkyldſkap, att viſa frikoſtighet. Men framför alla, äfven de närmaſte anförvandter, vände man ſig förſt till den rika Anders Olsſon, hvilken dock åter viſade motſträfvighet och elakt lynne. Sluteligen öfvervanns han likväl af de öfrigas ſmicker ſamt Preſtens goda ord, jämte den påminnelſen, att Thomas i ſex år tjenat ſom dräng hos honom, och att den lilla bruden var hans gudotter. Efter långt betänkande och brummande, bröt han ſluteligen tyſtnaden och ropade: två Ren-oxar, en ko och

tvänne kalfvar, såsom skänk åt de nygifta; och *hvilka* tillhopa åtmindstone voro värda 25 *till* 30 Riksdaler. Alla yttrade nu högljudt bifall, Comministern utropade presenten med hög röst, och tillade: "Nå detta kan man kalla en hederlig gåfva". Efter Anders följde brudgummens bror skänksvennen, min goda Ol Thomasson, som äfven gaf tvänne oxar *och tvänne kor*, och sedan alla de öfriga, hvilka dels gåfvo penningar, dels kreatur. Då man sammanräknade allt, så utgjorde det 33 Riksdaler i penningar, och 45 stycken kreatur, hvarmed ett litet hushåll kunde börjas. Att Presten uppskref allt det som lofvades, har sin goda grund, så väl här, som vid alla Svenska bröllop. Bönderne kunde glömma hvad de lofvat gifva, *eller* under ett halft rus yttra en tillgjord frikostighet, och sedan återkalla det de här högtidligt utlofvat, för att bringa ett offer åt sin fåfänga. Om de nu ej uppfylla sina löften, så framträder Presten såsom en edsvuren Notarius, gåfvodocumentet är tillhands, och *i yttersta nödfall skulle man* då genom vederbörlig *domstol kunna* erhålla det utlofvade. Lappen skall dessutom under den ljufva villan af ett Juxtrus gerna lofva mera, än han på nykter mage plägar hålla.

Violinen var på stället. Utomhus kunde intet företagas för regn. En glad bal öppnades således, och jag vet icke, om jag med större nöje sett Vestris och Vigano. Svenske bonden dansar *i* sjelfva verket på Polska sättet, men med mångfalldiga omväxlingar och slingringar, dem man ej ser på

andra ställen, och till det mesta med raskare takt samt mera häftighet, än Tyska bonden. I språng, i raska vändningar och skickliga slängningar med fötterna, hvilket jag i synnerher sett i Norrland, har denna dans mycken likhet med den Stairiska och Tyrolska nationaldansen, och uttrycker bergsboernas driftiga och fria anda. Här dansade alla om hvarandra, Norrmänner, Lappar, Svenskar, och jag ensam Tysk. Man bör kunna föreställa sig att jag var vid godt lynne, då jag höll ut med dansen ifrån klockan 8 om aftonen till 3 om morgonen, samt ofta på mitt sätt gjorde mina svängningar ibland dem. Det var ett stort rum; alla bord borttogos utom en liten skänkdisk; man ställde blomsterklädda doftande majstänger rundtomkring, med kransar och festoner högt upp i taket och omkring alla väggar; derpå började glädjen med fullt alfvare, och man svängde hurtigt om. Men hvilken dans! Äfven de till utseendet alldeles obetydliga Lapparne hoppade muntert med i kretsen, och skulle hafva varit de förnämsta, om deras rörelser haft bestämdhet och caracter. Men de hade ändå utseende af häxmästare och spöken ibland oss, och visade något djuriskt vildt, hvilket högt interresserade mig. Hvilken besynnerlig känsla väckte det icke, att se dessa stilla och stumma varelser, med mulna blickar och krokig kropp, hoppa omkring, hvarvid alla deras rörelser voro så olika, och visade på visst sätt en öfverspänstighet. Ett mera mjukt och vigt folk kan omöjligen finnas; som de äro öfvade genom ett beständigt

digt

digt klättrande och krypande i bergen, hvarmedelst deras lemmar blifvit mycket böjliga och dessutom aldrig förstyfvade af något hårdt arbete; så kunna de, med samma spänstighet och mjukhet som en katt, göra de ofantligaste språng och slingringar, samt rulla sig som nystan, med en snabbhet, vid hvilken ögat knappt hinner fästa sig; men derföre felas takt och ställning för de flesta. Deremot dansade Norrmänner och Svenskar som ett Jättefolk; likasom Taciti fordna lansbärare stodo de der ibland dessa dvärgar, samt rörde sig i en stolt ordning och med nästan samma böjlighet som Lapparne; ofta sprungo ett par under dansens starkaste fart öfver två eller tre personers sammanhållna händer, samt gjorde tillika med armar och händer vissa konstiga och otvungna rörelser, dem en Operadanseur med all sin konst kanske svårligen skulle kunna härma. — För öfrigt tillgeck allt härstädes på Lappska sättet. Under det några drucko, dansade andra, och flera lågo äfven utsträckta i alla hörn af rummet, snarkade en halftimme, men vaknade åter, och började lustigt en ny omdansning, för att efter ett par dansar åter dricka och sofva. Denna gång kunde jag tydligt märka på Norrmännerna, huru lika och ense de äro med Jemtländningarna. Samma bildning, samma vänliga och ljusa ansigten, till det mesta blonda hufvuden, samt en reslig, räk och smal kroppsbyggnad. Ibland de tio Svenska qvinfolk, som voro med på dansen, skulle fyra öfverallt hafva blifvit ansedda

för rätt vackra. Huru munter är icke Jemtländningen i alla affeenden! det är ett verkeligt glädje-folk. Den enda forgsna Jemtländſka var min värdinna; den ſtackars huſtrun plågades af den ſvåraſte ſjukdom i verlden, af ſvartſjukans qval; en morgon, då jag fann henne gråtande läſa i pſalmboken, upptäckte hon för mig ſin oro. Jag ſökte att tröſta henne ſå godt jag kunde, men huru ſkall man väl tröſta menniſkor, ſom plågas af en half vanſinnighet?

Jemtland har i ſina norra ſocknar och i ſina fjällar omkring 500 Lappſka familler. Af desſa qvarblifva endaſt några få öfver våren och ſommaren i fjällen på ömſe ſidor om gränſen emellan Sverige och Norrige, der de till bägge desſa Riken betala en obetydlig afgift för visſa beſtämda betesplatſer. De fleſta Lapphushåll drifva om ſommaren ſina hjordar långt borrt veſter ifrån fjällarna, till Nordſjön, och i Finnmarkens berg och dälder. Der hafva de ett förträffligt bete af den oändeliga mängd ſaftiga fjällväxter, ſom der finnas. Högſt upp på fjällarna ſamt vid deras fot äro alla växter ſaftrikaſt, men deremot äro alla buſkartade växter mycket torra. Ibland andra örter förekomma der Saxifraga, Rumices, Rhadiola, Silene Acaulis och andra. *) I Renmåſs-diſtricten deremot är då intet att finna för dem. De kunna icke äta den af ſolen torrkade måsſan, och det ringa gräſet omkring elfven, hvil-

*) Se Wahlenbergs beskrifning öfver Kemi Lappmark 1804.

ket dessutom är alltför magert och sträft för Renarna, tages vanligen i besittning af Fiskar-Lapparna.

Så snart våren börjar, visar sig hos sjelfva hjorden en vandringsdrift, ofta så stark, att Renarne sjelfve begifva sig på den vanliga vägen, då Herdarne blott behöfva följa med. Emot slutet af April draga de sig vanligen åt Norrige, och först till de ställen, der Renkon är van att kalfva, hvilket sker ungefär midt i Maji månad. Under sommaren sysselsätta Lapparne sig äfven något med fiske, men obetydligt. Endast fiskfångsten i hafvet vid de yttersta landtuddarna och öarna är lönande, men så långt komma sällan Renlapparne. De äro äfven förmycket maklige för att idka detta, ofta farliga, näringsfång, och tvingas icke heller af nöden dertill, såsom Norrska Ren-Lapparne. Emot hösten draga de sig småningom tillbaka, så att de vid slutet af September, emot brunsttiden, anlända till sina vanliga höstboningar. De skynda sig då äfven mycket, för att undvika de vilda Renarna, som då äro farlige för dem. Dessa djur, som genom den allsmägtiga kärleken få mera dristighet, blanda sig då lätt ibland den tama hjorden, och borrtlocka derigenom ofta både oxar och Renkor, hvilka snart blifva vildare, än de vildt födda. I anseende härtill hafva Lapparne skäl att akta sig för gemenskap med dem, ehuru de ofta kunna förbättra en urartad tamd stamm. De flesta Fjäll- och Ren-Lappar höra till Sverige, emedan de inom detta Rikets gränsor finna föda för sig och sina

hjordar största delen af året. På andra sidan om fjällen fins också nästan ingen Renmåssa, utan nästan blott på Svenska sidan, och deraf skola dock hjordarne lefva, så länge intet gräs växer. Oaktadt det fördelaktiga Nordsjöfisket i Finnmarken, är dock den Svenska Lappmarken alltid mera folkrik, än den på andra sidan. I affeende på utvandringar händer det väl ofta, att en Ren-Lapp som råkat i fattigdom begifver sig till stora hafvet, för att föda sig af fiske; men Ren-Lapparne underlåta dock aldrig, att så snart de förvärfvat sig något, köpa Renar och återvända till Svenska området.

Om vintren är Renmåssan jämte några andra måssarter hjordens förnämsta föda. Det är en olycka för hela Lappska folkslaget, då efter regn marken tillfryser och blifver öfverdragen med is, innan någon snö fallit, ty då blifver måssan ofta så hårdt sittande under isen, att Renen ej kan krafsa fram den. Under sådana vintrar dö många djur. Desse vintrar äro äfven skadlige för skogarna, ty då nedhugga Lapparne stora sträckor, der de möjligen kunna göra det, afskala trädens bark, och föda dermed sina hjordar, men naturligtvis kan detta dock icke ersätta bristen af Renarnas förnämsta födoämne. Om således med de mångfalldiga besvär, hvilka en Lappherde under denna svåra årstid alltid måste uthärda, äfven foderbrist förenar sig, så kan väl knappast en mera beklagansvärd varelse finnas, än en Lapp. Ju tidigare och strängare vintren är, ju grymmare plägar äfven vargen vara; hvilket näst Ren-

mosſans föriſande är desſa fjäll Nomaders fruktansvärdaſte olycka.

Renen är Lappens enda och dyrbaraſte egendom. Den gifver honom oſt, mjölk, kött, horn, kläder, ſäng, ſkor, penningar, korrt ſagdt: allt hvad han behöfver under ſin torftiga och dock nöjda lefnad. Man räknar, att en medelmåttigt ſtor famille, det vill ſäga, en man och huſtru med tre eller fyra barn kunna nätt och jämnt lefva af 60 eller 70 Renar. Månge Lappar hafva 2 till 300 Renar, många äfven 1000, och några, ſom hafva 2000, kunna med ſkäl kallas rika. Om ſommaren får man mjölk och oſt, och deraf förvaras mycket för vintren, ſamt till förſäljning. Om höſten ſlagtas Renar på visſa tider, meſt i November och December, då Renarne äro fetaſt. Mycket kött, tungor, hudar, lefvande oxar och kor, till ett pris af 7 eller 10 Riksdaler, ſäljas då åt Svenſkar och Norrmänner. Huru ofta har jag icke ätit Renſtek i Stockholm, innan jag ännu ſett någon Lapp. Deras vanliga föda beſtår af Renarnas mjölk och kött, underſtundom äta de äfven fogel, fiſk, elgſtek och annat vildt. I äldre tider nyttjade de näſtan intet ſalt, men nu äro de vande dervid; bröd är dock ännu alltid ſällſynt hos dem, men mera allmänt hafva de något mjöl, hvaraf de med vatten eller mjölk tillreda välling. En myckenhet bär, ſamt några örter ſom växa om ſommaren, kunna blott räknas ibland deras mindre betydande näringsmedel. Tobak deremot utgör ett af de nödvändigaſte behofven både för karlar och qvinfolk, och de känna ſig mycket lyckliga, då de dermed kunna

fullkomligt tillfredsställa smaken. Detta gäller dock ännu mera om brännvin, men hvarmed de likväl blott vid utomordentliga tillfällen fägna sin gom.

Jag har förut talat om deras boningar, och hvad jag då nämnt, gäller mer eller mindre om alla Lappska kojor. Det förstås af sig sjelft, att i sådana omständigheter måste stöld af dem anses såsom den största af alla laster, och man skall hittils ibland dem knappt finna något exempel deraf. Då allt hvad de vanligen äga eller nyttja ligger löst och obevakadt i och utom kojorna, hvilka understundom lemnas utan folk, eller blott äro bevakade af några barn eller någon åldrig person, så skulle det vara rätt svårt, om tjufvar började finnas ibland dem. Alla deras husgerådssaker samt hela deras lilla egendom finnes i och utom kojan. Deras kött, mjölk och ost, hänger i korgar och byttor på höga pålar, på det hundar eller andra djur icke skola stjäla det ifrån dem. I anseende till sitt ostadiga och vandrande lefnadssätt, måste de på flera ställen, dit de veta sig säkert återkomma på bestämda tider, ofta nedgräfva Lifsmedlen, och dermed förvara dem så godt de kunna. Så gömma de i synnerhet surnad tjock mjölk samt stora köttförråd, om hösten och vintren, sedan de gjort en stor slagt; ty huru skulle de på sträckor af 30 till 50 mil kunna släpa allt med sig hit och dit, i synnerhet i sådana trakter, der transporten skulle blifva utomordentligt svår? Vielfrasen är den svåraste fiende för dessa deras gömställen, emedan han ofta lyckas att gräfva sig ned till deras förråd och

tömma dem. Så länge de fortfara med famma lefnadsfätt, fom nu, måfte de alltid vara blottställde för fådana olägenheter. Köttet hårdnar mycket af kölden under vintren, och kan således icke blifva förfkämdt, äfven föres det ofta fådant till rikets födra delar. På lika fätt förhåller det fig med mjölken; denna liknar ordentliga isftycken, med en yxa afhugger man hvar och ens portion, fom fedan uppfmältes vid elden, eller ock i fitt frusna tillftånd gnages med tändren och fmältes i munnen. Detta händer äfven underftundom med brännvin. Jag fkulle villja fe den begärliga Lappen, då han gnager på fin brännvins-is, för att fmåningom utfuga den ljufva faften. Denna vara våga de dock mindft lemna fri och obevakad, till pris för hvem fom heldft; men om de hafva mycket deraf, få kunna de omöjligt föra det med fig. Hvad fkola de då göra? De måfte i all tyfthet gömma det. Ett ihåligt träd, en vifs ften, en klyfta eller bergsremna måfte då dölja denna fkatt, till defs de åter befőka ftället. Många Lappar hafva äfven mycket filfver, beftående i gördlar, ringar, bägare och andra fmåkärl, allt beprydt med många firater, och till det mefta förgyldt. Desfa faker nyttja de mycket vid bröllop och andra högtidligheter inom fig, hvarföre äfven många af dem äro förfedde med lodvigter. De äro fnåla efter filfverpenningar, men kopparmynt fråga de icke efter, icke eller ducater, men pappersmynt emottaga de gerna. Den fom har reda filfverpenningar, ftår fig bäft i handel med dem. Som de äfven måfte gömma och nedgräfva penningar, få händer det alltför ofta, att anhöriga ej få något deraf. Om

ägaren är misstrogen och girig, så aktar han sig, äfven ofta på dödsfängen, att för söner eller anhöriga yppa, hvarest penningarne ligga gömde; ty hvem kan väl öfvertyga en sådan person, att han måste dö? Ofta blifver det äfven omöjligt att igenfinna sådana penningar, då ägaren dör hastigt, eller i en alltför aflägsen trakt, och då man ej noga vet förvaringsstället, hvilket oaktadt närmaste beskrifning ändock icke alltid kan upptäckas. Förledet år dog här en rik Lapp, om hvilken hvar och en visste, att han under sin lifstid haft öfver 10,000 Riksdaler i redbart mynt, oberäknadt vissa summor, dem han utlånat åt Svenskar. Han fann sin död på en enslig bergsklippa, och ingen menniska kunde igenfinna hans skatter.

Lapparne sätta sina kojor heldst på sådana ställen, der de hafva tillgång på ved, den de icke kunna umbära i sitt sträfva fädernesland, der det ofta snögar och stormar sjelfva midsommarstiden. Om höst och vår måste de ofta rätt knappt hjelpa sig fram med det bränsle de kunna få af små björkar, dem de träffa här och der, och om sommaren hafva de på de snöbetäckta fjällen ofta blott små buskar och ris. Det är förut nämndt att de i sina små kojor icke hafva några stolar eller bänkar, utan att de heldst sitta på marken. Det ser besynnerligt ut, då de sitta på vanliga säten, och de tyckas dervid vara till och med förlägna; då de äro ibland Svenskar, och måste sitta ordentligt, blifva de glada då de understundom kunna få huka sig ned, eller efter

behag

behag och enligt deras naturliga beqvämlighet utsträcka sina lemmar på släta golfvet.

Lapparne hafva en viss skicklighet att begripa och göra efter, äfven det svåraste, samt till och med att utarbeta mycket rätt prydligt efter egen uppfinning. De bygga, båtar, göra slädar och många andra redskaper. Dessa, äfvensom de, kistor och små skrin de tillverka, äro ofta rätt snyggt inlaggda med horn, i allehanda figurer. Den som sett deras troll-trummor, men hvilka dock numera nästan alldeles kommit ur modet, måste beundra deras konst. Jag har ofvanföre omtalat deras små täcka korgar, hvilka nyttjas öfverallt. De tillverka sjelfva sina hornskedar, samt Runstafvar, dem de skära likaväl af horn, som af träd, äfvenså de vackraste snusdosor, formar i hvilka de gjuta sina tennsirater, jagtredskap, spelkort, ett tidsfördrif som de älska med passion m. m. Qvinnfolken utdraga sjelfva den tenntråd, med hvilken de just icke så osmakligt pryda sina kläder, gördlar och åkdon. De äro till och med ibland Svenskarna berömda för sy och brodera. Alla lädervaror och pelsverk beredas och garfvas af dem sjelfva; de förfärdiga äfven allt det som hör till deras beklädnad, ifrån skobonaden ända till lifstycket, och det ofta med en prydlighet och nätthet, som skulle väcka förundran hos de största fruntimmersskräddare i Stockholm. De göra snören af rötter, samt de finaste och vackraste trådar af Rensenor.

Under resor om sommaren betjena de sig af packsadlar, till de oumbärligaste sakers och husgeråds-transport, hvilka då läggas på de starkaste Renarne, dem de inöfvat att bära, och sjelfve följa de till fots. De hafva ej försökt att rida på dessa djuren, och dertill äro de sannolikt äfven för svaga. Om vintren nyttjas slädar, så väl af Lapparne sjelfva vid handresor, som för att transportera Resande Handlande och deras varor, emedan i de aflägsnare trakterna ej mera finnas några hästar. Enligt hvad jag hört, bör man afdraga mycket af det beröm man gifvit Renen såsom slädtrafvare. Han skall verkeligen vara snällfotad och hafva en stark andedrägt, men hästens styrka fattas honom. De Renoxar, som härstamma ifrån vilda Renar, äro de bästa, emedan de af naturen hafva ett eldigare mod. I djup snö och på elaka vägar kunna de lätt uttröttas och förderfvas, men på god väg och der ej mycket snö ligger, kunna de gå sina sex eller sju mil i en sträcka. De skola dock lätt falla i nycker och istadighet, hvarvid de våldsamt slå bakut, och söka att sönderkrossa släden, samt kunna till och med vända sig emot körsvennen, hvilken då ej har annan utväg, än att krypa under släden, till dess att djurets raseri är förbi, men hvilket dock understundom ej upphör förr än hela åkdonet är förstördt. Lappen sjelf kallar renslädorna Keres, af hvilka ett större slag nyttjas till sakers transport, och ett mindre, hvari han sjelf åker; Svenskarne kalla dessa slädar Akjor. De äro ungefär 9 eller 10 qvarter långa, och så breda, att man med beqvämlighet kan sitta uti dem. Jag har sett flera slag af dessa slädar. I några Lappmar-

ker här man dem djupare, i andra åter mera flata, men dock alltid så gjorda, att man har ett slags ryggstöd, hvilket kan sättas upp för den, som ej är van att åka på dem. På några orter inlägger man slädens sidor och kanter med Renhorn, och öfverdrager framdelen, med skähl- eller Björnskinn. Der fästes äfven ett stycke tyg, hvilket man under åkningen binder upp under bröstet och hakan, hvarjemte man med dertill gjorda senor äfven fastbinder sig i Akjan, på det man må sitta säkert. Desfa slädar hafva en bred köl eller med, på hvilken de löpa, och äro för öfrigt byggda nästan som små båtar. Det skall dock icke vara svårt att sitta och hålla sig rak i sådana Akjor, som äro ställda med riktig jemnvigt. De äro så täta och varma, att hvarken blåst eller vatten kunna intränga uti dem.

Lappen pryder sin Släd-Ren på det präktigaste. Öfver ryggen går en bred remsa af tyg eller läder, brokigt utsydd samt besatt med glänsande tenn-sirater. Renens panna är betäckt med ett bredt läderstycke, vid hvilket tömmen är fäst, som sitter omkring hufvudet och halsen, men äfven fästes vid hornen. Selen göres af hvitt Renskinn, är mjuk, och försedd med putor, på det djurets hals ej må skadas. Under halsen plägar äfven hänga en stor metallklocka, jemte åtskilliga smärre bjällror. Man nyttjar ej simmerstänger för Akjan, och kanhända de ej kunna brukas. I stället för dem har man en dragrem, som sitter fast i selen, samt under Renens mage går fram till ändan af Akjan, der den är fäst. Tömmen är fäst på bägge sidor om Renen, och Lappen

keftar under åkningen med mycken fkicklighet denna tömm öfver djurets rygg äfven till höger, famt ftyr dermed rätt behändigt huru han vill. Lappen nyttjar meft fina Renar under de årliga marknaderne och vid fin handel, när uppköpare och handlande, famt äfven främmande Lurendrejare, komma in i landet, för att uppköpa eller tillbyta fig hans förråd. Wid fådana tillfällen fkall han vara mycket flug och liftig, och icke lätt låta narra fig af någon, få vida han ej tagit förmycket till bäfta af det farliga bränvinet, hvarmed kanfke i elak affigt någon bedragare velat fägna honom.

Emedan alla de Lappar jag fåg voro äkta Fjäll- och Ren-Lappar, få må de, fåfom hela detta lilla folkflags äkta reprefentanter, här få ett rum, med deras anfigtsbildning och hela geftalt. Hvar och en vet att de äro mycket fmåväxta, och under den vanliga mennifko-längden; och jag har länge nog fett, att de ftodo fom dvärgar bredevid de reflige Jemtländningarne och Norrmännerna. Men icke blott deras korrta växt, utan äfven hela deras phyfiognomie och uttrycket af denfamma, fkilja dem på ett befynnerligt fätt ifrån Svenfkarna, famt ifrån alla andra folkflag jag hittills fett. Ehuru mycket de efterhärma Svenfkarna i fpråk, feder, kläder, gudstjenft och många andra faker, få bibehåller fig dock evigt hos dem det gamla, fom redan för 150 eller 200 år fedan tillhört deras Caracteriftik. Det är en mycket invecklad fråga i mennifkoflägtets hiftoria, huru man fkall förklara urfprunget till de färfkild-

ta mennifko-racer, dem man måfte antaga fåfom egna i fitt flag. De fynas fkenbarligen hafva tillkommit i en aflägsnare forntid, under det jorden och hela naturen befunnit fig i en vifs vildhet, och under mennifkornas meft ohyffade och råa tillftånd, då fjälens förmögenheter, hvilka ännu lågo i dvala, ännu alldeles icke kunde utgöra en motvigt emot de omedelbara naturverkningarnes ftyrka och våldfamhet. En odlad mennifka födes ftraxt mera fjälfull och ädel, än en vild. Man fkulle icke lättare kunna utröna detta, än om man ville taga ett halft dufin års gamla barn af Huronerne, och ett lika antal Engelfka barn af famma ålder, famt uppfoftra dem tillfammans. Härvid fkulle ett lika förhållande uppkomma, fom då man lägger ägg af vilda och tama änder, hvilka äro af ett flägte, i famma näfte; knappt hafva de brutit fkalet, förrän den vilda raçen ftraxt vifar mera fkygghet, och fpringer mera fnällt, och få fnart de blifvit befjädrade föka de åter fin moderliga ödslighet. En mennifka född af odlade föräldrar, har en helt annan kraft, än den vilda barbaren, att äfven i det meft ödsliga och ftränga climat bibehålla mycket af fin urfprungliga ädelhet. En Ryfs i Kamtfchatka kan alldrig blifva en Tfchuktfche, och Svenfken en 50 eller 60 mil norr om Torneå alldrig en Lapp. Men om han ännu vore en vild barbar hvilken jordifk eller himmelfk magt fkulle då kunna fkydda honom ifrån det ödet, att urarta till en dvärg-växt, lika fom der växande björkar och tallar, fom blifva blott låga bufkar? Den ocultiverade mennifkan tjenar naturen fom dräng, den hyffade och

genom en högre drift förädlade kan åtmindstone alldrig mera åter förnedras till ett barbari. Detta må dock förhålla sig huru som heldst; jag vill omtala, huru Lapparne äro beskaffade.

Lapparne äro små, men merändels bredskuldrade och undersätsige; man ser få, som med den korrta växten förena magerhet och smalhet. De hafva vanligen svarta rakt nedhängande hår, svarta ögon, men icke sällan äfven blå och grågula, samt gulbrun hy. Denna gulbruna färg samt deras rinnande ögon äro naturligtvis tillfälliga, och förorsakas genom hastiga omväxlingar ifrån den mest bistra köld till eld och rök i deras kojor. Hufvudet har på båda sidor ofvantill ett hörnigt utseende, är ofvanuppå platt, och baktill icke rundadt, utan spetsigt; pannan är bred, och under den ser man ett par små dunkla ögon; näsan är hos de flesta väl bildad, och har hos många en äkta Romersk form, utan insänkning vid pannan; hos få är den Mulattisk och Mongolisk, platt och bred; kindknoterne stå mycket ut, och ifrån den utlöpa kinder och haka i en ganska spetsig vinkel; häruti, äfvensom i hufvudets öfra del, finner man egenteligen Caracteristiken af Lapparnes ansigten. Dessa infallna kinder, den lilla knappt och skarpt tillskurna munnen, hos många nästan utan läppar, den långa krokiga hakan, som spetsar sig ganska mycket och har föga skägg, finnas hos alla individuer härstädes, och äro äkta Lappiska kännetecken. Dessa utmärka synbarligast folkets svaghet och natur-brist, ty manlig styr-

ka, samt en kraftig känslo- och njutnings-förmåga, visa sig tydligast i en bred rundad haka, samt läpparnes fyllighet, utan att de äro slappa eller hängande. De flestas halsar äro äfven mycket smala, och till en del o-formligt långa, men deremot har bröstet myc-ken rundning och fyllighet, både hos karlar och qvinnfolk. Armar och lår äro bildade efter folkets lefnadssätt, det vill säga, att de äro något vridna och sneda, men dock icke så synbart: genom deras sätt nemligen att sitta, krypa och ligga, att ända ifrån barndomen lägga benen under sig, och att ligga, på sina sammanflätade fötter och ar-mar, nästan som hundarne på sina tassar, måste dessa dyrbara mennifskolemmar blifva något utböjda. Detta synes mest på deras lår, ehuru man också kan märka det på deras armar, så framt icke naturen af vanan tager sig en viss rättighet, och ända ifrån vaggan bildar dessa tvänne kroppens analo-ga delar likformiga. Likväl hafva Lappar-ne att tacka denna ungdomsvana, denna de-ras lemmars ledighet och mjukhet, som passa till alla ställningar, för den gåfvan att de äro högst snabba och viga, att de kunna springa hoppa och klättra med en behändig-het, samt böja och kasta sig med en katt-ar-tad sammankrökning, som förvånar hvar och en då man första gången ser dem. Ingen Svensk kan följa dem i korrtare löpningar eller marcher, men styrka och ihärdighet fattas dem. De blifva snart utmattade, och efter hvarje starkare spänning af krafter, ka-sta de sig till marken som gamla jagthundar, och snarka genast. Lättja utgör väl egente-

ligen ett hufvuddrag i alla vildas eller halfvilda menniskors caracter, men man skulle dock göra Lapparne orätt, om man directe beskyllde dem för detta fel. De hafva verkeligen inga krafter att våga, och orsaken dertill ligger dels i deras physiska constitution, dels i den tärande och förstörande luft som omger dem, samt den väta och smuts hvaruti de lefva; dels äro äfven de svaga näringsmedel af hvilka de skola hämta nya krafter, skulld dertill. En stark Svensk karl kan lätt ränsa ett helt hus fullt med Lappar, om nämligen naturlig armstyrka dervid blott får nyttjas. Jag har inhämtat många märkvärdiga upplysningar derom af Wahlenberg, hvars minne alltid skall vara mig kärt.

Lapparnes färg och mine, hvilka nästan hos hvar och en af dem äro lika, äro vida mera caracteristiska än allt hvad jag hittills anfört; i dessa visar sig folkets egentliga caracter. Jag har funnit dem alla af enahanda art, som den första jag såg, brudgummen Thomas Thomasson, hvilken jag blef varse i Dufveby, då han stod och gapade på oss. De stå heldst stödda eller hvilande emot något, med nedböjd kropp, samt se med lutadt hufvud och vidt öppnade ögon stirrande framför sig, med en blandning af uppmärksamhet och likgiltighet, men dock så, att uppmärksamheten dervid mest framlyser. Deras mine har mycket uttryck af en rask Jägare, hvars åtbörder deraf ofta

blifva

blifva något fpända. I denna ftällning röjes endaft någon fpänning i deras anfigtsdrag, den nedre delen af kroppen från höfterna hänger helt vårdslöft. Men få fnart något fätter dem i rörelfe, få börjas tillika en den ftarkafte rörelfe i anletsdragen fom jag någonfin fett, och hela kroppen deltager lika deruti. Dock fer man äfven något vildt i fpänningen af deras phyfiognomier hvilket jag äfven märkt hos en oräknelig mängd djur, juft då de refa fig upp, och ärna flygande eller gående begifva fig längre borrt. Denna vildhet och oftadighet i lynnet kan man i fynnerhet väl märka hos Lapparnes barn, och derföre vände jag färdoles min uppmärkfamhet på dem, då jag befann mig i Lappfka kojorna. Tillika utvifa deras fpäda anletsdrag något vanftäldt och djuraktigt, fom fedan hos fullväxta perfoner på ett alldeles djurifkt fätt utvecklar fig till illfka och häftiga pasfioner. Jag har alldrig fett någon mennifka, fom i det hela få mycket närmat fig till en björn, till och med genom ett brummande fpråk, fom Anders Olsfon under fin träta med Comminiftern. Men ett häftigt och vredfamt lynne, eller korrt fagdt, allt det fom uttrycker mod, det må vara på ett djurifkt eller menfkligt fätt, kan dock icke anfes fåfom ett hufvuddrag i Lapparnas caracter. De utgöra, heldft då man fer dem i gruppe, det ftörfta forgefpel i menfkligheten, fom jag hittills någonfin fett. En yttre bildning, fom faknar allt anfeende, allt uttryck af kraft och tyckes likafom aftyna, har något rätt tragifkt, få fnart det bär form af mennifka; men då tillika en djup känfla af ett hjelp-

löst tillstånd och en mödosam inskränkning visar sig i den dysterhet, hvarmed ett sådant väsende presenterar sig, så kan man vid åsyn deraf knappt hålla sig ifrån tårar. Dessa olyckare visa sig för åskådaren i en stel och dyster skepnad, som fullkomligt uttrycker de eviga mödor, hvilka åtfölja deras Climat, och den vidsträckta ödemark, i hvilken de tillbringa sin lefnad; de äro med alla sina tankar och begär fäste vid det jordiska, men synas dock deruti ej finna någon tillfredsställelse. En lurande stumhet, och en inom sig sjelf sluten melancholie, utgör derföre den starkare skuggan i detta folkets hittills tecknade physiognomie; tillika märker man deras starka fallenhet för en dyster och mörk vantro, hvilken säkert äfven uppfyller deras andeverld med bilder af ett föga angenämt slag. Deras gamla trollerier och häxerier hafva till större delen försvunnit, och i stället hafva de allmänt antagit Christna Läran; men det skönaste af denna gudomliga lära, ett glättigt och sorgfritt lif, samt hoppet om ett sällt tillkommande; allt detta döljes förmodeligen hos dem af samma dystra moln, som omgifva deras fjällar och deras sinnen; åtmindstone hade Lapparne i dag vid gudstjensten alldeles ett sådant utseende. Deras sjungande och gnällande språk, utan ton och uttryck, passar alldeles till denna teckning, och deras enformiga sång, som låter höra de sista tonerne utdragna och sorgligt släpande, uttrycker bäst det omusikaliska i deras stela och gestaltlösa rörelser, som ej hafva det mindsta af takt eller musik.

Men, deras födsel och lefnad må vara af hvad beskaffenhet som heldst; de utgöra väl

ett svagt, men tillika ett beskedligt och stilla folk, som icke gerna förolämpar, utan att vara retadt, och som är gästfritt, medlidsamt och hjelpsamt. Tvister som fordra Dommarens åtgärd, skola vara sällsynta ibland dem, ehuru man årligen på vissa tider håller Ting hos dem. Månge Svenskar beskylla dem för flärd och bedrägeri uti handel, men jag tror, att sådant väl torde vara nödvändigt för dem: ty säkert resa icke alla handlande och uppköpare till Lapparnes årliga marknader, med den föresatts, att icke bedraga någon Lapp. Det synes ockſå öfverensstämma med deras naturliga böjelse, att gå till väga på ett fint och slugt sätt. Sådant är deras sätt, äfven vid de mest vänskapsfulla och redligaste handlingar då alldeles ingen fråga är om köpa eller sälja; och huru skulle de väl ock kunna uppföra sig annorledes, då de hvarken i tal och svar eller i krafter kunna mäta sig med Svenskarne? För öfrigt ligger det i deras natur att icke vara stormodige, stolte och högsinta; man gör orätt att fordra mera af någon, än han förmår åstadkomma.

Nu har man nästan öfverallt dragit en tillräcklig och verkeligen Landsfaderlig omsorg om deras bildning och undervisning. Under de sista 50 åren äro Kyrkor och Capell uppbyggda för dem, äfven på sådana ställen, der förut inga funnos; och af Konungen lönas flera Schol-lärare, hvilka beförja om deras undervisning och förberedelse till Christendomen. Genom dessa inrättningar lära redan barnen Svenska språket, hvari

de ſedan genom flitigt omgänge med Svenſkar vidare fullkomna ſig och det de tala tämmeligen riktigt, ehuru de uttala det illa; men inom ſig ſjelfva nyttja de ſitt nationalſpråk. Klockaren här på ſtället berömmer Lapparna i ſynnerhet för läraktighet, och jag har vid Catheches-förhöret haft tillfälle att öfvertyga mig derom. Äfven fattas dem icke ſkicklighet i andra ſaker, icke en gång åtſkilliga ſmå talanger, ſåſom jag i det föregående här och der gifvit tillkänna. Men att en naturlig ſtyfhet och lättja, hvilka ſvårligen något annat än nöden kan lära dem att öfvervinna, tillhör deras culturtillſtånd och deras af köld och väta beſvärade leſnadsſätt — detta gäller om alla halfvilda nationer.

Jag har ofvanföre ſagt, att Renen utgör Lapparnas allt, och att detta djur äfven måſte gifva dem deras vanliga beklädnad. Detta är bokſtafligen ſannt. Karlar och qvinnor förfärdiga åt ſig till vanligt bruk af detta djurets ſkinn jackor, byxor, ſtrumpor och ſkor. Det är otroligt att omtala, huru ſnyggt och nätt deſſa kläder äro tillſkurna och ſydda. Bägge könen bära långa byxor, och öfver deſſa ſtarka kängor, dem de öfver fotknölarne ſammanſnöra med remmar, ſå att de utgöra näſtan ett helt med böxorna, hvilket ockſå är högſt nödvändigt för den, ſom ofta hela dagen måſte vada och klifva i djup ſnö. Till öfverkläder vid tillfällen då de ſkola vara bättre klädda, ſamt under reſor, nyttja karlarne rockar, ſamt qvinfolken tröjor och rockar af vadmal, och välja der-

till mest blå, grå eller grön färg, mera sällan hvit; jag har nästan icke sett någon klädd i brun eller svart vadmal. Det förstås af sig sjelft, att under vintren alla måste vara insvepte i tjocka skinn- och pälsverk, då de se ut som björnar. Huru skulle de annars kunna förvara näsor och öron? Karlarnes rockar äro vida, och många hafva dem laggda i veck öfver bröstet. De nyttja icke knappar, utan fästa rockarna tillhopa med häcktor; när de villja hålla sig mycket varma, så sammansnöra de rockarna mycket tätt med lädergördlar, hvilka ofta äro utsydda med många brokiga prydnader. Man kan föreställa sig, att qvinfolken villja vara prydda på ett mera brokigt och glänsande sätt, än karlarne; äfven här i snön och emellan de kalla fjällen upphör qvinnan icke, att vinlägga sig om grannlåt och bifall, och en Lappsk flicka, äfven så väl som en Grekisk, nyttjar icke sina ögon blott för att se. De sammanhopa all sin prydnad omkring bröstet, som är den stora Central-elden för all kärlek och sympathie. De rika låta silfverknappar, små silfverplåtar, glitter, förgyllda häcktor och spännen i skimrande rader glänsa på snörlifvet, och förstå verkeligen att med mycken smak sätta dem tillsammans med andra prydnader och sydda granlåter. De fattigare nyttja i stället för silfver tenn, hvilket de sjelfva till detta bruk gjuta och förfärdiga. Männerne bära vanligen röda, samt äfven grå kägelformiga mössor, hvilka stå styfva och tjocka som torn på deras hufvuden; qvinnorna nyttja mera röda och gröna mössor, hvilka äro skurna på samma sätt som

Svenſka qvinfolkens, men utviſa dock äfven hos de yngre den egna formen af Lappſka hufvuden, hvilka med tilltagande ålder alltid blifva mera hörniga och ſpetſiga. Desſa fatala mösſor göra qvinfolken fulare än de äro, emedan de på ett obehagligt ſätt betäcka juſt den bäſta delen af hufvudet, och nyttjas utan ſtycken, hvilka egentligen höra till ſådana qvinfolkmösſor, och ſom kaſta en ſkugga öfver de framſtående delarna af anſigtet. Ett qvinfolk ſom ſkall ſe väl ut med en ſådan mösſa, måſte vara mycket vacker.

Sluteligen måſte jag äfven ſäga något till de beſkedliga Lapparnas och deras qvinfolks förſvar, i afſeende på de vanliga förebråelſer man gör dem för deras fulhet och ſmutſighet. Af föregångne beſkrifning kan man finna, att de icke äro, och icke kunna vara vackra: men dock har jag funnit få af dem ſå oſnygga och högſt motbjudande, näſtan på Hottentotſka ſättet, ſom månge reſande behagat afmåla dem för oſs. Hvad deras ſmuts angår, ſå är denna beſkyllning dubbelt orättvis. Wid elak och ſlaſkig väderlek måſte de, till följe af deras lefnadsſätt och näringsfång, blifva ſmutſiga och genomblötta öfver hela kroppen. Så mycken prydlighet och ordning kan icke eller finnas i en Lappkoja, ſom i en Svenſk bondes hus, der man har två tre ſtugor, och kanſke äfven några kamrar. Men jag kan juſt icke ſäga, att jag under de beſök jag gjorde i deras kojor, kunnat anſe mig plågad af en allmän herrſkande oſnygghet, och likväl hade man dagligen juſt ſmutsväder. Bröllopsgäſterne, ſom beſtodo af Svenſka och Norrſka Lappar,

voro i allmänhet rene och snygge, och förblefvo det äfven, oaktadt några af dem njutit förmycket af deras angenäma Juxt. För att icke göra ett folkslag orätt, borde man vid en sådan beskrifning åtmindstone alltid skilja det nödvändiga ifrån det, som beror af en fri vilja.

Härvid vill jag anmärka, att de anse namnet Lappar för ett skymford, ehuru de väl veta, att Svenskarne vanligen kalla dem så. Deras egentliga namn hvilket man äfven vanligen nyttjar i samtal med dem, är Fjällmän eller Fjällfolk; men de höra heldst, att man kallar dem Finnar; då småle de, likasom om man sade dem en artighet, men denna anledning till leende erbjudes dem dock icke ofta.

Lapparne idka icke nog fiskeri uti sina fiskrika sjöar och strömmar och ibland fjällbergen, ty dertill äro de förmycket lata och beqväma; också äro de icke så käcke och nitiske Jägare, som de så kallade Skogs-Lapparne i Wästerbottens Lappmark. Snöripor, och understundom äfven en tjäder eller orre, måste väl bita i gräset, om de just komma inom skotthåll. De skjuta björnar, vargar, och vilda Renar, såsom fiendtliga, och någon gång förföljes äfven en elg af skidlöpare på snön. Månge af dessa Lappar skola äfven vara en förskräckelse för rymmare och lösdrifvare, och icke göra sig något samvete öfver att här och der skjuta en sådan för pannan, samt sedan i tysthet skaffa honom borrt undan de lefvandes åsyn. Orsaken härtill har dock en helt annan grund

än att man kan härleda den ifrån Lapparnas bandit-artade lynne. Under sommaren uppehålla sig sådane rymmare ofta ibland fjällen, der flere karlar förena sig till ett ordentligt band, och föda sig med jagt och fiskeri, kanhända äfven af allmosor, samlade hos omkringboende bönder, hvilka vanligen hafva medlidande med olyckliga och förbrytare, samt understundom af stöld, den de föröfva hos Lapparna. I detta afseende äro de äfven farlige för Lapparna, icke såsom mördare, hvilka Gud ske lof i Norden äro högst sällsynte, utan såsom röfvare af deras hustrur och flickor. Dessa gå vall med hjordarne vidt omkring: då komma sådane halfvildar, drifne af otyglade begär, finna de värnlösa för sig, och tillfredsställa dervid i hast sina passioner, ungefär med samma drift, som de skjuta en elg eller ren, som visa sig inom skotthåll. Hon, som nu var brud för dagen, hade förliden sommar fallit i tvenne sådana rymmares händer; de hade fört henne till en riskoja, och behållit henne hos sig fyra dagar, såsom ett rof för deras vilda lustar. Sluteligen hade det lyckats för henne att en natt, då de bägge sofvo, stjäla sig ifrån dem, och naken rymma ur denna oangenäma Serail. Af förskräckelsen, samt den bedröfliga nödvändigheten, att flera dagar irra omkring, innan hon kunde återfinna de sina, hade hon blifvit så utmattad och förvirrad, att hon fått anfall af vansinnighet, och ofta skall hon ännu falla uti ett slags djup melancholie. Kan man väl vid sådana omständigheter klandra Lapparna, för det de till och med nedskjuta sådana vildar, som icke

iakttaga hvarken ſeder eller menſklighet? Dylike karlar, ſom verkeligen ſtadna qvar i fjällen, och icke gå öfver gränſen, måſte väl vara ſtora ſkälmar, och man har ſkäl att allſtid frukta det värſta af dem.

Näſt Fjäll-Lapparna, ſom utgöra den egentliga ſtammen och ſtörſta antalet af detta folk, vill jag blott nämna ett par ord om SkogsLapparna, Fiſk-Lapparna och Socken-Lapparna. Jag har till denna målning lånat många drag af min vän Wahlenberg, utur hans beſkrifning öfver Kemi Lappmark, för hvilken Boks utgifvande vi äfven hafve att tacka den Patriotiſka Baron Hermelin.

Orling ifrån Weſterbotten har redan 1773 uti en afhandling mycket caracteriſtiſkt beſkrifvit Fiſk- och Skogs-Lapparna, hvilka bo uti några trakter af Piteå Lappmark. Jag vill här i korrthet anföra Reſultatet af hans beſkrifning. Fiſk- och Skogs-Lapparna vandra alldrig åt Fjällen, utan förblifva beſtändigt inom ſamma ſkogstrakter, der de vid ſjöarnas ſtränder betäckt flera träkojor med björkbark; ty vid ſådana ſjöar boſätta de ſig heldſt, för fiſkeriets ſkull. Några af dem hafva äfven Renar, några kor getter och får, blott de fattigaſte lefva endaſt af fiſkfångſt och jagt; men när fiſkfångſten ſlår felt, få råka de i en ſvår belägenhet, ehuru goda ſkyttar de äro, och ehuru väl de förſtå att ſätta ut ſnaror och giller. De pläga antingen koka ſin fiſk, då den ännu är färſk, röka den, eller ſteka den på trädſpett, ſamt

ſedan doppa den i ſaltlake, eller och beſtrö den med litet ſalt. De villja gerna hafva fiſken litet gammal, på det den må få en piquant ſmak, ſedan äta de torr fiſk dertill, i ſtället för bröd. Man ſkulle ej kunna tro, huru mycket de förtära af ſådan fiſk; en enda perſon kan vid hvarje måltid ſpiſa ſina två marker. Dagligen hålla de två eller tre måltider, och ſåledes bör efter denna räkning hvar och en af dem förtära årligen öfver 2000 marker fiſk. På reſor, och då de ej hafva tillgång på färſk fiſk, ſpiſa de torrkad, och kunna på en gång förtära 2 till 3 ℔. Skogs- och Fiſk-Lapparna ſynas vara af ett Phlegmatico-Melancholiſkt lynne; de äro tröga, ſtyfva och ſtumma, hafva pusſiga anſigten ſamt gulaktig hy, och deras andedrägt har ſamma lukt, ſom härſkt fiſkfett. De lefva vanligen längre än Fjäll-Lapparna, hvilka äro mycket muntrare, mera hurtige och hafva flera talanger.

Hittills har jag följt Orling. Nu vill jag anföra något af Wahlenbergs yttrande, och tillägga hvad jag ſjelf ſamlat af deras berättelſer, hvilka länge och ofta lefvat ibland Lapparna. De fläſte Fiſk-Lapparna bo i kojor, ſom likna Fjäll-Laparnes, men hafva dock ett mera torftigt utſeende. De inrätta ſärſkildta hus för ſin boſkap. Fiſk-Lapparnes kojor i Finnmarken vid Nordſjön hafva form af ett halfklot, och Lappen ſjelf bor jemte ſina kor och får, i ſamma koja. Hvarje Fiſk-Lapp har merändels en eller två, ſällan tre kor, ſamt några getter och får, men mera ſällan ſvinkreatur. Med mycken möda och tidſpillan måſte de rida omkring att ſöka

vinterfoder för dessa kreatur. Deras små ängstycken äro sällan omgifna med stängsel, utan kreaturen afhållas genom vallhjon ifrån de samma. Om sommaren gå en del af Lapparna ut, för att fånga lax och annan fisk uti elfver och sjöar, då de emot hösten återkomma med sina små hjordar, bärga sitt hö, och förblifva sedan hemma till nästa vår. Mänge af dessa Lappar hafva blott några Renar, 8 till 12 får, ett par kojor, en fiskbod, två båtar och tvenne nät. De lefva af fisk, litet fårmjölk, tallbark och Renfett. Af barken koka de med vatten och Renfett en tjock välling, hvilken de äta gerna till fisken. Deras förnämsta fisk är lax, hvilken på några trakter finnes till oerhörd myckenhet; äfven sälja de något deraf. De förtära densamma dels färsk, dels torka de den, sönderskuren i luften, hvilket på Svenska kallas strängla x, dels insalta de honom, i synnerhet emot hösten, till vinterförråd. Deras Boningsplatser äro mycket talrika. Hvar och en har en sommarboning, i nejden af fiskrika träsk, sjöar och floder, samt en vinterboning, i skogen, der man finner *tillgång* på tallbark, ty denna måste ofta utgöra förnämsta födämnet under vintren. Mänge hafva tvenne sommar- och tvenne vinterställen, samt flera andra sommar- och vinterboningar, emellan hvilka de flytta, i den mån de finna tillgång på fisk, bete för får och Renar, samt god tallbark.

Om hösten skjuta de mången vild Ren, som då gifver dem kött, något talg, samt huden; understundom döda de äfven älgar, och deras fogelfängeri är ofta icke obetydligt. Jagt på vilda Renar och älgar anställes mest

om vintren, då snön är mycket djup, och dess yta blifvit så hård, att den bär en snällfo ad jägare, då deremot det stackars djuret beständigt sjunker ned i densamma. På sådant sätt kan äfven en Lapp slutеligen upphinna och skjuta en Ren eller elg. Skogs-Lapparne äro mycket bättre skyttar än Fjäll-Lapparne, och alla hafva äfven gevär, hvilka de sednare ej sällan äro utan. De jernbågar, af hvilka de förut betjenade sig, hafva nu kommit ur bruket. På en sådan jagt, som dock är förbuden, men den de likväl icke uraktlåta, utan förfölja ett djur ofta 15 till 20 mil, till dess de dödat detsamma, nyttja de skidor på den hårda snöskaran, och på hvilka de löpa utomordentligt fort. Emedan skidorna nyttjas om vintren både af Lappar, Svenskar och Norrmän, som bo högre upp i Norden, så vill jag här i korrthet beskrifva dem.

Skidan består af ett lätt och tunnt trädstycke, hvilket man heldst tager af en något krokigt växt *tall*, emedan detta trädslag, som växer mycket smått i *fjällmoras* och på höga berg, tillika är det hårdaste och lättaste. Den längsta skidan fästes, lik en skridsko, under vänstra foten, och härdas vanligen för eld, då fett som påstrykes äfven inbrännes, på det den så mycket bättre må äga bestånd i den skarpa snön; den korrtare fästes under den högra foten. Den förstnämnda är 4, den andra två alnar lång. Under den mindre fättes vanligen ett stycke af en Renhud, det ludna utåt vändt. Skidlöparen nyttjar således den korrtare skidan när han måste gå uppföre, eller när han vill hämma en alltför hastig och halsbrytande

fart. Den lilla Lappen, den ſtora Norrmannen och Jemtländningen, ſkola med en obeſkriflig haſtighet och behändighet gå på desſa ſkidor öfver berg och klippor, både uppföre och utföre; de ſkola ofta löpa med lika haſtig fart, ſom en ſkridſko-åkare på en glans-is.

Man nyttjar något näſtan dylikt för häſtar, när ſnön är djup. Runda brädlappar, ſom här kallas Trygor, men annars ſkarbågar, bindas under häſtarnes fötter. Desſa äro ungefär två gånger ſå ſtora, ſom en rund tallrik, och hålla kreaturen uppe på ſnöns yta. Innan häſtarne blifva tillöfvade att gå på ſådana Trygor, ſtupa de ofta, men ſluteligen lära de det, ſamt gå och draga öfver ſnön med ſamma lätthet ſom en hund.

Enligt Wahlenbergs uppgift äro Fiſk-Lapparne ofta af Finſk härkomſt, och likna Finnarna mycket, hvilket man i ſynnerhet trott ſig märka hos manliga könet. Männerne hafva ifrån norra delen af Öſterbotten och Torneå dels begifvit ſig mera väſterut hit, dels hafva äfven Ren-Lappar, ſom blifvit tvungne att göra fiſkeri till ſitt näringsfång, antagit Finnarnes drägt, ſpråk och ſeder. På detta ſätt likna de meſt Finnarna, äro vanligen välbildade och af ſtark kroppsväxt, tala både Finſka och Lappſka ſpråken, och närma ſig till Finnarna äfven i lefnadsſätt, ſå mycket deras ſtällning tillåter. De nyttja inga ſkjortor, hafva byxor af vadmal, ſom räcka ända ned till fotknölen, der de faſtbindas med ſnören. Deras rock är icke öppen framtill, är af grått ylletyg, utan foder, och liknar alldeles

en ſkjorta; på hufvudet bära de en rund kägelformad mösſa, näſtan ſom Ren-Lapparne. Qvinnfolken deremot likna mycket de Lappſka, hvartill drägten ſäkert mycket bidrager; de äro ſmå till växten, och förſtå blott Lappſka ſpråket. Om ſommaren kläda de ſig i en trång vadmalsklädning ſom beſtår af ett enda ſtycke, ifrån halſen ända till föttren, och är tillſydd på alla ſidor, ſamt förſedd med långa ärmar, och öfver denna klädning ſpänna de under bröſtet en rem ſåſom gördel. På hufvudet bära de en mösſa, merändels af blå, ofta af grå vadmal, hvilken ſåſom Sancho Panzas hjelm betäcker *hufvud* och *anſigte*, *och*, för att *afhålla myggorna*, blott lemnar ett ſlags viſier öppet för ögonen. Den går djupt ned öfver pannan ända till ögonen, betäcker ſtörre delen af kinderna, är tätt tillſluten om halſen, och faſtbindes under hakan med ett bredt band, ſom ſträcker ſig ända till bakſpetſen. Om vintren bära de desſutom en luden underkjortel af fårſkinn, och på högtidsdagar nyttja de flera kjortlar öfver hvarandra, för att viſa ſin rikedom, ehuru detta *gifver* dem ett löjligt utſeende.

Socken-Lapparne äro ſådane, ſom här och der bo i ibland Svenſkarna. De äro antingen af olyckliga föräldrar födde ibland de ſednare, eller ock hafva deras egna hårda misſöden och elände drifvit dem ifrån deras gamla hemviſt och Lappſka lefnadsſätt. Som de ſakna all egendom, ſå äro de af alla Lappar de fattigaſte och olyckligaſte, ehuru de verkeligen bo bättre än deras bröder. De egentlige Lapparne bära afſky för dem, och anſe dem ſåſom ett

gement utskott och en vanära för den äkta stammen. Svenskarne underhålla dem af medlidande, och månge hafva äfven några kor och får. Men hos Svenskarna anses de äfven såsom till hälften oärlige, och nyttjas till många smutsiga göromål, ibland annat, att taga skinnet af förolyckade kreatur. Man träffar sådana redan i Helsingland och Ångermanland, understundom äfven i Dalarne och Gästrikland.

Nu kommer jag åter till Jemtländningarna, om hvilka jag redan ofta talat. Deras hufvudyrken och innre hushållslefnad äro af mig ännu icke fullständigt beskrifna. Blott en liten del af detta stora land äger åkerbruk, de fleste invånarne nära sig af Boskaps- och ängskötsel, såsom deras egentliga yrke, och härtill måste de äfven använda all sin omsorg. Jag tviflar dock alldeles icke, det ju för öfrigt åkerbruket i många socknar kunde förbättras. Jag har också redan förut omnämnt detta, äfvensom jag berättat, att man under de sista 30 eller 50 åren i detta afseende gjort mycket, som man annars ansett omöjligt i Jemtland. Men de, som här bo 2 till 5 mil ifrån fjällen, samt till en del äfven under och emellan snöbergen, torde väl alldrig kunna förlita sig på åkerbruket, emedan det lätt kan svika dem. I alla de byar, till exempel, hvilka jag ifrån Åre till Handöl genomrest, har man på fyra år icke fått någon säd mogen. Sådana svåra år kallas här gröna år, hvilken benämning hos oss, som bo mera söderut, snarare synes utmärka något godt. När vi tala om

ſvåra år eller villje önſka någon ett viſst endt, ſå nyttje vi dervid ett vått år. Men desſa menniſkor, ſom bo här omkringſpridde må rätt väl, äfven utan åkerbruk, emedan de hafva ſå vidſträckta betesmarker, bördiga ängar och fiſkrika ſjöar, ſamt äfven en tämmeligen god jagt, hvilka förmåner tillhopa ganſka lätt kunna föda menniſkor, ſom låta ſig nöja med litet. En något välmående bonde, till exempel, föder 30 till 40 kor, 50 getter, 100 till 150 får och några häſtar; en torpare har äfven 12 till 15 kor, några häſtar och 50 till 70 getter och får, ſamt mångahanda bi-yrken, genom hvilka han derjemte kan förtjena något till utſkylder och andra extra utgifter.

Detta folkets ängar och utmarker ligga vidt omkring, men de äro fetare och bördigare, i den mån de ligga närmare fjällen och ſkogsbergen, hvarföre ingen oſt eller intet ſmör har mer fettma och ſtyrka, än det ſom beredes i Jemtland. Wid höbärgningen gå alla både man, huſtru och tjenſtfolk, hemifrån, ofta på 8 eller 14 dagar, till ſkogar och aflägsna ſjöar, ej ſällan tre till fem mil borrt, och medtaga dervid allt hvad de under denna långa tid behöfva. I många ſocknar har man ännu den plägſeden, att ſå länge folket är borta, ſtår mat och dricka hemma på det dukade bordet, ſå att en främmande, ſom antingen af en händelſe eller något ärende kommer i deras hus, der finner kött, gammal oſt och ſkinkor. Ingen kan få det infallet, att under allt folkets frånvaro

igenſtänga

igenstänga sitt hus eller något rum. Heliga redlighet, måtte du evigt bibehållas! De handtera sitt hö på ett exemplariskt klokt sätt, kasta det tillhopa så snart de afslagit det, och låta det svettas, utbreda det åter blott vid solsken, och sammanhopa det åter om aftonen innan daggen faller. Det hö, som afslås långt hemifrån, sättes i häsſjor, och hemköres sedan om vintren. Detta hö-bergningssätt, som i norra provinserna är tämmeligen allmänt, anses bidraga till den större styrka och det mera eldiga mod, som utmärka hästarna derstädes, hvilka verkeligen springa mera raskt och uthärda längre i dessa, än i de södra provinserna.

Jämte hö, hvaraf Jemtländningen verkeligen har en myckenhet och af godt slag, måste han dock för den långa vintren, som varar 8 till 9 månader, samla och hafva i förråd mycket annat, för att vid våren åter kunna utsläppa sina kreatur, hans förnämsta rikedom, muntra och friska. Utom den omnämnda tallbarken, samlar man här löf, qvistar och bark af mångfalldiga träd. Huru ofta har jag icke midt i stora skogar, genom hvilka jag rest, sett radtals uppstapplade rishögar, som varit bestämda till vinterfoder för får och getter. De nyttja härvid äfven löf och bark af rönn, (Sorbus aucuparia), asp, sälg och korgpil; detta samlas och inköres om hösten. Man värmer vatten, och blandar agnar, näslor samt andra blad tillhopa till en välling, som gerna förtäres af kokreaturen, hvilka deraf befinna sig mycket

väl. *Men ingen ting* ſkal föda dem ſå väl, och komma dem att gifva ſå mycket mjölk, ſom rönnbarken.

I Jemtland nyttjar man åt boſkapen äfven den ſå kallade hvitmosſan, och i Härjedalen, der den finnes till öfverflöd, utgör den näſtan en tredjedel af vinterfodret. Den är af mörkgrå färg, har rötter, ſom med långa grenar ſlingra ſig omkring klipppor och ſtenar, och växer till en half alns höjd. Man ſamlar den på följande ſätt. Om höſten, ſedan det regnat, och mosſan icke mera är mycket ſträf, tager man ett ſlags räffa med jerntaggar, upprycker dermed mosſan knipptals, och lägger den radvis i högar, då den i 14 dagar får torrka, ſedan uppvollmas den ordenteligt, ſåſom hö, och föres kanſke äfven under ſkjul, emedan den lätt blifver unken och möglig, och om vintren kör man den hem. Man anſer den för ett bättre och mera närande foder, än ſommarhö, och man föder dermed till och med ſvin och ſmå-kreatur, då man kokar och blandar den med barkmjöl. Då man tager den emellan fingrarna och ſönderſmular den, qvarlemnar den något fett och talglikt, ſom om man vidrört olja eller talg. Denna hvita mosſa är äfven i nödens tid godt foder för Renarna.

Tvänne gånger om året drifver man boſkapen till åtſkilliga fäbodar, ſom kallas ſommar- och höſtfäbodar; om våren ungefär 8 eller 14 dagar före midſommaren, allt efter ſom årstiden tidigare eller ſenare blifver mild, och om höſten, ſå ſnart höbergnings- och

fåningstiden är förbi. Wanligen mjölkar man tvänne gånger om dagen, och i några focknar tre gånger, ända till Bartholomæi Dag, enligt det gamla ordfpråket: "När löffkogen lyfer till by, fkall bofkapen mjölkas i try."

Endaft under fvåra år betjenar man fig här och der af en tillfatts af bark till bröd. Några hafva äfven dertill föreflagit den Isländfka och hvita mosfan, hvilka bägge flag innehålla ovanligt många näringsämnen; men hittills har folket icke velat tillgripa den. Utom de många och förträffliga fifkflag, hvaraf alla fjöar och ftrömmar äro uppfyllda, beftår Jemtländningarnes mefta näring i oft, mjölk, och många tillredningar af mjölk, dem de förvara ända långt inpå vintren, och hvarigenom de föka öfvervinna den äckel, fom enahanda flags födämne annars fkulle väcka hos dem. Utom mesoften, den jag mycket värderar, gör man här ett flags oft, fom kallas grynoft. *Den tillagas på följande fätt. Sedan löpet blifvit lagdt i en kanna mjölk, och de deruti befintliga olika delar föndrat fig, få blifver mjölken få länge kokad och vifpad, till defs man märker, att den näftan förlorat allt flytande ämne; derefter flår man dertill tre fkedar föt grädde, fom åter inkokas, till defs allt får fin fafthet, fom annan oft. Nu lägger man den i ett annat kärl, få att den blifver fval, och få är den färdig. Denna oft är gul, fåfom gulan i ett ägg, och har ett grynaktigt utfeende. Jag har funnit defs fmak färdeles god, och Jemtländningen känner det äfven, hvarföre han

ockſå låter denna oſt paradera på ſitt bord ſåſom en högtidsrätt. Den framſättes blott vid Calas, Bröllop, Barnsöl, Slotteröl och andra högtidliga tillfällen.

Man tillagar flera rätter af mjölk, vaſsla och tjernmjölk, hvaraf kokas välling. Hvad ſom meſt nyttjas af dem hela året, är mis-ſmör. Man har tvänne ſlag deraf, ſött mis-ſmör, af ſötmjölksvaſſla, och ſurt, af ſurmjölksvaſſla, hvarur det kokas. Det ſkämmes aldrig, och kan ſåledes användas hela året. Man äter det på bröd; blandadt med vatten nyttjar man det vanligen i ſtället för dricka, och *till* gröt tjenar *det i ſtället* för mjölk. Om ſommaren äter landtmannen till det meſta ſöt mjölk, oſt, färſk fiſk, rökt kött och ſkinka; om vintren ſalt fiſk, ſill, ſur-ſtrömming, oſt, mis-ſmör, rökt kött och tjock ſur mjölk, ſom på mångfaldigt ſätt tillredes och göres ſmaklig.

Afkaſtningen af jagt är icke obetydlig, men ſällan framſätter Jägaren *något* på ſitt bord af de *foglar* och högdjur han ſkjuter; de förſäljas *till* ſtörſta delen åt uppköpare, ſamt de få Herrſkaper, ſom bo i provinſen. Af hvad jag förut omtalat känner man deras vanliga ſkogsfogel, och den handel de dermed idka; men i detta landets många ſjöar och ſtrömmar finnes en oändlig mängd änder och vilda gäſs, ſå att några byar hela månader kunna lefva blott af desſa *foglars* ſamlade ägg. I några ſocknar ſkjutes ſå mycket fogel, att bönderne deraf kunna få tre till fyra fjäderbäddar, hvilka annars ſå högt upp i norden verkeligen äro ſällſynta.

Elgarne hafva genom oloflig jagt blifvit nästan utrotade i många af Sveriges Provinser, och skola nu vara mycket mera sällsynte i Jemtland, än för 30 eller 40 år sedan. Lösdrifvare af alla slag, i synnerhet Skogs-Lapparne, förfölja detta sköna djur i djup snö ofta så ihärdigt, både med hundar och bössor, att det slutteligen uttröttas, och måste stå för deras skott. Man har väl förbudit att skjuta detta djur, men hvem kan väl hålla uppsigt deröfver i vidsträckta skogar och ödemarker, der ingen menniska bor? Man fångar dem annars med ett slags fall-lucka eller giller, som kallas elgled, uti gropar; men emot förbudet skjuter man dem vanligen. Wilda Renar äro sällsynte i denna trakt af Jemtland, ty de uppehålla sig mera i norra delarna af landet, närmare till Westerbottens Lappmarker. Björnar och vargar dödas såsom fiender; harar, ekorrar, Lodjur, Järfvar måste äfven släppa pälsen till; bäfrar och uttrar fångas nu mera sällan än fordom. Af allt detta villebråd och dessa vilddjur har dock Jemtländningen ofta ett stycke öfrigt till dagligt bruk, och af skinnvarorna måste alltid något blifva öfver, till försäljning. Detta, äfvensom hudarne af boskap, getter och får, bereder han sjelf ganska snyggt, och är en verklig mästare både i garfveri och bundtmakeri, såsom redan förut är nämndt. En Jemtlands-famille, som ej ägde en fullständig garderobe af pelsverk för vintren, skulle anses vara alltför fattig. På detta sätt har hvarje land, och hvarje folkslags fintlighet, skygd och hjelp inom sig sjelft.

Den 12. Julii. Efter en långsam påpackning och sadlande, anträdde vi slutteligen åter-

resan. Brudparet och de öfrige Lapparne följde ofs ända till Ena och fjön, famt fkilldes ifrån ofs under tufende lyckönfkningar. Framför alla tryckte jag min Ol Thomasfons hand, den muntrafte och hyggligafte af alla desfa Lappar, och hvilken verkeligen behagade mig, famt fkilldes icke utan rörelfe ifrån desfa goda befkedliga mennifkor, ibland hvilka jag nöjfamt tillbragt några dagar. Wi ftego alla om bord på våra båtar, och ankommo fnart åter till Vallarne, der man genaft började undfägna ofs. Huru fnyggt bor icke folket härftädes! man har två, tre ftora hyggliga ftugor med flera fenfter, några kamrar, och vanligen äfven en färfkilld byggnad för tjenftfolket. Rummen äro här äfven oftaft beprydda med fnickare-firater, äfven med tapeter, och ej fällan behängda med fina hvita lakan, i ftället för tapeter. Wädret var i dag vackert, och vi drefvo allehanda fkämt, få väl på fjön, fom med vårt ännu tämmeligen talrika rytteri. I Ryeberg åtfkilldes fällfkapet, och jag red förut med Länsman Hufs, vår vän, Bruks-Infpectoren ifrån Hufså och några nämndemän, emedan Comminiftern, fom här ville lägga fina faker på en kärra, behöfde dertill öfver två timmar. Wi ftadnade förft vid det hyggliga Sta. Den gamle husbonden på ftället var icke hemma, men hans täcka fonhuftru framfatte för ofs vin och litet att tugga. Klockan 9 om aftonen befunno vi ofs i Dufvetull hos Infpectoren; här geck det äfven till på vanliga fättet, man åt duktigt och drack ännu bättre, och vi måfte låta ofs behaga att vara med ända till emot midnatten. Sedan redo vi vidare, och

en hvar ville hem — men då använde den redlige nämndemannen Jonas Jonasfon all fin vältalighet, och lockade ofs med fig till fitt hemvift i Bräcke, nära vid Åre. Då han väl fått ofs till fig, var det omöjligt att tänka på vidare fortkomft, utan fängar tillagades, och klockan 2 låg redan hvar och en förfänkt i fömnens fköte.

Föregående natten hade vi danfat ofs trötta med Lapparna, och nu voro vi fönderfkakade af vår ridt. Solen ftod högt på himmelen, och klockan var 9, då vi vaknade. Den hederlige bonden undfägnade och förplägade ofs på bäfta fätt. Allt var fnyggt och prydligt hos honom, fyra kamrar, tapetferade famt förfedda med vackra kakelugnar och ftora fenfter; i hvarje kammare fanns en fpegel; Porcellaine och bordfilfver fattades ej, icke eller goda blänkande pokaler. Framför allt var hans huftru god och hygglig, en fullkomlig bild af en fnygg, vänlig och rafk husmoder; men likväl gingo denna välmående bondens bägge föner, ett par ynglingar af omkring 17 och 20 års ålder, barfotade ut med det öfriga folket för att berga hö. En ljuf känfla, fom ej kan befkrifvas, väckes, då man fer mennifkor på ett få förnuftigt fätt hålla fig inom gränforna af en tarflig lefnad. Skulle väl icke en fådan gräns finnas för hvar och en? och hvarföre finne vi den få fällan? eller fnarare — hvarföre föke vi den aldrig? Under en flyktig frihet är man dock endaft plågad af finnets anarchie och oupphörliga omforger. Emot middagen redo vi ifrån Bräcke, och under

en ſtark hetta anlände vi klockan 2 till Undersåker, der ſiſta ſkillsmesſan ifrån de få ännu öfriga ridande perſoner geck för ſig. Jag tog åter qvarter hos Preſten, der det öfriga af dagen förſvann under mångfalldiga berättelſer och ſamtal.

Följande eftermiddagen lagade jag mig ſjelf och mina ſaker i ordning till afreſa, och att ſmåningom draga mig tillbaka föderut; ſedan gjorde jag viſiter hos några goda vänner, Länsmannen, ſom bor nära Undersåker, ſamt den hederliga Feſtin, ſom bor en fjerdedels *mil* derifrån. Hvilket artigt bemötande, och huru mycket bemödade de ſig icke att fägna och roa mig, ſom var en främling! Om jag någonſin kunde glömma Er, goda, oförderfvade menniſkor, ſå vore jag ovärdig att hafva vandrat i Edra paradiſiſka dälder.

Slut på Tredje Delen.

ERNST MORITZ ARNDT'S

RESA

GENOM

SVERIGE

ÅR 1804.

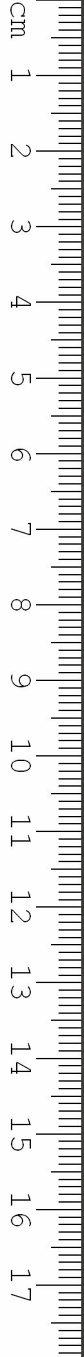
Fjerde Delen.

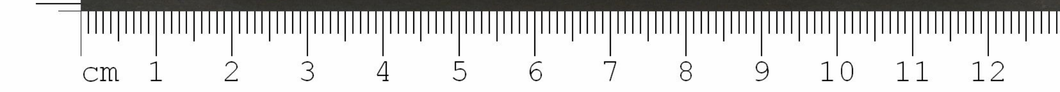
Öfversatt

af

J. M. STJERNSTOLPE.

CARLSTAD,
Tryckt hos E. Höijer, 1808.

Den 14. Julii, resa ifrån Undersåker till Oviken, 9 och en fjerdedels mil. Som dagen var mycket het, så beslöt jag att resa om natten, och begaf mig derföre på vägen klockan åtta om aftonen. Denna afton var förtrollande skön, men jag hade likväl någon olägenhet af myggorna i dessa vattenrika trakter, ehuru detta blott var ett lappri emot hvad jag sedermera feck erfara af dessa kräkens fruktansvärda tyranni öfver den annars så mägtiga och herrskande menniskan. Början af denna redan beskrifna väg ända till Jerpeskans och Sund är mycket vacker. Huru härlig låg icke sjön Liden framför mig, med sina holmar och skogbeväxta landtuddar! Med glad erinran återsåg jag äfven det kära och gästfria *Nordhallen*. Vägen till gästgifvaregården Upland är sedan ojämn, och går genom en backig skog; man passerar förbi ett kopparverk vid strömmen, och uppnår första hållet.

Ifrån Upland till Mattmar har man först gamla vägen, men sedan går en mycket god väg af till höger, mest genom skog, der man blott ser fäbodar och afskalade tallar. Landet är platt, och framåt Mattmar blifver det fruktbart och bättre odladt; jordmån består af kalk och mergel. Det föreföll mig sällsamt, att sädesväxten och axens storlek på

så få mils afstånd här så ansenligt tilltagit, emot hvad det var vid Undersåker och Kall. Jag såg äfven mycket hampa och potatoes, allt i frodigaste växt.

Ifrån Mattmar till Byom hade jag ett långt håll af tre Svenska mil. Man har samma platta och välodlade mark ända till Heljesund; en vik af Storsjön, der sjöar och strömmar, som sträcka sig ifrån Kall och Undersåker, hafva sina utlopp. Jag har redan förut nämnt, att hela landet närmast omkring Storsjön är det jämnaste och mest fruktbara i hela provinsen. *Trakten omkring färjstället och vid Storsjön* är förtrollande skön. Jag reste der just under den vackraste delen af morgonstunden, då morgonrodnaden och den uppgående solen likasom tvistade med hvarandra; Frösön och Andersön, mina gamla bekanta, syntes komma mig närmare, sjön var spegelklar, Ovikens snöbetäckta fjäll glänste i morgonrodnadens rosenfärgade skimmer. Jag hade en munter skjutsbonde, som var väl bevandrad i skogsråns hemligheter, och som vid Gökens morgonvisa äfven hade mycket att berätta om denna spåman, hvilken här icke har mindre anseende än i mitt tyska fädernesland. De muntra flickorna hålla honom äfven här för en Bröllops-prophet. Så snart han öppnar näbben och börjar gala fråga de honom:

Gök, Gök, sitt på qvist,
Säg mig visst
Hur många år
Jag ogift går?

Men de skälmska flickorna hafva dock dervid

ſtadgat en viſs regel, ſom är liſtig nog. På det han icke må ſätta dem i alltför ſtor ångeſt genom upprop af för många år, hafva de ſtadgat det högſta antalet till tio. Om han ſåledes gal mera än tio gångor, ſå ſäga de, att han ſitter på galen qviſt, och då tro de icke på hans ſpådomar. Det kommer äfven mycket derpå an, ifrån hvad väderſtrek man förſt hör Göken, hvilket man noga iakttager om våren. Om man hör honom ifrån Norden, ſå får man ſorg ſamma år, ifrån veſter och öſter betyder hans rop lycka, och ifrån ſöder ſpår han godt ſmörpris, hvilket allt min ſkjutsbonde ſade mig med följande rim:

Öſtergök är tröſtegök,
Weſtergök är bäſta gök,
Norrgök är ſorggök,
Sörgök är ſmörgök.

Min ſkjutsbonde gjorde en tillämpning af foglarnas läten och ſpådomar, ſom var äkta populär, och ſom lätt borde vinna anhängare. Han ſade att om *någon* på morgonen går ut faſtande och hör göken, ſpillkråkan, eller någon annan kråka, få blifver man dårad eller gäckad af desſa foglar, ſåledes bör man alltid taga ſig en duktig fogelſup, innan man går ut, på det man ej måtte råka ut för ſådant. Under detta joller rullade jag fram på en jämn ſkogsväg, ifrån hvilken jag då och då ſåg hyggliga landtgårdar och vackra ägor, längs utmed ſjön ända *till* Hallen, och hade gäſtgifvaregården ſtraxt bakom Hallens kyrka.

I Byom ſåf jag en knapp *timme*, till desſ häſten kom. Snart reſte jag igenom

den vackra kyrkobyn Marieby, ſom har en ganſka romantiſk belägenhet vid Storſjön. Nära vägen härſtädes ligger i en äng och en liten björklund en namnkunnig hälſobrunn, ſom ſkall vara mycket jernhalltig, och alla ſomrar nyttjas af många menniſkor i provinſen. Deſs vatten ſkall hafva undransvärd kraft emot förlamningar, ſvaga nerver ſamt Hypochondri. Under Brunsterminerna hålles här äfven gudstjenſt. I dag var ſöndag, och redan hade flere andäktige kyrkogångare, ſom för dagens hetta ſkull tidigt begifvit ſig på väg, ſamlat ſig i detta ſtora Herrans tempel; de ſutto rundtomkring på trädſtammar, emedan predikan hålles under bar himmel, och några hade äfven upptändt ſmå eldar vid ſjöſtranden, der de ſyntes koka något; andre åter gingo omkring i doftande björkars ſkugga. Ju närmare man härifrån nalkas Oviken, ju ſtörre och mera odlade fält förekomma. Klockan 9 var jag på ſtället, och blef vänligt emottagen af den redliga gubben Behm. Redan för 14 dagar ſedan hade han på Frösön tillſagt mig, att vid min återreſa ifrån Jemtland icke förſumma at hälſa på honom.

Mitt förſta göromål var att byta om kläder, det andra att äta en god frukoſt, det tredje att complimentera några fruentimmer, dem jag ſett på Frösön, och det fjerde att gå i kyrkan. Denna kyrka var ny och prydlig, ſom Moderkyrkorna vanligen äro, äfven högſt upp i Norden, ſamt ſtor ſom kyrkorna i våra medelmåttiga ſtäder. Den var alldeles upfylld af menniſkor, och det roade mig att betrakta alla ſärſkillda phyſionomier. Det veka i anletsdragen, ſom råder hos Jemtländningar-

na, äfvenſom deras vänliga och klara ögon, ſyntes här näſtan alldeles icke, hvartill jag ej kan ſäga orſaken. Skulle väl desſa ſocknar nära gränſen blifvit befolkade ifrån Helſingland, och ſåledes beſtå af en annan folkſtamm. Menniſkorna äro här mera alfvarſamma och knubbiga än Jemtländningarna i allmänhet, och icke ſå resliga. Ibland qvinfolken, ſom alltid utgöra måttet för ſkönheten i en provins, ſåg jag få vackra anſigten. Folket har här en egen drägt; man nyttjar meſt mörkgrått, med blå upſlag och kragar; qvinnorna hafva den vanliga drägten, men de nyttja dock ſmå ſtycken till ſina mösſor, och de fleſta hade tvänne halskläden, ett hvitt af linne och ett af ſilke. Granlåten af deras drägt förrådde i allmänhet mycken välmåga, ſom det ockſå verkeligen ſkall finnas i denna trakt.

Här hade jag äfven ett par förnöjda dagar, och ſkulle önſkat att länge ſtadnat qvar, om min tid tillåtit det. Hvilka vänliga, älſkvärda och bildade menniſkor! Proſten Behm är en raſk 75 års gubbe, men oaktadt ſin höga ålder ännu munter och liflig, alltid verkſam och vänlig, ſamt för öfrigt en lärd och upplyſt man. Jag fann i honom en verklig preſt, och inſåg det patriarchaliſka förhållande, hvaruti en ſådan man, omkring hvars grå hufvud värdighet och redlighet fläta en krans, ſtår med ſin förſamling. Han är i den förſta och äfven högſta bemärkelſe ſin förſamlings preſt, fader, domare och läkare, ſamt tillika defs lärare och exempel i alla lofliga värf. Jag hade tillfälle att vara vittne till allt detta. Ockſå nämnes i hela Jemtland namnet Behm med vördnad, ja man kallar honom till och

med blott fader Behm, en benämning, som mest hedrar en gubbe: ty hvem skulle väl villja kalla en dålig och egoistisk gammal man — far?

Jag lärde verkligen, att i denna gubbe vörda en hög och ädel mennisko-natur. Jag har aldrig funnit en sådan redlighet, ett sådant alltid lika glättigt lynne hos någon af hans år. Barn och barnabarn liknade den gamle. Hans enda son, Häradshöfding i en af Provinsens domsagor, en munter och artig man, bor hemma hos honom med sin älskvärda maka; tvänne raska gossar om fem och tre års ålder tillhörde detta par.

Men om allting inom dessa menniskors hjertan och hus var godt och skönt, så visade detta sig icke mindre utomkring deras stilla boning. Naturen var mycket angenäm i denna trakt, jordmån fruktbar, ängarna ganska frodiga, och utsigterne högst intagande både nära och fjerran. Om aftnarna promenerade vi alltid till en vacker källa i en liten björklund, der vi satte oss och jollrade förtroligt. Första aftonen blef jag här för sista gången bedragen af en vacker natt. Sedan vi sent slutat vår aftonmåltid, geck jag ensam ut med den äldsta gossen, och narrad af den ljusa natten förvillade jag mig så mycket på tiden, att jag först klockan half ett återkom med barnet. Alla hade gått till sängs, den älskvärda modren satt på en bänk utanför husets dörr, och var något orolig öfver vårt uteblifvande. Hon frågade med förundran hvart jag

fört gossen? Jag sköt hela skulden på Sveriges ljusa nätter, hon gjorde mig några vänliga förebråelser, och sedan gingo vi hvar till sitt.

Det är dock icke blott naturen, som förskönat denna nejd, utan äfven menniskorna, i synnerhet genom den gamla redeliga Behms försorg. Han emottog en förfallen prestgård, med ansenligt område af åker, äng och skog, men allt i största oordning. På en tid af 25 år har han omskapat allt, förvandlat äng till åker, upodlat kärr, rensat ängar ifrån tufvor och buskar, samt infört en ny method och en bättre omtanka för åkerbruket i hela församlingen, hvarigenom han blifvit dess största välgörare; ty bönderne hafva småningom börjat följa hans exempel, och välmågan, ordningens och flitens foster, har blifvit frukten af denna efterföljd. Oviken har väl nu ibland alla församlingar i Jemtland det bästa åkerbruk, och der kan man äfven i medelmåttiga år sälja spannmål. Råg, ärter och korn, till och med något hvete, växer här mycket väl, och man sysselsätter sig med lin- och hampsådd nästan lika nitiskt som i Helsingland, hvarjämte man i alla hus, så väl hos ståndspersoner som bönder, ser spånad och väfnad i bästa gång.

Prosten har först visat, att till och med foderväxter kunna frodas här, och han sår klöfver flitigt och med fördel. Ängskötseln har i synnerhet genom honom fått ett helt annat utseende, emedan han börjat att ofta upptaga försvagade ängar, beså dem med säd,

och ſedan efter ett par ſkördar åter lägga igen dem. En ſådan möda lönar ſig, och jag har här ſett den ſtarkaſte gräsväxt och den frodigaſte ſäd i hela Jemtland. Han hade ett fält beſått med 12 tunnor Korn, af hvilket han ſäkert väntade ſig 15:de kornet. Redan— ſkulle man väl tro det?—började kornet att gulna, och han hoppas att få ſkära det omkring den 25. Julii. Så fort går allt under de långa dagarna. Han var redan ſysſelſatt med rågſådden, och ſåledes före vanliga ſkördetiden. Man måſte här ſkynda på detta ſätt, på det att det nya utſädet må kunna ſlå rot och fäſta ſig i jorden, ty det kan lätt hända, att ſnön redan den 20. eller 24. Auguſti betäcker alla åkrar, juſt ſamma tid, då i Norra Tyſkland ſkördetiden vanligen påſtår. Allt hö hänges här ſtraxt på häsſjor, och inköres ſå ſnart det blifvit torrt, om det nämligen ej är bärgadt alltför långt hemifrån. Här finnas äfven Fäbodar på 5 eller 6 mils afſtånd ifrån ſocknens kyrka. De bäſta och frodigaſte betesplatſer äro belägna ibland Ovikens fjällar och ſnöbergen, bekanta under namnet Hundshögarna, gränſande till Herjedalen. Jag har ej känt fetare mjölk och ſmakligare ſmör, än det man får i desſa dälder och på nyſsnämnda berg. Ibland ſamma berg är Lekardalen iſynnerhet berömd, belägen tätt under Hundshögarna; der får man det bäſta och dyraſte ſmör i provinſen. Der finner man äfven, likaſom allmänt vid Oviks-fjällarna, en utomordentligt frodig och rik gräsväxt, ſom ger mjölken ſin kraftfulla ſmak. Den gamle Proſten kallade dälden ſkämtvis Ovikens Sarons dal, der mjölk och honung flyta.

Den 17. Julii, resa ifrån Oviken till Åsarne, 4 och en half mil. Omkring kl. 10 på förmiddagen lemnade jag detta vackra ställe, tryckte uprörd fader Behms hand, och fortsatte under en stark hetta min resa på den dammande vägen. Jag skulle spisa middag på Berg hos Herr Pastor Åström, som jag lärt känna i Undersåker och Oviken. Wägen ända till Mysjö, första gästgifvaregården, går längs efter en vik af Storsjön, som sträcker sig ända bakom Berg. Landet är på bägge sidor likasom besådt med byar och smärre gårdar, hvilka hafva ett mycket bättre utseende, än man vanligen finner i Jemtland. Trakten är flack med små höjder, och de snygga landtgårdarna vittna om välmåga. På vägen emellan Mysjö och Berg har man äfven flackt land, men dock här och der skog, och allt är mera inskränkt samt mindre odladt. Slutligen går vägen tätt förbi sjön och stora Hofvesberget, som upreser sig jättlikt emellan Berg och sjökanten. Genom de återbrutna solstrålarna ifrån detta berg ökades hettan för mig. Wid Berg är äfven god jordmån och väl odlad mark. Jag uppklättrade på Hofvesberget, och förskaffade mig en af de skönaste utsigter jag haft i min lefnad, i synnerhet som åskmoln och blixtrar skiftevis började förmörka eller upplysa hela nejden. Detta åskväder och min artige värd qvarhöllo mig till emot aftonen; längre kunde jag icke dröja, ehuru han ville öfvertala mig, att riktigt sofva ut en natt hos honom, för att så mycket bättre kunna uthärda de mödor, som väntade mig på vägen ifrån Berg till Helsingland. Jag hade redan hört mycket om alla svårigheter, som skulle möta

på denna väg; men den ſom arbetat ſig fram ifrån Graninge till Stugun, kan ej ſkrämas af denna färd.

Så ſnart ſåledes åſkvädret ſaktat ſig och dagens hetta var förbi, lät jag ſpänna före, och afreſte kl. 8 om aftonen. Jag hade två mil ifrån Berg till Åſarne. Hela denna väg beſtår af intet annat än ſkog och backar, ſå branta, att jag underſtundom måſte ſtiga utur, och hjelpa häſten draga. I början regnade det, men luften var varm, och här fick jag förſt riktigt lära känna myggbett; hittils hade jag icke vetat, att ſådana ſmå kräk kunna vara ſå fruktansvärda. De gjorde mig verkeligen halfraſande och förtviflad, ty det var omöjligt att ſkydda mig för deras obetydliga varelſer. Mina händer voro i beſtändig rörelſe, men likväl blef jag ſönderſtucken i hela anſigtet, ja de trängde ſig till och med in under linnet och rockarmen, och anfäktade mina armar ända upp till axlarna. Denna afton hade jag gerna önſkat mig en gammal Allonge Peruk, ſom kunnat betäcka halfva pannan, kinder och öron. Desſa plågoandar förderfvade verkeligen den ſköna aftonen för mig; man hade blott varnat mig för den högſt elaka och ſteniga vägen, men ej för myggorna. Wid midnatten anlände jag till Åſarne, lade mig att ſofva tvänne timmar, eller rättare låtſade hvila mig, ty myggornas fiendtliga muſik, ſom äfven här upfyllde mina öron, höll mig vaken.

Den 18. Julii, reſa ifrån Åſarne till Öfver Hogdal, 5 och tre fjerdedels mil. Kloc-

kan 2 om morgonen lemnade jag mitt musikaliska nattläger och reste vidare. Nejden var här lik den föregående, som jag genomrest, blott ännu mera vild och obebodd. Backarne äro icke mera så branta men stenigare, och mängden af bäckar och kärr, som framalstra de plågande myggorna, tilltager beständigt. Ingen menniska, intet djur syntes på vägen. Här är björnars och elgars hemvist; endast nedbränd skog, afbarkade träd och enstaka fäbodar bevittnade, att menniskor äfven understundom uppehålla sig i denna ödemark. Icke långt ifrån Åsarne for jag öfver Ljunga elf, hvilken sedan under namn af Njurunda elf delar Medelpad midt i tu, och faller ut i Bottniska viken. Här i ödemarken frambrusar den förfärligt med flera fall öfver berg och stenar. Med solen återkom äfven de besvärliga myggorna, att ej omtala stenarna på vägen, hvilka beständigt syntes mer och mer tätt utsådda, samt tvingade mig att stiga utaf och gå bredvid åkdonet. På detta sätt arbetade vi oss fram med möda, och anlände först klockan 8 till lilla Böle, beläget högt upp i skogen, och nästan otillgängligt, i anseende till en myckenhet stora stenar. Här måste en häst hämtas åt mig långt borrt i skogen, och jag lade mig ett par timmar på marken på nyss afslaget gräs, men kunde icke sofva för solhettan. Hästen kom, jag förtärde söt mjölk till frukost; och afreste klockan elfva.

Hållet emellan Böle och ÖfverHogdal i Helsingland utgör 3 och en half mil. Den som vill lära känna besvärligheter på resor, honom vill jag råda att göra samma färd, som

jag, under lika omſtändigheter. Att vägen var högſt elak, bevittnades tillräckligt derigenom, att jag ej mötte någon menniſka, och ej fann någon reſande antecknad i dagböckerna. Emedlertid kunde denna väg med liten möda och äfven utan ſtor koſtnad göras mera beqväm och brukbar. De ſtora ſtenar, ſom göra honom ſå trång och halsbrytande, finnas blott på en ſträcka af en half mil, och på några ſtällen är han redan tämmeligen väl banad öfver och emellan dem; likväl är denna väg ſå högſt vigtig för communicationen emellan trenne provinſer, Jemtland, Helſingland och Herjedalen, men kan dock näſtan icke pasſeras med tunga laſs och något breda vagnar. För öfrigt är denna trakt alldeles icke bergig, utan de höga bergen ſträcka ſig mera åt en ſida, och vi åkte en lägre jämn väg, till det meſta i lika riktning med Svartbäcken, och ofta bredvid eller öfver ſärſkillda delar af denſamma, ſamt återfunno denſamma ſedan vid Öfver-Hogdal. Men denna mindre backiga väg hade dock ſina olägenheter, dels emedan den var elak, dels för det att myggen juſt plågade mig meſt der vägen var dräglig. En myckenhet ſtillaſtående vatten, kärr och moras, ſmå ſjöar och en oändelig ſkog hade framalſtrat ofantliga myggſkaror, hvilka alldeles ſönderbeto min hals och mina öron, och detta måſte jag ofta tåligt fördraga, emedan mina händer voro tillräckligt ſysſelſatta med tömmarna, för att förekomma häſtens och åkdonets omkullſtjelpning emellan klipporna, och undvika alla ſtora ſtenar på den trånga ſtigen. När vägen geck uppföre och vi befunno oſs i ſtarkare ſolſken, ſå infunno ſig bromſar och

flugor i myggornas ställe, och solen brände förskräckligt. Hettan måste visst vara odräglig, då menniskorna i denna flacka och låga trakt, som lätt skulle kunna förvandlas till åker och äng, ej gjort sig mera möda, än blott att fälla och uppbränna skogen invid vägen, så att jag följakteligen hade intet skyggd emot de brännande strålarna. Många tusende myggor dogo för mina slag, men det kostade alltid mitt eget blod. Under den starkaste hettan blef vägen slutligen mer och mer stenig, så att farten geck långsammare, och vid provinsens slut nalkades äfven den länge fruktade af stenar uppfyllda fjerdedels milen. Jag kan ej beskrifva detta *Ilias malorum*. Jag arbetade i två fulla timmar på denna färd, och äfventyrade mera än en gång att finna häst och vagn liggande öfver mig, och mig sjelf krossad emot stenarna; vagnen fastnade nästan hvarje ögonblick, då jag och skjutsbonden måste lasta ur och lyfta, för att åter hjelpa oss fram ungefär ett hundrade steg. Derjämte visade hästen sig ofta istadig och rebellisk, emedan han på den elaka vägen tillika plågades af bromsar; men ändteligen släpade vi oss fram. Hvilken glädje för mig att åter få helsa Helsinglands mark, återse byar och åkerfält, samt åka på en ordentlig väg! Hungrig och torstig anlände jag klockan 6 på eftermiddagen til ÖfverHogdal.

Efter många frågor fann jag slutligen det stället i byn, hvars åbo för i dag skulle hafva i beredskap den enda skjutshäst man anslagit för denna väg; men här träffade jag blott en gammal gumma och ett fyra års barn.

Gumman, ſom nästan blifvit barn på nytt, kunde ej gifva mig annan upplysning, än att hon var 85 år gammal, och kunde omöjligt förſkaffa mig någon häſt; detta var ockſå allt hvad jag kunde få veta af henne. Jag geck omkring i byn, men fann öfverallt blott gråhåriga gummor och ſmå barn; allt det raſka folket hade begifvit ſig långt borrt i aflägsna ſkogar för att berga hö. På detta ſätt förlorade jag två timmar blott med efterſpaningar rundtomkring, och ännu ſyntes föga hopp för mig att få någon häſt, ty ſå mycket fick jag ſnart veta, att de fleſte häſtarne voro i ſkogen, öfver en mil ifrån byn, och folket hade äfven medtagit många till höbergningen. Slutligen träffade jag lyckligtvis en karl, nämligen klockaren; och underhandlade länge med honom om en häſt; han lät äfven öfvertala ſig, men lät tillika förſtå, att jag kanſke icke förr än midnatten kunde komma derifrån. Derefter ärnade han gå borrt, men jag var hungrig, och qvarhöll honom derföre. Förſt måſte han koka fiſk och framſätta ſöt mjölk åt mig; ty om ockſå något funnits i huſet hos den gamla 85 års gumman, huru ſkulle jag hafva fått det af henne? Klockaren geck ſedan borrt, och äfven jag. Då jag återkom till gumman, lade hon barnet i vaggan och läſte aftonböner öfver detſamma; detta, jämte min tålamodsöfning, var det enda, ſom här kunde uppbygga mig. Nu blef det afton, jag kunde ej uthärda den heta och qväfvande luften i ſtugan, och ute hördes öfverallt myggornas ſorgliga toner. Jag gjorde en promenad till klockan elfva, ſedan inſvepte jag mig noga i

min

min kappa, och kaſtade mig i gräſet på gården, der de fiendtliga ſmåkräkens ſång ſlutligen lullade mig till ſömn. Jag ſof godt, ty när häſten kom och väckte mig med dånet af ſina ſteg var det ljuſa morgonen och klockan 2.

Den 19. Julii, reſa ifrån ÖfverHogdal till Jerfsö, 11 och en half mil. Wid dagsljuſet blefvo myggorna åter elaka, men här hafva de dock redan förlorat mycket af ſin glupſkhet; man märker ſtraxt att landet icke mera beſtår blott af kärr och ſkog, ſamt att menniſkan inſkränkt vilddjurens och ſmåkräkens tyranniſka öfvervälde. Omkring ÖfverHogdal ſer man väl ſkötta åkrar och ängar, vägen är dålig och går genom ſkog ſamt öfver ſteniga backar. Morgonen var dock ſkön, och ännu näſtan i ſin födſel viſade den oſs det täcka YtterHogdal, dit jag framkom klockan half 5, och måſte åter vänta halfannan timme på häſt; ſå oordentlig är man i desſa trakter, der ſällan någon reſande färdas.

Man kan knappt föreſtälla ſig någon täckare ſlätbyggd än denna by och nejden under näſta halfva mil. Den ſtora byn med ſin nya kyrka är väl belägen vid en ſjö. Hela trakten är odlad, ängar och åkrar ſtodo i frodig växt. De många hummelgårdarne, hampa och vacker ſäd förkunnade Helſingarnes flit. Wår färd geck långſamt i anſeende till det långa hållet och hettan. Under förſta tredjedelen af vägen har man flera byar, och pasſerar Ljusna elf; ſedan har man näſtan intet annat än ſkog. Wägen, ſom blifver bättre, går tätt

invid ſtrömmen och är jämn, här och der blott med ſmå obetydliga backar. Kårböle, med ſitt Capell och goda åkrar, ligger midt i ſkogen. Jag vederqvickte mig med ett bad, emedan ingen annan vederqvickelſe fanns; ingen droppe mjölk kunde fås. Men lyckan viſade mig ſtraxt i ſkogen en fläck, ſom ſkimrade lik ett utbredt ſkarlakan, och var alldeles öfverhöljd af ſmultron. Jag föreſtällde mig, att naturen dukat detta bord för min räkning, och höll min måltid en half timme.

Ifrån Kårböle till Färila har man fyra mil, hvilket kan kallas ett riktigt håll. Wid Håfra, ett ſtälle i ſkogen, borde väl häſt-ombyte ſke, men der funnos hvarken menniſkor eller häſtar. Således måſte ſamma häſt uthärda hela hållet, och han gjorde det bra. Man har blott ſkog, ända till tre fjerdedels mil nära Färila, några ſmå ſläta fläckar undantagna, och vägen går öfver ſandmark, nära ſtrömmen, ſom här och der viſade ganſka ſköna utſigter. Dagens hetta var glödande, och det förekom mig, ſom jag haft en högſt underbar, jag tror verkligen helfvetiſk förſmak af fördömmelſen, då jag på afſtånd ſåg mörka hvirflar af ſvedjelandsrök uppſtiga i luften. Här i ſkogen märkte jag många häsſjor, behängda med bark och löf. Björkarne hade fått ſläppa till det meſta. Men ack huru hushållar man! juſt ſom en narr, hvilken afhugger trädet, för att plocka frukten. De omkullhuggna träden lågo nakna rundtomkring. Kunde man då icke nyttja ſtegar och klifva upp, för att afhugga ſmärre qviſtar? Här i ſkogen var äfven en myckenhet menniſkor, ſom bergade

hö, och af dem fägnades jag med öl, det de brygga till höbergningen, en vederqvickelse, som jag annars svårligen funnit i den ödsliga skogen. Knappt hade jag hunnit fram ur skogen, för än jag hade en härlig utsigt, som bevittnade Helsinglands industri, och under sidsta fjerdedels milen af denna långa väg såg jag väl odlad åker och vacker säd på lätt jordmån. Här börjas redan Helsingska circulations-bruket med ängar och besådda stycken; der visa sig nyss upptagna ängar samt särskillda uppodlingar. Gräsväxten är utomordentlig, man ser föga trädesjord, men så mycket flera stora fält besådda med lin och hampa. Ingen ting öfverträffar ändå den glädje menniskan kan hafva ibland sina likar, och af deras flit och välmåga. Skulle det icke kunna hända, att det goda och nyttiga, utan att vi just märka det, alltid utgör grunden för det sköna? Så nästan förekommer det mig.

Jag reste nu uppföre till Lillbyn i Färila, der hållet var. En krets af byar visar sig rundtomkring på bägge sidor om strömmen, kyrkan är belägen högt upp på en kulle, de frodigaste ängar pryda båda sidorna af den vackra Ljusnaelfven, och en förtrollande skön högländ trakt synes på afstånd öfter ut. Huru mycket glädde jag mig icke öfver alla de gårdar jag såg, jag, som just nu kom ifrån en ödemark! Här är äfven föga trädesjord, på många ställen är all mark odlad ända upp i bergen, stora stycken af ängarna äro upptagna till linsädd, och väfstolarne, dem man ser i alla hus, bevittna att lin här flitigt odlas.

Hållet emellan Färila och Jerfsö, 2 och

en half mil, tillryggalades raſkt. Jag afreſte klockan fem, och lifvades af en varm aftonſol och en paradiſiſk nejd; på ſådant ſätt reſer man med nöje. Min ſkjutsbonde var ſtumm; i Helſingland finner man hvarken Ångermanländningens häftighet eller Jemtländningens lätta lynne. Helſingarne äro alfvarſamme, dugtige och arbetſamme bönder, men föga ſällſkapslika. Elfven bildar här en vidſträckt bugt, vägen aflägsnar ſig ifrån denſamma, och förſt vid Jerfsö återfinner man henne. Sjelfva vägen går öfver en backig och ſkogig bergsrygg. Till höger och venſter har man på afſtånd högre berg, men på bägge ſidor om vägen en ſluttande däld med klara dammar, ſjöar, bäckar och otaliga byar. Ängar och åkrar äro väl ſkötta, och venſtra ſidan är obeſkrifligt ſkön. Humlegårdar och linåkrar viſa ſig i tilltagande mängd. Man ſer många ſnygga och vackra hus, ofta två eller tre på ett hemman, till en del af två våningars höjd; och med utſeende af herrſkaps boningar. Här hade man äfven firat midſommaren, hvilket märktes af en myckenhet *nyſs uppreſta* majſtänger. Ju mera jag i den ſjunkande ſolens glans nalkades Jerfsö, ju vackrare blef trakten. Man kommer åter närmare ſtrömmen, bergsryggen upphör på denna ſidan, och ett högre berg ſynes hänga öfver vägen. Strömmen ſkjuter fram nedanföre i all ſin prakt, och en amphitheater af byar utbreder ſig på andra ſidan öfver en mera vidſträckt ſlätt. Jag åkte öfver Preſtön, rodde derifrån öfver elfven; och tog herberge i byn Stene på andra ſidan, der jag hvilade min kropp, uttröttad af tvänne vaknätter och tvänne heta dagar.

Följande morgonen klockan fyra steg jag upp, och njöt med vällust den vackra morgonen samt utsigten af Jerfsös förtrollande nejder. Omkring klockan 8 lät jag ro mig öfver strömmen, och tillbragte en timme hos Prosten i Jerfsö, en artig och hederlig gubbe. Jag måste frukostera med honom, hvarefter han visade mig kyrkan och dess härligheter, samt tvänne målningar af Konung Gustaf III. och hans Gemål, dem bönderne år 1772 i första enthusiasmen låtit måla och uppsätta här; thy värr tyckes icke konstnären hafva delat denna enthusiasm, ty Konung Gustafs själfulla ansigte igenkännes icke i dessa stumma drag. Han förde mig sedan omkring på ön, den jag egenteligen ärnat bese. Kyrkan, Prestgården, och en del af dess tillydande jord äro belägna på denna vackra ö, ostridigt ett af de skönaste ställen jag sett i Sverige. Den ligger högt upp i elfven, har skogar af björk, alm och tall, samt ängar, åkrar och trägårdar. Jerfsö med sina nejder utgör i allmänhet betraktadt en af de skönaste belägenheter, som man vill se i någon del af jorden. Der har man en vidsträckt cirkel, som på venstra stranden förr, och på den högra något sednare inskränkes af höga berg, och hela nejden ända till deras fot är öfver allt odlad och beströdd med gårdar. Landet höjer sig småningom och amphitheatraliskt, likasom slätterne i sydvest ifrån Grätz uti Steyermark; derigenom slingrar sig den blå skimrande elfven i flera krökningar. Hela naturen härstädes är besynnerligt skön, likasom i de följande socknarna ända till Hanebo, så att Ljusna elf synes hafva en slags caraeter af skön natur.

Man kunde göra en jämnförelse emellan denna elf samt Dal-elfven och Ångermanna-elf, samt på följande sätt härvid bestämma landets och invånarenas särskillda beskaffenhet: den förstnämnde visar storhet och något högt, den andra styrka och dysterhet, den tredje mildhet och behag. Hos de tre provinsernas innevånare måste man äfven här och der finna detsamma; åtmindstone bör detta icke synas något för fint för dem, som förstå naturens stora Typologi. Helsingarne till exempel utgöra ett stilla och, så mycket climatet kan tillåta, mildt folk. Utan skryt, beskedlige, flitige, ordentlige i allt, samt älskande och vördande frihet och lagar, skulle de väl kunna kallas Sveriges Holländare. Dessutom äro renlighet, snygghet, till och med en viss böjelse för det prydliga, ibland Helsinglands invånare af ett ganska högt värde, äfvensom man kan anse bönderna i denna provins såsom de mest välmående i hela Sverige. Hemmanen äro äfven här mångfalldigt delade, men flit och industri har med 10 till 12 tunnors årligt utsäde förmått göra det mesta. De hafva i synnerhet att tacka linsådden, spånad och väfnad för denna välmåga, hvarvid icke heller deras förmånliga ängskötsel bör förgätas. Man ser med förvåning, huru under de 25 sidsta åren folkmängden blott i denna församling derigenom tilltagit, emedan den på nämnde tid ökat sig nästan med 1000:de personer, så att man nu måste tänka på att utvidga kyrkan. Man spinner och väfver här ganska mycket, och det finare garnet försäljes till Flors Fabrik. I dessa trakter ser man åter samma slags höga skorstenar, som nyttjas i Dalarna, och de fleste

byar äro anlaggde på höjder. Men hvarföre bygger Tyſken alltid häldre i dälder och på låglända ſtällen? Man finner här många kålplantager och rätt ſtora potatoesland, ſom äro rätt bördiga i denna lätta jordmån.

Den 20. Julii, reſa ifrån Jerfsö till Stråtjära, 10 mil. Klockan 10 afreſte jag ifrån Jerfsö; vägen ſyntes beſtändigt blifva bättre. I dag var det väl ockſå ganſka hett, men östanvinden ſvalkade mig något, och nu geck det raſkt framåt. Förſta tredjedelen af vägen till Undersvik viſar vackra ſädesåkrar och en tämmeligen vid öppning af ſtrömdälden, men enligt hvad Proſten ſade mig, ſkall landet vara ännu mera fruktbart och bebodt bakom de veſtra bergen. Jerfsö ſocken innefattar 3600 menniſkor. Den andra tredjedelen af vägen är mera inſkränkt, berg och backar ligga närmare ſtrömmen, och ſjelfva vägen går öfver höjder. Närmare Undersvik vidgas utſigten åter, men nejden, ehuru vacker och väl odlad, är dock icke ſå romantiſk ſom vid Bollnäs. Man kan en gång för alla anmärka, att dalen på andra ſidan är tio gångor mera trång och obebodd än på denna ſidan, emedan berg och klippor der ofta näſtan hänga öfver ſtrömmen. Sjelfva Undersvik är mycket väl beläget vid en anſenlig utvidgning af elfven, ſom kallas Oren eller Orſjö; deſs däld är äfven mera vidſträckt än den vid Jerfsö.

Den halfannan mil långa vägen ifrån Undersvik till Arbrå är icke ſå jämn. Snart ſlutas dälden, den jämna vägen blifver backig, och blott här och der hafva flitiga menniſkor kunnat med möda arbeta ſig till *ett* litet hem-

man emellan ſtenarna. Sluteligen hänger ett högt, brant berg öfver vägen, och den ſmala dälden har blott få ängar och ſmå åkrar. I dag ſåg jag rundt omkring mig många ſom voro ſysſelſatte med ſvedjeland, hvilkas rök både på närmare och aflägsnare håll gör ett högſt obehagligt intryck på den, ſom ſjelf förut lider af en gruflig hetta. På ett ſtälle nära vägen ſtod en nedhuggen ſkogsſträcka af 500 ſtegs längd i ljuſan låga. Jag kunde med möda få min häſt fram der, och röken förenad med hettan plågade mig odrägligt. Min lilla poſtillon blef högſt uppretad, och påſtod att jag borde alfvarſamt tilltala dem, ſom upptändt denna eld. Denne poſtillon var en verkelig poſtillon d'amour, ett täckt och naivt barn om fjorton år, en blomma, ſom förſt börjar ſpricka ut ur ſin knopp. Det var en rätt vacker blond flicka, med roſenröda kinder och ett par oſkyldiga blå ögon, ſom ſkulle hafva väckt aktning äfven hos en gammal boſ. Jag reſte långſamt, för att få ſpråka deſto längre med henne. På lång tid hade jag ej funnit en ſå intagande och tillika klok oſkuld. Jag förmådde henne att berätta mig ſina herde äfventyr vid fäbodarna, der hon ſommaren förut vaktat ſin fars boſkap. Hon blandade romantiſkt ſin berättelſe med anecdoter om björnar, vargar och ett tjutande troll, ſom en gång vid midnattstiden förföljt henne; tillika ſöng hon några ſmå viſor för mig, och jag fann hennes ſång rätt vacker, ſå vida jag annars bör tro att mina ſinnen ej voro dårade af hennes behag. Hvarföre ſlutas alla den enfaldigare hopens viſor, äfvenſom våra gamla

kyrk-

kyrksånger, så ofta med ljufva melancholiska toner, som likna ett slags echo? ungefär som aftonfoglarnas qvitter och klagan, då de efter solens nedgång börja sin sång. — Efter den bergiga vägen hade jag i början vackra ängar, och sedan en vidsträckt slätt på ömse sidor, hvilken på denna sidan ostridigt är den vidlöftigaste jag sett vid elfven. Denna slätt är likasom besådd med gårdar; först har man det vackra Wallsta och sedan flera byar bakom Arbrå, tills det åter blifver trångt och inskränkt. Man kan ej träffa snyggare byar och bättre sädesfält. Efter lång tids förlopp såg jag här åter fruktträd samt något hvete, hvilket i Norrland är ännu mera sällsynt.

Under det två mils långa hållet ifrån Arbrå till Bollnäs har man ännu i början slätmark, sedan backar och stenar, och dälden blifver mer och mer inskränkt; men man finner dock här och der emellan bergen väl odlade jordstycken. Elfven har flera holmar, och störtar sig öfver klippor och stenar med många fall, samt drifver äfven åtskilliga sågqvarnar. Detta håll hade jag till skjutskarl en hygglig och glad bonde, som var nöjd med sin lott. Han höll ett loftal öfver sin provins, det den verkligen förtjenar. Herrståndet har här icke kunnat riktigt komma till välde, utan hemmansägarne äro nästan alla oberoende bönder. Han berättade mig huru de skälmarne ställa till, för att gifva Herrarna afsmak att sätta sig ned härstädes. Om en ståndsperson köper ett hemman, så har allmogen en sådan esprit, att han nästan icke kan få något tjenstfolk;

äfven lägga de så många hinder för honom, att den nye godsägaren slutligen är glad att åter få sälja sitt hemman. Åkerjorden är här klufven i ganska små delar, till en del blott med 6 eller 8 tunnors årligt utsäde, men deras innehafvare berga sig dock väl. Månne icke alla våra stora godsägare i Pommern skulle kunna lära något häraf, så framt alle voro läraktige? Hos oss blifver bonden verkligen aldrig en god jordbrukare, så framt han icke erhåller sin frihet.

Wid Arbrå hade jag kunnat taga den närmaste stora vägen till Gefle, och här vid Bollnäs hade jag också kunnat lemna elfven; men jag ville se Helsinglands paradis, och derföre följde jag elfvens lopp. Jag hade äfven flera adresser i min ficka till personer, hos hvilka jag väntade mig mycket nöje; men säkert var något litet häxeri med i spelet, ty jag träffade ingen af dem jag sökte. Hela resan denna dagen var dock en verkelig glädjefäst för en menniska, hvars hjerta finner det så naturligt att fägna sig öfver den lägre classens välstånd och lycka, och i dag såg jag lyckliga menniskor, sannolikt de lyckligaste i hela Sverige. Ju längre man söderut följer elfven, ju bättre synes odlingen vara, äfvensom circulation med ängarna och foderväxters sådd. Redan här såg jag präktiga klöfveråkrar, och jordmån framåt Bollnäs blifver äfven mera fast och svårbrukad än förut. De flitige Helsingarne utmärka sig i allt; jag såg på flera ställen gödsel af kärr-gyttja blandad med lera och boskapsspillning. Säden visar sig mer och mer vacker, samt består

mest af råg, korn och gröna ärter; man får här föga hafre. Humlegårdar och potatoesland förekomma oftare, och på ängarna ser man större lin-åkrar. Denna ort har blifvit välmående genom sin linsådd och en god boskapsskötsel. I de flesta hus ser man två till tre väfstolar, och oaktadt alla de sysslor som åtfölja denna årstid, finner man ändock ofta ett halft dussin spinnerskor i huset. Wälmågan visar sig i synnerhet i husen; här finnas många bondgårdar, som skulle kunna passa till en rik och förnäm mans boning. De fleste äro två våningar, med 5 till 10 snygga rum; på flera räknade jag 10 till 14 fenster på en sida. Inuti finner man en holländsk prydlighet, öfverallt gardiner och i de flesta stora vackra speglar. På sådant sätt förenas snygghet med välstånd, och medför belefvenhet. Detta kan jag säga med så mycket mera tillfredsställelse, som här ännu finnes tarflighet och ordning i lefnadssätt och seder. Man finner nästan ingen öfverdrifven prakt, utan folket lefver, kläder och uppför sig såsom flitiga bönder; och derjämte, huru goda och beskedliga, tjenstaktiga och stilla äro icke dessa sjelfständiga och arbetsamma menniskor! De hafva ingen bondhögfärd; blott en slaf, som finner sig upphöjd, kan blifva högmodig. I mitt fäderneslånd gör man vanligen den invändningen, att sjelfständighet och frihet icke duga för bönder. Jag ville gerna öfvertala våra Adelsmän, som till en del på ett så oförståndigt och föga menskligt sätt hålla sig fast vid det gamla barbariets och träldomens form, som uppkom i det mest ohyssade tidehvarfvet, att en gång resa hit och öfvertyga sig, att bon-

den rätt väl kan vara en fri man, ſamt utgöra ett aktningsvärdt ſtånd hos en ädel nation. Ett ſådant ſinne bör anſes meſt lågt och ſlafviſkt, ſom ej kan tåla fria menniſkor omkring ſig. Klädedrägten förråder här äfven välſtånd. Allmogen brukar meſt ſvart och brun, mera ſällan hvit färg; Jemtländningen älſkar meſt den blå färgen; en olika caracter viſar ſig äfven i ſådana ſaker. Norrlands röda möſsor äro äfven här näſtan allmänna. Män och qvinfolk bära korrta jackor och veſtar, tröjor och lifſtycken, af en alldeles egen ſkärning, månguddigt utkruſadt och utſydt. För öfrigt råder der i allmänhet mycken alfvarſamhet och ſtillhet; *Arbrås* och Hanebos innevånare äro dock ſynbarligen mera muntra än Norra Helſingarna. Folket har en ſtor och ſtark kroppsbyggnad, och de fleſta perſoner hafva ljuſt hår. Jag ſåg många älſkvärda och täcka qvinnor och flickor; deras ſnygghet gör ſtraxt ett angenämt intryck. Wälmåga, ſedlighet och ett bättre lefnadsſätt bidraga äfven att göra menniſkorna mera intagande. Jag påminner mig ännu med verkligt nöje att jag ſett detta land; det beviſar hvad Sverige kan blifva, när alla deſs innevånare en gång blifva ſå flitiga och ſnälla ſom Helſingarne, ſamt äfven att odling eller barbari ej på ett uteſlutande ſätt tillhör något viſst climat, att hos menniſkan ligger förborgad en gudomlig kraft, ſom yttrar ſig i deſs ſjäls drift att ſträfva till förädling, hvilken ſlutligen ſkall beſegra naturen och all deſs motſträfvighet, ſå vidt detta låter ſig göra.

Bollnäs är en vacker och ſtor by med en anſenlig kyrka, och paſtoratet ſkall vara ett

af de ſtörſta och meſt indrägtiga i hela Helſingland. Denna ſocknens linſädd och ſädesväxt äro i ſynnerhet berömda. Storſkiftesdelningen har här längeſedan upphäfvit de gamla ſambruken, och ſatt hvarje jordägare i ſtånd att bättre ſköta ſin åker och äng, än det förr var möjligt. Omkring Bollnäs utſträcker ſig en ſtor däld på båda ſidor af elfven, hvars andra ſtrand äfven är vidſträckt och vacker, och viſar flera ſnygga byar. Wägen härifrån till Hanebo är en af de meſt angenäma. Den förſta hälften deraf är tämmeligen tröttſam, och har en mängd branta backar upp och ned. Marken, ſom är ſluttande, och utgöres till en del af dälder och ſläta ängar, är dock här mera faſt, till en del ſvårbrukad, och naturen har beſtrött den med en myckenhet ſtora ſtenar, ſamt derigenom förſvårat menniſkornas arbete; men den upptagna åkerjorden lönar dock odlarens möda, och man ſer på intet ſtälle ſå ſnygga hemman och vackra åbyggnader, ſom på desſa fruktbara höjder. Utſigten ifrån höjden bakom Bollnäs är en af de meſt förtjuſande och öfverraſkande derigenom, att man kan med ögonen följa elfven oändeligt långt. Slutligen blifver landet åter inſkränkt, ſkogbeväxt och bergigt, tills vägen går åt ſidan, då Hanebo viſar ſig jämte den ſtora ſjön Bergviken och en vidlöftig fruktbar däld, en bild af munterheten och aftonens ſtillhet, ſå mycket lifligare för mig, ſom jag kom fram till ſtället emot aftonen.

Förſt ärnade jag tillbringa natten härſtädes, men fattade ſnart ett annat beſlut, emedan efter alla ſannolika tecken den följande

dagen borde blifva ganſka varm. Jag lät derföre laga min vagn hos ſmeden, och förſtärkte äfven mig ſjelf med mat och dryck, hvarefter jag klockan 10 åter begaf mig ut i den vackra natten.

Härifrån till Stråtjära hade jag ett långt håll af tre mil. Under en mild aftonglans pasſerade jag förbi den vackra ſjön och det ſtåtliga bruket Kilaforſs, hvarefter jag tog afſked af den bebodda orten, emedan jag nu ända till Gefle feck blott vild ſkog och några få dåliga byar. Wägen geck öfver höga berg omkring ſjön, ſedan tvärt igenom ſkogen till Skogs kyrka. Här i ſkogen hade vi ett lustigt äfventyr. Wi åkte en genväg, förbi Hanebos fäbodar. Det var midnatt, och jag ſatt juſt och lyſsnade till en berättelſe om häxor och ſkogsrå, då vi i detſamma blefvo varſe ett hus i ſkogen mycket upplyſt, och hörde ett ömkeligt gnäll af en violin. Detta var dock muntert; vi bundo häſten och ſmögo oſs till fenſtret för att titta in. Der ſågo vi tretton flickor ſvänga ſig i en raſk dans, och en gammal ſpelman gned en polſka för dem. Gud vet huru han kommit dit, och hvad fägnad kunde han väl hafva af de hyggliga och muntra flickorna? tre af dem voro verkeligen rätt vackra. Man kunde äfven fråga hvad egentligt nöje kunde väl flickorna hafva af en dans, alldeles utan karlar? de måſte verkeligen hafva varit rätt dansſjuka. Wi bultade på, och ſkrämde dem derigenom; muſik och dans upphörde ſtraxt. Men knappt hade de ſett, att vi voro kött af deras kött och ben af deras ben, och inga troll eller ſpöken,

förrän deras blickar åter klarnade; och för att visa det vi voro välkomna, undfägnades vi rikeligen med denna skogens produkt, mjölk. Jag och min unga skjutsbonde svängde nu en god timme omkring med dem, och vi åtskilldes icke utan afskedskyssar. Det var en ljum sommarnatt, flickorna söngo, och kanske äfven någras suckar följde oss. Hvilken egen trollkraft har icke naturens okonstlade lefnadssätt; om menniskan i sin ungdom och i styrkan af sin ålder således kunde genomgå alla känslor för naturens behag, hvilken fullkomlig bild af densamma skulle icke utveckla sig för henne! En besynnerlig känsla intog mig under det vi åkte vidare, skogen tycktes oupphörligt musicera och elfvorna dansa omkring oss; således var det ej underligt, att resan geck lyckligt. Wid morgonrodnadens skimmer återsågo vi ännu en gång den stora sjön Bergviken, och upptäckte igenom sjöns dimma den vackra nya Skogs kyrka, samt en hög ställning omkring dess torn. Klockan tre anlände jag till det förut kända Stråtjära, der jag hvilade första natten efter min afresa ifrån Gefle.

Enligt aftal sände jag straxt bud till min ärliga Daniel Danielsson i Kallbäck, för att låta mig skjutsas af honom, och att kunna berätta honom mina äfventyr i Lappland och Norrland; men jag feck den underrättelsen, att han nu befann sig långt borrt på sina aflägsna ängar. Jag hvilade här två timmar och tog förfriskning. Klockan fem afreste jag på den gamla bekanta vägen till Gefle, och var klockan ett på dagen i staden.

Gefle är en af Sveriges största och mest välmående städer, samt den bästa handelsstad i Norrland och vid Bottniska viken. Den är byggd i oval form bredevid Gefle-strömmen, ifrån norr till söder, och genomskuren af strömmen. Genom sitt yttre utseende kan den äfven räknas för en ibland rikets vackrare städer och derföre har den att tacka dels sin alltid tilltagande välmåga, dels flera eldsvådor, som förhärjat gamla gator och hus, och sedan låtit staden uppstiga ur askan i en ny Phoenixungdom. År 1743 var här en stor eldsvåda, och 1776 uppgeck just den vackraste och mest bebyggda delen af staden i rök. Efter denna sidsta brand har staden blifvit mycket förskönad, och man har nästan öfverallt anlaggt rätare gator samt byggt vackrare stenhus. Ibland bättre byggnader och qvarter utmärka sig slottet, som är Landshöfdingens boning, Rådhuset, husen omkring stora torget och vid gatorna, som utlöpa ifrån detsamma. Staden ligger rätt väl vid ömse sidor af ån och nära en hafsvik, som kallas Geflefjärd. Ån tjenar staden till stor nytta; lättare skepp och smärre fartyg kunna lägga till öfverallt vid den så kallade strandgatan, samt äfven gå upp ända till stora torget. Strömmen har 10 fots djupt vatten, och man arbetar efterhand med mudderpråmar, för att ännu mera öka djupet. I östra delen af staden är den så kallade Alderholmen belägen, en liten ö, som dels är bebyggd, dels har magasin för trädvaror, samt skeppshvarf. Der finner man skeppsbron, ett slags konstig damm, uppförd längsefter strömmen långt ut i hafsviken, på det vestanvinden

icke

icke må fylla strömmen med gyttja. Den är 1600 alnar lång; på bägge sidor murad och planterad med trän, hvarföre den utgör stadens vackraste och mest besökta promenad, der man ifrån tvänne sidor har en svalkande sjöluft, samt finner en välgörande skugga under de löfrika träden. Stadens redd är säker för vindarna genom flera holmar, som skydda emot det öppna hafvets vågor, men hvilka dock ofta försvåra inloppet. Af dessa holmar är Limön i synnerhet vacker, dit ofta sällskap resa ifrån staden för att roa sig. Wid hafsvikens inlopp ligger Fredricsskans på en klippa, till stadens beskydd. De större skeppen kunna icke gå upp ända till staden, utan måste stadna på redden en fjerdedels mil ifrån densamma, der de hafva 18 fots djupt vatten.

Denna stad har ifrån långliga tider utmärkt sig genom verksamhet i flerfaldiga värf, samt genom dess innevånares patriotisme; af denna orsak skall ock ingen stad i Sverige af samma vidd vara så välmående och så väl inrättad som denna. Staden drifver en icke obetydlig handel, och föder många menniskor genom fiskfångst samt några fabriker. Nu skall den hafva omkring 40 större skepp ifrån 60 till 100 läster, som gå till utrikes orter, utan att räkna 25 till 30 mindre fartyg ifrån 15 till 40 läster. Förnämsta handeln drifves med jern, bräder och något tjära. Öfver hufvud räknar man årliga exporten af jern till något öfver 30000 skeppund, bräderne till 5000 tolfter, tjäran, hvars utförsel skall vara mindskad, till 3 a 400 tunnor. De mest be-

tydande articlar fom inskeppas äro 30 till 60,000 tunnor fpanmål och 4 till 8,000 tunnor falt. Af Fabrikerne är den 1760 anlaggda Segelduks fabriken den meft betydande. Den har två ftora verkftäder med 30 ftolar och ungefär 50 arbetare, gifver mycket fattigt folk både i ftaden och på landet tillfälle att förtjena anfenligt med fpånad, famt förfer både ftadens och äfven andra fartyg med fegelduk. År 1791 tillverkades der 48,000 alnar. Utom denna fabrik finnes äfven några dräll fabriker, fom dock icke äro betydande, och hvilka under de fidfta åren fkola hafva fynbarligen aftagit, emedan famma induftri beftändigt tilltager hos landtboerna. Utom ftaden ligga några tegelbruk, fom årligen lefverera omkring 130,000 ftenar.

Näft handeln och fjöfarten utgör dock fifkfångften oftridigt ftadens meft betydande yrke. Fifkarena utgöra öfver en fjerdedel af ftadens innevånare, och bidraga mycket till allmän verkfamhet och till det helas välmåga. De bo i öftra delen af ftaden och på holmen, famt äro under fommaren till det mefta med hela deras hushåll ute på fifkfångft, emedan många af deras boningar då ftå öde och tillftängda. Ifrån Maji till September uppehålla de fig i Norrlands fkärgård ända upp åt Ångermanland, famt hafva fina beftämda fifkftällen och hamnar, dit de medföra fifkredfkap, falt och kärl till inpackning, famt lifsmedel för flera månader. Den ftrömming de der fifka eller inköpa på ftället, infaltas äfven derftädes. Något deraf använda de till byteshandel med innevånarena på kuften, för att fkaf-

ſa ſig lifsmedel eller andra fiſkſlag, men det meſta föres om höſten till Gefle, utom hvad de förſälja på Elfkarleby marknad, och borrtbyta emot utländſka varor. Wanligen affätta de ſtörſta delen af fångſten i Gefle; och hvad de årligen inſalta, beſtiger ſig till omkring 4 a 6,000 tunnor ſtrömming. Tilhopa hafva de väl en 30 fartyg med och utan däck, med hvilka de göra ſina ſjöreſor, och hvilka de underſtundom äfven låta befrakta. Strömmingsfiſket är af mycken vigt för Sverige, och det idkas ifrån Landsort i Södermanland längs uppåt hela kuſten ända till Torneå, ſamt äfven på Finſka ſidan, der dock fångſten ſkall vara mindre rik. Öfverhufvud kan man väl beräkna hela beloppet häraf årligen till 150,000 tunnor och under goda år äfven till 200,000. Detta fiſke ſysſelſätter en myckenhet menniſkor, och utgör under vintren förnämſta födämnet för hela Provinſen. Gefles fiſkarebolag förſer till det meſta ſtaden med fiſk under höſt och vår; fiſkarena ſysſelſätta ſig öfver vintern med hvarjehanda arbete, i ſynnerhet på ſkeppsvarfven; många af dem ſtå ſig rätt väl. Desſe flitige fiſkare förſökte på 1760 talet att fånga ſill vid Bohuslänſka kuſten, men desſa förſök hafva långt för detta upphördt, och lönade ſig icke heller, i anſeende till afſtåndet och den beſvärliga reſan.

Staden ſäges hafva 5,500 invånare. Den har ett gammalt ſlott, Landshöfdingens boning, ett berömdt Gymnaſium och derjämte efter vanligheten en Trivialſchola; men en annan Schola har der nyligen blifvit inrättad, hvilken ſynes lofva mycket godt; den har nu äfven er-

hållit ett eget Lärohus. Denna inrättning, fom till fin organifation är förträfflig, kallas Elementar-Scholan, och har uppkommit genom en Patriotifk medborgares, Commerce-Rådet Peter Brändftröms förforg, fom fkänkte 10,000 Riksdaler dertill, och fom fedan ännu mera underftödt denfamma. Scholan har nu en Infpector och 2:ne Lärare, famt fkall efter omftändigheterna utvidgas. Den är i fynnerhet beftämd för dem, fom välja det borgerliga yrket, för köpmän, fkeppare och handtverkare, och undervisningen är äfven lämpad derefter. Den fkall gifvas på Svenfka fpråket, och man har borttagit allt onödigt pedanteri och gräl, fom ännu vidhäftar den egentliga lärda undervisningsmethoden, och vanligen herrfkar i de flefta Scholor. Undervisningen infkränker fig till den allmänna Sedoläran, de allmänna grunderna af naturliga och uppenbarade Theologien, Hiftorien, Geographien, Handelshiftorien och Statiftiken, förft fäderneslandets, federmera de öfrige Staters och verldsdelars. Utom modersmålet gifves grundlig och grammatikalifk undervisning i Tyfka, Engelfka och Franfka fpråken, fåfom de förnämfta för handelshvärf. Räkna, fkrifva och Italienfka Bokhålleriet faknas naturligtvis icke i en fådan Schola. Sex timmar användas dagligen till undervisning. Man har här äfven börjat att affkaffa de långa ferierna, fom oftridigt måfte vara högft fkadliga för lägre läroverk. Hvarje läftermin räknas till fem månader, hvarefter man har en månads ledighet, få att undervisningen fortfar 10 månader om året. Förfta Termin fträcker fig ifrån den 16 Januarii till den 16 Julii, den andra ifrån den 16 Augufti till den 16 December.

Staden har ett väl inrättadt Hofpital och Lazarett. Barnhus-inrättningen derftädes är få förträfflig, att den förtjenade att efterföljas i alla länder. Den ftiftades förft genom frivilliga gåfvor, hvilka fammanfkötos år 1772. Deraf underhöllos i början åtta barn. Sedermera utvidgades anftallten, och genom en af Rådman Ödman gifven anfenlig fkänk af 70,000 daler kopparmynt, ökades fedan barnens antal till fjorton. Men fedan man råkat på det goda infallet, att utlemna barnen i landsorterna till fkötfel och förplägning emot en vifs årlig afgift, kan man nu underhålla 56, då man årligen betalar 10 Riksdaler för hvarje barn, tills det blifvit 15 år. Man begriper lätt huru mycket förmånligare detta bör vara i affeende på ett barns bildning och hälfa, än den gamla dåliga methoden. Oaktadt den meft förträffliga inrättning och uppfigt, äro dock barnhufen enligt deras natur äfven få många pefthus för den fpäda och ömtåliga barnåldern, och ifrån hvilka många af desfa ftackars varelfer i anfeende till det *infkränkta* rummet, nödvändigt *måfte* utgå *fåfom* krymplingar, eller behäftade med fjukdomar och dolda frön till en tidig död.

Sluteligen måfte jag nämna, att denna hyggliga ftad har många fruktträgårdar, hvilka ofta fkola rikeligen belöna fina ägares möda.

Resa ifrån Gefle till Stralfund.

Den 22 Julii, refa ifrån Gefle till Söderforfs, 5 och en half mil. Sedan jag gjort mi-

na afſkedsbeſök, laggt in mina ſaker och förplägat mig med mat och drick, afreſte jag preciſt midnatten, för att undvika dagens hetta och ej anlända alltför ſent till Söderforſs. Söndagen nalkades, och natten ſyntes äfven båda det, ty den var ljus och ſtilla. Straxt utom ſtaden fägnas ännu ögat af trägårdar och åkerfält; den öfriga vägen längs utmed hafvet viſar näſtan intet annat än ſkogsbackar, ängar och ſmå gårdar; här och der framſkymtade hafvet i morgonrodnadens ſkimmer. En half mil framför elfven blifver nejden flack, och man paſſerar fruktbara fält; ett *doft* buller bådar att man *nalkas Elfkarleby*. Klockan fyra befann *jag mig* vid den gamla bekanta Dalelfven, rodde öfver, beſtälde häſt, och gjorde genaſt en promenad öfver den vackra marknadsplatsen, för att vid vattenfallen ſe ſolens uppgång. Deſſa fall äro äfven ſköna, i ſynnerhet för den oändliga vattenmaſſa ſom der nedſtörtar, men den ſom ſett Trollhättan och Handölsfallet, känner icke här någon ny förtjusning. Här äro flera fall utföre bergen, och det högſta ſynes hafva omkring 50 à 60 fots höjd. Tankfull ſtod jag här en angenäm timme, på en ſågqvarn, der vattnet duggade omkring mig, och bildade i ſolens ſkimmer rägnbågar omkring mitt hufvud, den förſta gloria ſom omgifvit min panna. Klockan 5 fortſatte jag reſan längs efter Dalelfven, meſt igenom ſkog, hvareſt man här och der finner ſmå hemman, ſom merändels hafva mager ſandjord. Jag var nu åter i Upland. Emellan Mehede och Söderforſs är landet alldeles platt och till det meſta ſkogigt. Man märker att man nalkas ett ſtort Bruk, ſom tagit ſkogarna i be-

sittning. Wårsäden var tämmeligen vacker, men rågen hade genom vårkölden på många ställen gått ut, och man hade här, likasom på många ställen i Upland, varit nödsakad att till en del så upp med korn.

Klockan 10 anlände jag under en stark hetta till Söderforss. Jag hade rest hit för att se ankarsmedjan och öfriga Bruks-inrättningar; men det var söndag, och på sådana dagar börjas ej arbetet förr än klockan sex eftermiddagen. Jag hade således åtta timmars väntningstid i hettan och ledsnaden, den jag dock kunnat fördrifva med sömn, om den brännande middagssolen tillåtit det, ty denne 22. Julii är i detta årets Svenska almanach anmärkningsvärd såsom den hetaste dagen. Likväl behöfde jag här hvarken frukta för hettan eller ledsnaden och dess foster, sömnen. Hvem hade väl här kunnat ihågkomma allt detta, så framt man ej haft några dagar att uppoffra vid Söderforss? Detta Bruk är Sveriges Wörlitz; med detta enda ord gifver jag en trogen målning af stället. Naturen har här samma milda anda, som der, vid Elbes strand; icke eller har naturen härstädes blifvit borrtkonstlad af menniskohänder, utan visar sig i lika enfald. Man märker, att detta vackra ställets ägare förenar en noggran känsla för det verkligt sköna med en fin smak.

Söderforss är beläget på en ö i Dalelfven, som egentligen kallas Jörsö, ungefär af en mils längd och en fjerdedels mils bredd. Strömfallet, hvarvid Bruket är beläget, kallas Söderforss, och har gifvit detsamma sitt namn.

Här äro flera trägårdar, ſom pråla i Pomonas och Floras rikaſte ſtåt, men det vackraſte af allt är dock parken på öſtra delen af ön, der konſten varſamt gått i naturens ſpår, men icke vågat mäſtra deſs verk. Denna park är mycket rik på grupper af ſtora ekar, äkta tyſka träd, öfver hvilka jag redan på vägen ifrån Elfkarleby till Söderforſs fägnade mig, för öfrigt ſer man der näſtan alla ſlags löfträd i mångfalldiga blandningar om hvarandra. Elfven framflyter på ömſe ſidor i all ſin herrlighet; man har framför ſig en anſenlig bugt af denſamma, med flera ſmå holmar och gröna frodiga fält; genom parken har man gräfvit och ledt kanaler och bäckar, och nyttjat dem till många vackra anläggningar. Små Åkerfält och blomſterſängar, grottor och tempel omſkifta i den myckna löfſkogens lifliga grönſka. Slutligen kan man, om ſå behagas, ur parken gå in i en fullkomligt vild ſkog, i hvilken äfvenſom på de ſmå holmarna, för den myckna löfſkogen, en ovanlig mängd elgar uppehålla ſig både ſommar och vinter. Man ſer i ſjelfva parken flera familje minnesvårdar efter detta Brukets ägare, alla af en enfald som paſſar till en ſådan natur; i ſynnerhet är det monumentet ſkönt, hvilket nuvarande ägarinnan, Fru Johanna Grill, egnat åt ſin foſtermor och tillika ſvärmor, Anna Johanna Grill. Sjelfva naturen har danat marmorklippan dertill, hvilken blott blifvit jemnad af menniſkohänder ſamt tecknad med de enkelt ſköna och betydande ord, ſom voro denna vördnadsvärda damens dygd värdiga. Ekar och björkar beſkugga med öfverhängande grenar denna minnesvård.

nesvård. Eftermiddagen klockan emellan 4 och 6 hade jag mina mest angenäma timmar i parken, der jag gjorde en promenad i sällskap med Bruks-Doctorn Herr Hillerström, en modest och älskvärd man, som hade den godheten att vara min Cicerone, och med hvilken jag äfven kunde tala om Jemtland och Lapparne; ty aflidne Patron Grill sände för flera år tillbaka honom och en Doctor Linroth högt upp i Norden, för att samla naturalier och djur till hans Museum. Ett åskväder inträffade, och luften afkyldes sedan af ett välgörande rägn. Under detta vi suto i ett Japaniskt tempel, i sällskap med flera hustrur och flickor från Söderforss Bruk, hvilka nu i full söndagsprydnad njöto den vackra naturen.

Det museum, som Herr Grill sammanbragt, är säkert ett af de ansenligaste i Sverige, och i synnerhet är det rikt på foglar samt nordiska djur, hvaribland först bör märkas många sällsynta Norrlands foglar, samt den Lappska Näcktergalen, (Motacilla Svecica), den man kanske förgäfves söker i de största samlingar. Denna samlings ordning och sättet hvarpå den underhålles förtjena att anses som mönster, men den har dock sedan ägarens död ej erhållit någon betydande tillökning. Man finner här en rar fisk, hvilken Herrar Linroth och Hillerström fingo ur Nordsjön i Finnmarken, der några fiskare just under deras närvaro fångade densamma och ansågo den såsom ett skönt alldeles obekant vidunder. Fisken är tio fot

lång, *nästan skapad som en braxen*, med gula fjäll och de yttersta kanterne rosenröda. De kallade honom såsom ett tacksamhets-prof *Gymnetrus Grylli*.

Söderforss har utseende af en liten stad. Herrskapsbyggnaderne och Bruks-Betjeningens hus likna slott, Bruksbyggnaderne äro mycket starka och ansenliga, och Bruksarbetarnes hus formera ordentliga gator. Dessutom har Bruket en egen ny kyrka och ett stort Spannemålsmagasin af tre våningars högd; korrt sagdt, alla inrättningar ifrån de mindsta till de största bevittnade, att rikt folk bodde här; att man använde denna rikedom på ett sällsynt och välgörande sätt, och att detta sträckte sig till allt hvad som hörde hit. Hvarje ansigte uttryckte välmåga och förnöjelse. Måtte himlen unna den älskvärda ägarinnan till detta Svenska paradis, att länge glädja sig bland dem hon gjort lyckliga, och att öka deras antal! Detta var min önskan, då jag lemnade Söderforss, och den förnyas ännu, då jag i minnet lifligt återkallar detta vackra ställe.

Ankarsmedjan vid Söderforss är den enda i riket, och der man äfven tillverkar allt för flottorna. I Carlscrona är väl en ankarsmedja för missdådare, men der kunna inga skeppsankare smidas, utan man gör blott smärre, för skutor och båtar. År 1676 erhöll Claes Depken, som sedan blef adlad med namn af Ankarström, Privilegier att anlägga detta verk, och man förlänte honom strömmen Söderforss, jemte omliggande hol-

mar, ängar och ſkogar. Sedan geck det ur hand i hand, och ifrån medlet af förflutna århundradet tillhör det Grillſka famillen. Claes Grill, Directeur för Oſt-Indiſka Compagniet, var förſte ägaren.

Dalälfven flyter här med haſtigt lopp förbi öſtra ſidan af holmen Jörſö. Den ſtörſta ſtrömmen heter Storforſsen, och drifver ett tegelbruk; i Mellanforsſen, hvars bägge ſtränder hafva ſtenmurar, äro inga verk; den tredje eller Söderforsſen drifver masugnar, ankar- och ſtångjernsſmedjor ſamt en ſågqvarn. Man har anlagt ſtora dammar, hvilka framſläppa genom kanaler endaſt ſå mycket vatten, ſom behöfs för att driſva verket. På detta ſätt tillſkapar den delade ſtrömmen tvenne öar, den mindre, hvareſt man byggt en ſtor qvarn, och den ſtora, egenteligen Holmen kallad, der den ſtora ankarſmedjan, ſågqvarnen och de ſmärre ſmedjorna äro anlaggda. Weſterut ifrån desſa bägge öar ligger den ſtora Jörsö vid hvars ſtränder masugnen och hyttan, den lilla ankarſmedjan, kolhuſen, ſjelfva Herrgården ſamt de öfrige invånarnes och arbetarnes boningshus äro belägna. Trädbroar lagda i rät linea förbinda de bägge ſmärre holmarna med den ſtörre öen. Wattnet i älfven faller och tillväxer åter i ſynnerhet tre gånger om året. Det förſta flödet kallas backfloden, när iſen förſt loſsnar ſamt ſnön ſmälter i omkringliggande kärr och ängar, och detta flöde betyder ej mycket. Bergsfloden, eller det andra flödet, inträffar i Maji och är ſtarkare;

dalfloden, det tredje, kommer i Junii, och härrör ifrån fjällens snö.

Brukets förnämsta skog består af tall och gran, dernäst af björk och ek. Malmen tages ifrån Dannemora, der Bruket äger flera grufvor. Malmtransporten sker om vintren; men man har dock försett sig med malmförråd för en eller tvenne vintrar, emedan en barvinter så lätt kan inträffa.

De bägge ankarsmedjorna äro för närvarande utvidgade och nybyggda, den större 1784 och den *mindre* 1786. Den *större* har *fyra fots tjocka murar*, är 118 alnar lång, 21 *alnar bred* och 15 dito hög. Den har åtta härdar och fyra hamrar, som gå med vatten, allt under ett tak. Man har nu fullbordat ett alldeles nytt förträffligt bälgverk derstädes, som skall göra tredubbelt mera gagn än det förra. Härdarnes skorstenar, 20 alnar höga, äro invändigt försedda med affatser i zickzack emot hvarandra, hvarigenom den *stora* mängden af gnistor, hvilka i mörkret utgöra *en* skön men alltid farlig illumination, hindras att komma ut. Taken bestå af idel luckor eller rörliga delar af bräder, på det de vid en eldsvåda må så mycket lättare kunna nedkastas. Hvarje lucka är fem alnar lång och halftredje aln bred. Wid hammaren äro tvenne jernbodar, och på dem tvenne torkugnar af jernplåtar, hvilka få sin värma ifrån härden, och kunna på 24 timmar torrka 12 tunnor säd. Den mindre Ankarsmedjan, hvarest små ankaren tillverkas, har samma inrättningar, men blott 3 härdar och 1 hammare.

I denna ankarſmedja ſmides ej på ſamma ſätt, ſom i andra länder, ſå att ſjelfva ankarſtocken förfärdigas af jernſtänger, hvilka till ett viſst antal, efter ankarets tjocklek, ſammanfattas i en knippa och med handkraft ſmidas tillhopa till ett ſtycke. Detta medför äfven den olägenhet, att flera af de inre ſtängerna ännu kunna vara löſa, emedan hettan karſke icke öfverallt kan genomtränga en ſå tjock bundt. Wid Söderforſs deremot formas ankarſtocken af ſmältan, hvaraf hvarje ſtycke kan väga 50 till 100 ſkålpund och hvilka äro ſkapade ſom kilar, dem man ſedan förenar med de olika ändarne, och ſammanſmider under en ſärſkilt vattenhammare, ſå att de ſluteligen utgöra ett enda ſtycke, ſå långt ſom ankarſtocken bör vara, hvilken ända igenom är ſolid och ſmidd utan mellanrum. Ankarets klor med deſs hullingar ſmidas ſärſkilt, och fäſtas ſedan vid ändan af ankarſtocken, och ſom vattenhammaren ej kan nyttjas härtill, ſamt handſlag äro för ſvaga, ſå brukar man till detta ändamål en ſtor jernklubba, ſom kallas Hercules och väger ett eller halftannat ſkeppund ſamt är tjock och rund vid den ena, och ſmal vid den andra ändan. Denna klubba har ett hål i den tjocka ändan, hvaruti fäſtes ett tåg ſom kallas Karnat, och ligger öfver ett enkelt block, ſom ſitter i en bjelke under taket. Med nämnde karnat upphiſſas och nedſläppes Hercules af fyra ſtarka karlar, men ſtyres ſå af den, ſom håller den ſmala ändan, att den vid fallit preciſt träffar rätta ſtället. Detta arbete fortfar ända till deſs altſammans är ſammanſmidt till ett helt, och det ſom fattas ſammanbultas ſedan med handkraft.

Ifrån år 1686 till 1743 hade man tillstånd att här smida 1000 skeppund jern; men ifrån den tiden har vigten blifvit ökad till 1840 skeppund. Ifrån 1688 hafva alla skeppare och Reddare befallning att betjena sig af Söderforss ankaren, och deremot ålades Bruket att alltid hafva förråd deraf. Största mängden af ankaren åtgår inom landet, Portugisare, Italienare och Turkar köpa resten. Antalet af ankaren, som här årligen smidas, är mycket olika, äfvensom arbetarnes. Wissa år har man uppsmidt 2400 skeppund jern till ankaren, men understundom har hela arbetet ej öfverstigit 800. Wanliga affättningen för landets sjöfart är 4, till 500 skeppund, när Kronan ej behöfver några ankaren. När man smider öfver 1000 skeppund, kan ej den qvantitet stångjern, för hvilken Bruket gifver skatt, utsmidas. Densamma, hvarmed Bruket drifves stiger årligen till 30,- eller 35,000 Riksdaler Banco.

Wid Söderforss finnes intet åkerbruk, emedan Brukets skog värderas oändeligen mera än åkerjord. Den spannmål, som behöfves för arbetarne, uppköpes vinter och höst, och stiger årligen till 2,500 tunnor. Arbetslönen och spannmåls-priset rättas alltid efter hvarandra; vid hvarje månads början hämtar hvar och en sitt behof ur magasinet. Der har man äfven förråd af sill, strömming, fläsk, ost, smör och torr fisk, hvilket allt lemnas åt arbetarne för inköpspriset.

De flesta arbetare och handtlangare bo på stället, men några omkring en fjerdedels mil

derifrån, vid vägen och elfvens ſtrand. Hvarje famille har vanligen tvänne ſtugor, jemte ett ſkafferi och ett ſähus. De fleſte hafva en eller tvenne kor ſamt något ſmåkreatur; och Bruket beſtår dem härtill viſst hö eller ock äng. Under höbergningen hvilar Bruksarbetet en vecka. Hvar och en har äfven en liten kål-täppa; öfverallt har man på ett hedrande ſätt dragit förſorg om arbetarnes bergning. Änkor ſamt fader- och moderlöſa barn få penſion, gamla arbetare få äfven underhåll, hafva en viſs boning, ſamt erhålla beſtämda portioner af ſpannmål, ſalt och ſtrömming. Grillſka familen gör ſig en ära af att uti allt viſa menniſkokärlek. Bruks-Doctorn Herr Hiller-ſtröm är ſon af en Trägårdsmäſtare; man har låtit honom ſtudera, och den ſom beſtått om-koſtnaden har heder af honom. Herr Hof-Pre-dikanten Lundſtröm, Lärare vid Carlbergs A-cademie och Paſtor i Solna Förſamling ſtraxt utanföre Stockholm, hvilken meddelat mig de fleſta af desſa uppgifter, är ſon af en ſmed vid Söderforſs. Ett måſte jag ännu nämna med beröm: man finner väl icke ett ſkönare och bättre värdshus i hela Sverige, än det Palatslika Hotelet härſtädes, ſom blifvit upp-fördt till reſandes tjenſt, och har ſnyggt meublerade rum. Den enda obeqvämligheten vid Söderfors är, att här ej fins något ſkjutshåll, och att man måſte ſända öfver en mil bort för att få en häſt.

Den 23 och 24 Julii, reſa ifrån Söder-forſs till Öſterby. I anſeende till dagens het-ta afbidade jag äfven här aftonen, och afreſte förſt klockan 7, för att draga nytta af nattens

angenäma ſvalka. Under detta håll, ſom är tre mil, hade jag häſtombyte hos min ſkjutsgosſes far, bonde på Mellanbrunn, lydande under De Geerſka egendommen, ett ſtälle, det jag på lång tid icke kan glömma. Jag anlände klockan 9, och fann bondfamillen ſå patriarchaliſkt förſamlad under en hög och tjock lind, att jag ſtadnade qvar här tvenne timmar. Der var en gammal farfar, en raſk ſon med en hygglig huſtru och fyra barn, nämligen min ſkjutsgosſe och tre flickor. De ärnade juſt nu ſätta ſig till ſin aftonmåltid, ſom beſtod af ſöt mjölk, fiſk, ſmultron och hjortron. Knappt hade jag infunnit mig hos dem, förrän man hjerteligen bad mig vara välkommen, och ſom jag på ett vänligt och okonſtladt ſätt nalkades dem, ſå nödgade de mig att deltaga i måltiden, hvilket jag gerna gjorde efter min förmåga, ehuru min värd vid Söderforſs ej låtit mat fattas mig. Kan jag väl nu ſäga mycket om ett enfalldigt och godt ſamtal, ſom varade tvenne timmar? Alla voro hyggliga och beſkedliga menniſkor. När ſkall jag väl återfinna ſå mycken naïvité och oſkuld, ſom uttrycktes hos den äldſta dottren, en flicka af 17 år? Jag lemnade ogerna denna enfalldens och förnöjſamhetens patriarchaliſka boning, och fortſatte reſan några timmar under melancholiſka drömmar, hvarvid jag lät min ſkjutsgosſe fara ſå långſamt han behagade. Hälften af vägen på detta ſkjutshåll är endaſt Bruksſkog; imellan Tierp och Tolfta ſer man ſedan väl odlade och bebodda ſlätmarker af ovanlig fruktbarhet, med ägta matjord, den man ſå ofta finner i Upland. Emellan Råckne

och

och Skärplinge, halfannan mil, är trakten lika flack och fruktbar, och De Geers vackra Bruk Wessland ligger nära vid vägen.

Under följande hållet ifrån Skärplinge till Håkansbo har man mera skog, små backar och föga slätbygd. Jag for igenom Löfsta Bruk, der jag besåg slottet och trägården. Detta är största Jernbruket i hela Sverige, och den namnkunniga De Geerska famillens hufvudsäte. I slottet är ett artigt Bibliothek och några goda målningar. Wid Löfsta ses för litet vatten, och skogen är för mycket ödslig, hvarföre det ej är så vackert, som menniskohänder och konst sökt göra det.

Under hela vägen ifrån Håkansbo till Österby ser man nästan intet annat än skog, ängar och sjöar. Brukets områden sträcka sig omkring hela denna trakt. Klockan 9 om morgonen anlände jag till Österby, och blef artigt emottagen af ägaren, Herr Tamm. Detta är äfven ett af de största Bruk i Upland, och har en *fördelaktig belägenhet*, blott 1 fjerdedels mil ifrån Dannemora, hvarföre det med största beqvämlighet kan derifrån hämta sin malm. Men Österby är äfven ett af de vackraste ställen i Sverige genom sin sköna park, stora sjöar, ängar, trägårdar och alléer. Hvad skall jag säga om byggnaderna, masugnarna, smedjorna, kolhusen och spannmålsmagasinen? Allt visar skönhet, varaktighet och rikedom. Caractersbyggningen liknar ett slott, har på ena sidan ett annat vackert hus och på den andra Brukskyrkan, såsom flyglar. Här fins

en rätt artig ſamling af målningar, gjord af Grillſka familien, ſom ägt detta Bruk. I denna ſamling finner man några goda Originaler. Huru många glada ſtunder hafva icke under den heta middagstiden förſvunnit för mig ibland deſſa målningar! Jag kan ej ſäga något om Bruksherrns godhet och vänſkap emot mig, emedan det vida öfverträffade hvad jag förtjenade. Ehuru han var ſyſſelſatt med byggnader och nya inrättningar, ſå ville han dock öfverallt vara min ledſagare. Sköna dagar! — Öſterby tillverkar omkring 4000 ſkeppund ſtångjern och 3, till 500 dito ſtål; har ſina egna masugnar och flera hamrar, ſamt äfven grufvor vid Dannemora; det förſtås af ſig ſjelft, att ſtora ſträckor af ſkog äro anſlagna härtill. Här nyttjas det ſåkallade Wallonſmide, hvilket man i Sverige ſkilljer ifrån det ſåkallade Tyſka ſmidet. Man kan väl icke fordra af mig, att jag ſkall närmare förklara deſſa ſärſkilta methoder, ſamt de ſtörre eller mindre fördelarna af det ena och andra. De ſom önſka mera upplysning härom, finna det vidlöftigt utfördt i 2:dra Delen af Rinmans Bergverks-Lexicon. Jag vill heldre omtala när och huru deſſa ſärſkilta ſmidesmethoder blifvit införde.

Länge hade man fört ſitt tackjern och koppar till Lybeck och Danzig, ſom i ſitt grannſkap inrättat ſtora hammare till deſſa metallers förarbetande. Men ändteligen började Svenſkarne bättre förſtå ſitt eget interreſſe, och redan på Norrköpings Riksdag år 1604 utfärdades Förbud emot Osmundsjerns utförſel ur Sverige. Genom detta Förbud gingo Ly-

beckarnes och Danzigarnes ſtora inrättningar öfverända af ſig ſjelfva, och många af deras ſmeder kommo in i Sverige och ſatte ſig ned der; dock lärer man ſvårligen kunna uppgifva årtalet, när detta ſkedde. Så mycket vet man, att Guſtaf Adolph genom ſin Ståthållare Conrad von Falkenberg införſkref ſmeder ifrån Tyſkland, för att här i riket införa det ſå kallade Tyſka Stångjernsſmidet. Ibland desſa var en vid namn Hans Steffen, ſom förſt gjorde trädbälgor. Äfven känner man, att nyſsnämnde Store Konung år 1627 lät ett allmänt Påbud utgå, att alla Tyſkar, ſom blefvo förföljde för Religionens ſkull, hade frihet att inkomma och nedſätta ſig i riket. Hans Steffen inrättade det Tyſka hammarſmidet på en bättre fot, och vann ſå mycket förtroende hos Regeringen, att han förſt blef Bergmäſtare i Hedemora, ſedan Bergsfogde öfver Hedemora, och 1644 Bergmäſtare i Uplands Bergslag. Han inkallade äfven i landet ſin ſvåger Anders Angerſtein ifrån Regenſtein, hvilken förde med ſig flera ſmeder, och ibland dem Mäſterſmeden Henric Hentzel, ſom ſtraxt efter ſin ankomſt blef af Steffen nyttjad att inrätta flera Bruk. Han blef äfven de öfriga ſmedernas läromäſtare, och bildade flera élever, hvilka Steffen utſpridde omkring hela riket. Anders Angerſtein biträdde en viſs Kock vid Aveſtads anläggning, och ſåſom en ſkicklig man, blef han nyttjad vid flera inrättningar i Bruksvägen, ſamt blef ſluteligen Bergmäſtare. Genom desſa tre män har det ſå kallade *Tysk-Smidet* kommit i gång i Sverige.

Wallonsmidet deremot har blifvit infördt genom Friherrliga famillen De Geer, hvilken

ännu anses för en af de rikaste familler i Sverige. Ludvik De Geer ifrån Flandern, en man som gjorde sig mycket förtjent af sitt nya fädernesland, är den som infört det så kallade *Franska* eller *Wallonsmidet* i Sverige. Sedan han år 1643 köpt Krono-Bruken Löfsta, Östérby och Gimo, uppkom emellan åren 1647 och 1650 detta sätt att smida jern. Han införskref ifrån Franska Flandern icke allenast Masmästare, Smältare och Smeder, utan äfven Kolare, Byggmästare och andra handtverkare. Detta Wallonsmide nyttjas nu i synnerhet i Roslags Bergslag, vid Löfsta, Österby, Åkerby, Forsmark, Gimo och Strömsbergs Bruk.

Ännu äro många gamla familler af dessa inflyttade smeder öfriga, en del af dem hafva alldeles icke förblandat sig med Svenska nation, utan deras physiognomier, deras svarta eller bruna eldiga ögon, äfvensom deras namn, tillkännagifva Fransk härkomst, ehuru Franska språket och stambygdens hemseder hos dessa aflägsna ättlingar alldeles blifvit förglömda. Hos många af dem märker man till ock med ännu den Franska lifligheten, hvarå Herr Tamm gjorde mig uppmärksam hos flera ibland sina smeder. I afseende på sitt arbete nyttja de äfven till det mesta Franska benämningar. Så kalla de till exempel den tid, under hvilken en af dem står vid arbete i härden, Tourné. Det synes äfven, som Bruksägaren varit nödsakad att bestå de i riket först inkomna smeder vin, emedan de voro vane dervid; de hafva derföre ännu så kallade vinpenningar. Wallon-

smederne utgöra intet skrå, såsom de Tyska, och hafva hvarken Ålderman eller låda, samt följakteligen icke eller de fördelar och det understöd, som ofta dermed äro förenade; men vid de flesta Bruk njuta dock de gamla och orkeslösa arbetarne ett slags pension ända till sin död.

Uplands jern, som tages ur de förträffliga Dannemora grufvor, anses för det bästa i hela Sverige, och utländningar köpa intet slag så gerna, som detta, i synnerhet Engelsmännen, för att bereda stål deraf, emedan det är mycket mjukt och smidigt. Det vore önskeligt, att de förnämsta Uplands-Brukens ägare förbundo sig med hvarandra, för att omarbeta sitt jern till stål, så skulle Engelsmännen, som ej kunna umbära detta jern, vara nödsakade att äfven afstå denna fördel åt Sverige. Så länge de kunna få detta jern, äro de nog egennyttige för att icke köpa Svenskt stål, hvaraf tillverkningen hittills äfven varit obetydlig — Hvarje Bruk har sin egen stämpel. Uti Jernvräkare-ordningen af år 1766 är stadgadt, att alla ostämplade jernstänger skola confisceras, när de komma på vågen, eller annars försäljas, äfvensom då de finnas tecknade med en annan stämpel, än den som är fastställd för Bruket. Det confisceras äfven om det antingen är af oduglig hallt, illa härdadt, förbrändt, eller om stången har djupa och grofva brakor i kanterna.

Härvid måste jag äfven nämna Jern-Contoiret i Stockholm, som varit till sedan

1747, och är en mycket välgörande inrättning för Brukspatronernas, samt för hela utländska jernhandelns credit. För hvarje uppvägdt skeppund stångjern, erlägges omkring 4 skilling till Contoirets fond, af hvilken Brukspatroner och Manufacturister i stål- och jernarbete hafva tillstånd att göra lån emot 4 procent, så att de, när de råka i förlägenhet, och i synnerhet vid låga jernpris, ej behöfva straxt affälja sitt jern.

Jag besåg äfven under denna resa Dannemora grufvor, de bästa i Sverige, samt äfven de äldsta. De utgöra ett stort antal, af hvilka man arbetar i en del och några ligga äfven öde; de flesta Bruk i Roslagen hafva andel i dem. Malmen härstädes är äfven af olika slag, och håller ifrån 15 till och med 70 procent. Man plägar för åtskilliga behof sammansmälta flera särskilta slag, helst när man vill hafva utvaldt jern eller stål. Nästan alla grufvorna ligga för öppen dag, och den största har en ofantelig öppning. *Wi afreste dit middagstiden, och hade en kanonad af mer än 50 grufskott.* En stor olägenhet för grufvorna är deras läge så nära intill den långa Dannemora sjön, hvars vatten under de sistförflutna tiotalen gjort, och ännu gör mycken skada. Flera grufvor hafva derigenom blifvit alldeles obrukbara, och man har med en ofantlig kostnad varit nödsakad att afböja en allmän förödelse derstädes. I forntiden arbetade man der alltför bekymmerslöst; ehuru man vid arbetet bordt hålla sig på längre afstånd ifrån sjön. Under den berömde Nordvalls

inseende har man nu uppfört en stor damm emot sjön, men man torde blifva nödsakad att göra en till, ty denne är ännu icke tillräcklig, och dagligen nyttjas tio pumpar, hvilka knappt kunna borttskaffa vattnet. De gamles mindre noggranhet vid detta grufarbete har mycket skadat nyare tider, ty i anseende till den rikhaltiga malmen betjenade man sig fordom blott af de rikaste schackten. Nu hafva Interressenterne redan gjort sig den mödan, ehuru med mycken kostnad, att nedspränga de malmhaltiga gångarna, hvilka de gamle antingen icke brydde sig om, eller ock saknade kunskaper och förmögenhet att nedbryta i en tid, då all malmbrytning gjordes med tillmakning eller eldning. Man arbetar dock nu icke med samma beqvämlighet, som kunnat ske i början. Stora bergstycken som äro färdiga att nedrasa måste årligen borttskaffas, och likväl göra gruffall ofta stor skada. Den svåraste men tillika oundvikliga olägenhet, som härvid träffar Intressenterna, är grufvornas ständigt tilltagande djup, hvilket på några ställen redan är öfver 80 famnar, och som dag ifrån dag gör malmuppfordringen mera kostsam; ty det förstås af sig sjelft, att man för en mindre ädel metall ej kan arbeta så djupt, som till exempel för koppar och silfver.

Herr Tamm, hvilken såsom en verksam och rask man speculerar på allt, har äfven företagit många förändringar med Bruksåkerjorden, hvilka hittills lyckats för honom, och sannolikt äfven framgent skola lyckats i anseende till dervarande många ängar och

den rika *tillgången* på gödsel. Han har börjat att uppköra trädesjorden, samt att på densamma så och plantera rot- och skalfrukter, potatoes, kål, rofvor, morötter, vicker och klöfver. Såsom nybörjare har han ännu icke hunnit till en ordentlig circulation, men hoppas att småningom komma dertill. För öfrigt berömmer man mycket Uplands jordmån och landthushållningen derstädes, och det med skäl, ehuru man ännu, till och med enligt hvad Svenske Patrioter sjelfve anmärkt härvid kan hafva många önskningar öfriga. Upländningarne hafva god åkerredskap, och böra ostridigt anses vara *ibland rikets bästa åkerbrukare*, så väl i afseende på plöjning och *åkerns skötsel*, som flitig dikning. Emedlertid verka ännu gamla plägseder härvid mera, än en ny öfvertygelse. Hittills hafva ännu få gripit sig an med en ny landthushållning, utan de fleste hålla sig vid det gamla. Blott här och der, i synnerhet omkring Stockholm, såsom till exempel på det stora Säteriet Ulfsunda, samt på den lärde Professorn von Schulzenheims den äldres egendomar, har man gjort nya försök, hvilka dels redan blifvit lärorika, dels äro underställda pröfningen af en längre erfarenhet — Efter vanliga plägseden ligger åkern fördelad i tvenne gärden eller tvåskifte, hälften är besådd och hälften hvilar. Man kör tre gånger den åker som ärnas till höstsäde, första gången om våren, den andra i Junii, innan gödseln utföres, och tredje gången midt i Julii. Om hösten uppköres kornåkern och lägges sedan i vinterfåra. Upland är ett slätt och i allmänhet fruktbart land,

som

fom har lätt fvartmylla och i många trakter den präktigafte märgel. Ingen ting fkall öfverträffa fruktbarheten i nejden omkring Enköping och Upfala. Som man i allmänhet har föga äng, få får åkerjorden ej mycket gödfel, ja här finnas landfträckor dem man ej göder på 10 à 15 år, och hvilka dock blott genom trädesfkiftet bära förträfflig fäd. I denna provins finnas hela ftora bylag, fom äro mifsnöjda då de ej öfverhufvud kunna räkna 12:te kornet. Hvad fkulle man icke kunna uträtta i ett fådant land, och huru bedröfligt är det icke, att få ofantliga landfträckor blott beftå af Bruksfkog, hvilken defsutom illa fkötes. Med en bättre inrättad hushållning fkulle man väl på de flefta ftällen kunna hjelpa fig med hälften få mycket fkog, och förvandla det öfriga till åker. De förnämfta fädesflagen härftädes äro råg och korn, föga ärter och hafra, famt lin till husbehof. Under de fidfta 20 åren har man börjat att få mera hvete, och på många ftällen med framgång.

Man märker redan på *Uplands* byar, att man icke mera är i fkogsbyggden, ty hufen äro mindre och icke få anfenliga, halmtak äro icke en gång väl lagda, och i ftället för väggar af ftockar finner man dem här och der af ler, hvilka åtmindftone icke göra få god verkan för ögat. Man faknar i allt Norrländningens prydlighet och nätthet; i fjelfva verket är bonden härftädes ockfå fattigare, än uppe i Norrland, *hvilket* är mycket begripligt, då man märker att ftörfta delen af Provinfen utgöres af Frälfejord. För öfrigt är Upländ-

ningen raſk och ſturſk, och icke trög, ſåſom man ſkulle kunna ſluta af hans tal-organ, emedan han uttalar orden ſläpande och utan ſärdeles accent, ſå att det näſtan i ingen provins är ſå ſvårt för en utländning att begripa allmogens ſpråk, ſom här, icke en gång i de orter, der en ſtarkare provinscialism råder i ſpråket.

För öfrigt ſkulle jag önſka att kunna hitföra mången näsvis Tyſk, eller ännu häldre Fransman, hvilka anſe allt det för is-land och björnars hemviſt, ſom är beläget på andra ſidan om Rhen eller Elbe; jag ville gerna hafva en ſådan man här vid ſlutet af Julii månad, för att öfvertyga honom, att detta ſnöland icke är någon ödemark. Säd, träd- och jordfrukter frodas här nu förträffligt, och mycket deraf till och med bättre än i norra delen af Tyſkland. Detta kan lätt förklaras. Wäderleken om ſommaren är här mera varm och ſtadig än omkring Donau och Elbe; de långa ſolſkensdagarne befordra ganſka mycket växt och mognad. Jag har här ätit Meloner och andra ſådana jordfrukter, hvilka kunna täfla med de bäſta ſom framalſtras uti Italien och Ungern. Jag vill blott påminna om den myckenhet ſköna bär man finner här i ſkogarna. Fruktträden voro här nu öfverhöljda af kart. Sannt är, att de finaſte fruktſlagen ej alltid hafva framgång härſtädes, men deremot har Sverige många egna, ſom äro ſällſynta hos oſs, hvaraf bör nämnas Aſtrakaner, ett ypperligt ſlag af äpplen. Jag vet att en af mina vänner i Stockholm ett år feck 300 tunnor äpplen på ſin landtegendom, der han har en ſkön trägård.

Den 27 Julii, resa ifrån Österby till *Stockholm*, 11 och 1 fjerdedels mil. Jag afreste vid midnatten. Första tredjedelen af vägen är till det mesta skog, den andra är angenämt blandad med vackra slätter, man ser Braheska famillens vackra gods Salsta med dess stora område; ju närmare man nalkas Husby, ju mera fruktbar och skoglös blifver trakten. Under sidsta tredjedelen har man nästan ingen skog, utan sädesrika fält likasom beströdda med byar. Man ser här en myckenhet af de härligaste åkerfält, hvilka blott nyttjas till betesmark för hästar. Man synes i Upland knappt hafva något begrep om Circulationsbruk, på sådant sätt som till exempel i Helsingland och Wärmeland, ty dessa till betesmarker förvandlade åkrar hafva till en del visst icke på 20, ja kanske på 50 eller 100 år varit uppblöjde, hvilket bevittnas af derpå befintliga buskar och tufvor. Under ett starkt rägn, som sedan varade hela dagen, anlände jag klockan 6 om morgonen till Upsala. Sommarferierne voro nu för hand, mina bekante *funnos ej i* staden, och jag längtade till *Stockholm*. Jag brydde mig derföre icke om rägnet, utan satt klockan 8 åter i min vagn.

Ifrån Upsala till Stockholm hade jag min gamla bekanta väg, den jag förut rest vintertiden. Den är till det mesta inskränkt, backig och skogig, och har inga stora slätrymder. Ju närmare man nalkas hufvudstaden, ju flera klippor och höjder har man, ett tecken att man åter närmar sig *till* hafskusten — men i samma mån ser man äfven

ſnyggare landtgårdar och vackrare nejder. Några trakter äro verkeligen förtjuſande ſåſom omkring Alſike, ſamt, närmare Stockholm, omkring Sollentuna Kyrka. I Rotebro, ſiſta hållet till Stockholm, erfor jag det vanliga, nämligen att gäſtgifvaregårdarne omkring hufvudſtaden juſt äro de ſämſta. Der fanns intet att förtära, bränvinet var vidbrändt, deras ſvagdricka ſurt, och de fem äggen jag lät koka voro vid närmare granſkning befröade; godt öl och ſöt mjölk kunde ej fås. Hungrig och ledſen fortſatte jag min väg, och anlände under ett ſlagrägn klockan 6 til Stockholm.

Jag inqvarterade mig hos en god vän, och bodde en fjerdedels mil ifrån ſtaden, på det vackra Mariæberg vid Mälaren, och på denna ſjö voro vi ute dageligen. Hvad kan jag väl ſäga om allt det nöje jag hade under denna tiden? hvad om Stockholms förtrollande belägenhet, ſom gör det till en af de vackraſte hufvudſtäder i Europa? De ſom ſett Conſtantinopel, kalla Stockholm Nordens Conſtantinopel. Huru många verkeligen Eliſeiſkt ſköna ſtällen, öar, halföar, och bergſpetſar ſer man icke rundt omkring ſtaden? huru majeſtätiſkt höja ſig icke höga tall- ek- och björkſkogar vid Mälarns ſtränder, och gifva en romantiſk prydnad åt denna ſtora ſjön med ſina många vikar! Men, borrt med deſſa målningar! allt är härſtädes ſkönt, denna gång ſaknade jag här blott de fleſta af mina förra vänner och bekanta. Under de varma ſommarmånaderna begifver man ſig ſå gerna åt landet, och betjenar ſig der-

vid antingen af egna boningar, eller af den allmänna gästfrihet och artighet, hvarmed hvar och en hjerteligen bemötes, som behöfver vederqvickelse och uppmuntran. Den stora staden var nu äfven tämmeligen öde, och under den starka hetta, som herrskade dessa dagar, var man ej särdeles böjd att vistas mycket derstädes. Det enda jag några gånger med högsta nöje besökte, var Sergels Attelier.

Hvem känner icke denna utomordentliga man? eller hvem bör åtmindstone icke känna honom? Efter allt hvad jag sett af nyare Bildthuggerikonstens alster, anser jag Sergel för den störste Bildthuggare i Europa. Jag har sett mycket af den högt berömde Canova, och äfven hört många konstförståndiges omdömen deröfver. Efter mitt öga och äfven andras omdöme sakna hans arbeten den höghet och enfald, utan hvilka denna konst, mer än någon annan, genast visar sitt ringa värde; det förekommer mig, som om man i hans arbeten upptäckte vårt tidehvarfs öfverdrifna prydlighet och veklighet; en viss sjelfförnöjelse, en småaktighet i det stora denna konstens död, röjes nästan alltid hos honom. Men då man kommer till Sergel, hvilken djerf och fri ande synes icke med honom sväfva högt upp öfver hans tidehvarf, och framlysa äfven ur det obetydligaste arbete jag sett af hans hand! Det tillkonstlade och prydliga har ej kunnat få insteg hos honom, likasom i allmänhet icke hos något af Sveriges största snillen. Frihet i rörelsen, majestät i uttryck utgöra caracteren af hans

konst. Förliden vinter hade jag flera gånger med beundran sett hans arbeten, men hans konst-lynne blef först tydligt för mig, sedan jag här och der hos hans vänner sett små teckningar af hans hand, små foster af tillfället, hvilka nästan såsom alla tillfällets alster vanligen äro trognast stämlade af alstrarens egen bild och anda. I hvarje ställning och åtbörd uttryckes den jättesjäl, som med egen kraft omskapar verlden, och bildar en ny, när och hvarest den vill. I dessa lätta utkast, i dessa fria drag och djerfva ställningar står Sergel, likasom Michel Angelos ande i de berömda statuer ock bilder uti Lorenzokyrkan i Florens, dem han ärnade utarbeta för Cardinalen Julii de Medicis graf, men hvilka blott erhöllo de första huggen af hans skapande hand, och sedan blefvo stående der ofulländade såsom skuggbilder och minnesmärken för alla kommande tider af hans stora och höga anda. Sergel är en af de få Konstnärer i norra Europa, som af sin stora instinct under detta luftstrek leddes på en lycklig väg. Han föraktade det småaktiga bemödandet för det vekliga och prydliga, som uppehåller få mången konstnär på vägen, och som sluteligen, likasom genom ett slags trolleri, fäster honom vid den olyckliga medelmåttan. Han fann detta alltför obetydligt, och sökte straxt det högsta: det majestätiska och stora utgjorde hans föremål, och genom det kraftfulla banade han sig väg till det sköna. Man begår en orättvisa emot denne store konstnär, då man säger, att hans arbeten äro Antiker. Uti sådana uttryck hvarmed man tror sig berömma honom, och

af hvilka blott den okunnige betjenar sig, synes dock alltid tadel ligga fördoldt; och i allmänhet vill det säga: att en sådan konstnär ibland de nya med framgång och smak imiterat de äldre. Sergel har äfven studerat uti Italien, uppeldat sin känsla genom forntidens der efterlemnade storverk, och efter dem bildat sina insigter och sin smak. Man kan äfven säga, att han är antik i affeende på enfald, noggranhet och djerfhet i teckning. Så var äfven Michel Angelo, men hvem skulle kunna säga, att han imiterat de gamle? Hvarje stor man finner sin måttstock inom sig sjelf, men han finner den äfven i sitt tidehvarf och i sin nation, och måste finna den der, så framt han icke vill framställa för oss Mumier eller spöken, likasom vålnader hvilka tyckas säga oss, att de varit till redan i den mest aflägsna fornåldren, eller att de blott en lång tid efter oss skola upplefva. Det döda upplifvas blott genom tiden i hvilken man lefver, men denna tid är för den stora konstnären blott såsom jorden omkring ett träds rötter: du ser den sköna stammen, dess blomstrande och löfrika grenar, men dessa synas blott vara alster af värmen och luften. Sergel bär äfven sin tids stämpel. Må han ock i sina arbeten förena en antik lätthet med enfald i attituder, samt allt det lugn och majestät som utgöra Idealet af en mennisko-bild, i lika hög grad som de gamle; i de sistnämndes arbeten röjes dock mer en allmän, i de nyares åter mer en individuel caracter. Dessa skiljaktigheter skall man finna i alla den äldre och nyare tidens konstverk, när man jämför dem, men dock

icke i högre grad, än om man skulle jämföra den äldre och nyare Tragedien. I Sergels arbeten framlyser äfven en vekare sinnesförfattning, en mera djup känsla af det sorgliga, och hos åskådaren väckes en menskligt sympathie, allt i högre grad än hvad forntidens arbeten åstadkomma, emedan de gamles bilder, äfven vid uttryck af det högsta öfversinnliga, endast höja sig till en viss allmän idée. Men med denna vekhet i Sergels arbeten förenas äfven höghet och majestät hos bilderna, så att de starkare uttrycka det menskliga, än de gamles, och jag vågar säga, att detta en gång bör blifva högsta målet för nyare konstens framsteg, om annars på denna väg någonsin högsta fullkomlighet kan uppnås.

Man anser Grouppen af Amor och Psyché för Sergels mästerstycke, och hvilken han sammansatt efter en alldeles ny idée; men jag beundrar mest hans Mars och Venus, en annan grouppe, af hvilken Guden ännu icke är fullbordad. Mars presenteras der gående, trotsig och djerf, och synes nästan bära Gudinnan, som med ömt bedjande åtbörder sjunker till hans bröst. Jag har knappt någonsin sett en så naturlig och ypperlig bild, som denna Venus. Man är oviss, huruvida uttrycket af höghet och ömtålighet, på det på det lifligaste förenade i Gudinnans ansigtsdrag, bör mera beundras än det Guda-majestät, som på ett så himmelskt sätt råder i hela den sköna figuren. Den som blott kan teckna en enda sådan figur, i en till hälften sväfvande och till hälften sjunkande ställning, skall af mig anses för en

den

den största Mästare. Alla dess anletsdrag uttrycka den innerligaste ömhet, utan att hela figuren röjer det mindsta, som skulle kunna väcka en enda tvetydig tanke. Huru ofta har jag icke förvånad stått framför denna Gudinna, och beundrat konstnären, hvars stora snille frambragt hennes förtroliande gestalt! — En myckenhet Buster af namnkunniga och stora män, modeller, Bas- och Hautreliefs, samt fragmenter af alla slag förkunna konstnärens sublima snille. Ty värr synes dock han sjelf vara förlorad för konsten. Redan i flera år har han varit angripen af en melancholie, som aflägsnar honom både ifrån hans odödliga arbeten och hans dödliga vänner. Jag har icke eller varit nog lycklig att få se honom. Han skall hafva en vacker och reslig figur, hög panna, och eldiga blå ögen, samt vara en ganska angenäm sällskapskarl. Han är 63 år gammal, men ännu rask och stark. Huru mycket skulle han icke ännu kunna uträtta till sin egen och fäderneslandets ära, om han blott kunde återfå sitt förra lynne? Hans vänner våga knappt hoppas detta. Genom denna melancholie uttrycker han äfven det idealiskt höga af den nordiska naturen, som sluteligen öfververäxer sig sjelf, och som ej kan bära sin egen storhet, af brist på jämnvigt. Borde man icke sluteligen, om Historien någonsin kunde blifva förnuftig, på samma sätt bedömma Konung Carl XII:te? Wet man då icke, att ingen menniska, utan att äga stora egenskaper, kunnat behärska sitt tidehvarf och dess tänkesätt? Detta gjorde

Carl både i lycka och olycka, ända till ſin död. Man vet, att den liſtige Marlborough ſtod framför honom ſåſom en gäckad pojke, att Czar Peter i Ryſsland förgudade honom, och att — hvad ſom är det meſt afgörande — alla menniſkor i alla länder, och ſom voro hans ſamtida nämnde hans namn äfven långt efter hans död främſt ibland alla namn. Hade han väl blifvit ſitt folks afgud, om icke detta folk i honom ſett en trogen bild af deras egen natur-ſtorhet? En ſtackare har ännu aldrig uppeldat hela nationer.

Såſom en värdigt *motſvarande bild* emot den *odödliga Sergel* vill jag nämna Bellman, *en Svenſk* Skald, hvars ſtora natur- och ſnille-gåfvor endaſt få af hans landsmän rätt kunna fatta. Han dog för några år ſedan i torftiga omſtändigheter, ſedan han muntert genomvandrat ſin lefnadsbana med inkomſterne af en obetydlig ſysſla, ett glädtigt lynne och ſin lyra. Han tänkte aldrig på att ſamla och förvara ſina poëſier; de voro alſter af glada ögonblick, ſamt af ſnillets omedelbara ingifvelſe, och framdanſade, ſom vattnet ur en oförderſvad källådra, juſt ſom om han ej velat eller kunnat hålla dem tillbaka: och med lika lätthet förenade han tonkonſten med poëſin. Hans vänner förvarade hvad de kunde uppſnappa, ſamlade ſluteligen hans ſnillefoſter, hvilka han ſjelf ſatte i muſik, och ſedan utgaf man altſammans under namn af *Fredmans Epistlar* och *Sånger* med muſik, i tvenne band. Bellman beviſtade ganſka mycket den lägſta folk-claſſens gillen, men ej på ett ovärdigt ſätt. Hans fleſta

scener äro tagna derifrån, och äro äfven de bäst måiade, ty i dem visar sig egentligen hans snille. Man begår dock en orättvisa emot honom, då man kallar honom den Poëtiske Teniers eller von Douw. Hvad han har gemensamt med den sistnämnda, är en träffande sanning och naïvité i tankar och färger, som utgör själen i alla konstens alster; men under sin masque döljer han dock en större glans, än man vanligen kan upptäcka hos de tvenne nyssnämnda personerna. Man kan väl säga, att de låga scenerna hos Bellman likna ett slags bur, i hvilken den tjusande näktergalen och den högtflygande lärkan frivilligt instängt sig, för att under fångenskapen förtrolla så mycket mera med deras sånger. Det inskränkta hvardagsförståndet skall hos Bellman ej finna annat än skämt och qvickheter, men den som har en mera fin och ädel känsla skall öfverallt i hans arbeten igenfinna det Tragiskt höga som utgör snillets mästarverk, och som i affeende på den idealiska styrkan synes sträfva emot den påtrugade formen af det lägsta pöbelspråk. *Det hela* vittnar om en öfverflödande styrka, som ej synes känna sig sjelf, men som drifves af en högre ande, och derigenom likasom uppskakas ur sitt slumrande och nedsunkna tillstånd. Skaldens höga snille leker alltid med Contraster, emedan blott dessa synas kunna hålla honom vaken, men från hans lyra ljuda äfven, likasom emot hans vilja, den högsta enfald och sanning, de mest finkänsliga uttryck, och hans naturmålningar äro af ett högst förtrollande slag. Det kan ej lyckas för mig att gifva ett tyd-

ligt begrep om Bellman åt någon fom ej kan göra fig en riktig föreftällning om Svenfka nation och om det djupa i nordifka caracteren. Jag vill blott fäga, att han ännu fkall lefva i oförgängligt minne, då få många prålande och på ett tillgjordt fätt qvicka fkalder af ftörre och mindre rang, fom tyckas vilja fe honom öfver axeln, redan blifvit urmodige och glömde. Han är lika evig, fom hans fädernesland och nation; han har en egen hög konft-natur, hvilken fkall blifva lika varaktig, fom den allmänna naturen. Det fkulle löna mödan att refa till Stockholm och att lära Svenfka fpråket, endaft för att fe *Sergels* arbeten och att kunna förftå *Bellmans* *fnillefofter*. Men den ftore Bellman kan dock blott till hälften förftås af den, fom af naturen ej fått en lycklig mufik-organ, och fom kan fjunga och fpela hans arbeten; ty hans Mufik och poëfié äro på det närmafte förenade med hvarandra, och kunna endaft i fammanhang rätt fattas.

Aftonen före min afrefa ifrån Stockholm hade jag på det vackra Marieberg en affkeds-canonad. Detta Marieberg har en mycket täck belägenhet vid den ftora Mälaren, och om föndagar famt andra högtidsdagar hvimlar hela fjärden af fartyg och båtar, fom fegla eller ro, hvar och en till en allmän eller enfkild luftplats. Svenfken förftår att njuta den vackra fommaren famt de angenäma nejderna omkring hufvudftaden. Man har till och med ftiftat visfa patriotifka eller blott åt nöjet helgade fällfkap, hvilka ofta i hela Efcadrer löpa ut, famt

fara vida omkring på Mälaren. Iland Politiska Ordnar, eller som åtminstone vilja passera för att vara af sådan beskaffenhet, räknas *Augusti-bröderne* och *Svearne*. De förra förenade sig till minne af den år 1772 i Augusti månad lyckligt fullbordade Revolution, den de årligen fira, och det ofta genom sjöfärder och kanonader. Svearne äro ett sällskap, som villja bibehålla minnet af förfäders fordna manliga plägseder, hvarföre de i denna afsigt flera dagar lefva på samma sätt, som de förmoda att deras Urfäder lefvat i den aflägsna Hedendomen. Detta sällskap är ganska talrikt, och har omkring 30 eller 40 slupar. Med dessa löpa de ut omkring midnatten, kryssa några dagar omkring på den stora sjön, och lägga i land vid holmar och fasta landets stränder. Efter forntidens plägsed drickes då dugtigt hela dagen och aftonen, men om natten måste en hvar åter gå om bord, der man inveckland i sin kappa, sofver endast på hårda bräder. Flere af sällskapet hålla härvid vakt, på det de sofvande ej må blifva öfverrumplade, ty ett sådant Vikinge-skämt nyttja de icke sällan emot hvarandra. De som vid sådana tillfällen blifva tagne tillika med sina fartyg, måste erlägga en ansenlig pligt. Svearne hade nu varit ute på vanligt krysståg, och nalkades emot midnatten långsamt staden. De hade större och smärre fartyg, slupar och båtar, hvilka alla i långa rader med svajande vimplar och laternor i masterna simmade fram; med dem förenade sig en stor mängd båtar ifrån närmaste stränder, hvarigenom detta sjö-tågets glans förökades. Winden var lagom stark, och himlen mulen, hvarigenom de lysande laternornas effect blef så

mycket ſtarkare. Fyra Muſik-Choeurer, afdelade i flera båtar, ſpelade växelvis krigiſka viſor och Marcher, ſedan följde ifrån alla ſidor en dundrande kanonad, ſom beſvarades af mången invid ſtranden boende granne, ty Svenſkarne måſte hafva muſik och ſkott, då frågan är om något nöje. Hela flottan defilerade på detta ſätt förbi Marieberg under halfannan timmas tid, till vi ſågo de ſiſta laternorna förſvinna vid Riddareholmen.

Den 6 Auguſti, reſa ifrån Stockholm till Pilkrog, 5 mil. Jag måſte reſa, ehuru angenämt jag fann mitt viſtande på Marieberg; redan voro mina ſaker påpackade och jag tryckte mina vänners händer — ack, hvilka goda älſkvärda menniſkor! Afſkedet var icke lätt för mig, och den långa vägen igenom ſtaden och öfver Södermalm föreföll mig rätt ſvår. Jag ſkulle nu färdas ſamma väg, ſom jag förut haft till Stockholm, men ifrån Norrköping ärnade jag fara längs efter kuſten, ſamt beſe det vackra Blekinge, ſom man ſå mycket berömt för mig. De förſta trakterne omkring Stockholm ſöderut äro rätt behaglige, i anſeende till flera utſigter åt Mälaren, ſamt många groupper af ekar, ſom pryda några landtgårdar. Ända till Fittja har man dock till det meſta backig väg, med ſmå gärden ſamt här och der en äng. Wid Fittja hade jag en förargelſe, emedan Svenſka Bonden derſtädes är bortſkämd genom umgänge med allehanda ſlags folk, och lär deraf många elakheter, ſkjutsbönderne föreföllo mig här verkeligen ſom ett äkta pack. Dageligen utgår här ett otroligt antal häſtar, hela gäſtgifvaregården

var uppfylld af kommande och farande resande. Jag anlände klockan 6 på aftonen, då alla lustpartier började svärma tillbaka till staden; också mötte jag emellan Fittja och Södertelje vagn på vagn. Södertelje är en liten obetydlig stad, som visst icke rår före, att den jemte det lilla Trosa fått samma gäckande rycktbarhet i Sverige, som Schöppenstedt, Schilda och Reutlingen i Tyskland. Invånarne nära sig mycket af åkerbruk samt äfven, i anseende till Stockholms granskap, af skjuts, hvarigenom här vankas tämmeligen god förtjenst. Södertelje skulle kunna blifva mycket farlig för Stockholm, om man, enligt flera gånger gjorda förslag, genom Mälarens förbindelse med hafvet härstädes, hvilket vore ganska lätt, gjorde den till en handelsstad; Södertelje skulle då alltid hafva ett lättare in- och utlopp för skeppen än Stockholm. I denna trakt planteras mycken tobak: Utom staden var man sysselsatt med rågskörd, här uppsätta de sädesbanden alldeles såsom hos oss i skylar, hvilka här och der äfven hattas, genom en upp och nedvänd kärfve, som påsättes. *Sista hållet* var rätt behagligt i anseende till utsigten åt flera sjöar, högre skog, samt en angenäm på långt afstånd annalkande aftonskymning. Klockan 11 var jag redan i säng på Pilkrog.

Den 7 Augusti, resa ifrån Pilkrog till Nyköping, 6 och en half mil. Under första hållet ser man rätt vackra ängar, hagar, sjöar, gärden och härlig säd. Höstsädet består mest af råg samt omkring en femtedel *hvete*; vårsädet är till det mesta korn, sedermera hafra,

något ärter och föga lin; hampa och humle ſyntes ännu mindre; man får äfven mycket blandſäd, korn och hafra, eller ock korn, hafra och ärter blandade, ſå att ärterne ſlingra ſig upp omkring ſädeshalmen. Här och der i byarna finner man äfven fruktträd. Man kan väl ſäga, att man fråntagit den bergiga marken härſtädes allt hvad den kunnat bortmiſta, ty ſäkert återſtå nu alltför få fläckar ſom kunna odlas. Den goda jordmån beſtår till det meſta af ſvartmylla, åkerjorden afdelas i tvenne delar, är väl dikad, och har breda renar ſåſom i Wäſtmanland och Upland, ſamt är äfven väl plöjd, harfvad och vältad. Men kan man derföre ſäga, att Södermanländningen är mer än en dugtig bonde? Der är ingen omväxling, trädesjorden nyttjas ej på bättre ſätt, hvilket i deras mera ſöderut belägna provins ſamt i anſeende till de ſmå åker-afdelningarna ſkulle vara ganſka lätt; icke eller ſer man der någon ängförbättring, ſåſom i Helſingland, foderväxter ſås icke, och bördiga betesmarker upptagas ej till åker. Allt vittnar, att ſaken går ſin gamla vanliga gång. Här och der ſer man ſtora åkrar beſådda med rofvor, ſamt i täpporna omkring byarna äfven något tobak. Oxar både för vagnar och plogar viſa ſig redan i Upland här och der, men i Södermanland öfverallt. Byggnadsſättet är här öfverallt mycket vackrare än i Upland, huſen rödfärgade och många hafva tegeltak. Jag ſåg många ſköna Landtgårdar, och äfven här var ſkörden i full gång. Skördemännerne nyttja liar, men hvilka dock äro en tredjedel korrtare än hos oſs. Under de bägge ſiſta hållen

har man höga berg och mera skog, men der visade sig så mycket vackrare sjöar, härliga åkerfält och framför allt i vissa dälder förträffliga ängar. Framför Nyköping ser man nakna klippor men åkrarne äro fetare. Klockan tre eftermiddagen tog jag qvarter på Rådstugan.

Nyköping är hufvudstaden i Södermanland och har omkring 3000 invånare, mycket hyggliga hus och gator och ett rätt vackert torg. Allt förråder välmåga och munterhet. En ström delar staden i tvänne delar samt drifver flera qvarnar och sågverk; för öfrigt är staden obetydlig, såsom sjö- och stapelstad. Under min vandring vid skeppsbron bemärkte jag tvänne Antiquiteter, hvilka väckte rätt alfvarsamma tankar hos mig, eller för att uttrycka mig mera riktigt: jag besåg den ena, och blef varse den andra. Här visa sig ruinerne efter ett gammalt Hunger-slott, hvilket säkert skulle hafva vunnit en lika ryslig ryktbarhet som Ugolinos Hungertorn, om detsamma blott funnit en sådan sångare som Dante, och hvars välljudande röst kunnat bereda dessa ruiner en väg igenom Historien och Sagornas verld. Detta gamla slott, af hvilket numera blott en liten i sednare tider uppbyggd del är brukbar såsom arrest, är på ett ohyggligt sätt märkvärdigt genom tvänne Svenska Prinsars död. Här lät Konung Birger, blodig i åminnelse, år 1318 tvänne sina bröder dö af hunger, sedan han efter ett muntert gästabud låtit gripa dem, inspärra dem i ett torn, och igenmura det. Deras död medförde *hans* egen

throns omſtörtande, och han ſjelf ſamt hans hus förſtördes i och med detſamma. Under dyſtra betraktelſer aflägsnade jag mig ifrån desſa ohyggliga murar och fortſatte min vandring vid hamnen; och ſe! juſt i det ſamma blef jag varſe en vagn ſom ſtadnade, hvilken var full med traſor, och på en af desſa hängde en gammal ſmutſig Franſk frihets-kokard. Huru beſynnerligt verkar icke contraſten på menniſkor, och huru många idéer genomflögo icke genaſt mitt hufvud! Kokarder, Frihetsträd, Jacobiner, Guillottiner, Buonaparte, och alla de ſiſt förflutna 12 årens ohyggligheter återkallades i mitt minne. Jag ſåg denna brokiga, numera oſkadliga ohyra ligga der ibland ſå många andra traſor, ſom blifvit tidens rof. På detta ſätt jämnas allt jordiſkt af förgängelſen och döden. De gamla ruiner, på hvilka jag nyſs ſtått, och den gamla kokarden kunde anſes ſom ſyſkonbarn. Man finner äfven betänkligt, att fatta uti ett torrt ormſkinn.

För öfrigt vill jag be hvar och en ſom reſer till Nyköping, att ſtiga upp på berget nordveſt ifrån ſtaden, på hvilket ſtår en klockſtapel af träd, eller ſnarare på ſjelfva klockſtapeln, der man har en ganſka vidſträckt utſigt. Den ſom ätit ſig ſjuk ſkall icke eller befinna ſig illa härſtädes, åtmindſtone icke på Rådſtugan. Rum, ſängar och möbler äro präktiga, men maten uſel; likväl måſte jag betala den dyrare än i Stockholm. Den ſom vill lära att tala väl Svenſka kan äfven reſa hit, och viſtas här ett halft år. Uti ingen Svenſk provins accentueras ſpråket ſå rent och tydligt, och med ſå liten affection, och på intet ſtälle

talar bonden så väl. För det fjerde fans i mitt qvarter en mycket munter och qvick uppasserska, född i Stockholm, och hvilken roar med en mängd skämtsamma och löjliga uttryck; men ty värr blifver man icke mätt deraf.

Den 8. Augusti, resatill Norrköping, sex mil. Jag afreste klockan sju om morgonen ifrån Nyköping. I början reser man igenom en vacker trakt, som är väl odlad och utgör en vidsträckt slätt. Under hela första hållet passerar man igenom sädesfält och ängar samt öfver kullar i en angenäm omväxling. På många ställen syntes två tredjedelar af åkerjorden vara besådd, och blott en tredjedel ligga i träde. Andra hållet har mera skog och backar samt mera inskränkta gärden. Det tredje har högre backar, samt få och icke stora åkrar, men ängarne äro stora; redan började skogen Kålmården. Korrt innan man kommer till Krokek har man det vackra Bruket och Styckgjuteriet Stafsjö, med en stor park och vackra trägårdar omkring en sjö. Härifrån till Åby har man den högländta skogen Kålmården, som nära intill Krokek utgör Östergöthlands gräns. Den är namnkunnig för sin gröna och grå samt äfven hvitsprängda marmor, som till en del är ganska vacker och i Sverige användes till mångahanda möbler och konstarbeten; vidare är denna skog ryktbar genom de många vargar, som den skall hysa, samt genom sina flitiga och vackra grannar, Wingåkers-boerna, hvilke i anseende till sina egna plägseder och drägter samt allmänt beröm för skönhet utmärka sig framför alla Södermanländningar, och bo längre i norr i ett par Kyrk-

socknår invid skogen. För mig blef den nu märkvärdig i affeende på sina höga backar, uppföre hvilka man med möda kunde komma, samt genom ett åskväder som ledsagade mig öfver skogen, men utgjöt sina regnskurar på de låga slätterna nedanföre mig. Ofvanför Åby har man en af de vackraste och mest vidsträckta utsigter i Sverige öfver slätterna nedanföre, Staden Norrköping, strömmen och det aflägsna hafvet med sina öar. Farten utföre till Åby är brant och halsbrytande. I anseende till det häftiga regnet var gästgifvaregården fullproppad med menniskor, och det på ett helt annat sätt, än hösten förut vid min resa till *Stockholm*, då ett häftigt urväder höll folket under tak, och då till min olycka just vid min ankomst en menniska låg i själtåget, så att jag hvarken kunde få mat eller häst, för att undfly hunger och törst. Regnmolnen skingrade sig nu snart, då himlen åter blef klar, och klockan tre satt jag redan på min kammare i Norrköping. Ifrån Åby ända till staden har man den mest bördiga slätrymd, nu uppfylld af säd och sädesskylar. Här såg jag åter många potatoesland ibland åkrarna, samt upplöjda ängstycken.

Norrköping är en af Sveriges ansenligaste städer och har omkring 8, à 9000 invånare. Det är den största stad i Östergöthland, mycket väl och fördelaktigt belägen vid Motala ström, som straxt bakom staden faller i den såkallade Brunviken och derifrån utgjuter sig i hafvet. Om — såsom man ofta föreslagit — Wettern genom Motala ström kunde förenas med Östersjön, så skulle väl Norrköping blif-

va en af Sveriges ſtörſta ſtäder. Härvid torde väl ſvårigheter möta, men ſvårigheter äro dock inga omöjligheter. Strömmen delar ſtaden i tvänne delar, och frambruſar genom ſtadens norra del i flera krökningar och fall, men i ſöder blifver den mera bred och djup, och utgör hamnen; men han är dock icke djupare än 12 fot, och ſtora ſkepp kunna endaſt -olaſtade gå upp ända till ſkeppsbron. Stadens nordveſtra del har en hög och ojämn belägenhet, men den ſydöſtra är jämn och flack. Der äro vackra hus, breda, till en del räta gator, ſamt prydliga torg, ſåſom Saltängen, Skeppsbron, ſamt torget vid ſtora bron, ſom går öfver ſtrömmen.

Emedan ſtaden är belägen i en mycket folkrik provins och i en lyckligt vald trakt, ſå herrſkar derſtädes mycken verkſamhet, och man kan med ſkäl hoppas, att både verkſamheten och ſjelfva ſtaden framdeles ſkola tilltaga. Staden utmärker ſig framför många andra genom nyttiga *Fabriker*. Utom ett *Mesſingsbruk ſamt flera* betydande Socker- och Tobaks-Fabriker äro i ſynnerhet dervarande klädesfabriker märkvärdiga. Staden har nu omkring 20 ſådana, utan att räkna flera Bomulls, Linne och Halfſidens-fabriker. Här och i Nyköping tillverkas det bäſta kläde i Sverige, och hvilket kanſke till appreturen är något olika med det Holländſka, men till godhet och ſtyrka kan det jämnföras med hvad Utländſk klädesſort ſom hälſt. Tvänne mäns Patriotism och kundſkaper ſkola viſst hafva en välgörande inflytelſe på desſa Fabriker, och detta har till och med redan

visat sig. Genom en berömd Doctors och Naturforskares, Herr Westrings, samt en Herr Arosénii forskningar och chemiska försök, synes färgningskonsten få en alldeles ny rigtning. Desse män behandla saken på ett vetenskapligt och systematiskt sätt, då den hittills endast blifvit ansedd såsom handtverk, samt betjena sig vid sina försök af den oräkneliga mängd färgmåssor Sverige äger. Med anledning af blotta erfarenheten har man redan förut förstått att vid färgerierna nyttja flera slags måssor, men de flesta slagen blefvo dock endast samlade och utförda till England och Holland, hvarefter man sedan feck dyrt återköpa utländska färgstofter. Detta har förändrat sig under de sista åren; sjelfva Regeringen har fäst uppmärksamhet härvid, och belaggt färgmåssors utförsel med en högre afgift. Westring har kanhända den största måssamling i Europa och anställer oupphörligt nya försök. Jag har sett dessa så väl hos honom som hos den berömda Thunberg, och måste tillstå, att många färgor äro utomordentligt sköna och lysande. Arosénius arbetar särskilldt för sig med lika outtröttlig forsknings-anda. Han kan genast på ett praktiskt sätt göra sina försök, emedan hans bror har en mycket stor klädesfabrik. Arosénius är en ganska skicklig Chemist, och för praktikens skull har han med ett sällsynt nit såsom verkelig färgaregesäll genomrest en stor del af Europa och arbetat i verkstäder. Nu var han åter stadd på en resa, till Paris. Han har äfven börjat anlägga en halmpappersfabrik, ifrån hvilken jag sett goda prof; men han är ej en man som stadnar vid blotta försök.

Norrköping kan äfven i anseende till sina offentliga inrättningar räknas ibland Sveriges märkvärdigaste städer, och har ifrån långliga tider tillbaka haft redliga Patrioter, som understödt eller grundlaggt mycket godt och nyttigt. Trivial-Skolan derstädes är kanske en af de bästa i Sverige, och i anseende till hela sin organisation torde den i flera affeenden kunna föredragas till och med framför Gymnasier. Jemte de lärda språken och vanliga Skolstudier gifves här äfven undervisning uti Tyskan, Franskan och Engelskan, hvilket är af lika vigt både för den lärda och för köpmannen. Man har att tacka en Grosshandlare Nyströms frikostighet för undervisningen i de tre sistnämnda språken. Denna Skol-inrättning har äfven fått ett förträffligt nytt Skolhus, och äger ett rätt ansenligt Bibliothek, i hvilket man finner många dyrbara verk och samlingar. Norrköpings berömde Litterateurer, Lidén och Lindahl, hafva härvid i synnerhet utmärkt sig. Utom denna första Skolan fins här äfven en för fattiga hjelplösa barn, nämligen Schwartziska fri-skolan, inrättad af famillen Schwart — näst Ebersteinska slägten den rikaste i staden — Gustavianska Barnhus-Skolan och Tyska Skolan. Den sistnämnda finns, såsom Tysk Skola, nästan icke mera der, äfvensom Tyska Församlingen, som har en egen kyrka och tvänne prester, aftager år ifrån år. Pastorn är son af den berömda och vördnadsvärda Doctor Lüdeke *) i Stockholm,

*) Den redelige Doctor Lüdeke har dödt sedan detta skrefs. Denna hedersman hade sällsynta förtjen-

en hedersman, ſom viſat mig mycken vänſkap. — Jag måſte äfven nämna Spinnhuſet, en allmän ſtraff-inrättning, och hvilket förtjenar att berömmas i anſeende till den renlighet och ordning ſom herrſkar der, och hvilket man ty värr finner vid alltför få ſådana inrättningar. Det är ett ſtort nytt hus af två våningar, och kan inrymma 150 brottslingar, hvilka till det meſta måſte ſpinna för Fabrikerna.

Förſta fonden till Barnhus-inrättningen ſamlades genom Subſcription, då Guſtaf den III:dje ſteg på thronen. Upfoſtrings-huſet öppnades på Kröningsdagen den 29. Maji 1772; der uppfoſtras 24 fattiga gosſar. Högſta uppſigten är öfverlemnad åt 24 föreſtåndare, af hvilka utväljes en Direction af 8 Ledamöter, hvilke tillhopa beſtrida förvaltningen efter ett beſtämdt Reglemente. Till underſtöd äro af Stadens Invånare tvänne årliga Collecter bevilljade, och desſutom har man äfven några andra frivilliga tillſkott. Barnhuſets hela fond ſkall nu utgöra 8000 Riksdaler. För barnen bestås en lärare, en hushållerſka och en piga. Så ſnart de äro 12 eller 14 år gamla, gå de i tjenst hos någon handtverkare, hvilken till understöd för dem i tre år erhåller 4 eller 8 Riksdaler af ett ſärſkildt Capital.

ster och dygder. Han var Prest i ordets vackraste bemärkelse, en råttskaffens man både i ord och gerningar. Hans minne skall alltid förblifva heligt för hvarje god menniska,

Staden har äfven en allmos-utdelning åt sina fattiga, hvars fond består dels af frivilliga gåfvor och Collecter, dels af Testamentariska dispositioner. En tillförordnad Direction indrifver dessa medel, och utdelar dem årligen till mer än 200 fattiga personer. De sjuka få medicamenter af denna fond och Läkarevård utan betalning; i fattighuset äro äfven boningsrum för mer än 30 fattiga, och man har anslagit vissa famnar ved för dem.

Den som är i Norrköping bör icke försumma att besöka Kyrkorna, för att se den berömda Hörbergs målningar. Uti hvar och en af de tre Kyrkorna finner man en altartafla af honom; i den Tyska, Frälsaren och den tviflande Thomas, i St. Olofs kyrka Nattvardens instiftelse, och i Landtförsamlingens kyrka, Christi döpelse af Johannes. Alla dessa stycken kunna vifst icke anses såsom mästerliga, men de visa dock hvad deras målare kunnat blifva under mera gynnande omständigheter. Teckningen röjer mycken frihet, composition riktighet och storhet, hvarjämte Hörberg i hög grad väl uttryckt caracteren, men det idealiska och fina fattas honom alldeles. Hörberg var en fattig Torpare och lydde under Baron De Geers gods Finspång, der man äfven ser hans mesta arbeten. En oemotståndelig naturlig böjelse dref honom att oupphörligt rita, men honom fattades all väckelse till denna konstdrift. Sluteligen gaf han vika för denna starka naturböjelse, och geck i sitt 30:de års ålder

till Stockholm, der först en ny verld öppnades för honom. Den odödlige Sergel fäste uppmärksamhet på detta obildade Bondsnille, och fattade snart aktning för Hörberg; han understödde och undervisade honom, och discipeln gjorde oaktadt sin ålder ännu stora framsteg. Men hans inskränkta omständigheter samt hustru och barn förmådde honom snart att återvända hem, hvarefter han växelvis förde plogen, Lian och penseln, och gör det ännu, Han är nu en 60 års man. Naturen danade honom ostridigt till något stort. Om han vid sitt 15 år kommit till Academien, och i sitt 20 till Rom och Florens, hvem vet, om icke Sverige då i honom fått sin Titian jämte sin Michel Angelo. De som känna honom, berömma honom såsom en enfaldig, from och beskedlig man, med ljust förstånd och förmåga att se en sak ifrån många sidor. Han kallar sig sjelf Bondmålare, och gör sig ingen hög tanka om sin konst; också utsätter han för sina största taflor, dem han till det mesta målar för kyrkor, icke högre pris än 100:de Riksdaler; ja han säljer de flesta för omkring 50 eller 70 Riksdaler.

Efter Hörberg och hans målningar, bör hvarje främling besöka Herrar Westring och Lindahl; det skall ej ångra honom i anseende till de menniskor och de saker han då får se. Herr Doctor Westring är känd i den lärda verlden såsom en af de första Naturforskare; hans menniskokärlek och artighet kan den lära känna, som ser och talar med honom. Jag har redan omtalat hans moss-

ſamling och hans patriotiſka bemödanden för färgkonſtens upphjelpande inom hans fädernesland. Men han har deſsutom äfven ett artigt Muſeum af natur- och konſtalſter, och många rariteter ſom förjena en beſkrifning. Ibland annat ſåg jag här en Politiſkt märkvärdig ducat af den Lifländſka Adelsmannen Paykull, ſom länge ſatt i fängelſe och ville inbilla Regeringen, att han kände hemligheten att göra guld. Han kunde blott af Holländſka ducater göra nya, och detta gyckleri tjenade honom ockſå till intet. Herr Lindahl är äfven en nitiſk Litterateur och vetenſkapernas befordrare, en man ſom äfven genom utländſka reſor, i Frankrike, Tyſkland och England förvärfvat ſig mångfalldiga kundſkaper. Han har ett förträffligt hiſtoriſkt och antiqvariſkt bibliothek, många Litteraira märkvärdigheter, teckningar och Autographa af berömda konſtnärer, Statsmän och lärda. Hos honom ſåg jag Hörbergs förſta förſök i måleri, nämligen ett portrait af den namnkunniga Riksdagsmannen af Bondeſtåndet, Håkanſſon ifrån Blekingen, hvars ſon nu är Landshöfding i nämnda Provins. Jag vill ej ſäga något om desſa mäns artighet och välvillja, äfvenſom om det vänliga bemötande jag funnit öfverallt hos Norrköpings Invånare.

Trakterne omkring Norrköping äro behagliga, och ſåſom något utmärkt vackert får jag nämna Helſobrunnen och alléerna vid Himmelſtalund, belägen 1 åttondedels mil norr ut ifrån ſtaden, icke långt ifrån Motala. Brunnen nyttjas i ſynnerhet emot *förlamningar*

och rheumatiſka ſamt gickt-plågor. Landet rundt omkring ſtaden är ganſka fruktbart och rätt väl odladt. Man har näſtan ingen trädesjord, och man finner der förträffligt hvete och korn, ſamt mycket tobak och potatoes. På de enkla nakna klippor ſom qvarblifvit på ſlätterna ſtå här och der ſmå luſthus, hvilka utgöra en angenäm variation i det de framſkymta ibland bördiga åkrar och ängar.

Den 11. Auguſti om morgonen afreſte jag härifrån genom fruktbara, till en del redan ſkurna åkrar, pasſerade den lilla ſtaden Söderköping, och ſtadnade ett par dagar på ett ſkönt och godt ſtälle, hvarifrån jag den 14. Auguſti fortſatte min reſa ſöderut.

Den 14. Auguſti, reſa ifrån Söderköping till Wida, 7 och trefjerdedels mil. Jag afreſte klockan 11 på förmiddagen ifrån Söderköping, ſom är en liten dålig ſtad, men ſom dock i bergen omkring ſig har härliga åkrar och ängar; berg och ſkog tilltaga dock, ju längre man reſer. Detta märker man redan på vägen till Åby. Straxt på andra ſidan om Åby blifver vägen mera vild och Romantiſk, och man har ſåſom början af de tvänne milen till Knapekulla det vackra Bruket Guſum, der man tillverkar mäſſingstråd och nålar, med ſina trägårdar och dammar, ſamt derefter näſtan alltid endaſt ſkog och högre berg, hvilka här ej kunna fattas, ty det är ju gränſen emellan Öſtergöthland och Småland. Närmare Knapekulla ligga enſtaka ſtrödda ſmå hemman, detſamma finner man under näſta håll till Skedshult, på hvilken väg åſka och

regn ledſagade mig, men det ſiſtnämnda geck dock alltid ſå artigt framför mig, att jag på vägen endaſt ſåg deſs efterlemnade våta ſpår. I förbigående måſte jag nämna, att på hela denna väg ända till Skåne inga hållhäſtar finnas på något ſtälle, utan man måſte derföre, om man ej ſänder förbud, underſtundom vänta en timme och derutöfver, alltſom lyckan eller menniſkor kunna föranſtalta. De tvänne ſiſta milen af min reſa för i dag voro mycket ſköna, och liknade i detta affeende ſjelfva aftonen. Den högländta backiga vägen fortfor, men trakten var genomſkuren af ſjöar och ängar, ſamt marken flitigt odlad ända upp till bergſpetſarna, och byar förekommo tätt. Detta tilltog beſtändigt, ju närmare jag nalkades Wida, och en ſtjernbeſtrödd himmel upplyſte allt detta med en mild glans, ſamt uppfyllde mig med glada känſlor, hvilka följde mig till ſängs.

Den 15. Auguſti, reſa ifrån Wida till Jemſerum, 8 och en half mil. Jag afreſte klockan 3 om morgonen under en angenäm och mycket lugn väderlek, ſamt fägnade mig de 2 förſta timmarna öfver den vackra morgonen, naturen och ſkördetiden. Landet är väl ganſka mycket couperadt och ojämnt, men likväl har man växelvis med en medelmåttig ſkog ſmå hemman och byar, mycket vatten, och framförallt högſt ſköna beteshagar och ängar, uppfyllda med en präktig boſkap. Ekträdet, ſkogarnas prydnad, formerar här och der med 2, à 300 åriga ſtammar vackra groupper, och vid ſjelfva vägen är det icke eller ſällſynt. Wägen är i ſynnerhet angenäm omkring hafsviken,

hvilken formerar en bugt in i landet ända härifrån till Weftervik, och præfenterar med mångfalldiga omväxlingar gårdar och vackra öar, hvilka alla på afftånd fynas uppftiga ur vattnet. Det följande hållet till Kårby har äfven mycket af famma målande behag, men likväl mera fkog. Tredje hållet till Lund är till det mefta fkog, men i fkogen ligga dock enftaka nätta landtgårdar, förfkönade af en behaglig enflighet, och belägna på grönfkande bergfluttningar eller vid fjöar, famt merändels väl byggda och förfedda med vackra fruktträgårdar. Wägen ifrån Lund till Geterum, öfver två mil, beftår endaft af fkog och tilltagande högre backar. Den befvärliga färden går nu beftändigt upp och ned; blott här och der fer man en liten boning. Af denna befkaffenhet är följande hållet till Ishult, några fjöar fynas, men utan behag; marken är fandig och ekarne mera fällfynte. Trakten omkring Ishult är rätt vacker, äfvenfom hållet emellan Ishult och Jemferum. Wägen till fiftnämnda ftälle går meft öfver fmå berg, med fluttande ängar och gärden på båda fidor, famt fjöar fom framfkymta här och der. Här blef jag öfver natten, emedan man varnade mig för näfta gäftgifvaregård fåfom ett ganfka dåligt herberge; klockan var blott tre vid min ankomft hit.

Hela den väg jag tillryggalade i dag beftår af backar upp och ned Gårdarne äro till det mefta väl byggde, många boningshus på halfva hemman hafva tvänne våningar och tegeltak. Några äro omgifna af vackra trägårdar, hvilka fyntes arta fig rätt väl, och träden

voro till en del fulla med frukt. Potatoes planteras mycket, lin och hampa till husbehof. Man nyttjar mycket björklöf till foder åt boſkapen, hela hagar äro uppfyllda af björkar, ſom toppas. Nötkreaturen äro af ett ganſka godt ſlag. Smålands boſkap, äfvenſom Smålands oſt och Preſtoſt, äro berömda öfver hela riket. Urſprunget till namnet Präſtoſt, ſom utmärker ſtörſta och bäſta ſlaget af Småländſka oſten, är detta: i några ſocknar reſa Preſterne från by till by, ſamt från hus till hus, och inſamla mjölk hos ſina åhörare. Denna mjölk kan icke vara af dålig beſkaffenhet; man ſamlar den, kokar och gör ſtora oſtar af denſamma. Af detta ſkäl kallas nu alla de ſtörre och fetare Smålands-oſtarne preſt-oſtar, om de ockſå icke äro gjorda hos en preſt.

Småländningarne på denna kuſt-trakten likna icke ſina Landsmän omkring Ekſjö och Wexiö i vänlighet och glädttighet, åtmindſtone alltför litet, utan de hafva ett mera alfvarſamt och trottſigt lynne, ſåſom ſjömän eller öboer. Deras utſeende, drägt och maner, likna äfven mycket vanliga kuſtboers; men för öfrigt utgöra de ett välbildadt, ſtarkt och vigt folk. I det hela ſynes välmåga herrſka härſtädes, och delsutom beſitta de en vidlöftig terrein, ſom ofta på en half mil ej viſar den reſande någon lefvande varelſe.

Den 16. Auguſti, reſa ifrån Jemſerum till Rysby, 8 och 1 fjerdedels mil. Man bör ej förundra ſig öfver de ſmå dagsreſor jag nu gjorde, ty dels geck det långſamt för det man måſte vänta på häſtar, dels uppehöll jag

mig ſjelf derigenom att jag här och der måſte ſpråka litet och anſtälla underſökningar i affeende på hvad ſom ſkulle betalas, och deſsutom går farten långſamt öfver de höga backarna, ſom här äro allmänna, och jag har ingenſtädes funnit mig föranlåten att ſå ſträngt nyttja piſkan, ſom här på orten.

Förſta hälften af vägen emellan Jemſerum och Norrby är ofruktbar och ſandig, ſamt framviſar endaſt uſla tallar, jämte dåliga kojor här och der; den andra hälften är mera angenäm och couperad, ehuru näſtan allt beſtår af ofantliga bergmasſor, emellan hvilka man finner ſmå ganſka bördiga åkerfält, hvilket ſynes af den der växande ſäden. Man ſer här äfven många ſtora ekar, hvilkas tjocka ſtammar ſkulle äfven hos oſs i Pommern väcka förundran, ſamt deſsutom mycket löfſkog af andra ſlag. Landet blifver bättre odladt och upplöjdt i den mån man närmare nalkas Norrby. En åttondedels mil nära Norrby är trakten ſluteligen rätt vacker; en vidſträckt utſigt öppnar ſig, hvarvid redan hafvet framſkymtar, och deſsutom ſer man en otalig mängd frodiga ängar. Midt framför ſig har man ett präktigt Säteri, hvars åbyggnad liknar ett ſlott, deſsutom ſer man grouper af ekar och oräkneliga boſkapshjordar, och på en hög kulle viſar ſig Doderhults vackra kyrka. I anſeende till den frodiga gräsväxten och de bördiga fälten trodde jag mig vara likaſom igenom ett trollſlag flyttad till den Ungerſka Donaus ſtränder. Wid Norrby är en liten Hälſobrunn, der man har en vacker allée af ſtora träd ſamt flera ſmå byggnader. Denna

nyttjas mycket af näſtgränſande ſocknars invånare, i ſynnerhet emot förlamningar och gikt. I det lilla Brunnshuſet hänga gröna kranſar ſåſom tackſamkets-offer, och der finns äfven en bekranſad Bild. Jag trodde mig vara i en Catholſk Helgedom.

Vägen emellan Norrby och Påſkallevik är enformig och flack, ſtenig och ſandig, ſamt har ſmå tallar, usla åkrar och kojor. Men med hvad känſla återſåg jag icke Öſterſjön! Här var en hamn; flera flaggor ſvajade på längre och korrtare afſtånd, jag ſåg den höga Jungfrun, en farlig klippa för ſjöfarande, äfven ſåg jag öen Öland och deſs gamla ſlott, hvilket jag i dag borde ſe ifrån flera håll. Kan väl hafvet åſtadkomma en ſå outſägelig förtjusning hos hvarje menniſka, eller väcker det blott en oändelig mängd minnen hos en infödd öbo, hvars vagga ſtått endaſt ett par hundrade ſteg ifrån deſs böljor?

Wägen härifrån till Mönſterås liknar i början den föregående; den andra hälften deraf utviſar bättre jordmån och odling. Sluteligen ſer man flera ſtora gårdar och uthus alldeles på Mecklenburgiſkt och Pommerſkt ſätt, härliga beteshagar, ängar och boſkapshjordar. Hafvet ſynes åter. Mönſterås är en prydlig och ſtor by, ſom liknar en köping, ſamt har vackra hus och en ſkön kyrka; äfven är det ett inlopp ifrån hafvet, och en myckenhet bräder lågo der uppſtapplade för att utſkeppas. Jag ſåg här många frukttråd, hvilka till en del ſyntes nedtyngda af frukter.

De fem fjerdedels milen ifrån Mönsterås till Ålhem voro ostridigt den vackraste delen af min väg för i dag, så vacker, att vid mer än en hygglig gård uppsteg hos mig den önskan, måtte jag här få gråna i frihetens, enfalldens och glömskans sköte. Wägen går öfver små backar och genom småskog, och skiftevis ser man rika sädesåkrar, ängar och betesmarker samt flera sorlande bäckar — snygga landtgårdar, alléer, vackra trägårdar, allt i ett blomstrande tillstånd och i den angenämaste omväxling — hvem skulle väl icke härvid falla på en sådan tanke? Ruinerna af ett gammalt Kloster vid Öfverste-boställlet Kronobäck hafva en ganska romantisk belägenhet, och dess grå murar tyckas hafva fått en ungdomsprydnad af en mängd rönnträd med sina röda bär. Det vackraste stället vid vägen är dock Kongsgården Strömsrum vid Alsterå. Hvilka sköna lindar och almar i alléer derstädes! frodigare växa de icke vid Sanssouci. — Men vägen ifrån Ålhem till Ryssby är så mycket mindre behaglig. Den första halfva milen är ännu angenäm i anseende till utsigten åt hafvet, vid hvilket vägen går fram, men följande milen visar mest tallskog och magra åkrar; deremot har den sista halfva milen odlad mark, är backig, men mera angenäm i den mån man nalkas Ryssby, samt beströdd med små snygga gårdar.

Sedan man uppnått denna trakt, synas invånarne blifva mera interressanta och raska. Man ser många vackra ansigten, breda pannor, lifliga ögon, samt hos qvinkönet en skalkaktig och glädtig mine; men folkets

växt är i synnerhet reslig och nervfull. Karlarne gå nästan klädde som matroser och nyttja mycket randiga jackor samt långa byxor af blå och hvit dräll. Qvinfolken hafva nätta kjortlar, håren sammanflätade och hoprullade som ett nystan, samt betäckta med en liten mössa. De flesta saker bäras af dem vanligen icke med händerna, utan nästan allt på hufvudet, hvarvid jemnvigten underhålles af en underliggande valk. På detta sätt gå de med säkra steg, bärande korgar med bröd eller frukt, eller byttor med mjölk eller vatten. Snygghet i klädsel, prydlighet i all ting, äfvensom munterhet och verksamhet, förenade med god hälsa, synas tillhöra dessa kustboer. Det enda obehagliga man ser hos dem är träskor, som småningom börja visa sig, och hvilkas bruk blifver allmännare, ju närmare man nalkas Carlscrona. Deras hus äro väl byggda. Besynnerligt är det äfven, att de på sina flaggstänger nyttja vimplar, i stället för vanliga flaggor af träd eller jern. *Skulle väl icke detta kunna anses såsom ett bevis, att dessa kuster fått sina första invånare ifrån närliggande stora öar, eller åtmindstoue, att detta folkets stamfäder varit sjömän?* Wid de mindsta torp prålade höga majstänger, prydda med mångfalldiga figurer och kringsväfvande kransar, ett tecken att midsommaren här firas ordentligt och högtidligt. Lador och andra uthus äro här större än vanligt, och derföre ser man ej en sådan mängd deraf, som i rikets högre upp belägna provinser. De äro af träd samt rödfärgade, halmtaken väl och starkt uppsatta, och icke så uselt gjorda,

ſom man finner dem i allmänhet i Upland och Wäſtmanland; takſtolarne äro belagde med bräder, för att ſtärka dem emot ſtormvindar. Wid många ſmå gårdar finner man ſnygga krydd- och trägårdar, och näſtan alla äro till prydnad beſkuggade af almar, alar, björkar, ekar, lönnar och rönnträd.

Jordmån är väl i det hela mycket lätt, men bördig. Stora ſtenhögar ligga på många åkrar likaſom jättegrafvar, och ſmåſten är i myckenhet omkringſådd öfverallt. Hagar och ängar äro här utan all odling, och till en del hafva de ſå litet vatten, att de ſkulle paſſa bättre till åkerjord. I allmänhet har man i Småland mycket ſvinkreatur. I dag ſåg jag här ovanligt ſtora får, ſannolikt af Gottlands-race, ſamt kor ſom liknade kokreaturen i Schweitz. Oxar nyttjas här både till plöjning och körſel. Sädesvagnen liknar här mycket modellen till den ſåkallade *Skottska vagnen*; undra delen är ofta tätt tillſluten, på det ingen ſäd må falla utur, och breda ſtegar läggas ofvanpå, ſå att ſädesaxen ej kunna hänga fram öfver vagnen. I ſärſkilta trakter härſtädes har jag ſett folket växelvis nyttja liar och ſkäror; men på ſidan om Wäſtervik uppſkäres ſäden merändels med ſkäror; ärter, lin och hampa upphängas på ſtänger och gärdesgårdar för att torrkas, och ſädeskärfvarne ſättas på många åkrar öfver hvarandra på ſtörar, hvilket man äſven ſer i Steyermarks bergstrakter; detta kallas ſreſa. Dock finner man på många ſtällen ſädeskärfvarne ſatta i ſkylar: man begriper lätt, huru mycket härvid beror af

bruk och plägſed. Här och der ſer man bohvete, tämmeligen mycket lin ſamt väfnad *till husbehof*, humlegårdar och tobaksland ſynas ſedan i dag mera allmännt omkring byarna. Man nyttjar äfven björklöf till foder åt kreaturen, och jag ſåg ſtora laſs deraf hemköras. Som ſkogen redan på flera ſtällen började blifva obetydlig, ſå förekommo redan många ſtenmurar. Äfven här ligga byarne vanligen på högder, och ofta äro alla byggnader grundade på berg. Hustaken äro af torf och näfver, här och der endaſt af bräder.

Den 17 Auguſti, reſa ifrån Ryſsby till Jämjö, åtta mil. Om morgonen rägnade det ſtarkt och jag afreſte förſt klockan 10, då himlen åter uppklarnat. På förſta hållet lemnade jag Calmar till vänſter, emedan jag af briſt på adresſer ej ville reſa till denna ſtad. Jordmån på denna ſidan om Ryſsby är förſt mager, men marken likväl tämmeligen odlad. Här nyttjas ömſom liar och ſkäror, och man ſer ſäden dels *i ſkylar dels på ſtörar*. Löfſkogen *tilltager* beſtändigt, till desſ tallſkogen vid Blekingens gräns ſluteligen uttränger den. Wid ſlutet af hållet ſer man mera vidſträckta och bättre åkerfält ſamt vackra gårdar. Wid Ryſsby ſåg jag åter en väderqvarn, ſedan jag på lång tid ej ſett någon ſådan, och jag fägnade mig deröfver, ſom om jag träffat en gammal bekant; desſa qvarnar förekomma ſedan oftare i den mån man nalkas Carlscrona.

Under de tvänne följande hållen ända till Wärnaby blifver landet mera flackt,

med goda och ſtörre åkerfält ſamt ſnygga gårdar. Här har man uppodladt och utdikat ſtora landſträckor och kärr, men ännu återſtår dock mycket att göra. Ännu ligga alltifrån tidens början en myckenhet goda åkerſtycken betäckta med tufvor och buſkar. Man ſer här äfven nya Svedjeland på många ſtällen; men här uppbränner man dock icke hela ſkogar, utan blott ſtubbar och småſkog; till en del företager man äfven ordentliga rothuggningar för att bereda åker. Efter en lång tids förlopp ſåg jag äfven i dag vid Ryſsby för förſta gången åter ett bok-träd, hvilket gladde mig ännu mera än den förut nämnde väderqvarnen.

På andra ſidan om Wärneby kom jag ſnart åter till hafvet, och jag ſåg Öland på afſtånd. Landet är ſlätt, jordmån lös, och man ſysſelſätter ſig ännu beſtändigt med uppodlingar. Bokträdens mängd tilltager och tallarne förſvinna — Alltifrån morgonen i dag har jag på den öfriga vägen märkt, att man här, likaſom i Tyſkland ſamt en del af Bäyern och Franken, lemnar ett ganſka obetydligt afſtånd emellan vattenfårorne ſå väl på råg- ſom kornåkrar, ofta knappt ſå bredt ſom ett li-ſlag; detta ſynes äfven öfverflödigt, då ingen lågländt mark gör det nödvändigt. För öfrigt ſynas menniſkorna härſtädes beſtändigt blifva muntrare, mera hyggliga och älſkvärda, med fria och öppna anſigten, ſtora blå och icke ſällan äfven ſvarta ögon, ſamt en trottſande alfvarſamhet hos de äldre.

Under hållet emellan Wärneby och Påboda har man en präktig ſkog af anſenliga bokträd och ekar, det vackra Säteriet Wärnanäs, ſom dock icke kan jämnföras med Strömsrum, ſamt många ängar och hagar. Sluteligen antager hela trakren ſamma utſeende, ſom mitt fäderneslandʒ många ſköna groupper af ekar viſa ſig, juſt ſom man ſer det vackra kullbeſtrödda fältet vid Lanken på ön Rügen, med åldriga minnesmärken och förfäders grafvar. Här och der ifrån högderna har man utſigt år hafvet. På vägen till Bröms är landet flackt och ej färdeles interresſant.

Wid Bröms lifvades minnet af fordna krig, ſlagtningar och fredsſlut, ſamt förfäders ärorika bedrifter. En liten bäck utgjorde här fordom gränſen emellan Svenſka och Danſka området, här omfamnade Monarker hvarannan efter blodiga fejder, och här beſeglades tappra Svenſkars hjeltebragder med en ärofull fred. Ännu är *Blekingens* gräns utmärkt genom en ſkog, ſåſom näſtan alla Svenſka provinſers gränſor. Wi pasſerade ſnart öfver en liten bäck, hvars bro var ſjelfva gränsmärket, ſamt genom en ſkog af ekar, bokar och björkar, der månan mildt framglänſte emot oſs genom de vackra träden. Sluteligen följde ekbeväxte kullar och ſmå åkerfält.

Den 18 Auguſti, reſa ifrån Jämjö till Carlscrona. Nu började den vackra Blekingſka trakten. Min ſinnesförfattning gäckade mig nu ſäkert icke, ty väderleken var kulen

och en ſträf vind blåſte, men jag for dock med förtjusning genom denna romantiſka nejd. Der är en oupphörlig omväxling af ſkogbevåxta kullar, väl odlade åkrar, gröna ängar och dälder; hvilket, jemte åtſkilliga kyrkor, ſom förekomma på denna korrta väg, beviſer mycket i affeende på landets fruktbarhet och folkmängd, och desſa kyrkor hafva defsutom en pittoreſk belägenhet på kullarna. Likväl ſakna de ett ſtolt utſeende, emedan de här, likaſom i Småland, till ſtörre delen äro utan torn. Jordmån är väl lätt, men den bär dock vacker ſäd och deribland ganſka godt hvete, ehuru vårſäden utgjorde 4 femtedelar af utſädet. Till min ſtora fägnad ſåg jag i dag ſtora åkrar med kål och kålrabi, ſamt mycket klöfver och vicker, hvaraf den förſtnämnda var afſkuren till hö och utſäde; några åkrar voro äfven beſådde med gräsfrö och några lågo i träde. Det var beſynnerligt, att här längre ſöderut näſtan all ſäd ännu var oſkuren. Så mycket verka de längre dagarne högre upp i norden, och de mera upphöjde emellan berg inneſlutne trakterne, ſamt kanſke äfven värman nedanifrån, på ſädes rötterna. På denna väg återſåg jag äfven ſmå gärdesgårdar, flätade af enſpröten och ekqviſtar. På ſådant ſätt lär man ſig att taga råd af behofvet. Här ſer man ej mera några tallar, utan ekar och alar viſa ſig meſt. Ängarnas frodiga gräs öfverträffar näſtan allt hvad jag deraf hittills ſett. Boſkapen är felfri, kor, oxar och får äro ovanligt ſköna och ſtarka. Sedan gårdagen märkte jag att manfolken mycket nyttjar träſkor,

och

och qvinnorna brokiga, ofta med silfver och guld stickade snörlif. På en angenäm väg, upp och ned öfver vackra kullar, förbi hyggliga gårdar, hemman och trägårdar, kommer man fram till Lyckeby.

Detta Lyckeby är en hygglig Köping, har flera Fabriker och en stor qvarn, som tillhör Amiralitetet i Carlscrona. Det ligger bredevid en vild ström, hvars nejder rundtomkring äro rätt behagliga. I gamla tider var detta en liten stad med ett slott, af hvars murar ruiner ännu synas. Wägen härifrån till Carlscrona, 3 fjerdedels mil, går nästan oupphörligt öfver nakna berg, så snart man laggt till rygga den första fjerdingsvägen. Resan är dock angenäm ty man har framför sig en sjö och en Amphitheatralisk stad. Redan klockan 9 hade jag stigit ur vagnen vid ett köpmanshus, dit man gifvit mig Adress, och der jag fann ett rätt hyggligt Logis samt en god frukost.

Carlscrona är en af de yngsta, men tillika nättaste städer i *Sverige*, och är belägen på flera öar; äfven måste man på broar passera öfver flera holmar, innan man kommer till staden, såsom till exempel öfver Wämmö, Panter- och Pottholmen, hvilka bägge äro bebyggde, och kunna anses såsom stadens förstäder. *) Den förnämsta holmen, på hvilken staden ligger, kallas Trotsö. Den

*) Se Blekinges Historia och Beskrifning af Professor Sjöborg i Lund.

tillhörde en bonde och fiskare vid namn Veit Andersson, som för intet pris ville afstå densamma, då Konung Carl XI:te här ville anlägga en station för Örlogsflottan, utan han åberopade sig på egendomsrätten. Man måste således med våld rycka honom ifrån sin besittning och hålla honom fängslad någon tid, till dess hans motsträfvighet stillade sig. Ännu kallas en gata i staden efter honom Vitusgatan. Det lilla huset, hvaruti han bodde, stod ända till år 1773, då det nedrefs, för att lemna rum åt en byggnad, som nu utgör Rådstugan. Efter den grufliga eldsvådan i Carlscrona år 1790 har hela staden fått ett annat utseende. Endast den mindre och sämst bebyggda delen af densamma, samt de dåliga qvarteren lilla och stora Björkholmen, blefvo skonade af lågorna, men den medlersta, största och vackraste delen af staden afbrann hel och hållen. Denna har nu åter upprest sig ur sin aska med räta och breda gator samt vackrare hus, hvilka till en del äro af sten, och spåren efter det förskräckliga året äro till det mesta utplånade. Man har budit till att äfven jämna gatorna och, der det låter sig göra, väl stenlägga dem. Derpå arbeta ännu några till ankarsmedjan dömde förbrytare. Saken är den, att den stora holmen Trotsö och de smärre omliggande holmarne, på hvilka Carlscrona blifvit byggd, bestå af hårda klippor. Wid många gator äro husen grundade på nakna berget, och gatorna både upp och ned likna alldeles bergsbranter. Det vackraste stället i staden är stora torget; Europas största Hufvudstäder kunna ej framvisa ett an-

fenligare torg. Det formerar nästan en oval, och skulle presentera sig ännu skönare, om man ej skadat verkan af det hela med kyrkbyggnad; ty den stora Svenska kyrkan står precist midt uppå detsamma och den Tyska på en sida. Den sistnämnda blef äfven ett rof för lågorna vid branden, men har nu åter stigit ur sitt grus i form af en smakfull rotunda, hvilken inuti är äfvenså enkel, som utantill. Denna och Landshöfdingens hus utgöra torgets förnämsta prydnader.

Söderut på sidan härifrån kommer man till en plan, som kallas Slätten. Der är det så kallade Amiralitets-torget, och man ser derstädes grundvalen till en kyrka, som en gång skall blifva Amiralitets-kyrkan. I denna trakt ligga Amiralitets-sjukhuset och Sjö-Arsenalen. Dessa, Proviantmagasinet, den gamla Amiralitets-kyrkan, Varfven, och flera offentliga byggnader, äro skillda ifrån staden medelst en mur, hvilken af stadens anläggare Grefve Dahlberg uppfördes till skyggd så väl vid eldsvådor, som emot fienden, men den börjar dock nu förfalla på flera ställen. Den nya Casernen vid bron till Stumsholm är äfven en ansenlig byggnad, med koppartak.

Endast landets infödingar få tillträde till Varfven, hamnen och Dockorna, och måste dervid anmäla sig hos Varfs-Amiralen, som lemnar dem en Entrée-billet, med hvilken man obehindrad får passera; främlingar insläppas der alldeles icke. Dessa Varf, äfvensom hamnen, äro säkert de vackraste och

meſt beqvämliga i hela Europa. I hamnen är det alltid lugnt och ſäkert, ſom i en kammare; Lindholmen, en liten Ö, beſtående af klippor, der flera Magaſiner och Tyghus äro anlaggda, ſamt den gamla Dockan, utgöra hamnens murar. Wid ſkeppsbron är vattnet ſå djupt, att ſkeppen invid denſamma kunna beväras, tacklas, provianteras, och ſedan utlöpa; en beqvämlighet, ſom ſäkert ej lärer finnas i många Europejſka Örlogsflottors hamnar. Den bron, vid hvilken de ſtora Linieſkeppen ligga, har 1497 fots längd. Ifrån denſamma har man en präktig utſigt till en myckenhet i hafvet belägna öar, ſamt till de ſmå holmarna Aſpö och Storkö ſom ligga vid inloppet till hamnen, och hvilka förſvara detſamma medelſt de bägge Caſtellen Kungsholm och Drottningſkär, jemte en liten damm, hvilken är anlaggd på den ena ſidan ſåſom en fortſättning af Lindholmen. Jemte Varfven äro flere byggnader, inrättade till Contoir och verkſtſtäder. Der finner man Modellſalen, mönſtringsſalen, en ankarſmedja, flera ſmärre ſmedjor m. m. Modellſalen intereſſerade mig i ſynnerhet. Man har näſtan endaſt att tacka den berömda Amiralen af Chapman för deſs inrättning, och denne Herre, ſom adlat ſin ätt och gjort den namnkunnig, är en af de ſtörſta ſjömän och ſkeppsbyggmäſtare i Europa. Af honom äro de vackraſte och bäſta Modeller, äfvenſom näſtan alla ſkeppen i Svenſka flottan äro byggda efter hans planer. Den omtalta ſalen är ganſka lärorik, ty man finner der icke allenaſt modeller af Svenſka ſkepp, utan äfven af näſtan alla Europeiſka magters, ja

till och med modeller af Malajiska och Madagaskariska fartyg. Jag vandrade omkring derstädes med en känsla af vördnad, likasom i ett Tempel, hvilket den store mannen upprest åt sig sjelf. Hans egen Buste, af Karrarisk marmor, är salens förnämsta prydnad. Hans ansigte uttrycker lugn och godhet, och hans caracter skall äfven vara sådan. En ädel gubbe! Ofta har han haft lysande anbud från England och Frankrike, men fäderneslandet har alltid varit honom mera dyrbart, och han har ej för något pris velat lemna det. Ännu, ehuru öfver 80 år gammal, arbetar han oupphörligt ifrån klockan 4 om morgonen till 6 om aftonen. Huru gerna hade jag icke velat se honom sjelf, och hans lilla Ö Skärfva, der han omkring sin lilla landtboning skall hafva danat ett paradis! Men man sade mig att han var sjuklig, och att han ej gerna ville låta störa sig i sitt lugn.

Här omkring Varfven och allmänt i Amiralitetets grannskap herrska den största verksamhet och rörelse, då deremot gräs växer i medlersta trakterna af staden. Man arbetar nu utan uppehåll, och flera stora Rangskepp stå på stapeln. På Lindholmen, belägen framför hamnen såsom ett bröstvärn emot staden, finner man flera nya byggnader, der man förvarar skeppens Bevärings- och Inventarii-persedlar; äfven Kanonsluparnas station, en Repslagarebana samt det berömdaste verk af alla, den gamla Dockan, ett verk af den stora Polhem och Scheldon, och som sedan blifvit mera fullkomnad af Directeur Thun-

berg. Han började först arbeta på denna Docka under Konung Carl XII:tes sista Regeringsår. Den är sprängd i hårda berget, ungefär 80 fot djup och öfver 200 fot lång; bredden ofvantill är 90 fot, vid botten 35 och midtuti 65 fot. De största skepp inlöpa i denna Docka genom en öppning åt hafssidan, försedd med tvenne stora slussportar. Genom en i berget inspräng kanal kan vattnet utpumpas och utsläppas i hafvet, så att skeppet står alldeles torrt i Dockan, och kan på alla sidor beses och kalfatras. Scheldon gjorde Dockan bredare, och Thunberg djupare, än den var efter första planen, äfven försåg han den med nya Slussportar och en alldeles ny pump-inrättning, genom hvilken vattnet på 12 timmar kan pumpas utur densamma.

Den nya Dockan är äfven ett stort och Konungsligt verk. Konung Gustaf III:dje lade grundstenen och Thunberg började arbetet. Den är belägen västerut ifrån Varfven, i den såkallade Peter Jungs vik emellan staden och Björkholmen. Man har anlaggt dammar för denna vik, så att emellan västra udden (en del af den gamla staden i nordväst,) och södra delen af Björkholmen ett inlopp blifvit formeradt, inom hvilket man gjort en liten hamn, der skepp kunna tacklas, utrustas, förses med master och beväras. På norra sidan i denna hamn är en vattentät mur, som har tvenne öppningar för skeppens inlopp. Sedan följer för hvarje öppning en half-cirkel, hvilken genom murar är delad i tu. I hvar och en af dem äro åter fem öppningar, försedde med Slussportar, genom hvilka skeppen ingå i sina

Dockor. Innanföre ſkola för hvarje af desſa inlopp tvenne dockor anläggas bredvid hvarannan, ſå att hela Dockbyggnaden ſkall innefatta 20 Linieſkepp. Det hela blifver till formen likt en utbredd ſolfjäder. Om desſa dockor blifvit anlaggda blott för ſkeppens reparation, ſå kan hvar och en lätt finna, att en ſådan myckenhet af Docker vore ett ſlöſeri. Gamla ſkepp, ſom länge legat i vattnet, måſte dock åter tillbaka i deras element, emedan de här, uppſtällde på det torra, ſkulle alltförmycket rötas och giſtna; nej, de äro beſtämda för nybyggda ſkepp, hvilka genaſt kunna föras dit in, och under en lång, till och med 50:årig fred bibehålla ſig här äfven ſå oſkadade och nya, ſom de voro förſta dagarna ſedan de gått af ſtapeln, då deremot fartyg ſom annars ligga i vattnet, anſes brukbara blott 30 eller högſt 40 år. Man har redan hunnit ſå långt med den nya Dock-byggnaden, att hamnen är utſprängd till 26 fots djup under vattenhorizonten. Klippan är lodrätt ſläfad på alla ſidor, och der hon ej varit jämn med vattenhorizonten, har hon fått tillſatſer af ſågade ſandſtenar. Det väſtra inloppets rum är färdigt i afſeende på ſprängningen; alla fem ingångarne till Dockorna, med deras grundvaler, och dörrpelare, äro uppmurade af huggen ſten, och tre dockor äro redan näſtan alldeles färdiga. Konung Guſtaf IV Adolph lade i October 1797 grund till den ſiſta, och äfven den är fullbordad ſåvida, att blott pelare och tak fattas. Hvarje docka har öppningar på ſidorna, Sluſsdörrar för ſkeppets inlopp och ett högt kopparbetäckt tak, ſå att ſkeppen ligga deruti ſåſom i en kammare.

På Stumsholmen äro många nyttiga inrättningar för sjöväsendet. Der fins först det stora så kallade Slupskjulet, en byggnad, som i nedra våningen förvarar alla Barkasser, och i den öfra alla slupar. Det ligger vid sjön, så att de små fartygen i nedra våningen straxt och ganska beqvämt kunna införas på sina ställen; sluparne uppvindas med vindspel på en mycket sluttande ställning. Här är äfven ett Kron-Bageri och en Tunnbindare-verkstad, jemte en Tunnbod, ett stort hus, i hvilket förvaras Wattenliggare, toma tunnor m. m.

Man kan lätt begripa, att *lifligheten* och verksamheten i *Carlscrona* i synnerhet har sitt ursprung ifrån Örlogsflottan och dit hörande personer. Amiralitets-Församlingen är också den talrikaste. Man uppgifver stadens folknumer till något öfver 13,000. Handeln inskränker sig mest till flottans och stadens invånares behof. Wedhandeln och fiskfångsten, som idkades här vid stranden och emellan Bohusländska kusten, med sill, har förlorat mycket af sin vigtighet.

Staden har tre kyrkor, nemligen: Amiralitets-kyrkan, den stora Svenska kyrkan och den Tyska. Den sistnämda Församlingen inrättades 1689, och har sin egen Prest. Fordom skall den varit mera ansenlig, nu aftager den synbarligen år ifrån år. Den afbrända kyrkan är åter utomordentligt väl uppbyggd, såsom jag redan nämnt. Utländske Tyska Församlingar hafva mycket bidragit dertill.

Här

Här är en Trivial-Skola och en Tysk Skola, samt dessutom en Skola för äldre och yngre *Skepps-gossar*, indelade i tvenne Compagnier, som hafva hvar sin lärare. Amiralitets-Barnhus-Skolan inrättades år 1760 för fattiga barn vid Amiralitetet, hvilka njuta fri undervisning af en lärare. Ett vist antal fattiga barn undfå äfven månadtligt underhåll, till dess de uppnått 12 års ålder. Amiralitets-Staten har bidragit både till inrättningen och dess vidmagthållande genom ett bestämdt afdrag af sina inkomster. Amiralitets-Superintendenten har högsta uppsigten, så väl öfver denna, som öfver *Skepps-gosseskolan*, och högste Befälhafvaren öfver Flottan tillsätter lärare. Här fins ännu en Fattig-Skola, som har en lärare, hvilken underhålles af Amiralitetskyrkan och tillsättes af Amiralitetskyrko-Rådet. Här har förut varit en Cadett-Skola, till-danande af duglige sjömän, men sedan den stora Cadett-skolan (Krigs-Academien) på Carlberg vid Stockholm inrättades, har den blifvit indragen och förenad med den sistnämnda.

Utom dessa nyttiga inrättningar har Carlscrona sitt stora Amiralitets-Lazarett, och ett Läns-Lazarett, som stiftades 1797 af Kongl. Seraphimer-Ordens-Gillet, samt har sex fångar för fattiga och sex för betalande sjuka. Dessas årliga antal skall vara omkring 60. Widare är här ett arbetshus och en Hospital-inrättning, den sista äfvenledes öppnad 1797. Fonden dertill var en skänk af Köpmannen Lund, utgörande ungefär 25,000 Riksdaler, och hvilken sedan blifvit ansenligen ökad genom ren-

tor och frivilliga sammanskott. Här underhållas 10 till 15 fattiga sjuka och svagsinta personer af Borgerskapet. Rudimaterier till arbete utlemnas ifrån denna anstalt till de i staden boende fattiga, emot en viss betalning.

Som det nu var söndag, besökte jag här både Tyska och Svenska Kyrkorna. I den förstnämnda hörde jag en dålig cosmotheologisk predikan öfver de härliga förmögenheterna hörseln och talegåfvan; men i bägge kyrkorna hade jag mera nöje af dervarande menniskо-ansigten samt de medlersta och lägre folkclassernas vackra drägter. Man kan verkligen förundra sig öfver de många vackra ansigten man ser i Carlscrona samt på de flesta trakter af Blekingen. Panna och näsa äro i allmänhet bildade med styrka och precision, ögonen uttrycka redighet och förstånd samt föga fantaisie, en fint bildad mun uttrycker kraft, men ej fullhet, och växten är stark och lätt hos båda könen.

Den 19 Augusti, resa ifrån Carlscrona till Assarum, 6 och *trefjerdedels mil*. Efter Gudstjenstens och middagsmåltidens slut, omkring klockan 12, afreste jag ifrån staden. Hela denna dag var väderleken stormig och kall, omväxlande med små regnskurar. I början har man en lika kal väg som den jag gårdagen passerade, men sedan tager man af åt vänster, öfver vackra ekbeväxta kullar, genom dälder och slätter. Under första hållet ser man många vackra landtgårdar; äfven mötte jag några fruar och flickor af bättre classen som spasserade, hvilket är ett sällsynt möte i Sverige på landsvägen der man så gerna åker. Hela

detta håll är obeſkrifligt ſkönt, i anſeende till Nätraby kyrka, och en vacker å, ſamt de behagliga träd-groupperna omkring denſamma och i dälderna. Hela vägen har man omväxlingar af höjder, ekbeväxta kullar, gärden, ängar, ſamt björk- och bokträd.

Härifrån till Rönneby halfannan mils väg, har man i början jemn och dålig mark, beväxt med enbuſkar; den andra hälften af vägen är något bättre, men icke vacker. Rönneby, ſom före Carlscronas uppkomſt var en liten ſtad, har nu blifvit förvandlad till en marknadsplats, men ſtället är dock rätt vackert, med ſnygga hus och prydliga gator. Wid en ſtröms utlopp i hafvet har denna lilla köping en god hamn för ſtörre ſkepp, men ſmärre fartyg och båtar gå uppföre ſtrömmen ända till ſtället. Rönnebys nuvarande välſtånd härleder ſig dels ifrån deſs helſobrunn, och dels ifrån flera derſtädes anlaggda Fabriker. Här är ett Sockerbruk, ett Pappersbruk, Klädes-fabrik, Stärkelſefabrik, och tvenne Såpſjuderier. Helſobrunnen har varit nyttjad allt ſedan förflutna ſeklets början, och beſökes mycket. Den är belägen ſöderut, icke långt ifrån ſjelfva Köpingen, och har ett Brunnshus, en ſalon, en matſal och ett Badhus. Trakten deromkring är angenäm, men det vackraſte ſtället ligger norr ut ifrån Rönneby vid Djupedal och kallas Djupaforſs, der ſtrömmen med ett häftigt fall ſtörtar ſig bruſande igenom en hög ſtenklyfta. Groupper af ekar och bokar göra detta ſtälle ännu mera Romantiſkt. Brunnsgäſterne bo i Rönneby.

Emellan Rönneby och Hoby har man i början vackra gärden och ängar, sedan följa berg, backar och skog, och först närmare Hoby blifver trakten åter angenäm. På samma sätt förhåller det sig med vägen ifrån Hoby till Trensum, men man ser dock många vackra gårdar, sjöar och dammar. Så väl på detta som de föregående hällen märker man sig passera ett land som utgör kust, ty hela vägen löper nära hafvet. För öfrigt kan man göra många undantag i den vanliga sägen, att hela Blekinge liknar en trägård, ty på två mil finner man ofta blott några ställen, som genom belägenhet och odling äro verkligt sköna.

På vägen ifrån Trensum till Asarum har man mindre branta backar, och mera omväxling af åkrar, hagar samt gröna trädbeväxta kullar — öfverallt en vacker trakt, emedan stora stenmassor som förekomma emellanåt, göra det hela ännu mera romantiskt. I dag ser man nästan intet annat än löfskog, en myckenhet ekar, samt äfven björkar, alar och bokträd, hvilkas grenar kröka sig under en rik börda af frukt. Denna löfskog med dess mångfalldiga färgers skönhet utgör just Blekingens behag, ty utom detta förtjenade denna provins icke sitt beröm såsom utmärkt vacker. Huru paradisiska skulle icke Sveriges vackraste trakter vara, om de hade sådana ekar och bokträd!

Boningshusen och i allmänhet tingens hela yta voro föga skillda ifrån hvad jag såg de föregående dagarne. Stenmurar, samt gärdesgårdar af en- och tallspröten bevittna, att man här ej har öfverflöd på skog, äfvensom

halmtaken på ladorna samt här och der på boningshusen gifva tillkänna, att man reser i en trakt, der sädesväxten börjar blifva mera bördig. Ännu ser man mycket lin; säd och lin uppsättas i skylar, men på många åkrar ser man äfven kärfvarna uppträdda på störar.

Menniskorna härstädes synas ännu vara af en utmärkt vacker folkstam, långa och smidiga, med välbildade lår och ben, nätta fötter, stora öppna ögon, manliga pannor och näsor. De skilljas äfven ifrån nästgränsande Skåningar derigenom, att väl hälften af dem hafva brunetta ansigten och mörka hår. Hela deras väsende är lifligt, raskt och otvunget, ofta synas de äfven trottsiga samt öfvermodiga. Man måste umgås fritt och djerft med dem, ty med goda ord uträttar man ej mycket, icke en gång hos unga gossar. Jag såg i dag på alla gästgifvaregårdar en myckenhet af dem i helgedagsprydnad, emedan de varit i kyrkorna. På tvenne ställen dansades. Hvilka snygga menniskor, och hvilken dans! Jag har icke sett en så glädtig och uttrycksfull bond-dans, allt sedan jag såg Tyrolska Skyttarnes dans i Grätz. Allt är lif, takt och styrka. Månne icke detta folkets otvungna mod härleder sig derifrån, att större delen af bönderna i denna provins från äldre tider varit och ännu äro fria bönder? eller hafva de tvärtom genom sina fria tänkesätt alltid bibehållit sig så fria? Äfven i äldre historien och under den mörka medeltiden ser man att Blekingarne alltid utmärkt sig såsom ett trottsigt folk, med böjelse för det villda och glädtiga. Så väl de, som deras grannar, södra Småländningarne, samt norra

Skåningarne i Göinge Härad, äro ifrån forntiden ryktbare så väl genom sina nationalfester och dansar, som genom sin stridslystnad. Wid alla tillfällen hade man der blodiga lekar; spjut och långa knifvar medfördes ända till kyrkorna, och många blefvo slagne på sjelfva kyrkogården, der man genast kunde gräfva ned dem. Ända till slutet af 17:de och äfven i början af 18:de seklet var ännu här och der i nästgränsande trakter af Skåne och Småland en allmän plägsed att slåss med knifvar. Denna tvekamp kallades *Spänna bälte.* De drogo ut sina långa knifvar, och spände sig fast vid hvarandra med sina gördlar, så att de ej kunde skilljas åt. På den utmanandes fråga: *huru långt tål du kallt järn?* träffade man öfverenskommelse huru många tum djupt man ville skära med knifven. I vredesmod utsatte de ofta vid sin tvekamp ett så djupt mått, att lifvet dervid förlorades. Under det krig, hvilket Konung Carl den XI:te på 1670:talet förde med Danskarna, sammanskockade sig här och i Göinge Härad samt Småland ett stort röfvareband af beväpnade Bönder, hvilka arbetade tillika med Danskarna för att återtaga de förlorade provinserna, och med dessa upproriske förenade sig sluteligen mångfalldige slags brottslingar och landstrykare. Dessa som i den tidens historia äro på ett ohyggligt sätt kända under namn af Snapphanar, begingo de rysligaste våldsamheter, och kunde blott utrotas genom grufliga bestraffningar samt Konungens segrar öfver Danskarna.

Invånarnes drägt i denna provins är, åtmindstone i anseende till hvad jag sett af den-

famma, mycket utmärkt, svarar emot deras muntra och käcka caracter och är ostridigt den vackraste af alla Svenska Provincial-drägter. Jag såg större delen af manfolket bära benkläder af gult skinn, eller af fint linne, prydligt utsydda, hvita eller färgade, och ofta konstigt stickade västar, samt blå jackor. Deras skjortor äro i synnerhet fina, och den hvita skjortkragen hänger enligt medelåldrens Riddarebruk, ned öfver halsduken och axlarna, samt är stickad och beprydd på mångfalldigt sätt med blommor och andra sirater, på likavis måste äfven skjortärmarne räcka fram till handen, likasom manchetter, samt äro brokigt krusade och utsydde. De vackra qvinnorna och flickorna få äfven ett nytt behag af deras drägt. Deras linne är vanligen ännu finare och hvitare än manfolkets. Lintygsärmarne äro ofta ganska vida och många stickade med blå eller rödbrokiga ringar. Deras nätta och korrta lifstycken sitta tätt intill kroppen, samt röja på det fördelaktigaste den smidiga växten och den sköna barmen. Dessa lifstycken äro vanligen röda, blå och hvita, många hafva dem af sidentyg, och nyttja derjemte små granna silfverspännen och halskedjor, samt många glänsande hängen. Man betäcker ofta lifstycket med ett silkeskläde, hvars fållar äro guld- eller silfverstickade, eller med en blå, röd eller hvit halsduk, allt efter lifstyckets färg. Håren äro flätade och prydda med en nätt mössa samt ett litet stycke, eller ock betäcka de hufvudet rätt artigt med ett fint kläde. En vacker Blekingsflicka i denna fin prydliga drägt skulle rätt väl kunna gå på den förnämsta Bal. Bägge könen hafva nätta skor med lätta

ſulor och ſpetſiga vid tårna; deras ſmå fötter få derigenom nya behag. Qvinfolken hafva blå eller hvita ſtrumpor, med mångfalldiga brokiga kilar och ſirater. Sjöborgs beſkrifning är dock något olika med denna; han beſkrifver likväl hela provinſens plägſeder och drägter; men jag kan ej omtala mera än hvad jag ſåg, äfvenſom huru jag ſåg det.

Efter Sjöborgs beſkrifning vill jag nu äfven anföra något om detta muntra folkets lefnadsſätt och högtidligheter, hvilket icke torde ſakna allt intresſe.

I umgänget äro Blekingsboerne driſtiga, muntra och artiga. Genom deras böjelſe för nöjen förſumma de ofta nödvändiga arbeten, men ockſå kunna de på korrt tid uträtta mycket, och äro näſtan outtröttlige. Deras måltider äro vanligen ſparſamma, men deras gäſtabud äro ſå mycket glädtigare och öfverflödigare. Mjölkmat, potatoes, ſill och flera ſlags fiſk utgöra deras vanliga rätter; oſt, ſmör, fläſk och kött ſäljas merändels och brukas ej till hvardagsföda. Öl fins ſällan hos dem och drickes blott vid högtidliga tillfällen; man nyttjar deremot mera vanligt ſvagdricka ſamt vatten. Blekinge var fordom en fattig provins, men en viſs välmåga ſynes nu med ett förbättradt åkerbruk hafva utbredt ſig öfver detta land. En eftertänkſam landtbrukare har många tillfällen att rikta ſig, i anſeende till ſtädernas och flottans behof. Man kan till och med icke neka,

att

att ju sista kriget bidragit mycket till Blekinges närvarande välmåga. Ordning och sedlighet bibehålla sig hos folket, dels genom deras egen böjelse, dels ock genom flera goda inrättningar. Hit höra de så kallade By-skrån, som innehålla nyttiga öfverenskommelser rörande ömsesidig hjelpsamhet och endrägt ibland invånarne i en by. Enligt denna byordning är det en skyldighet, att vid bärgningstiden bistå en sjuk bonde eller en hjelplös enka. Likaledes har man utsatt vissa böter för förbrytelser, och dessa böter samlas i en by-cassa. Tvenne gånger om året håller man så kallade Lagdagar, hvarvid man ombyter Byns Uppsynings- eller Ordningsmän, hvilkas skyldighet är att hafva uppsigt öfver byns rågångar, ägor, gärdesgårdar m. m. hålla syn på skorstenar, och indrifva pliktpengar.

Gästfrihet och munterhet visa sig här vid många tillfällen, helst vid förlofningar, men i synnerhet vid bröllop. Wänner och slägtingar församla sig då i bröllopsgården, och hela brudskaran åker och rider tillika med öfriga bröllopsgäster till kyrkan. Till Brudskaran höra förridare, spelmän, ledsvänner, brudfremmor och brudflickor jemte talman. Några af dessa benämningar måste jag förklara. Ledsvännerne kallas äfven Hofridare, och man skulle kunna anse dem för Brudparets Drabanter. På några orter fordrar bruket, att en af dem bör vara Brudgummens, och den andra Brudens slägting. Under tåget till kyrkan rider en af dem på

hvar sin sida om Bruden, och vid bordet sitta de midt emot henne. Brudfremmor äro tvenne gifta qvinspersoner, hvilka kläda Bruden, åka med henne till kyrkan, och sätta hennes klädsel i ordning, då hon skall gå in i kyrkan; korrt sagdt, de äro för dagen på visst sätt hennes öfver-kammarfruar, och vid bordet sitta de vid hennes sida. Talmannen *) är en vigtig person, och måste alltid hafva i beredskap lustiga historier och infall, för att roa sällskapet. Han håller ett tal till de församlade gästerna innan de fara till kyrkan, på kyrkogården när de skola fara hem, före och efter måltiden, när Brudskänkerne gifvas, och slutеligen när de nygifta sängledas. Brudskaran, som af ofvannämnde Officianter förhärligas, kallas här Stass. Många gifta qvinnor och flickor rida i tvärsadel bredvid brudsvennerna och brudpigorna, violinerne strykas, Pistolskott lossas, man ropar hurra, och hästarne gå i fullt gallopp. Ofta medför Brudskaran mat och bränvin, som förtäres när man kommit ur kyrkan, och alla åter intagit sina platser till häst och i vagn. På många ställen har man den plägseden, att Stass eller Brudskaran vid återkomsten stadnar utanför Bröllopsgården och affänder några deputerade, som i de öfrigas namn utbedja sig plats i sällskapet. Man vet ganska väl förut hvad som svaras, men öfvertygelsen om den tillkommande glädjen blifver större, då en hvar af dessa deputerade återkommer med ölkanna i hand. Mat-

*) Wanligen nyttjas af allmogen Talman eller som några nämna honom Bönmålskarl vid sjelfva frieriet.

rätterne vid sådana tillfällen bestå af kål, öl, köttsoppa, fisk, stek, flera slags ost, tortor och flerahanda kakor. Förrådet af öl och bränvin är vid sådana tillfällen outtömligt, och i sednare tider har man dervid äfven sett Caffe, vin och punsch. Brudgåfvorna äro ett verkligt understöd för de nygifta, men kunna nästan anses blott för ett lån; ty Brudparet måste väl lägga på minnet huru mycket en hvar gifver för att vid lika tillfällen ej gifva mindre tillbaka. Bröllopet påstår merändels tre eller fyra dagar.

Wid Bröllop och andra gästabud taga de främmande qvinnogästerna alltid med sig så kallade *Förningar*, som bestå af fint bröd, smör, flera slags ost, stekt ål, kakor m. m. Man finner häraf att plägseden är lika ifrån Westerbotten ända till Skåne. Salt mat, bränvin och tobak stå alltid på bordet under hela Bröllopet. Brud och Brudgumme måste dansa med alla närvarande männer och qvinnor. Understundom är det brukligt, att unga karlar under dansen höja Brudgummen på sina axlar, likasom om de derigenom ville visa de gifta männerne, att de ärna behålla sin kamrat ännu längre ibland sig. Flickorna slå äfven en krets omkring Bruden för att skillja henne ifrån hustrurna, hvilka sluteligen bryta in i ringen och borttaga Bruden. Detta kallas: *dansa bort Brud och Brudgum*. Talmannen med Brudpigorna och flera följer Brudparet till sängs, understundom med sång, spel och dans. De medföra då många ljus, och talmannen håller dervid en hel ljusknippa i handen. Huru

liks förhålla ſig icke viſsa ſaker hos ſärſkilta nationer! Fordom brukade man äfven med ett ljus inbränna Brudens och Brudgummens namn i taket. Om Måndagen gå de nygifta näſtan, i ſina hvardagskläder, men emot aftonen påklädes åter bröllopsſkruden; Bruden viſar ſig i all ſin glans med krans och krona, och man ſätter ſig till bords. Nu emottagas Brudgåfvorna, hvarvid föräldrarne förſt framträda och omtala hvad de ärna ſkänka barnen i lös och faſt egendom. Dernäſt kommer ordningen till talmannen, och ſedan till de öfriga, då hvar och en ger ſin gåfva, hvilken underſtundom är anſenlig nog. En hvar ſom fullgjort ſin ſkyldighet med ſkänker måſte äfven qvittera, hvilket beſtår uti att tömma en liten bägare öl. Talmannen utropar huru mycket hvarje perſon gifvit, och aflägger en allmän tackſägelſe. Utom Brudſkänkerna inſamlas äfven gåfvor för de fattiga, ſamt för ſpelmännerna, öltapperſkan och kokerſkan.

Man plär lägga en ſax och en pſalmbok på ett nyfödt barn, en plägſed den man finner i flera provinſer. Det förſta ſom en barnſängshuſtru förtär, är en ſup bränvin med peppar, ſamt äggöl och kringlor. Tredje dagen får barnſängshuſtrun påhälsning af ſina grannhuſtrur, hvilka medföra gröt, äggöl, och kakor. Förningar glömmas hvarken vid Barnsöl eller kyrkotagnings-calas. De penningar, ſom vid detta tillfälle utgifvas, kallas faddergåfvor.

Midſommarsgillen brukas icke i Blekingen, men väl Juldans och Jul-lekar. Man

består sig sällan Slotteröl, men deremot tracteras, då man hugger byggnadsvirke samt vid sjelfva byggnaden, och dessa calas hafva sina egna benämningar, som passa efter arbetet.

En menniskas affärd ur lifvet firas äfven med en högtidlighet, som kallas graföl. På samma sätt som man inviger en nyfödd verldsborgare till lifvet, inviger man honom äfven åt döden, nämligen med en sax och en psalmbok som läggas på den aflidna. Liken svepas sällan, utan man lägger dem i kistan med deras vanliga kläder. Wid sjelfva begrafningen har man här en vacker och rörande plägsed. Så snart grafven är igenkastad, framträder en ung flicka hvilken på densamma strör sand och blomster. Understundom beströs icke grafven straxt, utan sedermera, och man plägar äfven ett eller tvenne år hvarje Söndag under sommartiden fira den älskade aflidnas minne med blommor, strödda på hans grift.

Man indelar *Blekingen* i tvenne District eller Bygder. Strandbygden, eller som man här kallar den, Wara, innefattar hela Districtet närmast intill hafvet. Denna traktens invånare idka fiskeri, skjuta skjälar och sjöfogel, hafva något skog och åkerjord samt förträffliga ängar och betesmarker. Här har man således den fetaste boskapen samt det bästa smör och ost, men understundom måste man köpa spannmål. Mellanbygden sträcker sig midt igenom Länet, har vackra och stora byar samt väl odlad åker; jordbruk, ängs-

och boſkapsſkötſel äro här näſtan de enda näringsgrenar; ſkog har man endaſt till nödtorſt. Skogsbygden utgör ytterſta delen af Länet närmaſt Skåne ſamt längs efter Smålands gräns. Den har mycket ſkog och berg, ſmå byar och åkerfält, ſamt mycket ſvedjeland; boſkapsſkötſeln idkas något. Förſäljning af byggnadsvirke, bräder, bjelkar, ved, kol, pottaſka ſamt något beck och tjära utgör här förnämſta näringsfångſten.

Åkerbruket i Blekinge har under de 20 ſiſta åren fått en betydlig förbättring, ſå att man nu ſäljer ſpannmål i många ſocknar, der man förut behöfde andras underſtöd. Man ſår här all ſlags ſäd, äfven rofvor, hampa, lin, ſamt på några ſtällen vicker. Potatoes-planteringen har mycket tilltagit, och omkring ſtäderna planteras till det meſta tobak. I Gemshögs ſocken vid Skånſka gränſen drager man mycken fördel af fruktträds plantering och ſkötſel. Den ſtörſta och bäſta hornboſkapen fins i öſtra delen af landet och man ſäljer derifrån en mängd feta oxar. Blekinges häſtar hafva ſamma raſkhet och eldighet ſom menniſkorna derſtädes; de hafva ett utomordentligt mod, och äro för öfrigt af medelmåttig ſtorlek. Här finnas ej får och getter af ſtort ſlag. Svinkreatur köpas i Skåne, hvarefter de gödas i ſkogarna, och fläſket förſäljes. Fiſkfångſten är icke obetydlig. Utom ſkärgården fångas mycken ſill af ſmärre men godt ſlag, och i ſynnerhet torſk; inomſkärs får man ål, gäddor, abborrar, makrill, flundror med mera, i ſtrömmarna fångas lax.

Den 20 Augusti, resa från Asſarum till Brösarp, 8 och trefjerdedels mil. Om natten hade ett ſtarkt regn fallit, och om morgonen regnade det ännu, hvarföre jag afreſte förſt klockan 9, men måſte hela dagen uthärda omväxling af ſolſken och regnſkurar, faſtän de ej voro nog häftiga för att genomblöta mig. Under förſta hållet utgöra ſand, hedar, ljung, ſtenar och tall, förnämſta materialierna, hvaraf en hvar efter behag kan ſammanſätta åt ſig en bild af denna trakten. Endaſt Mörrum med ſin ſtröm, der man har bäſta laxfiſket i Blekinge, ſamt trakten närmaſt efter denſamma utgöra härvid ett undantag. Straxt bakom Mörrum ſer man några i ovalform uppreſta ſtenar, hvilka utmärka en forntida begrafningsplatts eller ett Tingsſtälle. De ſtå på bägge ſidor om vägen, ſom är upptagen emellan dem, och utgöra ett, fornåldrens Monument, dock nu mera omgifvit af Potatoes och korn. Wägen, ſom löper nära det bruſande hafvet, har här på många ſtällen ganſka djup ſand. Nära Norrjö viſa ſig redan ſläta fält ſom likna ſkånſka trakterna, man ſer äfven många fruktträd, mycket potatoes, tobak och lin. Stenmurar och träſkor voro i dag i tilltagande, de ſtora bergmasſorna vid kuſten förmindſkades: vårſäden ſtod ännu näſtan allmänt oſkuren.

Följande hållet ifrån Norrjö till Gädenry är mera behagligt, ehuru det meſt beſtår af ſlätmark. Här fann jag den förſta ſtora bokſkog, ſamt vidſträckta, ehuru af ſandjord beſtående åkerfält och ängar, i anſeende till hafvets nära grannſkap äro de ännu mycket

beströdda med småsten. Wi passerade igenom lilla staden Sölvitsborg. För några år sedan afbrann den nästan hel och hållen, och är nu åter på bättre sätt uppbygd, i synnerhet trakten omkring torget. Jag såg här flera ganska bördiga fruktträd, och fann sådana i dag under hela vägen. Wid staden, nära hafvet, ligga ruinerna af ett gammalt slott, ifrån hvilka man har en vidsträckt utsigt öfver vattnet; under förra seklets oupphörliga krig emellan Danskar och Svenskar var det en fast borg. Omkring Sölvitsborg äro väl odlade åkerfält och en stor Bok-skog sträcker sig längs efter hafsstranden ända till gränsen af Skåne. Denna gräns är ända till Gädenry ohyggligt kal, sandig, och beströdd med stora stenar. Wi mötte här en stor kyrkklocka, dragen af tolf hästar. Wid åsyn deraf hade min skjutsbonde ett infall, som innefattade hundrade Elegier och Gud vet huru många sentimentala drömmar: "Stackars hästar! så måste de dra klockan, och alldrig skall hon dras för dem." Hvilken Text! Mina känslor upprördes äfven, och med ett sorgsnare lynne fortsatte jag resan, under det dystra regnmoln sväfvade öfver mig.

Emellan Gädenry och Fjelkinge har man en slät sandmark utan sten. Marken är mager, samt består här och der af ödsliga hedar; jag såg dock större gärden än förut, många fruktträd, stora potatoesland, mycket bohvete och tobak, som här i tilltagande myckenhet planteras. Gärdesgårdarne äro här, lika-

som

som i hela norra Tyskland, gjorda af tallqvistar, men ännu oftare ser man dem flätade af enspröten; bonings- och andra hus synas äfven mer och mer likna dem i norra Tyskland.

Under de tvenne följande hållen var trakten nästan af samma beskaffenhet som förut blott med undantag af en half mil ifrån Brösarp. Wägen geck här igenom djup sand, och der den var lågländt, hade regnet gjort den tungkörd; en riktig gränsväg! hvarföre jag äfven på de tvenne sista hållen tog två hästar. Ofruktbara hedar förekomma mycket och säden är dålig, men man ser så mycket mera bohvete, tobak och potatoes. Icke långt ifrån Norrjö passerade jag det obetydliga Åhus, numera en usel by, ehuru fordom en stad, innan Christianstad anlades och började florera. Helgeå, vid hvilken Christianstad mera nordligt är belägen, skilljer Åhus ifrån Yngsjö, der jag åter efter lång tids förlopp till min stora fägnad feck äta spisbröd. Straxt vid Yngsjö for jag öfver en annan arm af Helgeå, som kallas Gropen; sedan geck vägen under första milen nära intill hafvet, der man ser uppkastade sandåsar, dels genom kärrbundna ängar och skogbackar med martall, och sedan uppföre, men alltid i djup sand. Högre upp i landet hade jag dock vid solens sista gyllne strålar en härlig utsigt öfver det vidsträckta hafvet, hvilket var en ljuf vederqvickelse efter den ödsliga färd jag haft hela dagen. Ända till Brösarp har man den vanliga stora Stockholmsvägen,

ſom går öfver högländt ſandmark, genom magra gärden, ſamt genom bok- och ekſkog, men beſtändigt upp och ned. Wid Brösarp, der jag året förut under min reſa till Stockholm hvilade öfver natten, återfann jag min gamla värd och mitt goda herberge.

I dag märkte jag under reſan, att Blekingboernas vanliga trottſighet och glädtiga lynne alldeles förſvunnit, och att menniſkorna i hela denna trakten voro mera fromſinta och ſagtmodiga, kanſke äfven mera phlegmatiſka. Man ſaknar hos dem det raſka väſende, ſom röjer ſig i ſå många andra provinſer, der bönderne äro ſina egna herrar, och hvilket ſynes upphöja dem till en högre ſjelfkänſla; Skånes ſlätbygd och der varande tjockare luft måſte väl ock i ſin mån bidraga till denna ſkilljaktighet i lynne, och beröfva deſs invånare mycket af den liſlighet, ſom man finner hos Svenſkarna i de högre upp belägna provinſerna. Likväl äro Skåningarne icke ſå tungſinte, ſom Svenſkarne i de medlerſta och norra provinſerna föreſtälla ſig. Deſsa gamla fördommar emot Skåne och deſs invånare måſte hafva bibehållit ſig ifrån forntida krig emot Danſkarna; man hör ofta de meſt oförſtåndiga yttranden och platta infall deröfver, till och med af ſådana män, ſom borde glömma gamla dårſkaper och ſätta ſig vida öfver fördommar. Ingen kan neka till den olikhet ſom förekommer emellan Skåne och de fleſta andra Svenſka provinſer, men denna kan icke alltid anſes vara till den förſtnämdes ſkada. Danſkar och Tyſkar, med hvilka Skåne längre

haft en närmare förbindelse, än det öfriga Sverige, hafva ostridigt hos denna provinsens invånare qvarlemnat mycket af deras national-caracterer, hvarvid jag icke vill nämna den stora inflytelsen af Climat och lefnadssätt, ty nästan hela Skåne har sitt bestånd af åkerbruket. Invånarnes språk utmärkes äfven af ett släpande och sjungande uttal, med halfva och orediga ljud, hvarvid många stafvelser afbrytas, vissa toner likasom nedsväljas, eller ock sammanslås tvenne till en, hvilket i allmänhet är caracteren af gemene mans språk i Sverige, såsom det äfven förhåller sig med Svenska språkets halfsystrar, Sachsiska, Danska och Engelska språken.

För öfrigt är folket raskt och starkt, och jag såg i dag många rätt vackra ansigten samt flera svarthåriga personer. Deras klädedrägt har verkligen någon likhet med den af Konung Gustaf den III:dje införda Nationaldrägten; karlarne bära långa svarta, samt äfven hvita linne-jackor, som på axlarna äro något sammanveckade, korrta hvita linnebyxor, vida och sammanbundna med band. Skjortkragen, som är grannt utsydd, hänger enligt gamla Riddarebruket öfver halsduken ända ned på axlarna, och på föttren nyttjas tunga trädskor. Qvinfolken hafva svarta och blå kjortlar, samt tjocka i veck lagda råckar, och håren flätade eller hufvudet betäckt med en rund mössa, hvarjemte de klumpa med trädskor, mycket värre än manfolket.

Redan vid Blekinges slut såg jag i dag de första lerhus, men de utgöra dock knappt

en åttondedel af byggnaderna. Här nyttjar man icke till väggar hela, blott lätt huggna ſtockar, ſom ligga ofvanpå hvarandra, utan de äro mera tunnſågade, uthuſens väggar äro till det meſta blott af bräder; halmtakens kroppåſar äro ofvantill belaggde med torf eller faſtbundna ſtänger, till ſäkerhet emot ſtormväder. Här och på många ſtällen i Skåne byggas boningshuſen låga och mycket ſmala, hvarföre de äfven måſte göras långa. Man borde bygga dem högre och bredare, hvilket icke allenaſt ſkulle hafva att prydligare utſeende, utan hälften af taken kunde äfven beſparas. Det är näſtan en allmän plägſed i provinſen att bygga huſen på Sachſiſkt ſätt i en qvadrat eller oval form tätt intill hvarandra, och att på ſådant ſätt tillſkapa kringbyggda gårdsrum. Månge hafva varit nog kloka att bygga ſina hus emot ſödern, och ſätta dem i form af en ordentlig halfmåne, på det ſolſtrålarne ſå mycket bättre måtte kunna concentrera ſig inom denna byggnadskrets, ſåſom i en concavſpegel.

Den 21 Auguſti, reſa ifrån Bröſarp till Lund, 6 och en half mil. Wägen ifrån Brösarp till Andrarum går öfver ſandig ock backig mark ſamt hedar, och förſt nära Andrarum får man en mera ſtadig jordmån. Jag gjorde en krokväg dit för att beſe den ſtora Alun-fabriken, hvilken dock mera omtalas, än den ännu förtjenar. Hos Tuneld och andra läſer man beſkrifningar derom, ſom kanſke för 60 eller 70 år ſedan varit gällande, och afkaſtningen uppgifves dervid till 4, eller 5000 tunnor Alun, ehuru nu knappt fjerdedelen deraf tillverkas. Ställets anſeende och äfven

fjelfva byggnaderne fynas hafva råkat i förfall tillika med Bruket. Det anfenliga Schifferbruket intager ett rum af några tufen alnar, och har ett få ftort förråd, att alunfchiffer alldrig kan fattas. Man har arbetat med uppbrytningen redan omkring 170 år, och det kan ännu knappt märkas. Schiffern tages utur trenne brott ifrån öfter till väfter, der den lodrätt ned i marken har 3 till 5 famnars tjocka lager; öfver denfamma ligger fvartmylla, fom har 2 till 6 famnars djuplek, och defs bortfkaffande medför anfenlig koftnad. Schiffern innehåller kies blandadt med något fvafvel, en fin fpat och tvenne kalkarter; man finner äfven en myckenhet Petrificater i denfamma. De deromkring belägna Krono-allmänningar äro emot en medelmåttig Recognition anflagne till Brukets behof; Chriftinehofs och Torups fätesgårdar lämna äfven ved och torf dertill.

Alun-tillverkningen fker på följande fätt. Man fönderflår den utbrutna Schiffern och bränner denfamma. Man nyttjar dervid blott ris, fom påtändes, emedan fchiffern bränner fig fjelf genom det fvafvel den innehåller. Derefter kaftar man den mörbrända masfan i vatten-refevoirer, på det allt det kraftiga må fråndragas. Dettta vatten ledes fedan genom underjordifka canaler till Sjuderiet, fätter fig fedan efter kokningen fåfom Criftallifation, famlas, renas och kokas för andra gången, hvarefter det torrkas och flås i tunnor. Utom något vitriol får man härvid årligen ungefär ettufende tunnor, och tunnan betalas på ftället med 20 Riksdaler. År 1765 fyfelfattes om-

kring 300 menniskor vid denna fabrik, och 11 dubbla pannor voro i gång; nu äro der blott tvenne dubbla pannor, och allt Bruksfolket består af blott 72 personer. Man har fordom hushållat alltför illa med skogarna; brist på ved är verkligen förnämsta orsaken till det mindskade arbetet, och ehuru torf nyttjas, så kan den dock icke ersätta allt. De röda utbrännda grushögarne och den släta trakten med sina nakna kullar göra hela nejden villd och obehaglig.

Wägen emellan Andrarum och Sjöbo utgör nästan en enda berghäll. I början ser man mycket sten rundt omkring, och landet är i synnerhet på högra hand föga odladt, så att hela denna vida slätt endast nyttjas till betesmark af nästgränsande byar, ehuru jordmån alldeles icke är dålig. Sedermera ser man bättre byar och åkerfält, men de sednare äro dock beströdda med en oändlig myckenhet stenar, hvilka lätt kunde undanrödjas. Man ser icke annat än lerhus, de höga gaflarne flätade med ris, stenmurar i stället för gärdesgårdar, samt här och der goda fruktträgårdar. Landet är skoglöst och backigt, men på afstånd österut ser man skog. Det sista af vägen är sand och en angenäm bokskog. Sedermera tager man af till Sjöbo, belägit emellan den stora Wombsjön och berget Rommeklint.

Under det långa hållet ifrån Sjöbo till Dalby måste jag i anseende till den sandiga och alltid uppföre gående vägen taga tvenne hästar. Först passerar man en vidsträckt och mager sandslätt hvarest en jordtorfva här och

der är uppodlad och bär en dålig fäd. Under fista tredjedelen af vägen far man småningom uppföre den brannta Rommeklint, fom är befådd med ften, famt defs nakenhet här och der betäckt med några bufkar. Jag ftadnade några minuter i det klarafte folfkenet för att njuta den vidfträckta utfigt fom man har öfver Lund, Malmö, hafvet, och till Köpenhamṣ torn. Dalby ligger ftraxt på andra fidan vid bergets fot. Derifrån till Lund, en mils väg, är trakten bördig, med åkrar och ängar. I anfeende till det myckna regnet hade man ännu näftan icke bärgat någon fäd. Klockan fex om aftonen anlände jag till Lund.

Ju längre man kommer norrut, och ju närmare man nalkas fundet, defs mera gnällande och utan accent är fpråkdialecten härftädes. Skulle väl Danfkarnas nära grannfkap hafva någon verkan på fpråket? Drägten är ännu den vanliga; de långa jackorna äro vida, och utom den ännu alltid herrfkande fvarta färgen, fer man dem dock underftundom af hvitt eller blott vallmar, famt äfven af linne.

Tvenne dagar viftades jag i Lund, men den vackra ftaden fåg jag icke, ty det regnade oupphörligt, och den låga feta jordmån omkring ftaden famt de många oftenlaggda ftällen inom denfamma gjorde icke promenaderna angenäma. Lund förekom mig fåfom en riktig fmutsftad, ungefär fom Berlin om höft och vår, fedan det regnat mycket. Jag har varit i Lund, men har ändock icke fett ftaden eller egentliga lefnadsfättet derftädes, ty nu voro juft ferierna för handen, då många af

dervarande mest berömda lärare samt många studenter voro borrta. Likväl har jag der lefvat rätt förnöjd, och har derföre att tacka den vänskap, hvarmed jag der blef emottagen. Jag måste här nämna Herrar Norber, Florman och Sjöborg, hvilka i synnerhet visade mig mycken godhet.

Lund är en öppen, oregelbunden och på intet sätt väl byggd Upstad, hvilken icke genom någon handel kan gifva sig anseende, utan den lärer nu draga sin förnämsta näring af åkerbruket och Universitetet. Den enda gamla och märkvärdiga byggnaden derstädes är Domkyrkan, men i hvilken jag dock ej funnit det stora underverk af Architecture, som många omtala. Monumenterne i kyrkan äro både ofta och af många beskrifna, och mycket deraf har nyligen blifvit närmare utredt af Professor Sjöborg, uti dess Samlingar till Skånes Historia. Han har i synnerhet försökt att förklara några inscriptioner som innefatta vissa tillämpningar, samt några *Allegoriska målningar*, och äfven upptagit mycket som äldre Scribenter förgätit. Under kyrkan vid östra ändan är den så kallade Krafts-kyrkan, ett underjordiskt Capell, hvarest, enligt Sjöborgs tanke, fordom Frälsarens uppståndelse och många andra mysterier blifvit firade. I detta Capell fins en skön hälsobrunn med förträffligt vatten, hvilket kanske af Munkarna i äldre tider blifvit användt såsom helsovatten för fromma själar. Här finner man äfven många besynnerliga bilder och inskrifter. Man ser ibland annat

Jätten Finn, ſamt hans huſtru med ett barn på armen, hvilka hvar för ſig omfatta en pelare och ſtå i ſamma ſtällning, i hvilken de blifvit förvandlade i ſten, då de, åter ville nedrifva den uppbyggda kyrkan. Den helige Laurentius, kyrkans Patron, hade lofvat dem antingen ſol och måne, eller ſina bägge ögon, ſåſom betalning för kyrkobyggnaden, men bedrog dem genom krångel, och förvandlade dem ſluteligen i ſten, då de i vredesmod åter ville omkullſtörta ſitt arbete. En gammal Holländſk Byggmäſtare ur 16:de Seklet, vid namn van Dure, hvilken reparerade Kyrkan, har här förevigat ſig genom många ſkämtſamma och löjliga rim. I kyrkan ſer man äfven en minnesvård i anledning af det fältſlag, hvilket Konung Chriſtian den II:dres Amiral, den ſtore ſjömannen Severin Norrby förlorade vid Lund, och deruppå läſer man följande Platt-Tyſka Rim.

Do man ſchref 1525 aar des fridages nach
Sancti Marckus dag,
Vor Lunden ein groit jammer geſchach,
Dar blef uffer de vifftein hondert doet
geſchotten unde geſlagen,
Dat mogen de Skonſke viffer vael klagen.

Ibland kyrkans dyrbarheter förvarar man det gamla, fordom ſå kallade Jungfru Mariæ Lintyg, hvilket ej gifver något godt begrep om hennes Toilette, eller om ſina lemmar, ty en Goliath ſkulle deruti ganſka beqvämt kunna röra ſig. Detta Lintyg ſkall egentligen hafva tillhört en helig Margareta, ſom för

sin Christendoms skull år 1176 mördat sin Hedniska man Harlog. Wid barnsbörd tillskref man detta Lintyg en särdeles kraft, såsom följande gamla rim bevittna:

I Barselsäng hjelper han og af nöd,
Som qvindfolk pläga att lidhä,
Han leener theras vee, fräiser them af död,
Binthä the hannum om theres sidhä.

Ännu i 15:de århundradet lät Konung Christian den I:ste hämta det ifrån Lund, till hjelp för sin Gemål. Nu lärer det väl få obrukadt förmultna.

Till Academiska Staten höra tvenne stora byggnader, en gammal och en ny. I den förra är Bibliotheket och Museum. Jag feck ej bese någotdera, ty Bibliotheket var i anseende till en förevarande byggnad alldeles flyttadt och kastadt om hvartannat, och Musei Upsyningsman, Professor Retzius, var borrtrest, hvilket gjorde mig rätt ledsen, emedan jag således hvarken kunde få göra hans bekantskap, eller se de förträffliga samlingar, som han skall hafva i sitt hus. Bibliotheket skall bestå af omkring 20,000 volumer, samt äga 400 till större delen obetydliga Manuscript; årligen användas omkring 5 à 600 Riksdaler till Bibliothekets förökande. Den nya Academiska byggnaden är i synnerhet bestämd för samlingar ur natur-riket, samt till Auditorium för Läraren i Naturalhistorien. Desse byggnader hafva en rätt vacker belägenhet på en stor af höga träd beskuggad platts, midt emot Domkyrkan.

Om sommaren hafva Studenterne och Lunds öfriga invånare af bättre Classen härstädes sin förnämsta promenad. På andra sidan om denna byggnad ligga Botaniska trägården och den Academiska plantagen eller så kallade Paradis-lyckan. Denna plantage leder sitt ursprung ifrån den tiden, då ifver för Manufacturer under första hälften af förra seklet som mest lifvade alla menniskor i Sverige. Man ville då i detta nordiska land med tvång frambringa mycket, som icke en gång i alla Tysklands provinser har god framgång, och trodde derföre att Skåne, såsom den mest i söder belägna provinsen, i synnerhet borde hafva en tjenlig jordmån för södra ländernas alster. Man började så allahanda utländska färgväxter, och planterade en myckenhet mullbärsträd, på det man ej mera måtte behöfva köpa rått silke af Italienare och Fransmän. Enligt en af Magistraten i Lund afgifven berättelse, uppdrogos omkring 100,000 mullbärsträd ifrån frön, och dessa uthärdade flera vintrar. Samma mullbärsträd figurera ännu i Tunelds Geographie öfver Sverige, ehuru en enda stubbe af dem på lång tid icke mera funnits. Nu har man på ett mera förnuftigt sätt inskränkt sitt bemödande med denna plantage blott till frambringande af Svenska och Nord-Americanska trädslag, hvilka tåla Climatet, hvarefter man utdelar de samma till fortplantning till bönder och jordägare, som deraf åstunda.

Lund är det andra Universitetet i Sverige, och Lärarena derstädes äro bäst lönade. De fleste Ordinarii Professorer hafva 300 tunnor spannemål, hälften råg och hälften korn. Dess-

utom äro fyra Præbende Paſtorat och fyra dito hemman Academiæ-ſtaten tillſlagna; Lärarena hafva äfven viſsa beſtämda lotter af Academiens jord. Deſsa fördelar åtfölja icke viſsa Profesſioner, utan gå efter deras ſämre eller bättre beſkaffenhet i circulation emellan Profesſorerne och Bibliothecarien, efter deras ålder i tjenſten, hvarvid dock undantagas Præbende Paſtoraten, hvilka ej få ſkilljas ifrån den Facultet de blifvit tillſlagna. Den ſom har ett Paſtorat, får ej tillika innehafva ett hemman. Deremot äro Adjuncterne härſtädes ſämre lönade än i Upſala, emedan de ſällan hafva öfver 100 Riksdalers inkomſt; hvarvid dock Theologiæ Adjuncterne böra undantagas, ſom hvardera äga ett Præbende Paſtorat. De Studerandes vanliga antal ſkall beſtiga ſig till omkring 250 à 300, och alla öfriga inrättningar ſkola tämmeligen likna dem i Upſala.

Den 23 Auguſti, reſa ifrån Lund till Engeltofta, 7 och trefjerdedels mil. Ännu hade jag tre märkvärdiga ſaker att beſe i norra Skåne, nämligen: *Stenkolsgrufvorna vid Helſingborg*, bergsudden Kullen med ſina fiſkarelägen, ſamt Sätesgården Engeltofta, der Ryttmäſtaren Stjernſvärd gjort ſå ſtora anläggningar. Af denna orſak ſtyrde jag min koſa ännu en gång högre upp, utan att genaſt begifva mig ifrån Lund åt ſödra trakten.

Trakten omkring Lund kan anſes för en af de meſt feta och fruktbara i verlden; man kan knappt föreſtälla ſig ſå bördiga åkrar och ängar, och likväl finner man här och der ſtora betesmarker af flera tuſende tunnelands vidd

ouppodlade. Jordmån beſtår till det meſta af ſvartmylla, här och der lerartad; vägarne härſtädes voro i anſeende till rägnvädret föga bättre än de Tyſka. På detta och de följande hållen ſer man ofta ſtora potatoesſält. Redan på andra ſidan om Kjeflinge blifver marken mera högländ och mycket ſkoglös, men likväl bär den god ſäd; närmare Landskrona blifver trakten mera ſkogbeväxt och lågländ, och omkring ſtaden, den jag for igenom, planteras mycket Tobak. Ifrån Landskrona går vägen åt höger ſamt aflägsnar ſig ifrån hafvet. Här blifver marken åter högländ, på åkrarna och vid byarna ſer man mycket tobak, och mindre mängd af fruktträd, än ſöderut ifrån Lund. Sedan man kommit i Blekinge, finner man mycket biſtockar, men biſkötſeln ſkall dock ſnarare vara i af- än tilltagande, hvaröfver flera älſkare af biſkötſeln, hos hvilka jag var, beklagade ſig. För öfrigt idkas biſkötſel inom Sverige meſt i Skåne och Småland. Emellan Landskrona och Mörarp är marken medelmåttigt fruktbar, högländ och ſluttande, ſamt väl odlad. Derifrån till Engelholm är jordmån mera lätt, marken jämn och ſkogbeväxt, ſamt här och der ſandbunden, men likväl icke ofruktbar. I det hela är jordmån af ſämre ſlag än på föregående vägen; man har för litet bemödat ſig om dikning, och ofantlige hedar, ſom juſt utgöra bäſta jordmån, ligga der beväxte med buſkar och uppfyllde af tufvor, ſamt ſynas vänta på kommande tiders idoghet.

Engelholm är nu en rätt väl *byggd* småſtad, och har blott en gata. För några år ſe-

dan förstördes den nästan hel och hållen af en eldsvåda, och har nu till det mesta mera vacker uppstigit ur sin aska. Wid detta tillfälle måste jag offentligt nämna en ädel man, som hedrar sitt fädernesland och menskligheten. Han heter Müller, och är den förnämste samt rikaste köpman på stället. Denne mannen förlorade äfven flera hus och en stor del af sin egendom vid den olyckliga branden, men ingen har så mycket vårdat de olyckliga, som han. Många understöddes af honom i tysthet, många gaf han penningar och förskott till ny byggnad, och alla nämna hans namn med vördnad. Lyckligt det land och den stad, der de rike ej äro en plåga för det allmänna, som utsuga de fattiga i stället för att hjelpa dem; och lyckligt det folk, som förstår att känna och värdera ädla gärningar! Svenskarne visa framför många andra nationer nästan en enthousiasme för det ädla och stora, och dölja alldeles icke denna känsla. För några år sedan lefde äfven en hedersman i Nerike vid namn *Frietzky*, alla goda menniskors vän, de betrycktas rådgifvare och beskyddare, som bilade många stridigheter och försonade många ovänner med hvarandra. Hvar och en nämner honom ännu med vördnad, fruar och flickor bära hans portrait på bröstet, såsom en Symbol af godhet och menskliget. Wäl Eder, ädla själar! den hedersmannen bereder ännu långt efter sin död en oändlig skörd af allt hvad som är godt och ädelt, för honom måste öfverallt den fega brottslingen blekna, och de orena begärens slaf darra. — Engelholm är beläget vid en ström kallad Rönne-å, som föder stadens invånare genom en liten sjöfart och

genom ſitt laxfiſke. Trakten omkring ſtaden var fordom blottſtäld för förhärjande moln af flygſand, ſom ligger uppſtapplad i höga åſar vid hafvet, och upprörd af ſtormen förhärjar näſtgränſande fält. Sedan förra ſeklet har man varit betänkt på att afvända denna plåga. Hårleman i ſin reſebeſkrifning af år 1749 ſäger, att man redan då vunnit mycket derigenom, att man fått ſå kallad ſandhafra, hvarigenom ſanden fått mera faſthet. I ſednare tider har man fallit på den tankan, att der plantera ſkog; genom Regeringens förſorg har en ſärſkilt Plantagemäſtare blifvit anſkaffad, och Kronan har utgifvit mer än 4000 Riksdaler Banco i omkoſtnader till flygſandens hämmande. Man har härigenom verkeligen uträttat mycket; redan ſtår en rätt angenäm ſkog på bägge ſidor om ſtrömmen, men emedlertid återſtår ännu mycket mera att göra, ty bakom ſtaden är en ſtor ſträcka af nämnde ſandås, ſom alldeles ſaknar förmur, hvarföre äfven ſtormen derifrån kan utſtrö den ſkadliga ſanden öfver åkrarna deromkring.

Wägen näſt framföre och ſtraxt på andra ſidan om Engelholm hade genom det ſtarka rägnet blifvit högſt elak; närmare Engeltofta feck jag åter ſandväg, paſſerade genom den vackra parken och anlände klockan 6 till Sätesgården, der jag träffade egendomsherrn ſamt flera främmande perſoner ute på åkrarna, hvareſt den ſtore Alexander, den förſte af hans Skottſka plöjare, gjorde ett förſök med en ny plog.

Engeltofta förtjenar att beſes af hvarje reſande, han må vara främling eller infödd.

Godsets ägare, dess nya hushållsmethod, samt en myckenhet anläggningar och planer göra det hela rätt interessant. Ryttmästaren Stjernsvärd är en rask, ung och välbildad man, hvilken i hela sitt väsende, äfvensom i sitt lefnadssätt, uttrycker något stort och idealiskt, hvilket väl ofta leder till någon öfverdrift i verkligheten, men dock gifvit denne man en sällsynt mildhet och artighet emot alla, som omgifva eller lyda under honom. Han har uppgjort utomordentliga planer, och utför dem äfven med oerhörd styrka och hastighet. Måtte helsa, penningar och credit alldrig fattas honom, så att det som i sin början är så skönt, vid slutet ej må blifva ämne för folks smädelser, och derigenom mera skada än gagna den goda saken.

Stjernsvärd tillträdde godset efter sin faders Öfverste Stjernsvärds död, och denna egendom hade flera underlydande bondhemman, en ansenlig oupodlad mark samt en stor skogssträcka vid Hallands gräns, hvilken utgör en del af den så kallade Hallandsås. Han fattade nu ett alldeles nytt och verkeligen dristigt beslut, nämligen att inskrifva Skottar, och att drifva åkerbruket efter Skottsk och Engelsk method. Härvid biträddes han af en sin vän, nuvarande Lord Erskine, som förut under namnet Kellie varit Engelsk Consul i Götheborg. Genom hans försorg erhöll han jordbrukare, plöjare, smeder, och snickare, hvilka till större delen ännu äro qvar hos honom, och hafva under den korrta tiden verkeligen uträttat mycket. Deras anförare är en rask man vid

namn

namn Hale, under hvars tillsyn tvenne unga karlar arbeta, af hvilka en, vid namn Smith, snart skall begifva sig till Finland, att der biträda oeconomiska Sällskapet. Skottske Smederne och Snickarne göra all redskap, så väl för åkerbruket, som för all annan del af landthushållningen och hållas i verksamhet af Inspectorerne och Plöjarne, ibland hvilka Alexander är den förste, och som i sitt fädernesland redan erhållit ett præmium. All denna redskapen är mycket nätt gjord, lätt, men likväl stark. Man nyttjar der den skottska plogen; som ej omstjelper fårorna, utan uppställer dem emot hvarandra, hvarvid enligt Skottarnes påstående, jorden skall mycket bättre förmultna; der har man äfven dubbla och enkla plogar af mångfalldig form och till åtskilliga bruk; harfvar, tröskoch rensningsmachiner äro alla af en alldeles egen och enkel construction.

Man kan göra sig ett begrep om vidden af Herr Stjernsvärds område, då det taxeras till 47 och ett tredjedels hemman; men mycket deraf, och till en del den bästa marken, ligger der på Skånska sättet ännu alldeles orörd, utgörande dåliga ängar eller usla betesmarker. Ryttmästaren har icke allenast ansenligen förstorat det gamla Stamgodset derigenom, att han uppbrukat gamla åkrar, utan han har äfven redan upptagit tvenne hemman af vildmark, och fått dem till större delen färdiga. Det största utgör 450 tunnland, det mindre ungefär 300; ännu är der utrymme för flera dylika, om blott tid

och penningar icke tryta för ägaren. Det ſtörre hemmanet har genom Hales föranſtaltande fått en alldeles Skottſk åbyggnad med vackra rum, och gården har af Herr Sjernſvärd fått namnet *Kelliehouse*, till hans Skottſke väns ära. Härvid kan ordſpråket väl tillämpas: af frukten känner man trädet; jag måſte uppriktigt tillſtå, att jag på få ſtällen i Skåne ſett ſå härlig ſäd, ſom här och likväl äro desſa hemman ännu i ſin tilldaning ſamt nyſs ryckta ur ſitt fullkomligt vilda tillſtånd. Allt hvad ſom kommer på åkren är godt och dugligt, likaſom ſättet hvarpå den odlas, och ſåledes måſte den väl gifva en betydlig afkaſtning. Wid åkerbruket nyttjas endaſt häſtar, ſamt för plogen och den Skottſka vagnen ett par; desſutom gräfver man äfven, der nödvändigheten ſå ſynes fordra. Man låter den nyupplöjda åkren förſt något torrka, hvarefter den väl köres med tunga jernharfvar, torfven uppſtapplas i högar, ſom påtändas och brännas; aſkan ſtrös ſedan omkring på åkren, ſåſom den bäſta och varmaſte gödſel. Denna method nyttjas med nyſs upptagen åkerjord, och derigenom blifver det möjligt, att redan om höſten kunna med råg och hvete beſå en åker, ſom man upptagit föregående våren. Ju tätare de brinnande torfhögarne ligga på åkern, ju bättre är det, ty hettan beröfvar jorden mycket af desſ väta och köld. Jag ſåg ett dylikt nyſs uppodladt åkerfält af 85 tunnors utſäde, beſådt med hvete, ſom ſtod i en ſå ypperlig växt, att man der åtmindſtone borde få öfver tionde kornet. Öfverallt ſer man här ſtora kål- och potatoesland, äfven-

ſom åkrar beſådda med klöfver till foder, ſamt till frö för nytt utſäde.

Hittills har Herr Sjernſvärd ännu icke alldeles hunnit fullborda indelningen af ſin åkerjord, emedan han varit nödſakad att näſtan i allt börja på nytt; men likväl har upptänkt följande plan med jordbruket, hvarvid genom ſexfalldigt Circulationsbruk all trädesjord måſte förſvinna. Han får: 1:o Råg eller hvete, 2:o ärter, 3:o korn, 4:o klöfver, 5:o vicker, 6:o rotfrukter, ſåſom kål, rofvor, morötter, potatoes, o. ſ. v. Genom denna hushållningsmethod är han äfven i ſtånd att underhålla en förträfflig boſkap, till hvars förbättrande har infört tjurar af utmärkt goda Engelſka och Holländſka ſlag. Den mera högländta och ſandigare delen af egendomen, närmare åt Engelholm, ſom redan af ålder burit en liten ſkog, är inrättad till en park, och ſkall med tiden öfverallt planteras med träd, hvarigenom godſets öfriga område icke allenaſt ſkyddas emot flygſandens förhärjelſer, utan äfven emot de häftiga väſt- och nordväſtvindarna. Man ſkall äfven midt i denna parken bygga godſets Corps de Logis, hvarförutan en ſtor plantage af fruktträd der ſkall anläggas. Mer än 300 fruktträd ſtå äfven redan i full växt, och man har gjort början till det ſtora hela dermed, att man uppbyggt ett litet luſthus och ett vackert orangeri.

Utom de bägge hemmanen, hvilka med ſina boningshus och öfriga byggnader tillkommit på den fordom ofruktbara heden li-

kasom om de blifvit danade af ett intet, ser man der äfven under byggnad i godsets medelpunkt en stor dugtig verkstad af två våningars höjd, hvarest godsets smeder, snickare och tunnbindare skola bo och arbeta, man har äfven lagt grundval till tio ansenliga stugor, längs efter godsets gräns, i hvilka alla arbetare skola bo. Hvarje stuga skall inredas med rum för fyra hushåll, så att det hela kan inrymma 40 sådana. En hvar af dessa åboer erhåller enligt Engelskt bruk fyra tunnelands årligt utsäde, hvilken jord skall skötas med godsets folk och dragare, och på denna lott skall kunna födas en ko, mycket småkreatur, utom flerfalldig annan afkastning. Ett Tegelbruk, som ytterligare skall utvidgas, gifver materialier till alla dessa byggnader, och de många bönder som lyda under godset besörja tegeltransporten. Slutligen kommer ordningen till dessa bönder, hvilka på Mackleanska sättet skola afgärdas ifrån hvarandra, befrias ifrån dagsverken, och danas till mera sjelfständiga och förnuftiga menniskor.

Till denne Herres ära måste jag äfven nämna, att af allt hvad han gjort i stort eller smått, ingen ting så mycket behagat mig, som den mildhet och vänlighet han visar emot sina underhafvande, hvilka han derigenom både hedrar och förädlar. För att väcka deras täflan och lust att lära har han utfäst flera belöningar, hvilka på vissa dagar om året utdelas åt de mest skickliga ibland dem. Dessa belöningar hade just nu ankommit ifrån guldsmeden, och bestodo af en stör-

re och en mindre silfverbägare, samt flera silfverskedar. På den större silfverbägaren läses följande inskrift: *Dåren må förakta den i valmar klädda, som lutad mot sin plog under mödans tyngd blifver kunnig och stark, och bereder bröd åt sinå medbröder; han skall äras och värderas af Carl Gustaf Stjernsvärd.* På den mindre bägaren stå följande ord: *En liten uppmuntran för en flitig och skicklig Lärling i den ädla åkerbrukskonsten, en källa till det allmännas, och i synnerhet Carl Gustaf Stjernsvärds välmåga.* På skedarne läser man: *I plogens fåra skördar man ära och guld. C. G. Stjernsvärd.*

Af denna lilla berättelse ser man storheten men äfven svårigheten af denna driftiga mannens företag. Hvilken förtjenst, att hafva infört skickliga åkerbrukare och handtverkare i landet, samt att hafva visat hela denna hushållsmethod i dess utöfning, genom bättre Redskap, och Werktyg af alla slag! Denna förtjenst blifver ännu större genom Herr Stjernsvärds oegennytta, emedan han med stora uppoffringar icke allenast visat och beskrifvit hela sättet huru alla verktyg handteras, utan äfven bortskänkt modeller af åtskilliga verktyg och redskaper, ja äfven sjelfva redskapen. Måtte en lång och lycklig lefnad blifva denne mannens lott — lyckan plägar ju gynna den driftige och raske! Jag skilldes ifrån honom med innerlig högaktning.

Härifrån reste jag genom Engelholm tillbaka till Farhults prästgård, belägen tre fjer-

dedels mil ifrån Engelholm, på det ryktbara näset, som är bekant under namnet Kullen. Häromkring hade jag många märkvärdiga saker att bese, och en mycket hederlig man, Herr Adjuncten Wåhlin ifrån Lund, böd mig vid Engeltofta med så mycken artighet att taga mitt qvarter vid Farhult, och derifrån göra mina Excursioner, att jag omöjligen kunde afslå honom det. Hans svärmor, en prestenka, bor der med tvenne sina söner, och under ferierna vid Academien hade han äfven begifvit sig dit med sin fru. Måtte han alldrig återvända derifrån till Lund, utan, efter sin önskan, snart derstädes få intaga *sin svärfars plats!* Man kan med skäl unna en god och redlig man en så vacker boning som Farhults Präftgård. Första dagen måste jag hålla mig stilla, i anseende till ett häftigt rägn, och det gjorde jag äfven gerna. Wi hade mycket att språka med hvarandra, ty Herr Wåhlin har rest mycket i Tyskland; vi hade sällskap af hyggliga och artiga fruntimmer, som förkorrtade tiden för oss med sång, ty en af flickorna hade en verklig Näcktergalsstämma, och de unga bröderne Adrian bidrogo ej litet att öka munterheten.

Den 28 Augusti var en vacker dag med solsken och frisk vind. Jag steg upp bittida, och red i sällskap med den äldre Herr Adrian, som benäget åtagit sig att vara min Cicerone, längs efter kusten af det brusande hafvet genom Brunby till Fiskeläget Mölleläje, der vi inqvarterade oss hos en skepparehustru, fastbundo våra hästar, och uppklättrade se-

dan på den högsta spetsen af Kullen. Hela trakten, hvilken såsom en landttunga utlöper i hafvet, och har flera mils omkrets samt 5 fjerdedels mils längd, kallas Kullen, äfven Kulla, men detta namn tillhör egenteligen blott yttersta spetsen, som sträcker sig ungefär en fjerdedels mil ut i hafvet. Den har en hög naturlig damm af granitblock som äro kastade i vågorna, och är genom en däld skilld ifrån det öfriga landet. Wi uppklättrade på högsta spetsen, och stodo nu på detta höga naturens tempel. Nordvästvinden stormade häftigt, och slungade de brusande böljorna med våldsamhet emot klipporna, så att skummet flög ända upp till oss. Hvilket skådespel! Solens gyllene strålar utbredde sig öfver den fruktbara nejden, och visade oss Seeland, Helsingör med sina hundradetals vimplar, Helsingborg, samt på andra sidan den gröna Hallandsås och östra Skånes skogbeväxta berg. Med hvad värma tänkte jag icke på mitt fädernesland, vid åsyn af hafvet och öarna! Menniskan kan dock alldrig skillja sig ifrån sina ungdomskänslor och bilder, och till äfventyrs bör hon icke eller göra det. Måtte dessa bilder blott alltid återkomma lifliga och ljufva! Midt ibland dessa klippor bor en Qvartermästare vid Cavalleriet, som här förskaffat sig ett Rusthåll, och hvilken af kärlek till denna sin boning skall då Konungen sist var i denna provins och äfven benådade honom med ett besök, hafva undanbedt sig att blifva Officer. Han heter Brink, och är allmänt känd för sin artighet och gästfrihet. Wi gingo icke till honom, emedan vi ärnade spisa middag i

Brunbys Präſtgård, och vi väl viſte, att vi ej ſluppit utan att äta och dricka. Hans lilla gård är utomordentligt vacker, alldeles omgifven af höga träd; rundt deromkring ſågo vi en härlig ſäd, kål och potatoes. Hvem ſkulle icke gerna önſka ſig en boning här i den af klippor förſkanſade dälden, nära det bruſande hafvet? På ſpetſen af Kullen ſtår en Fyrbåk till ſjöfarandes tjenſt, hvilken upptändes om nätterna. Under berget på norra ſidan är en ohygglig håla, ſom kallas Trollhålet, och har 120 fots djup. I äldre tider har man äfven förſökt att här utbryta ſilfvermalm, men ſannolikt ej funnit någon, ty grufbrotten hafva länge legat öde. På bergets ytterſta ſpets är äfven ett ſtälle, ſom en hvar på orten känner under namn af Silfpickarehålet.

Straxt nedanför kullen, vid väſtra kuſten, ligger den vackra Sätesgården Krapparp, der nu en Baror Kerk bor. Under detta Säteri lyda flera Fiſkelägen, belägna på ömſe ſidor, dels emellan Farhult och Kullen, dels emellan Kullen och Helſingborg. Deſſa hafva ett prydligt, brokigt och myſtiſkt utſeende ſåſom vanligen alla ſådana byar. Wi afſtego åter vid Mölleläje, och vår vänliga värdinna hade redan framſatt ſkorpor, oſt, ſmör, och en förträfflig utländſk liqueur; hennes hyggliga och naïva dotter, en 15årig flicka, ſpelte en landtviſa för oſs på Hummel. Huru ſkönt är det icke att ſe välmåga och ſnygghet förenade! Husbonden på ſtället, en ſkeppare, har 25,000 Riksdalers

förmögenhet

förmögenhet. Sådane ſkeppare bo här och äfven i flera andra byar; ſå väl de, ſom många andra af denna kuſtens bebyggare, hvilka reſa ut ſom matroſer, komma ofta tillbaka med rikt byte ifrån andra länder. De hemmavarande ſysſelſätta ſig med fiſkfångſt och kunde lefva rätt väl deraf, om icke, ſåſom min ledſagare klagade, dryckenſkap och begär efter bränvin för mycket inrotat ſig ibland dem. På detta ſätt förſtöra de ofta på få veckor det, hvaraf de med ſina kunde lefva flera månader. Fiſkfångſten är här viſst icke obetydlig. Man anſer Kullens ſill för den fetaſte, och bättre än all annan Svenſk ſill, i ſynnerhet den ſom fångas omkring Arilsläje i den ſå kallade Kullaviken. Denna ſill plägar komma emot ſlutet af Julii månad, och ſtadna qvar ofta öfvar Michaëlitiden. Men utom ſillfångſten fiſkar man äfven Torſk och många andra fiſkſlag, ända till Jutlands kuſter och långt ut på Cattegat. Mölle- och Arilsläje innehålla hvardera omkring 40 à 50 hushåll, flera ſmärre Fiſkelägen finnas längs efter kuſten ända till Helſingborg, men det ſtörſta af dem alla är Viken vid väſtra kuſten. Under ſillfångſten hålles om Onsdagarna gudstjenſt i alla desſa byar. Arilsläje har ett eget litet Capell, men i de öfriga byarne inrättas hus dertill. Uti hvar och en af desſa byar har man en Byfogde, hvilken jemte ſina biſittare afgör alla ſmärre uppkommande tviſter, håller ordning vid ſillens inſaltning och ſer efter att kärlen äro riktiga, och tecknar dem alla med ſitt eget ſamt byns antagna märke; äfven ſätter

han ägarens namn på kärlen, på det man må kunna veta till hvilken man ſkall hålla ſig, om man får förſkämda varor. Byfogden har äfven rättighet att ålägga dem anſenliga böter, ſom viſa ſig ſturſka emot honom.

Ibland menige man går en underbar och ſorglig berättelſe om urſprunget till Arilsläje Capell. I byn Stukberup bodde en Dame vid namn Helena, moder till den helige Arvid, åt hvilken man invigt Capellet. Denna Dame hade gift ſig andra gången med en man ſom hette David. Styffadren lade förſåt för ſina rika Styfſöner förhyrde ett ſkepp, på hvilket de ſkulle reſa för att beſe främmande Länder och förvärfva namnkunnighet, men ſtämplade med ſkepparen i hemlighet, ſå att denne tände eld i det med ſtenkol laſtade ſkeppet, räddade ſig ſjelf, men öfverlemnade Arvid, ſom var drucken, ſamt de öfriga åt lågorna. En ſtor flytande ſten emottog Arvids döda Lekamen, förde den till ſtranden helt nära dit, der den aflidnes mor bodde, ſom då lät begrafva ſin Son, och till hans åminnelſe bygga nyſsnämnda Capell. *Stenen* beſkådas ännu med förundran af alla kommande, emedan man på denſamma ſer ett aftryck af en menniſkokropp. Enligt en annan ſägen kaſtade bägge bröderne ſig ifrån det brinnande ſkeppet i hafsvågorna, och flöto i land. Man har ännu en gammal viſa, ſom ſjunges af fiſkare och bönder på orten, och hvilken börjas ſåledes:

Stolt Inger lill var ett roſenblad,
De Herrar ligga inför Brunby,
Herr David han om henne bad.
Så ynkelig gråter Stolt Inger m. m.

Trakten ſtraxt nedanför Kullen är mycket Romantiſk, med ek- och bokſkogar, hvilka göra ett ſkönt afbrott emot den höga åt norr belägna bergskedjan, ſom ſträcker ſig längre ut i landet ſåſom en fortſättning af den höga Landttungan. Här äro flera ſmå täcka hemman belägna, men i ſynnerhet är nejden omkring Brunby mycket vacker. Wi begåfvo oſs till Präſtgården, och der feck jag lära känna huru fet och välſmaklig Kullens färſka ſill är. Härifrån redo vi en half mil till Wäsby Kyrka, der vi qvarlemnade våra häſtar, och promenerade till det nära belägna Höganäs, för att beſe det ryktbara Stenkolsverket. Hela trakten är ſlät ſamt ſkön och fruktbar, men man har ej gjort ſig den mödan att dika, och det meſta ligger ännu ſåſom utmark, alldeles orördt af plogen. På ſamma ſätt förhåller det ſig med den trakt vi pasſerade vid återreſan ifrån Wäsby till Farhult.

Nu ett ord om Stenkolsgrufvorna vid Höganäs. Det ſer ut ſom om hela kuſtlandet ifrån Landskrona ända till Kullen vore ett enda Stenkolslag, åtmindſtone har man på de ſtällen der man gräfvit, ehuru på anſenligt mellanſtånd för hvarje gräfning, funnit ſamma ämne. Icke långt från Ramlöſa till exempel på Sätesgården Knutstorps ägor, ſamt vid Pålsköp, har man äfven funnit ſtenkol. De bäſta ſtenkolsgrufvor funnos annars vid Säteriet Bosarp, halfannan mil ſydoſt ifrån Helſingborg. Redan emot ſlutet af 16:de Seklet har man vid Helſingborg brutit Stenkol, och de förſte arbetarne dervid hafva varit Skottar. Wid Boſarp var fordom en Stenkärlsfabrik, lik den

fom nu fins i Helfingborg, men den har längefedan upphört.

De nya förfök, anläggningar och arbeten man företagit vid Höganäs utgöra nu det enda fom förtjenar att befes af Refande. Sverige har att tacka Herr Grefve Ruuths outtröttliga ifver och patriotism för detta fynd, emedan han för flera år fedan här började med nya förfök och famlade deltagare uti Actierne, ehuru han fjelf ännu har de flefta, och ett ganfka ftort Capital nedlagdt i detta verk; måtte det icke för alltid ftadna qvar i grufvorna! Flere kunnige män *biftodo Grefven* vid detta djerfva företag, i fynnerhet Bergshauptmannen Polheimer, den jag förut nämt under berättelfen om min Jemtlandsrefa. Denne genomgräfde hela den näftbelägna trakten, och fann fluteligen det lag, på hvilket man grundat fina förfta förhoppningar och der man concentrerat ftörre delen af arbetet. I den förfta nya grufvan, der man arbetat fig ned till 30 famnars djup, har man blifvit ftörd af en fådan mängd framträngande vatten, att arbetet måfte upphöra, och att man dervid förlorade näftan allt mod och all förhoppning. Directeuren vid detta arbete, en Engelsman vid namn Stafford, anlade enligt Engelfka methoden tvenne ång-machiner till vattnets utpumpning, och i hvilka elden underhölls med ftenkol ifrån den gamla grufvan, men de kunde ej befegra vattenmasfan. Nu är åter en ny ofantlig ång-machin färdig, hvars pumpcylinder blifvit guten i Wärmeland. Sedan den kommit i gång, har man förhoppning att kunna utpumpa vattnet, och man tror att man

nu mera inom några få månaders tid skall hinna så långt dermed, att arbetet åter kan företagas. Jag har sett profkol ifrån denna grufva; de synas vara ganska goda, och kännare försäkra, att de kunna jämnföras med Englands bästa Stenkol, samt att de nästan öfverträffa dem. Icke långt ifrån denna grufva har man upptagit en ny, hvilken dock ännu icke är djup. Man arbetar ännu understundom i flera gamla grufvor närmare hafsstranden, hvilka redan förut blifvit nyttjade, och detta sker för att sysselsätta folket, till dess man åter med full styrka samt utan hinder kan börja arbetet i de nya. Dessa gamla grufvor hafva blott 10 till 15 tums lag af brunkol, det öfriga består af dåliga schifferkol, dem man finner i flera trakter af Sverige. Ibland arbetarne finnas flera Engelsmän hvilka dels följt Stafford in i landet, dels sedermera blifvit inkallade, för att drifva verket med all den framgång som sig göra låter, till ändamålets vinnande.

För att kunna draga nytta af kolen i de gamla grufvorna, och icke alltid arbeta för ovissa förhoppningar, har Grefve Ruuth anlagt i Helsingborg några Fabriker, hvilka drifvas med dessa kol, och man har äfven börjat anlägga en stor Glasugn midt ibland dessa nya inrättningar; byggnaderne äro till större delen färdiga, alla arbetare skola redan vara införskrifne, och man hoppas att vid den kommande våren kunna börja verket. För öfrigt äro alla husen vid Höganäs med fina kakelugnar och spislar inrättade till nyttjande af stenkol, och byggda efter Engelsk method.

Det var ſkada för mig att jag ej träffade Stafford, ſom ſkall vara en högſt ſtädad och älſkvärd man; han var juſt nu reſt till Helſingborg.

Höganäs har redan utſeende af en liten ſtad. Huſen äro byggda dels längs efter Canalen, dels vid hafvet, ſamt äro prydliga, till en del masſiva, och alla med tegeltak. Directeuren, Bokhållarne, Mäſtarne, Uppſyningsmännerne, Läkaren och Tullnären, hafva alla ſina ſärſkilta hus och trägårdar. Längſt fram framför den ſtora hamnbron ligger ett präktigt värdshus till reſandes tjenſt. Man har redan gjort lycklig början till en liten hamn medelſt en damm och uppſtapplade ſtenmasſor; båtar och ſmärre fartyg ſom komma hit för att afhämta kol, hafva der en ſäker ankarplats. För att afleda det vatten ſom pumpas upp ur den ſtora grufvan, har Herr Stafford, låtit gräfva och uppdämma en Canal, ſom hedrar hans ſnille, emedan han derigenom vunnit ett dubbelt ändamål; ty medelſt den ſamma borrtföres icke allenaſt vattnet ut i hafvet, utan man kan äfven på denſamma transportera kol i ſmå pråmar, hvilket är en ganſka ſtor fördel; på ömſe ſidor om Canalen går en hård väg, på hvilken man förut transporterade all ting med häſtar, hvilket var vida koſtſammare. Nu föras alla kolen på denna Canalens vatten, ſom ſedermera genom en träd-canal (*hölzernen*) ledes öfver det låga ſtrandvattnet ut i hamnen och ända till fartygen, ſom lägga till vid ändan af denſamma, ſå att man kan öſa kolen ur pråmarna in i fartygen. Denna Canal går 40 till 50 fot inunder ſtrandens höga

fand-reflar, hvilka uppstödjas af ett träd-hvarf.

All början är obetydlig, säger man vanligen; men skola vältänkande och driftige menniskor derföre alldrig göra försök att börja? Om också det hela skulle missyckas, och alla förhoppningar gäckas, så skall jag dock icke dess mindre berömma Herr Grefve Ruuth såsom en af Sveriges första och redligaste Patrioter, och alla välsinnade medborgare skola göra detsamma. Om det är mera ädelt och stort, att med en fri och menniskor egnande verksamhet använda sin rikedom och sin inflytelse till fosterlandets och många medmenniskors bästa, än att trög och overksam hvila på en förrostad värja och en gammal berömd famil-les förmultnade vapentäcke, och le åt alla driftiga företag: så skall också Herr Grefve Ruuth alltid af mig anses med mera vördnad, än alla de Grefvar och Baroner, som äro ingen ting vidare än det. Genom sina arbetsamma företag och sina Fabriker underhåller han redan en myckenhet menniskor. Men om det skulle lyckas, om, såsom man med skäl kan hoppas, vattnet blifver utpumpadt, och arbetet i det outtömmeliga stenkolslag utan hinder kan fortsättas: hvilken tröstande utsigt har man icke då för det skoglösa Skåne, för Sveriges Fabriker, Bergverk och åkerbruk, der stora landsträckor ej mera behöfva ligga öde! Hvilken utsigt för Sveriges hela handel på Östersjön! Grefve Ruuth bör redan med skäl anses såsom förevigad i sitt fäderneslands Culturhistoria, men då — skall han då icke stå der i en ännu större glans, såsom den, hvilken laggt ett

ſtort offer på fäderneslandets altare? ty han har vågat en ſtor del af ſin anſenliga förmögenhet på ett oſäkert företag; och huru få hafva mod att göra det! Då, när tuſende arbeta i denna grufva, när Höganäs med ſin hamn ligger ſåſom en blomſtrande ſtad vid hafvet, och en myckenhet vimplar ſvaja omkring deſs murar — jag ſvindlar vid deſsa ljufva förhoppningar, men hvilken vill icke gerna hoppas väl för Sverige? I förbigående vill jag endaſt nämna, att Grefven ſåſom Landthushållare äfven är en af Sveriges verkſamme männer. Det länder honom till verkelig heder, att ett af de bäſta oſtſlagen i Sverige tillverkas på ett hans gods. Han förbättrade förſt Holländſka afveln i Skåne, ſamt införde en bättre hushållsmethod med mjölk och oſt, och flere Skånſke godsägare hafva följt hans exempel.

Wid nattens annalkande red jag jemte min artige ledſagare ifrån Wäsby tillbaka till våra goda vänner på Farhult. Trakten är ſlät och jordmån fet, men utgör till det meſta betesmark, och har alltför litet odlad åker.

Den 29 Auguſti, reſa ifrån Farhult till Landskrona, fyra mil. I dag afreſte jag tidigt för att kunna ſe mig något om i Helſingborg, och ſedan i god tid taga nattqvarter i Landskrona. Man färdas öfver Kullen ända till Allrums kyrka, men der är deſs gräns. Jordmån ända dit är fet, men till det meſta oüppodlad, och landet ſkogbeväxt. Sedermera blifver marken mera högländt och jordmån lättare,

tare, men icke sämre. Framför staden Helsingborg är en högd med ett gammalt torn, som kallas Kärnan; här stadnade jag några minuter. Sundet med sina hundrade skepp, Helsingör, Kroneborg, Seelands vackra strand, Köpenhamns på afstånd framskymtande torn, och hela det släta södra Skåne — allt låg för mig, och syntes till en del likasom bortflyta vid Horizontens yttersta rand. Hvilka önskningar och bilder väcktes hos mig! alla min barndoms fabelaktiga drömmar, att på ett skepp flyga öfver till Indien och Otahiti, lifvades åter vid åsyn af alla dessa oräkneliga *flaggor* och vimplar. Huru lätt kunde jag icke vara på andra sidan! Inom några timmar kunde jag befinna mig på Danska stranden, och ett par timmar derefter gå på Köpenhamns gator. Jag uppskjöt detta till en annan tid, som kanske alldrig kommer, och reste nu beständigt utföre till Helsingborg, der jag steg af i ett hus, som hade till inskrift: *English Tawern.*

Helsingborg är en liten stad och tämmeligen obetydlig. Om den hade en bättre hamn, så kunde den sannolikt draga mera fördel af Sundets handel samt af den myckenhet skepp, som årligen passera igenom detsamma. Imedlertid har denna stad genom de många resande, som fara fram och åter, genom Ramlöfa Hälsobrunn, Ruuthska Fabrikerne, samt genom sin vackra belägenhet, som hitlockar många Ståndspersoner, ett lifligt och nätt utseende, till en del ansenliga hus, samt ett mycket vackert och stort torg. Staden är

belägen i en fmal däld vid hafvet, och förftaden fom liknar en by, höjer fig amphitheatralifkt emot berget. Högre upp vid berget finnas äfven några mycket vackra trägårdar med Terrasfer, ifrån hvilka man har en präktig utfigt öfver Sundet till Seeland; uti Baron Silfverfkölds trägård har jag med denna utfigt fägnat både mina ögon och mitt hjerta. Grefve Ruuth viftades nu fjelf här, och hans Fabriker voro i full gång. Han har här ett Grytgjuteri, hvars tillverkningar redan föras på utländfka fartyg både hit och dit, och desfutom en ganfka betydlig Stenkärlsfabrik, hvartill leran, fom är utmärkt mjuk och faft, hämtas icke långt ifrån Helfingborg. Med hans ftenkol brännas här krukor, grytor, och mångfalldiga flags lerkärl. Han utvidgar beftändigt denna inrättning, ty hittils har han ej kunnat förfärdiga allt få fort, fom man beftällt det. Mycket deraf föres till Finland och Ryfsland.

Jag mådde ganfka väl på min Englifh Tawern, men det koftade ockfå anfenligt. Detta är mycket naturligt på ett ftälle, der antalet af refande och främlingar af färfkilta nationer är få ftort. Jag fpifade middag med flera Danfkar och Tyfkar, träffade äfven några Landsmän ifrån Pommern, och feck således njuta det nöjet, att några minuter tala min fädernesbygds fpråk. Klockan 3 eftermiddagen afrefte jag ifrån ftaden, och tog fedan af ifrån ftora vägen åt höger, för att göra en liten krokväg till Ramlöfa, men hvilket nu var ftilla och ödfligt, ty de fifte Brunsgäfterne hade för få dagar fedan lem-

nat stället. Jag reste förbi de högder, som ännu äro i blodigt minne genom det fältslag den store Stenbock derstädes vann öfver Danskarna. Hvarföre uttrycker en hjeltes minne alltid något stort? säkert endast derföre, att man dervid föreställer sig lifvet såsom ett intet, och emedan det gifver en det högsta begrep om en reel verld. Tappre Svenskar! Er hjeltetid är ännu icke förbi, den återkommer ännu en gång. Ramlösa ligger en fjerdedels mil ifrån Helsingborg, är efter Medevi och Sätra den tredje hälsobrunnen i riket, och har under de sista åren kanske haft likaså många gäster, som dessa. Dertill bidrager mycket dess belägenhet i en sådan provins, som i Skåne, som har så mycken och så rik Adel, samt att den ligger så nära Sundet. Om sommaren på Söndagar och då Baler anställas komma ofta en myckenhet dansare hit ifrån Danska sidan. Stället har en rätt vacker belägenhet uti en däld, omgifven af kullar och träd samt flera byar, och man har derifrån en vidsträckt utsigt öfver sundet. De fleste byggnaderne derstädes äfvensom det stora Assembléehuset äro nya. Private personer och förnäma Skånska Possessionater hafva der låtit bygga vackra hus, dem de uthyra åt Brunnsgästerna. Om sommaren är här Bal hvarje Onsdag och Söndag. Denna brunn skall hafva vunnit mycket genom sin Läkares Munk af Rosenskölds skicklighet; han är en son af framlidne Biskop Munk i Lund, samt Adjunct vid Academien derstädes.

Första hälften af vägen till Glämslöf går öfver sandåsar och är mycket usel, men sedan

har man högder och åkerfält. Under andra hållet till Landskrona är landet vackert och vägen god; all ſkog upphör nu, och ſå förhåller det ſig ända till Malmö. Närmare Landskrona blifver vägen ſank och kjärraktig. Det var redan afton, då jag anlände dit.

Landskrona är, i anſeende till den nuvarande ſtadens anläggning ſamt det betydande fäſtningsverket, till ſtörre delen ny; ty under förflutna ſeklet har allt blifvit anlagdt efter en ny plan, och gamla ſtaden flyttad till nuvarande ſtälle. Fäſtningen är ännu icke fullbordad till alla delar, men ſkall dock redan vara ganſka ſtark. Men, hvartill tjenar den, och hvad har man att befara ifrån denna ſidan, ſå länge Svenſka armar ännu finnas? Hamnen är god, och kunde med måttlig koſtnad blifva ännu bättre; detta ſkulle i anſeende till ſtadens belägenhet vid ſundet vara af mycken betydenhet för det tillkommande. Staden är nu regelmäsſigt anlagd, med ett vackert torg, breda räta gator och nätta hus. Men utom Garnizonen, ſom utgöres utaf en del af ett värfvadt Regemente, ſynes här ej mycken rörelſe. Hufvudnäringarne beſtå af några ſkinnfabriker, fem Tobaksfabriker, ſamt vanlig ſmå kramhandel och Handtverkerier. Icke mycket långt ifrån ſtaden ſöderut ligger den vackra öen Hven, ſom härifrån utgör en vacker utſigt, och fordom ryktbar öfver hela Europa genom den ſtore Aſtronomen Tycho Brahe och hans obſervatorium Uranienborg, beläget på denna ö.

Den 30 Auguſti, reſa ifrån Landskrona till Malmö, 4 och en half mil. De

tvenne förſta ſtationerne äro redan nämnda. Jag ſåg ännu en gång huru flitigt man planterar Tobak här omkring Landskrona, hvarigenom de ofvannämnde Fabrikerne äfven hafva ſitt beſtånd. Jordmån ifrån Kjeſlinge till Lomma beſtår af ovanligt fet ſvartmylla, men på denna ſlätbygd har man dock gjort ſig föga möda med dikning, och vägarne äro uſla. Under ſiſta hållet ifrån Lomma till Malmö paſſerar man förſt öfver en liten flod ſom kallas Lommå, och ſedan far man beſtändigt nära invid hafvet på en något ſandig väg.

Här ſynes icke mera någon ſkog, äfven ſer man mycket ſällan frukttråd, men ibland lefvande varelſer förekommo gäſs ſå mycket oftare. Af briſt på ſten finnas här alltför få ſtenmurar; i ſtället har man uppkaſtat jordvallar, ſamt här och der af briſt på gärdesgårdar uppfört mycket ſvaga ſtängſel af ſjögräs. Man nyttjar här det vanliga Skånſka byggnadsſättet, men huſen äro bättre än i trakten af Yſtad; Böndernas hus och underſtundom äfven öfriga byggnader äro ofta prydligt kalkſlagna, likväl byggas huſen långa och ſmala, hvilket medför många olägenheter och alldeles icke tjenar till beſparing af trävirke och tak. Här nyttjas allmänt torf till eldning och kokning. — Skånſka Dialecten blifver i deſſa trakter beſtändigt mera ſläpande, och betydligt närmar ſig till Danſka ſpråket. Rödt och grönt äro i ſynnerhet de färger, ſom bäras af Qvinkönet; rödt nyttjas förnämligaſt på Kullen, den gröna färgen åter är mera rådande här på orten. Det är äfven en allmän plädſed, att de till kantning och till uppſlag på ärmar nyttja

ljusfare färg än tygets i tröjan, såsom till exempel ljusrödt till mörkrödt och ljusgrönt till grönt. Qvinnors och flickors kjortlar räcka ända upp till bröstet, och i stället för snörlif hafva de ett lifstycke, och nedantill är kjorteln prydd med en myckenhet färgade eller blanka små knappar, som sitta tätt intill hvarandra. Många hafva flätadt hår. Ännu ser man plumpa träskor. Manfolkets drägt är ännu densamma.

Folkets fordna munterhet, dess högtider och lustbarheter hafva här nästan försvunnit, tillika med forntidens gamla sagor och plägseder; det nu rådande förnuftets tidehvarf är fattigt på sådana saker, och synes äfven hafva gjort menniskorna fattigare. För 40 eller 50 år tillbaka hade man dans och andra gillen i flera districter och byar uti Skåne. Om detta än geck något för långt, så borde man dock ännu unna folket några nöjen. Fordom hade man här om sommaren en myckenhet gillen och lustbarhetet, som anställdes tourvis i alla byar och kallades Sommarlag. Man kan lätt begripa, att Midsommarsdagen härvid i synnerhet firades. I äldre tider var Skärslöfs kyrka ryktbar genom dessa glädjefester, ty den kalasande och dansande allmogen kom till kyrkogården derstädes med hela sin musik, och dansade ringdansar på de dödas grafvar — den vackraste fest för glädjen och ett tillkommande lif — ja, ofta gingo de äfven in i kyrkan, och gåfvo rika skänker, som sedan delades imellan presterskapet, de fattiga och kyrkan. Under fastlagen hade man ett gyckelspel, som kallades att slå ned tunnan, hvil-

ket ännu är brukligt i några Pommerſka byar, men ſker der midt i ſommaren. Drängarne taga en tunna, borra hål på denſamma, draga ett rep derigenom, och upphänga den ſedan öfver eller vid en gata i byn, efter att förut hafva inneſlutit en eller flera lefvande kattor i tunnan. Sedan denna anſtalt är färdig, ſtiga de till häſt, beväpnade med ſtora påkar, och rida i rad med fullt gallopp förbi, hvarvid hvar och en ger tunnan ett ſlag. Den ſom lyckas att ſönderſlå tunnan blifver Kung, prydes med band och blommor, och kan i hela flickhopen utvälja hvem han vill till ſin Drottning. Feſten ſlutas med lek och dans — Kappſpringningar till ett viſst mål brukades äfven imellan drängar och flickor, hvarvid flickorna för att vara ſå mycket lättare ſprungo i blotta linntyget. Denna half-Spartanſka luſtbarhet ſkadade då för tiden alldeles icke ſeder och ärbarhet. Den ſom vann vid kapplöpningen fördes omkring i triumf, och måſte blifva tracterad af alla.

De ſom i ſynnerhet utmärkte ſig genom munterhet vid ſådana feſter, voro invånarne i Göinge Härad, närmaſt Småland, det glädtigaſte och raſkaſte folk i Skåne, ſom till caracteren mycket likna bergsboer, och hafva äfven mycken likhet med Blekingsboerna. Der danſades och kalaſades fordom ganſka mycket. I ſynnerhet hade Göingeboerne blifvit ryktbare genom ſina danſar, ſom voro af en egen beſkaffenhet, och af hvilka den meſt namnkunniga kallades elfvaredanſen, men hvilken dock nu mera ſällan, och af få perſoner danſas. Enligt namnet ſkall denna dans vara en efterhärmning af den

såkallade Elfdansen, och kallades äfven, i anseende dertill, att Strömkarlen härvid borde spela, Strömkarlslag eller Gygiarslag. I denna dans funnos 11 särskilta variationer, men hvaraf man blott vågade dansa 10, emedan den elfte ansågs tillhöra nattens ande och hans anhang, ty när man började spela den, plägade enligt sägen bord, bänkar, kannor och krus, gubbar och gummor, blinda och lama, ja till och med barnen i vaggan börja dansa. Hvem hade väl då kunnat återställa ordning, heldst när, såsom i denna forntid ofta skall hafva skett, Strömkarlen sjelf härvid lät sin *trollharpa ljuda?* Detta folk har ifrån urminnes tid haft böjelse för månghanda lekar, kappspringning och i några socknar göra de det ännu vid Jultiden. Annandag Jul eller Sanct Stephans dag galloppera de omkring i byarna, hvilket kallas Staffans Skede, då man säges rida skede, eller efter deras språk: rida skeve. Många district i detta Härad kallas derföre Skea; en högd som heter Stobyberg är ännu bekant i anseende till de många kapridningar som der anställas. Ibland andra prof på munterhet och tapperhet som här fordom förehades, må äfven nämnas plägseden att spänna bälte och fallenheten för envig, hvarom jag ofvanföre talt då jag beskref Blekingen.

Malmö är en af Skånes äldsta städer, och var redan i forntiden den mest betydliga i landet, såsom den ännu är, ehuru den likväl skall hafva förlorat mycket af det anseende den hade i 15:de och 16:de Seklerna. Man

vet

vet egenteligen icke hvad fom upphjelpt denna få högt öfver de andra Skånfka ftäderna, om icke den omliggande traktens fällfynta fruktbarhet, famt ftadens belägenhet få der tämmeligen midt i provinfen och vid fundet; ty defs hamn är oftridigt dålig, och kan alldeles icke jämnföras med Landskronas, fom är vida bättre. Landet imellan Malmö och Lund är det meft fruktbara i hela Skåne, och har deraf blifvit ett ordfpråk i hela orten. Det utgör trakten imellan och omkring de fmå floderna Lomma och Lyde. Förmodeligen kallas det Lydebackar för fina kullar, och ordfpråket fäger således i likhet med: non cuisvis licet adire Corinthum; *Alla kunna icke bo på Lydebackar.* Oftridigt har Malmö att tacka denna fruktbara jordmån för det mefta; ty i denna ftad drifves den ftörfta Spannemålshandel i riket, och derifrån utfkeppas årligen omkring 10 à 12 000 Läfter. Utom denna handel har ftaden flera Fabriker, och i fynnerhet Tobaksfabriker, af hvilka Commerce-Rådet Suel, en hederlig och patriotifk man, fom gjort mycket till ftadens bäfta, äger den ftörfta, och fom äfven är den ftörfta i Sverige. Här och i andra Skånfka ftäder beredes äfven det fåkallade Klippingsfkinnet, fom är ett mjukt fkinn af unga Killingar och lamm, och hvaraf göras hvarjehanda faker, men i fynnerhet handfkar, fom till myckenhet utföras, och äro bekanta i många länder under namn af Svenfka handfkar. Många af ftadens och förftädernas invånare föda fig äfven af åkerbruk, ty ftaden har betydliga fält och ängar rundtomkring på den vidfträckta flätten invid hafvet.

Malmö var fordom en rycktbar fästning. Der stå ännu dess gamla vallar, grafvar och bastioner qvar; ännu visar sig västerut det gamla slottet med sina högre vallar och skansar, men det hela underhålles icke mera. *) Det är skada att ingen ordentlig hamn fins härstädes, hvad skulle icke Malmö då kunna blifva! Redden är öppen och obetäckt. Man har med konst tillskapat en hamn för små fartyg, och inneslutit en Bassin med Bålverk, men stora skepp kunna alldeles icke nalkas till in- och utlastning, och äfven de små löpa ofta fara.

Staden är byggd i en cirkel vid hafvet på kärrgrund, och har med sina gamla hus, gator och kyrkor, samma utseende som våra äldre Nordtyska eller de Nederländska städerne; äfven invånarne, som räknas till något öfver 6000, synas mycket likna nämnde städers inbyggare, i fromsinthet och en stilla flit; de äro berömda i hela landet för sin beskedlighet och kärlek till ordning, och enligt min egen erfarenhet kan jag alldeles icke emotsäga detta låford. Staden har tvenne kyrkor, en Tysk och en Svensk. Fordom var Tyska Församlingen härstädes ganska talrik, och i synnerhet under Hansestädernas handelsförbund med Sverige, men nu aftager den år ifrån år. Malmös Trivial-Schola är berömd för sina skickliga Lärare; der finnas ungefär 50 eller 60 gossar. Landsidan af staden har till det mesta ett forn-Frankiskt utseende, är mörk och trångbyggd, men desto vackrare är den delen som

*) Alla Fästningsvärken i Malmö äro i sednare åren raserade, och förvandlade till vackra promenader.

ligger närmare Slottet och hamnen i ſynnerhet torget. Detta är ett af de vackraſte i verlden; det utgör en fyrkant med många prydliga hus, ibland hvilka Rådhuſet och Landshöfdingens i ſynnerhet utmärka ſig. Rundtomkring är det planteradt med träd, hvilka om ſommaren utgöra ſvalkande och angenäma Portiker; det har en ſtor vatten-Reſervoir, och midt uppå detſamma ſtå tvenne ſtora lindar, ett par Patriarchaliſka träd. Härigenom är detta torg en angenäm promenad, och beſökes flitigt; man promenerar äfven mycket på de gröna vallarna och ängarna rundtomkring ſtaden, ſamt längs utmed hafvet och hamnen, hvilka ligga väſterut, och der man kan njuta aftonen i all ſin ſkönhet. Härifrån har man utſigt åt Köpenhamn med ſina i vattnet ſkimrande torn och en oändelig mängd vimplar. Med god vind kan man inom ett par timmar ſegla härifrån och dit, ja på en dag kan man fara både fram och tillbaka.

Här är Hufvud-Hoſpitalet för Skåne, der nu omkring 80 perſoner underhållas, af hvilka de fleſte äro vanſinnige; de öfriga ſtädernas hoſpitaler i detta Län, jemte deras inkomſter, hafva blifvit ſammanſlagna med detta. Här är äfven en inrättning för de fattiga, den ſåkallade Fattighus-Ladugården, ſtiftad af en Hof-Junkare vid namn Konow för 50 fattiga perſoner af ſtadens Borgerſkap, och hvilka der hafva boningsrum ſamt penningeunderſtöd. Likaledes fins här en Fattig-Schola, hvaruti fattiga barn njuta fri undervisning af en Scholmäſtare, i Chriſtendom, ſkrifva och räkna.

Man har ockſå i denna ſtad en beſynnerlig lemning ifrån forntiden, nämnligen Knutsgillet. Man vet, att ſådana Gillen under medeltiden funnos i alla Länder. Nordiſka Rikena hade äfven en mängd af ſådana, med åtſkilliga namn, ſåſom Criſtophers- Knuts- Wårfru- Sanct Brigittæ- Sanct Olofs- och Sanct Lars-Gillet. I Skåne hade man Knutsgillen näſtan i alla ſtäder. De utgjorde en blandning af Andeliga och verldsliga Ordnar eller Sällſkap, äfvenſom vid deras ſammankomſter och efter deras Ordensreglor jordiſka ting och verldsliga göromål på ett angenämt och ofta luſtigt ſätt omväxlade med de himmelſka och andeliga. Följande reglor voro näſtan allmänna: 1) Att alla tillhopa borde hålla Mäſsa, antingen till det Helgons ära, åt hvilket Gillet var ernadt, eller för Gillbrödernas eviga ſällhet. 2) Att alla borde på viſsa tider ſamlas i Gillets hus, för att beſörja om gemenſamma angelägenheter. 3) Att draga förſorg om alla Ledamöternas ſäkerhet, ſå att alla anſvarade för en; att den ſom dödat någon af Gillets Ledamöter borde förföljas, och tvingas att erlägga böter till ſällſkapet, och att om någon af Sällſkapet blifvit på ſådant ſätt brottſlig, borde de ſöka att beſkydda honom för dödsſtraff och för den ſlagnes ſlägtingars hämnd, om de ock ſkulle gömma honom i ſkogen, på aflägsna öar, eller i någon af medbrödernas hus; vidare, att inbördes ſkydda hvarandra emot alla förrätter och förolämpningar, och, ſom de voro förenade genom det närmaſte band, ſå borde de gå i borgen för en medbroder, löſa honom ur fångenſkap, biträda honom vid domſtolen ſåſom vittnen och förſvarare, ſamt

bifpringa honom vid oförmodade och haftiga olyckshändelfer, fåfom fkeppsbrott eller eldsvåda. Den fom icke gjorde detta, fkulle antingen beläggas med böter, eller, om förbrytelfen var ännu ftörre, drifvas med vanheder utur fällfkapet och anfes för en niding. 4) Att vårda och fköta fjuka bröder, och att redeligen låta begrafva de döda. 5) Att blanda glädje och forg; och ofta enligt Gillets reglor anftälla gäftabud. 6) Att förehafva kroppsöfningar famt Ridderliga och fkämtfamma lekar, till kroppens härdande och helfans bevarande.

Desfa Gillen hade flera Styresmän. Den förfte var Convents-Proften eller Gillherrn, om han var andelig, men Ålderman, om han var verldflig perfon. Denne var Skattmäftare, famt fkref alla bref i fitt och brödernas namn. Näft honom voro tvenne Bifittare, fom rätt och flätt kallades få. Deras fysfla var att indrifva alla inkomfter, förja för köken, och för öfrigt uppgifva förflag till allmänt bäfta. Några Gillen måfte äfven hafva haft fina fkrifvare, hvilkas göromål beftod uti att förvara handlingar och uppteckna allt märkvärdigt. Der funnos äfven inköpare och förvaltare. Utom ett eget hus och eget Sigill hade de äfven en egen fkatt, af hvilken nödvändiga utgifter beftriddes. Det var icke ovanligt att till denfammas förökande fkänka Gillet gods och befittningar i ftaden och på landet. Som de voro i half flägtfkap med Klofter och andra fådana ftiftningar, ftodo de äfven med dem i ett flags broderlig förening.

Nuvarande Knutsgillet har ännu sin egen sal och ordentliga medlemmar, men allt hvad som fordom var af betydenhet är nu mera föråldradt. *Dapes Pontificiales* och forntidens Calendrar hafva längesedan försvunnit. Det är besynnerligt att se, huru öfverallt verldens sista försämrade ungdom under de sednaste seklerna blifvit föråldrad. När skall all ting åter antaga ungdoms-skick? Wi förvånas öfver forntida sagor och vidskepliga lekverk, vi äro kalla och märglösa krymplingar, då våra förfäder med full styrka muntert och raskt framträdde midt på lifvets bana. Men ännu besynnerligare är det att se, huru hastigt sjelfva tiden numera föråldras, den lifligaste ungdom förvisnar, allt det stora försvinner, och det som synes vara af mesta betydenhet begrafves i tidens ström, som lik hafvets bränning hvälfver med ofantliga böljor.

Den 1 September, resa ifrån Malmö till Svaneholm, 4 och en fjerdedels mil. Under första milen ifrån nämnde stad hade jag ett slätt och ovanligt fruktbart land, sedan blef marken något mera högländ och backig. Hela vägen fortfar sedan med backar, marken är öfverallt sluttande, och väta kan icke så lätt skada densamma, men jordmån är dock icke lättbrukad, utan tung och lerartad. Ängar ligga i dälderne, äfvensom mark tjenlig till torfskärning, få beteshagar förekomma, och sällan ser man en buske i stället för de förra skogarna. I byarna och näst omkring dem ser man pilträd, samt äfven planterade almar och askar, men få fruktträd; endast

vid ſtörre egendommar finnas fruktträgårdar och beteshagar. Här ſer man öfverallt trädesjord, hvilket jag icke fann på kullen, och på byarnas utmark ligga öfverallt ſtora ſträckor af igenlaggda åkrar, ſom blott då och då uppköras på nytt, ſamt ſedan åter igenläggas, till ſämre och magrare betesmark. I anſeende till byarnas ſtorlek har man här ofanteliga gärden på Pommerſkt och Mecklenburgiſkt ſätt, ja underſtundom ännu ſtörre än dem man ſer derſtädes. Byarne äro tämmeligen prydliga, huſen kalkſlagna ſamt med goda fenſter; på få ſtällen finnas ſå ſtora lador, att all ſäden på en gång kan inbärgas, utan mycket måſte ſtackas. Jordvallar, torf, vanliga kläd-drägten och träſkor ſynas ännu. De fleſta kyrkor hafva blytak, men utan torn, högſt hvar femtonde kyrka är dermed förſedd. Emot middagen upptäckte jag det gamla ſlottet Svaneholm.— hvilken känſla väcktes icke i mitt bröſt, då jag framrullade genom denna trakt ſom af en ädel menniſkas hand fått en ny ſkapelſe!

På Svaneholm bor Baron Rutger Macklean, ſom härſtammar af en urgammal Skottſk ätt ifrån väſtra Höglandet och Hebriderne. Hans förfäder jemte flera andra öfvergåfvo foſterlandet under de oroliga tider då Maria, och ſedermera hennes ſon Jacob regerade, och här i Sverige funno de en friſtad. Måtte alla återgällda ett nytt fäderneſland den ynneſt de njutit, att emottagas ſåſom landets egna barn, ſå redligt och väl, ſom denne man gjort, för det hans förfäder här blifvit

upptagne! För några och 20 år ſedan uppgjorde han en plan, att befria ſina många bönder, ſom gjorde Herregårdsdagsverken och voro fattige åkerbrukare med knapp utkomſt, ifrån hela denna tjenſtſkyldighet, och göra dem till ſjelfſtändiga menniſkor. Hvilken ſtrid på alla ſidor med dumhet och fördommar! men icke deſs mindre fullbordade han ſitt verk med ſtåndaktighet och utan bitterhet. I flera år var han ſyſſelſatt med gränſors och rågångars utſtakande emellan ſina och grannarnas ägor, ſamt faſtigheternas indelning, hvarefter han ſkred till ſjelfva hufvudſaken, ſom ej var af ringa betydenhet. Svaneholm har öfver 50 hela hemman Säteri och Frälſe, ſamt nära 7000 tunnelands areal innehåll, hvaraf öfver 500 tunneland beſtodo af ſkog i Bondhemmanen, ſom förut lågo i ſtora bylag; utgjorde allena 4000 tunneland. Hvarje bonde ſkulle nu erhålla ſin afſkillda del i åker och äng, ſamt bo midt uti ſina ägor, på det han måtte kunna hushålla förſtåndigt och med beqvämlighet. Bönderne hade förut ſina åkerſtycken på 53 ſärſkillta ſtällen, och ej ſällan åkrar belägna en half mil ifrån gården, hvilka de alldrig kunde ordentligt ſköta; korrt ſagdt, de voro i en uſel belägenhet. År 1786 började Macklean den förſta afgärdningen. Han ville härvid gå långſamt, och låta ſina nya företag efter hand verkſtällas, dels för att genom exempel och förberedelſe ſmåningom verka på ſitt folk, dels ock till lättnad i koſtnaden, på det denſamma vid den nya inrättningen icke på en gång ſkulle trycka

honom

honom med all ſin tyngd. Men härvid fann han — ſkulle man väl tro det? — de ſtörſta hinder hos ſina egna underhafvande och i deras fördomar. De fleſte blefvo miſsnöjde, och gjorde invändningar, då han föredrog dem ſitt nya hushållsſätt, och förpaktnings-ſyſtemet, ſom var uppgjordt på ganſka lindriga vilkor. Desſe miſsnöjde ſatte honom i nödvändighet att på en gång gripa ſig ann med alltſammans, emedan de ſom hvar för ſig blifvit afgärdade kunnat lätt fäſta ſig på andra ſtällen, då han ſluteligen med alla ſina menſkliga och Patriotiſka afſigter kunnat hafva råkat i ny förlägenhet genom briſt på folk. Tjugu hela hushåll öfvergåfvo honom, och blefvo med fägnad emottagna på näſtgränſande ödehemman. Detta var en ſtor förluſt. Härtill kommo alla de mångfalldiga byggnader och inrättningar ſom måſte företagas. Blott en man med hans förmögenhet och — hvad ſom betyder ännu mer — med hans energie, kunde genomdrifva allt detta. Han lät alla dem afflytta, ſom ej ville ſtadna qvar, och kungjorde ſtraxt ſåſom en allmän lag, att han ej ärnade återtaga någon af dem på ſina egendommar, ſom nu öfvergifvit honom; ett beſlut ſom han äfven med ſtränghet iakttagit.

Men hvilken möda hade han icke äfven med dem ſom ſtadnade qvar! Han ſjelf undervifade och ſtyrde dem ſamt gaf dem lätta föreſkrifter huru de ſkulle hushålla och arbeta, men behandlade deras fördommar och gamla vanor med mildhet och faderlig ſkon-

ſamhet, för att genom ſitt exempel och deras eget intereſſe ſmåningom göra dem till förſtåndiga landtbrukare. Deſſa hans mödor hafva ockſå ett oändeligt ſtörre värde än alla penninge- och andra uppoffringar ſom han gjort. Han kunde ej förmå ſina underhafvande, hos hvilka den gamla dagsverksordningen för mycket fäſt ſig att antaga det nya förpaktningsſyſtemet, förr än de ſjelfve begärde det. Detta arrende var högſt lindrigt, på det de derigenom ſkulle få håg att ingå deruti, och beſteg ſig ungefär ifrån 30 till högſt 85 Riksdaler årligen. För denna afgift feck hvarje bondhemman 40 tunneland åker, några ſmå ängsſtycken inberäknade; hvarje hemman hade lika ſtora ägor. Han gaf bönderne en föreſkrift huru de borde hushålla, och ſåg ſjelf efter att de följde den utan att likväl betaga dem all frihet. Enligt denſamma måſte de beſå ena hälften af åkerjorden med ſäd, och nyttja den andra till äng och trädesjord, äfvenſom till potatoes och klöfver. Någre af bönderna hafva äfven redan följt Barons exempel, och beſått trädesjorden med potatos och andra rotfrukter. Den hedersmannen ſer redan med fägnad frukten af ſin möda; de fleſte af hans bönder hafva blifvit välmående, deras ſpanmål omtalas ſåſom utmärkt god, och till en del ſå de äfven mycket ſäd; likaledes äro deras boſkapskreatur och häſtar ovanligt ſtora och ſköna. Bönderne finna redan ſitt tillſtånd lyckligt, och välſigna den, ſom är upphofvet dertill.

De ſmå gårdarne äro till det meſta väl byggde, men alla äro dock icke förſedde med

så stora lador, att all säden kan inrymmas i dem, utan något deraf måste sättas i stack. Baronen har häruti äfven gifvit ett exempel, som skulle kunna blifva lärorikt för hela det skogsattiga Skåne, om blott menniskor utan svårighet villa låta undervisa sig. Flere smärre byggnader hos honom, äfvensom på underlydande hemman, dem han sjelf brukar, äro uppförde med lerväggar, hvilka äro varmare, snyggare och mera varaktiga än de vanliga tunna lerväggarna med korsvirke. Detta nyttiga byggnadssätt ser man ingenstädes i Sverige, utom på några ställen i Upland, hvarest Pommerske General-Gouverneuren, Hans Exellence Herr Baron von Essen gifvit det första exemplet, och verkeligen ett stort exempel. Han lät på sin egendom uppföra en stor lerbyggnad, med verkliga väggar af detta ämne, till 95 alnars längd och 35 dito bredd, samt flera våningars höjd, och i hvilken finnes en Tröskmachin, samt en mängd rum för småboskap, och midt uti densamma boningsrum för tjenstfolket. Man har i Upland äfven följt detta exempel, och ibland andra hafva tvenne berömde landthushållare, Ryttmästarne von Troil och af Sillén antagit samma nyttiga byggnadssätt. På Mackleans bondhemman har man omkring sjelfva gården lemnat en fri plats af ungefär halftannat eller tvenne Pommerska tunnelands utrymme, bestämd till trägård och trädsplanterande, hvarigenom gården får ett prydligare utseende, och tillika skyddas emot svåra vindar, för hvilka den skoglösa och emot västra sjökusten belägna trakten af Skåne är mycket blottställd;

desſa trädplantager äro ockſå alltid anlaggda på nordväſtra ſidan. Träden äro af flera nyttiga ſlag, ſåſom aſk, alm, ek, aſp, rönn, lind, och vide. Alla nödvändiga vägar, ſå väl de hvilka gå igenom desſa hemman, ſom de öfriga på Baronens område äro alldeles raka, med diken på ſidorna, och till en del med ſtor koſtnad ſtenlaggde, hvartill man nyttjat den myckenhet ſten, ſom blifvit tagen ifrån åkrarna. Af ſådan ſten har man äfven laggt murar omkring åtſkilliga hemmansägor, hvilka till en del äfven äro ſtängda af lefvande häckar.

Bondhemmanen med 40 tunnelands område ſom blifvit bortarrenderade, ſkola nu till antalet utgöra 85, af hvilka 75 äro belägna ſöderut ifrån Sätesgården, der de gamla byarne förut funnos, närmare och omkring Skurups kyrka, ſamt norr ut i ſkogen ifrån denſamma. Med tiden torde väl ännu några flera upptagas. Baron Macklean har ſjelf behållit ett af de gamla hemmanen, emedan man allmänt påſtod, att desſ jordmån var mager och blott pasſande för hafra, hvarföre ingen ville hafva det. Man kan lätt föreſtälla ſig, att han derſtädes får bättre ſäd, än bönderne på ſina hemman. På viſst ſätt tjenar han dem häruti till mönſter. Sedermera hafva många erbjudit ſig att emottaga detta hemman, men nu vill han icke lemna det ifrån ſig. Ingen behöfver ſå väl vänjas vid att ſe faſthet i beſlut hos ſin Herre, ſom en bonde — ehuruväl detta är nödvändigt för hvar och en, ſom ſtår under en annans befäl, om han ej ſkall blifva bortſkämd.

Hvad ſkall väl framdeles blifva af desſa Arrende-bönder? Sannolikt lärer Baronen för dem faſtſtälla årliga för alltid gällande ſkyldigheter och rättigheter och derigenom ſmåningom göra dem till ſjelfſtändige ägare. Han talar ej om de planer hans goda hjerta uppgör, utan endaſt om dem hans förſtånd upptänker; i allmänhet finner man, att den ſom gör mycket, ej talar mycket derom. Hans oupphörliga bemödande är, att bilda ſina bönder och deras barn — ty han ſätter med ſkäl mycken förhoppning på en tillkommande generation — till förſtåndiga, omtänkſamma och duktiga menniſkor. Efter hans tanke kan man blott genom en förbättrad uppfoſtran ernå detta ändamål; allt onyttigt och tomt gräl, hvarmed man vanligen uppfyller barns hjertan och hufvuden, måſte förkaſtas, och endaſt det nyttiga, ſanna och goda hos dem inplantas. I denna affigt har han anlaggt Scholor för allmogens barn, ſamt låtit uppbygga tvenne Scholhus, ett i Skurup vid kyrkan, ſom lyder under hans Patronat, och det andra öſterut, ungefär i medelpunkten af hans område, på det barnen ej ſkola hafva en alltför lång och beſvärlig väg. Denna inrättning hvilken han ofta beſöker, utgör hans käraſte föremål. Der meddelas dem de förſta begreppen af hvad ſom tillhör en menniſka och medborgare, af hushållning och landtſkötſel; korrt ſagdt — man ſkall der bilda goda och nyttiga menniſkor; den upplyſte mannen vill icke, att allmogen ſkall hållas i mörker och okunnighet, och tänker ſåledes icke lika med mången annan Herre, ſom påſtår att en bonde för all del

icke bör upplysas. Detta torde också vara nödvändigt, så vida bonden skall tåligt draga en husbondes tyranniska ok.

Ädle man, för huru mycket har icke ditt fädernesland att tacka dig! Hvarföre har det ännu icke upprest någon ärestod åt Dig? Jag vill ej omtala hvad du redan är och kan blifva såsom lärare och eftersyn; nej, jag vill blott nämna ett som du verkat. Du har danat menniskor, lyckliga menniskor; huru många handla ty värr icke dageligen tvärtom! Jag vill nu blott anföra sanna vedermälen af Baron Mackleans bemödanden.

År 1785, före den stora förändring Macklean företog med sina egendommar, hade han på sitt område 701 menniskor, barnen inberäknade. År 1786, sedan 20 familler gått ifrån honom, funnos der blott 603, således 98 personer mindre. Hela den oförståndiga folkhopen skrek då öfver Macklean såsom en förstörare; men redan 1788 var folkmängden ökad, och allt sedan har den tillväxt årligen. Nu, år 1804, innefatta Mackleans egendommar 1400 menniskor.

Jag vill nu omtala sjelfva Sätesgården Svaneholm och dess ladugårdar. I anseende till belägenheten är Svaneholm sannolikt ett af de vackraste Säterier i Skåne. Det har ett gammalt slott af fyra våningars högd samt en instängd borggård, och ligger vid en stor sjö, på ett romantiskt sätt omgifven af ek- och bokskog samt ängar. Ehuru Baron Macklean är en den mest nitiske och säkert äfven kunnigaste

landthushållare i Sverige, så har han dock icke borttagit allt, som blott kan bidraga att försköna, såsom många dock göra af ett öfverdrifvit nit. Der finnas ännu de vackraste skogar som ofta gifva en rik skörd af bokollon, och dessutom ser man der de mest angenäma skogsbackar och grönskande slätter. Han älskar i allmänhet icke att med för mycken ifver och hastighet företaga en sak, utan nalkas alltid sitt ändamål med säkra och jämna steg, hvarigenom man också endast kan verkställa något stort. Således ser man här öfverallt det angenäma och nyttiga i förening, hvilket gör ett behagligare intryck på åskådaren. Man ser trägårdar uppfyllda af de härligaste frugter, samt små plantager af askar, almar, ekar och lönnar rundt omkring Säteriet och ladugårdarna, — allt fägnar ögat och tillika hjertat. Borde icke allt hvad som är skönt beständigt väcka hos menniskan ett hemligt begrep om det nyttiga? så synes mig. — Hans betesmarker äro uppfyllde med den skönaste boskap, föl, oxar och kor af så stort slag, att man sällan får se något dylikt hos våra dåliga landthushållare. Der voro qvigor af samma storlek som våra oxar; men också förfar man härvid klokare än hos oss, ty de släppas ej tillsammans med den öfriga boskapen förr, än de äro tre år gamla. Stenmurar, gröna häckar, små skogsparker, samt stora sammankastade stenhögar, som just kunna anses för den vördnadsvärde mannens äresloder, förkunna öfverallt en ädel och verksam själs bemödanden. Jag har redan ofvanföre omtalat vägarna; utom mycket goda sido- och förbindnings-vägar, går en stor väg, som alldeles liknar en chaussée

näſtan midt igenom hans område, och ſträcker ſig trefjerdedels mil på andra ſidan om Skurup.

Då enligt Mackleans hushålls-ſyſtem 15, 25, eller 30 läſters utſäde på en egendom bör förkaſtas ſåſom en otörſtåndig inrättning, emedan ſådana områdens ſkötſel i anſeende till åkerjordens aflägſenhet åſtadkommer dubbel koſtnad, och den längſt bort belägna jorden ändock alldrig kan behörigen odlas: ſå fann han äfven ſitt Säteri med deſs åkrar alltför ſtort, och har derföre på det ſamma anlagdt ſex Ladugårdar med vackra ſtarkt byggda både bonings- och uthus. Deſſa underlydande Ladugårdar äro icke alla preciſt *lika ſtora*, utan olika efter Localen, men ſkiljaktigheten dem imellan är dock icke mycket öfver fem tunneland; ingen af dem har mindre än 50 tunnors utſäde. På hvarje ſtälle är ett litet hushåll med tillhörig boſkap. Nödiga hjelpdagsverken förrättas af torpare, ſom hafva ſina ſtugor, trägårdar, bränſle och några ſpanns utſäde. Efter Centralſyſtemet vid landtbruket, kunna oxar nyttjas både vid plogen och till andra körſlor.

Baronen nyttjar Circulationsbruk både på Säteriet och underlydande Ladugårdar, hvilket enligt hans öfvertygelſe är det enda ſom bör anſes för godt. Men ſom allting fordrar ſin tid, ſå har han icke eller öfverallt kommit i ordning dermed. Man ſer af alla inrättningar, af hans redſkaper och äfven af det ſom ännu blott viſar en början till ſtörre planer, att den tänkande mannen beräknat och utſtakat allt efter Climat, Local, ſamt de ſvårigheter ſom kunde möta både af menniſkor och

ting.

ting. Man fer huru få perfoner i hans ftälle fkulle hafva kunnat tränga fig fram, huru många, fom blott följa hans exempel, dervid fkola gå öfverända, och man lemnar allt med den öfvertygelfen, att ett riktigt landtbruk är en mycket inveckl ad konft, fom fordrar godt hufvud, mångfaldiga kunfkaper, och förmåga att fe faker på deras rätta fida, famt en menniſkoälfkande och ädel villja, mycket mer än någon annan konft.

Denne mannen nyttjar ej efter en nyckfull förefats utländfka redfkaper, fom berömmas i alla hushållsböcker, och hvilka till en del alldeles icke, till en del blott på få ftällen kunna med fördel användas, utan han bibehåller goda redfkaper af Svenfk tillverkning, och använder goda Engelfka der han finner fådana nödvändiga för fin nya hushålls-method. Således fer man den Svenfka plogen och årdret, famt mul-plogen fom nyttjas att föra ur diken uppkaftad jord ut på åkrarna, jemte Scarificatorn, plogen fom nyttjas att kupa rotfrukter, famt andra utländfka redfkap.

Hans Circulationsbruk är följande, dels fåfom det redan kommit i gång, dels fåfom det framdeles fkall inrättas: 1) Trädesjorden gödes, och är till en del redan befådd med rotfrukter. 2) Korn och klöfver. 3) Klöfver. 4) Wicker, ärter. 5) Råg och hvete, famt derefter åter rotfrukter, hvarefter åkren lägges i träde. Efter jordens befkaffenhet fås ömfom hafre före kornet och hvete före rågen, allt fom jorden är lätt eller fvårbrukad. I det hela är jorden härftädes mera tung och lerig än lätt och fandig. Hittills hade Baron

ännu icke hunnit så långt, att han kunnat besá all trädesjorden med rotfrukter. Af Potatoës-slagen gifver han det med ljusblåa blommorna företräde framför det stora, poreusa och ihåliga Americanska slaget, som nyttjas af Ryttmästaren Stjernsvärd, och som vanligen kallas svin-potatoës. Han värderar mycket de rödgula morötterna, dem han för deras nytta såsom foder och för deras bördighet anser för ett af sina bästa fruktslag, af hvilket all boskap, till och med hästar, befinna sig likaså väl som af den bästa hafre. Deremot har han ej mycket förtroende till rofvor, och mindst till den vattenaktiga palsternackan, den han låtit så endast på försök. Man ser stora åkrar med hvitkål och krusig blåkål; dock värderar han den sednare mer än den förra. Allt detta planteras och sås på Engelskt sätt i rader, och kupas sedan med den dertill inrättade plogen; ärter och bönor sättas äfven i rader och skötas på samma sätt.

Men, ropar man hos oss, hvad kostar icke allt detta, och huru mycket folk fordras icke dertill? Det är sant — men, också hvad får man ej för annan säd och andra fruktslag. Huru kan man väl skaffa allt ordentligt och i behörig tid i och af jorden, utan att ofta dervid förlora 25 procent, om en mindre gynnande väderlek för såning och bärgning inträffar, då åkren icke rigtigt kan skötas, och då ofta många korn blifva utan nytta liggande i jorden! Den snålhet som herrskar i vår landthushållning bestraffar sig sjelf. Kunde man icke för många läster spannemål dem man får mindre, eller för den säd som på åkren onyttigt förloras, föda några par kreatur eller ett halft

Ruslin menniſkor mera. Då jag omtalar klöfvern ſamt ängſkötſeln i Sverige, önſkar jag innerligen att en gång kunna föra våra öfverkloka Pommerſka och Mecklenburgiſka landthushållare dit, om annars deras fördomar möjligen kunna öfvervinnas. Huru förtorrkadt och uppbrändt af ſolhetta och vindar, ſamt två eller tre gånger genomblött af rägn, inköres icke ofta vårt hö och våra foderväxter, ofta alldeles utan lukt och muſt! Och förhåller det ſig väl bättre med vår ſäd och halm? Deſsutom, är icke vår boſkapsſkötſel och Holländſka hushållning obeſkrifligt dum och uſel? ſkulle icke vi äfven kunna föda och draga nytta af dubbelt ſå många menniſkor, ſom tillika voro lyckliga, och ſkulle icke den bättre odlade jorden äfven hos oſs gifva dubbelt eller tre gånger ſå mycket? — Baron Mackleans gödſelanſtalter, plantager och mångfaldiga andra oeconomiſka inrättningar tjena alla till efterdöme, och den ſom egenteligen är landtman, det jag ty värr icke är, kan deraf lära mycket mera.

Nu något om Mackleans perſon; han är en lång ſmalväxt man af några 60 års ålder, med ett alfvarſamt och tillika mildt utſeende, en öppen panna och Romerſk näſa. Man bör ſe huru denne man, med ſin fina förnäma bildning, umgås med det lägre folket; man måſte ſe detta för att fullkomligt lära att älſka och högakta honom; huru han bemöter alla lika vänligt, och korrt ſagdt: huru ſkönt han i ſin perſon förenar menniſkan och medborgaren. Man måſte höra huru varmt och menſkligt han talar om allt ſom är dyrbart för menſkligheten, och ſe huru ſamma känſla framlyſer i hans blickar. Hans många kunſkaper, hans qvick-

het, hans utvalda bibliothek hans oupphörliga verksamhet i de mest olika saker, samt hans anspråkslösa älskvärda caracter erhålla då först deras rätta värde och betydenhet.

Men, har då icke denne mannens exempel redan verkat på andra Skånska godsägare? Jag vill hoppas det, ehuru ingen ännu gjort detsamma som han, och ehuru hans anstalter skola i början väckt mångas missnöje, samt blifvit ansedda för något underliga och alltför mycket gjorda för bönder, eller, som de vanligen kallas, pöbeln. Större delen af det fruktbara Skåne ligger äfven under vanhäfden af ett uselt åkerbruk, och hvarken herrar eller tjenare hafva i allmänhet begrep om huru jorden skall på ett förståndigt och för menskligheten nyttigt sätt skötas. Jag vill nu i korrthet anmärka, i hvad tillstånd åkerbruket och allmogen i allmänhet befinna sig.

Skånska landthushållningen består vanligen i det trefaldigt växlande åkerbruket, som är ett af de sämsta. Tvenne gärden bära spannemål på en gång, och besås tvenne år efter hvarandra till det mesta med korn. Det tredje gärdet, som ligger i träde, gödes redan i Junii; följande våren nedköres gödseln och sås vårsäd, hvarvid ärtsådden är mycket obetydlig. Samma höst sås i andra sådden något höstsäde, och den öfriga jorden besås än en gång med korn. Tredje året ligger denna jord orörd i träde, och man skördar endast tistel af densamma till bränsle. Ju närmare åkerjorden ligger de flora byarne, ju oftare gödes den, hvilket öfverensstämmer med beqvämligheten I hvarje gärde är ett visst stycke, ungefär fjerdedelen och understundom

något mer bestämdt att alltid bära hafre, det må vara af den bästa eller sämsta, den lättaste eller tyngsta jordmån. Detta stycke är alltid mest aflägset, gödes aldrig, utan besås så länge till dess det ger andra kornet, hvarefter det får ligga som villdmark i flera år. Ett hemman i bylag har ofta 50 eller 60 åkerstycken, hvilka ej äro utmark, men dock ej sällan ligga på en half mils afstånd, inblandade i andra byars åkerjord. Hästar, oxar och åkerredskap äro usla likasom sjelfva åkerbruket.

Förordningarne om stor- och enskiften hafva i Skåne ännu icke verkat så mycket som de borde, och innan de större godsens ägare börja antaga mera välsinnade och förnuftiga grundsatser i affeende på sina bönder och torpare, samt, — hvad som först bör ske — sjelfve inhämtat undervisning i åkerbruket, blifver det alldrig bättre. Här herrskar äfven den dumma plägseden med herregårds-dagsverken. Ofta har husbonden ej den mindsta inkomst af sina många Frälsehemman, och likväl är bonden som besitter ett sådant, en dum och svulten stackare, hvilken efter gammal vana går i herregården eller på sin egen åker, utan att göra gagn på någotdera stället. Ofta äro 30, 40 eller 50 hemman i det mest usla tillstånd, endast för att få dagsverken till ett gods af fem eller sex mantal, der bönderne sysslolöse och utan arbete gå än hit än dit, och borrtnöta en dyrbar tid. Desse frälse-bönder äro äfven de latastе och ömkeligaste varelser, utan eftertanke och drift, med ett slafviskt sinne, och färdiga att i sin lättja äfven bedraga husbonden i de obetydliga tjenster de skola göra honom. Men, oupphörliga dagsverken,

obeſtämda contract, foders och gödſels borrtflöſande, ſkrifvares och fogdars egenmägtiga förfarande, korrt ſagdt: en dum och trälaktig behandling — när har allt detta kunnat frambringa något godt?

Den 6 September om eftermiddagen afreſte jag härifrån till Yſtad. Svaneholm var den ſiſta ſköna hvilpunkten på min vackra reſa. Med ljufva känſlor färdades jag igenom den hedersmannens ägor, der allt redan var mig mera bekant och af mera vigt för mig. Ack mitt fädernesland! när ſkall din Macklean viſa ſig? när ſkall man lära begripa, att det är lika ſkamligt ſom dumt, en ſynd emot Gud, jorden och menniſkan, att behandla menniſkor ſåſom ſlafvar? Ädla ſjäl! måtte du länge kunna verka!

Ifrån Svaneholm till Yſtad är tre och en half mil. I början har man en backig men god väg. Under den ſiſta halfannan mils vägen är trakten kal, och den ſandiga landsvägen går nära invid hafvet. Wid ſolens nedgång anlände jag till Yſtad.

Denna *lilla ſtad* förekom mig icke nu ſå bedröflig, ſom höſten förut, då jag på en mulen och rägnfull Novemberdag landſteg derſtädes. Den är byggd nära vid den nakna ſtranden, men har många rätt vackra, till ſtörre delen med korſsvirke murade hus med tegeltak, ett hyggligt torg ſamt breda och räta gator. Huru lätt förändras icke menniſkans ögon efter deſs ſinnesförfattning! Likväl fattas här två ting, ſom ej borde ſaknas, nämligen goda värdshus för reſande, ſom ofta måſte dröja här ifrån 8 till 14 dagar, ſamt en beqväm hamn. Det ſom man

nu kallar hamn, är i sjelfva verket ingen, utan den består blott af en lång bro, utbyggd i hafvet, hvarest Postjakterne samt andra fartyg ligga mycket osäkra vid storm. Likväl har man redan gjort en liten början till hamnbyggnad och när den blifver färdig, får man en säkrare och bättre ankarplats. Wärdshusen åter äro verkeligen usla i affeende på mat och dryck, och dessutom dyra. Man kan föreställa sig huru tråkigt det måste vara, att för motvinds skull en 8 eller 14 dagar se sig nödsakad att qvarligga i Ystad, der man ej har sällskap, ingen vacker trakt utan blott en kal strand och ett ödsligt haf. Lyckligtvis behöfde jag blott vänta halfannan dag.

Härifrån är vanliga vägen till Tyskland eller rättare till Stralsund, och ordentliga Postjakter samt Paketbåtar äro bestämda att underhålla communicationen emellan Sverige och den Tyska Provinsen. Under de månader, då hafvet är öppet, gå Postjakterne två eller fyra gånger fram och tillbaka, men motvind och brist på resande kunna dock förändra detta. Postjakterne äro beqvämt inrättade, med en snygg kajuta och många sofställen. Före öfverfarten betalar man ungefär fem Riksdaler, och hela resan med drikspengar samt utrustning för några dagar kan kosta ungefär 2 till 3 Louisdorer. Man betalar särskilt för betjening, koffert, åkdon m. m. Afgifterne för Passets uppvisning, till Tullbetjenter och Lotsar, äro obetydliga. En resande som kommer ifrån Tyskland, bör i Stralsund väl underrätta sig, hvad som i Sverige anses för Contrebande, för att ej blottställa sig för ledsamheter.

Denna resa, som utgör 18 sjömil, fullbordas ofta på 12 eller 15 timmar, men understundom åtgå härtill hela dagar, då man otålig får se sig omkring på den vida ödsliga vattenytan. Nu geck det föga bättre för oss, hvilket var så mycket mera ledsamt, som ödet icke eller unnat oss något sällskap af det vackra könet, hvilket annars kan muntra äfven i de värsta omständigheter. Tvenne dagar måste vi flyta på vattnet, ty vädret var för mycket vackert, och nästan ingen vindfläkt kändes; dessutom drefvos vi af hafsströmmar första natten nära tillbaka åt Svenska kusten. Andra dagen om förmiddagen klockan 9 uppblåste ändteligen en gynnande vind, klockan tre såg jag redan de angenäma stränderne af mitt fädernesland ön Rügen höja sig i en blå skuggning; ett lyckans förebud, en hök, tröttad af sin flygt, satte sig med hängande vingar på masten. Wi gladde oss alla öfver detta goda tecken, men — då laddade en barbarisk matros sin bössa, och nedsköt fogeln. Han flöt bort med vågorna, men Zevs hämnades. Winden stillnade, vi hade möda att komma öfver grunden vid Gellen, emedan det redan började mörkna, och tjocka natten var för handen, innan vi uppnådde Stralsunds hamn. Alla portar voro stängde, en hvar tog sig först litet förfriskning, samt sökte sedan sitt hårda lägerställe, och först följande dagen fingo vi beträda en älskad fosterjord.

Slut på fjerde och sista Delen.

